EMBERI LÉLEK

Feleki László

EMBERI LÉLEK

Feleki László

EMBERI LÉLEK

Euthanázia

Vonaton

A gyilkos

Magvető Budapest 1967

Euthanázia

Fényes nappal jelent meg neki a kísértet. Maga a puszta tény is meglepő volt, hiszen a kísértetek általában csak olyan embereknek szoktak megjelenni, akik hisznek bennük, és nem egy matematika–fizika tanárnak, aki a természet jelenségeinek törvényszerű összefüggéseivel foglalkozik, s a babona hókuszpókuszain csak mosolyogni tud. De még tovább fokozta az esemény rendkívüli voltát az a körülmény, hogy a túlvilági lény, nyilvánvaló magabiztosságában, megelégedett a verőfényes délelőttel, titokzatos megjelenésével nem várt éjfélig, a szellemek óráját, amikor pedig még az anyagelvűség tudományos biztonságára támaszkodó felvilágosodott ember is összerezzen egy-egy váratlan kis neszre vagy másféle, a sötétség által felfokozottan nyugtalanító, szokatlan jelenségre.

Először csak a hangját hallotta, ezt a suttogó, mindamellett élesen süvítő hangot:

– Ölje meg azt az embert!

A tanár szinte villámsújtottan állt meg, majd rémülten fordult hátra, remélve, hogy csak ízetlen tréfáról van szó, s talán nem is neki szól az otromba felszólítás. Arra azonban nem számított, hogy az igazi meglepetés csak ezután következik. Némileg áttetsző, sötét esőfelhőhöz hasonlatos, emberformájú lény állt mögötte, s karjával előremutatott.

A tanár mintegy megbűvölten nézett a kísértet által mutatott irányba. Igénytelen külsejű, sovány, csapott vállú, harminc-harmincöt év körüli férfi ődöngött a gyalogjárón, tőlük alig néhány lépésnyire, láthatóan céltalanul. Mindennapi jelenség volt ez a húszas évek Németországában. Így lézengtek a háború hajótöröttjei a legyőzött, megalázott német föld városaiban, országútjain, éhesen, elkeseredetten, a gazdasági csőd, a féktelen iramú pénzromlás nyomorában, kilátástalanul.

A férfi, akire a kísértet rámutatott, jellegzetes képviselője, valóságos mintapéldánya volt ennek a sok milliós seregnek. Most éppen megállt, anélkül, hogy észrevette volna a tanár kutató tekintetét. Kezét kopott kátonai esőköpenyének zsebébe süllyesztette. Nehéz lett volna közönségesebb, semmitmondóbb arcot elképzelni. Jobboldalt elválasztott, sötétbarna haja rendetlenül lógott a homlokába, sovány arcából nyerges orr ugrott ki, a tömött, kefeszerű bajusz kocsinár kedélyességre vallhatott volna, ha a gyulladt szempár nem sugárzott volna tengernyi keserűséget, tompa reménytelenséget. Nyugati front, gáz, tanksokk, munkanélküliség, éhség – gondolta a tanár. – Előbb végez vele a nélkülözés, mint egy gyilkos kéz. A kísértet összetéveszthette valakivel.

Bár a helyzet annyira képtelen volt, hogy beteges képzelődésnél egyébnek nem lehetett minősítem, a tanár mégis szükségesnek érezte, hogy megfelelő társadalmi formák között tisztázza a félreértést. Udvariasan meghajolt a kísértet előtt.

– Georg Strondenheim . . . tanár . . . – mondta rövid fejbiccentéssel.

A kísértet barátságosan elnevette magát.

– Tudom, tanár úr, jól ismerem önt, különben eszembe sem jutott volna önhöz fordulni. Megmondom őszintén, emberszerető felfogása vezetett önhöz. Ismerem nemes lélekből fakadó cselekedeteit. Ön jó ember, ezt nem hízelgésből mondom. Emberbarát, tudatosan,

meggyőződésből. A gonoszságot egyszerűen butaságnak tartja. Az a véleménye, hogy a rossz nemcsak jellembeli, hanem elmebeli hiányosság is. Világnézete rendkívül egyszerű, a felebaráti szeretet alapján áll.

– És ezek után arra akar rávenni, hogy gyilkoljak – jegyezte meg enyhe gúnnyal a tanár.

– Nem! – rázta a fejét a kísértet. – Csak arra akarom rávenni, hogy mentse meg az emberiséget ettől a szörnyetegtől.

A tanár hitetlenül rázta a fejét. Tekintete újra a különös körülmények között kiszemelt, mit sem sejtő áldozatára tévedt. Az még mindig ott ácsorgott a járda szélén, megvakarta a füle tövét, krákogott, majd köpött egyet, aztán esetlen léptekkel tovább baktatott, s befordult az utcasarkon.

– Ettől a szerencsétlen flótástól? – kérdezte a tanár, s mosolyogva csóválta a fejét.

Indulatosan süvített a kísértet hangja:

– Ennél aljasabb, ostobább, vérszomjasabb fenevadat még nem hordott a hátán a föld! Ne tévessze meg a külseje! Én tudom, kicsoda. Minden emberi érzésből kivetkőzött bandita. Ha alkalma lesz rá, vérbe borítja az egész világot. Minden jóság hiányzik belőle. Ilyen tömeggyilkost még nem látott a világ. Öntől függ, hogy ne is lásson!

– Öljek meg egy embert? – kérdezte összeráncolt szemöldökkel a tanár.

– És mentsen meg ötvenmillió embert! – válaszolt indulatosan a kísértet.

A tanár vállat vont.

– Olcsó módja ez a felbujtásnak, már megbocsásson! Akárkire rá lehet fogni, hogy leendő tömeggyilkos. Tudja, mivel indokolta meg Cromwell az írországi csecsemőirtást? Azt mondta, petéből lesz a tetű. Akadna bíróság a világon, amely felmentene, ha azzal

védekeznék, hogy egy jövendő tömeggyilkost tettem el láb alól?

– Szóval a saját személyi biztonságára gondol, és nem milliók kínhalálára – bólintott a kísértet. – Vagy talán nem akarja beszennyezni hótiszta lelkét?

Szelíden, minden indulat nélkül fogadta a gúnyos megjegyzést a tanár, és mosolyogva válaszolt:

– Sok mindent szeretnék még véghez vinni életemben, de gyilkosság nem szerepel a terveim között.

– Akkor sem, ha ezzel milliók életét menthetné meg?

Lassan rázta a fejét a tanár.

– Nem vagyok jós. Ki lát a jövőbe?

– Én! – válaszolt a kísértet határozottan. – A mi világunkban a jövő éppen olyan világos, mint a múlt vagy a jelen. Tudom, hogy ez korlátolt emberi ésszel nehezen képzelhető el, de ha elhiszi, nem követ el hibát. Gondolom, nem áltatja magát azzal, hogy az ember által tapasztalt és elképzelt világ a lét teljessége. Nem szégyen hinni, sőt helyes, ha legalább így pótolja tudásbeli hiányosságait. Istenben is hisz, feltételezem.

A tanár óvatosan bólintott.

– Bizonyos fokig, igen, hiszek. Talán nem is valami szakállas egyénben, hanem egy átfogó elvben, lehet a neve anyag, szellem, tömegvonzás meg ilyesmi. Tudom, hogy a dogmahivők szerint ez merő ateizmus, Spinozát is elátkozták miatta. De én nem vagyok makacs vakhivő, én szívesen elfogadom az okosabb véleményét. Ha kívánja, készséggel elismerem, hogy isten egy végtelenül bölcs, irgalmas és mindenható személyiség, nem bánom. Hát, kérem szépen, ha ilyen nagy szerencsétlenség fenyeget, akkor miért nem segit ő?

Ingerült hangú kérdéssel válaszolt a kísértet:

– A végtelenséget segítségül hívni, amikor egyetlen késszúrás vagy pisztolylövés mindent megold? Persze, ismerem ezt az úgynevezett végzetbe belenyugvó fel-

fogást. Ha isten így akarja, ha isten úgy akarja... Ölbe tett kezekkel nyugodjunk bele az ő kifürkészhetetlen akaratába. Pedig isten azt akarja, hogy az ember ott, ahol tud, segítsen magán. Nem bábut teremtett, hanem gondolkodó lényt. Egy emberélet alatt keveset lehet tenni, de ha valakinek módjában áll, hogy elhárítsa az emberiség feje felől a legnagyobb katasztrófát, az ragadja meg ezt az alkalmat két kézzel. Azt hittem, hálás lesz nekem.

– Nagyon kitüntető... megtisztelő... – mormogta a tanár maga elé nézve, miközben ernyőjével mértani ábrákat karcolt a járdára. – Nehéz dolog ez... nagyon nehéz... – ismételgette, aztán szerényen, de egyre fokozódó lendülettel fejtette ki véleményét a kísértetnek.

– Nem szabad rossznéven vennie – magyarázta udvariasan –, ha nem értek egyet nézeteivel. Ha ön magasabb világból való, amint állítja, s nincs okom kételkedni szavaiban, akkor meg kell értenie, hogy lehetetlenséget kíván. Megakadályozni olyasmit, amiről csak feltételezni lehet, hogy bekövetkezik, ugrás a semmibe. Ilyen módon tulajdonképpen minden gyilkosságot igazolni lehet. Sőt, ki mondaná meg a vörhenyben elpusztult csecsemőről, hogy nem egy jövendő kéjgyilkos adta ki a lelkét még jókor? Sajnos, az ember a tapasztalatok rabja, át kell élnie azt, amitől megszabadulhatott volna, különben nem hiszi el. Nos, és amit ön olyan gúnyosan kifogásolt, a tiszta lelkiismeret kérdése! Valóban csak a jóságukra büszke emberek hiú tetszelgése lenne? A nyugodt alvás, a kiegyensúlyozott kedély, a jó közérzet utáni vágy? Megengedem, biztosan vannak olyan emberek is, akik puszta önzésből, a saját érdekükben nem hajlandók gyilkolni, de hát még az effajta haszonlesést sem szabad lenézni. Bár mindenki ilyen alantas érdekhajhászásból hagyna életben másokat! Hiszen az emberiség legnagyobb átka éppen az erőszakosság, a türelmet-

már nem is volt biztos abban, hogy valóban látott kísértetet. Képzelődés lehetett, nem más. Meg kellene vizsgáltatnia a vérnyomását.

A kísértet azonban újra megjelent neki, ezúttal éjszaka, kockáztatva azt, hogy a tanár álomképnek tekinti. Udvariasan elnézést kért azért, hogy első találkozásuk alkalmával egy kicsit ingerült volt, de ha a tanárnak csak halvány fogalma lenne arról, hogy mi forog kockán, megértené őt. Az ingerült hang így is helytelen volt, nem illett a kérdés roppant jelentőségéhez.

A tanár most már kénytelen volt belenyugodni abba, hogy nem múló káprázatról van szó. Bólintott, és megnyugtatta a kísértetet, hogy szikrája sincs benne a neheztelésnek. Ami azonban a lényeget illeti . . .

– Nem gondolja – kérdezte az ágya szélén ülő kísértettől –, hogy túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít egyetlen személynek? Valóban azt hiszi, hogy a történelem nem egyéb, mint kimagasló személyiségek tetteinek láncolata? Tegyük fel, hogy Dzsingisz kánt megölte volna a torokgyík vagy valamelyik irigy törzsfő. Gondolja, hogy a mongolok terjeszkedő törekvései nem nyilvánultak volna meg? Talán valaki más vezérletével, talán kevésbé kegyetlen formák között . . .

– Ezt a csekély különbséget – szólt közbe mosolyogva a kísértet – sok millió ember már csak azért is méltányolta volna, mert alkalma lett volna rá, életben maradt volna. Éppen erről van szó, tanár úr! Nem mindegy, hogy ki tartja a kezében a történelem kormányrúdját.

– Történelem kormányrúdja . . . – csóválta a fejét a tanár. – Nem szeretem ezeket a jelképes kifejezéseket. Tulajdonképpen mivel vádolja ezt a rozzant csavargót?

– Kíváncsi rá? – kérdezte halkan a kísértet.

– Persze! – válaszolt a tanár mosolyogva. – Hát csak érdekelnek a kijelölt áldozatom leendő vétkei.

A kísértet bólintott, majd az ággyal szemben levő üres, fehér falra tekintett, és kinyújtotta a jobb kezét. Intésére foltok jelentek meg a falon, aztán a foltok mozgó képekké álltak össze. A tanár kényelmesen hátradőlt párnájára, kezeit összekulcsolta a tarkóján. Úgy figyelte a benépesült falat, mint valami mozivásznat. A „rozzant csavargó" hamarosan feltűnt, de korántsem volt olyan szánalmas, nevetséges alak, mint délután az utcán, amikor a kísértet rámutatott. Füstös sörpincében szónokolt, széken állva, jobbjával hadonászva, s olyan féket vesztett vadsággal, hogy a tanár megborzongott. Néhány perc múlva azonban a furcsa jelenetből kiáradó torz humor hatása alá került. Lehetetlenség volt nevetés nélkül megállni, amint az önmaga hangjától megmámorosodott hordószónok tücsköt-bogarat összehordott, mialatt patakokban csorgó verejtéke még csapzottabbá tette homlokába lógó haját. Beszédét – ha ugyan ezt a rikácsolást annak lehetett nevezni – nehéz volt követni, a düh eltorzította a szavakat, a visszataszító szónok nyilvánvalóan arra törekedett, hogy a szenvedély pörölycsapásaival a dobhártyákon keresztül hatoljon bele hallgatóságának elméjébe. Ocsmány szitkokat, átkokat szórt az árulókra, a zsidókra, a gyávákra, a demokratákra, a nyárspolgárokra, a kapitulánsokra, s ki tudja, még kikre.

– Bohóc! – jegyezte meg a tanár.

– Várjon! – suttogta a kísértet. – Figyeljen!

A tanár érdeklődéssel figyelt, s meglepetten tapasztalta, hogy a csavargó hallgatósága nem nevet, sőt, szilaj lelkesedéssel kíséri a „bohóc" szavait. Amikor az szónoklata végén őrjöngve tépte le magáról gallérját és nyakkendőjét, s valósággal önkívületben üvöltötte, hogy „Deutschland, Sieg, Heil!" – hívei a vállukra emelve, ütemes „Heil!"-kiáltásokkal ünnepelték, majd torkuk szakadtából énekeltek egy egyszerű kis menetnótát: „Die Fahnen hoch, die Reihen fest geschlossen . . ."

fröcskölő szavai kísértek mint hanghátter, szünet nélkül, idegtépő folyamatossággal. Éjszakai tömeggyilkosságok, orvul elkövetett merényletek visszataszító részletei váltak láthatóvá, s a tanár újra csak csóválta a fejét.

– Nagyon felkavaró, de biztos benne, hogy jó helyen mutatja ezeket a szörnyűségeket? Talán inkább annak az embernek kellene a helyemen ülnie, akit meg akart velem öletni.

A kísértet nemet intett.

– A gyilkosokra az ilyesmi soha sincs hatással – mondta –, mindig csak az áldozatokra. A lelki megrázkódtatás a becsületes emberek kiváltsága. Arra kérem, hogy ne hamarkodja el a véleményalkotást. Még nincs vége.

Karjának egyetlen mozdulatára újra megélénkültek a mozgó képek. Sok villanásszerű jelenet mutatta a csavargó növekvő hatalmát. Szavára hosszú kések villantak, suhant a hóhérbárd, és egyre többen kerültek szöges drótkerítés mögé.

Az erőszakosságok nemcsak kegyetlenebb, de szervezettebb formát is öltöttek, majd roppant arányú csatajelenetek jelezték a háború kitörését. Az ijesztően nagyméretű bombázó repülőgépeken, az óriási harckocsikon kívül mindez sok újat nem mondott a tanárnak. Ő is kivette a részét a háború megpróbáltatásaiból, a nyugati hadszíntéren csetlett-botlott, szemüvegesen, esetlenül, megborzadva és undorodva az emberi vadságtól. Minden ízében és minden fenntartás nélkül pacifista volt, a háborúban még inkább, mint békében. Somme-nál megsebesült, a háború vége kórházban érte.

– Nem kell valami nagy lángésznek lenni ahhoz – mondta ideges vállvonogatások közepette –, hogy az ember rájöjjön, minden háború borzalmasabb az előzőnél. Nem föltétlenül azért, mert az emberek mind gonoszabbak lesznek, hanem mert fejlődik a haditechnika, sajnos. De bunkóval, nyíllal és karddal is milliókat

tudtak lemészárolni. A háború önmagában borzalmas, akár Hannibál, akár Moltke vívja. A háború ellen kell harcolni, a háborút kell kiiktatni az emberi világból. Például abba kellene hagyni a háborús-hős imádatot. Amíg verseket írnak a harcosokról, addig nehéz a fiatalokban felkelteni az ellenszenvet a katonáskodás, a háborúskodás iránt. Persze, ez nem egyetlen emberen múlik.

– Egy kis türelmet kérek még! – szólt a kísértet.

Ami ezután következett, az teljesen elnémította a tanárt. Európa sok nagyvárosából hosszú vonatszállítmányok robogtak keleti irányban. A lezárt tehervagonokban leírhatatlanul borzalmas körülmények között nők, férfiak, fiatalok, öregek, gyerekek, síró csecsemők, egész családok szenvedtek, jajveszékeltek, imádkoztak, haldokoltak, átkozódtak. Sokan meghaltak, anélkül hogy a holttestüket eltávolították volna az életben maradottak közül.

A tanár először nem értette, mit jelent ez a szörnyű népvándorlás, miközben kísérő hangként a csavargó a Mindenható segítségéről és az ezeréves birodalomról őrjöngött. Óriási kiterjedésű, szöges drótkerítéssel körülvett táborok körvonalait lehetett kivenni, ahogyan lassan közeledett a kép. Már látni lehetett a sűrűn elhelyezett magas őrtornyokból kimeredő géppuskacsöveket is, a hatalmas vaskapu homlokzatán kovácsoltvas betűs, furcsa feliratot: „Arbeit macht frei", s a háttérben különös formájú, vastag kéményeket, amelyekből átható szagú, fekete füst áradt ki.

Értetlenül és megütődve nézte a tanár a szokatlan képet, de nem kellett sokáig találgatnia. Egy körülbelül háromezer főnyi csoportot végigkísérhetett egész útján, a vasúti rámpán történt kiválogatástól kezdve egészen – erre nincs más kifejezés – végig. A kémlelőnyíláson keresztül, amelyet a kép egészen közel hozott, a zuhanyozónak nevezett helyiségbe is betekinthetett, s láthatta, hogy a zuhanyozókból nem folyik víz. Lát-

hatta az összezsúfolt testek vonagló mozdulatait, a csecsemőiket magasra tartó asszonyokat, az őrjöngőket és a csendeseket, az imádkozókat, az átkozódókat, a nevetőket is, mert ilyenek is voltak. Egész testében remegett, patakzottak a könnyei.

Mindent látott, holott az is iszonyatos lett volna, ha csak a szőke varkocsos, keskeny szájú, csinos, fiatal hivatalnoklány munkáját figyeli, a gyerekcipők, a művégtagok, a női hajtömeg leltárba vételét, a fogarany súlyának pontos megmérését, a leltári jegyzékek több példányban történő lelkiismeretes kiállítását, hófehér íveken. De nemcsak ezt látta, hanem az egészet, a teljes folyamat minden hihetetlen mozzanatát, sima szervezettségét. Embertestekkel telt hatalmas árokban lobbant fel éppen a láng, amikor a tanár élesen felnevetett.

– Mit nevet, szerencsétlen? – kérdezte a kísértet megütődve.

A tanár megkönnyebbülten legyintett.

– Látja, ez a túlzás hatása – mondta fejcsóválva. – Önnek, úgy látszik, nincs fogalma az emberi lélek teherbíró képességéről. Ne haragudjon ezért a megjegyzésemért, nem akartam megbántani. Talán már régen elkerült az emberi világból, azért követte el ezt a hibát, megesik az ilyesmi. Ne értsen félre, nem vagyok érzéketlen, könnyeztem, láthatta, nem is egyszer. Nem szoktam uralkodni magamon, nem szégyellem, hogy érző szivem van, moziban, színházban is szoktam sírni, még haragszom is közben magamra. De a túlzás – és ezt meg kell tanulnia – éppen az ellenkező hatást éri el.

– Nem hiszi el, amit látott? – kérdezte a kísértet.

– Nem! – válaszolt határozottan a tanár. – Sokáig hittem, megmondom őszintén, de a végén az a képtelen túlzás lerontotta az egésznek a hitelét.

– Ismerős érvelés – bólogatott a kísértet. – Mutathatnék embereket a jövőből, szép számmal, akik azzal

nyugtatják meg a lelkiismeretüket, hogy nem hiszik el az igazságot. Az önvédelem, a menekülés legkényelmesebb módja ez. Mentségükre legyen mondva, a gaztettek kitervelői és végrehajtói számításba is veszik, hogy amit tesznek, hihetetlen és elképzelhetetlen. De amikor egyre több leleplező tény kerül nyilvánosságra, egyre több tanú írja le vagy mondja el tapasztalatait, a hitetlenség közönséges tagadássá süllyed. Ha önt megnyugtatja, hogy nem hiszi el azt, amit megakadályozhatna, hát csak mossa kezeit, mint Poncius Pilátus.

A tanár most megborzongott, valósággal megdermesztette az a gondolat, hogy mindaz, amit látott, igaz lehet, s amikor a falon egy hatalmas termetű, fekete egyenruhás katona jelent meg, fején halálfejes tányérsapkával, jobb kezében egy síró csecsemővel, ájultan hanyatlott hátra az ágyán.

Reggelfelé tért csak magához, s bár lett volna jogcíme rá, már nem menekült abba a feltevésbe, hogy álmodta az egészet. Világosan érezte, hogy többé nem dughatja fejét a homokba, most már tennie kell valamit.

Az éjszaka látottak annyira letiporták, hogy valódi jelentőségüket még mindig nem tudta felfogni korlátoltnak érzett emberi tudatával. Érzékeny lelkialkata amúgy is szinte szabad prédája volt a külső hatásoknak, hiszen – amint azt a kísértetnek is elmondta – még egy sekélyesen érzelmes filmjelenet is fel tudta zaklatni. De amit az elmúlt éjszaka mutatott neki a kísértet, ahhoz hasonlót még csak elképzelni sem tudott, hiába próbálta felidézni magában a történelem legnevezetesebb tömeggyilkosságait. Most már abban sem volt biztos, hogy a borzalmak túlzott egymásra halmozása késztette nevetésre, inkább azt tartotta valószínűnek, hogy a furcsa és számára is váratlan derű nem volt más, mint tudatának kétségbeesett védekezése az elviselhetetlen túlterheltséggel szemben, hasonlatosan a sötétben fütyörésző megrémült emberhez, aki

az ismeretlen szörnyek elől menekül az áljókedv erőltetett nyugalmába, amíg szíve zakatolása torkára nem forrasztja a füttyszót.

Elhatározta, hogy mielőbb értesüléseket szerez. Ha nem is biztosat, legalább valami valószínűt kell végre tudnia. Puszta látomásokra támaszkodva senkit sem szabad eltenni láb alól. Az igazság ilyen egyszerű. Mielőtt még bármiféle következtetéseket vonna le ebből a sajátos helyzetből, meg kell tudnia, ki ez az ember. Ez igazán a legkevesebb. Az egész dolog színtiszta őrültség, de a lidércnyomás ködét csak tényekkel lehet eloszlatni.

A délelőtt folyamán az iskolában elégedetten tapasztalta, hogy sikerült megőriznie helyreállt nyugalmát. Erre különösen büszke volt, mint minden érzékeny idegzetű ember. Magyarázatai jól sikerültek, még feleltetni is tudott.

Közben már terveket szőtt. Jól emlékezett arra, hogy melyik sarkon fordult be a csavargó. Ha a Karlstrassére igyekezett, akkor valószínűleg valamelyik vendéglő felé vette az útját, legalábbis könnyen lehetséges.

Egy óra tájban elindult, s rövidesen a széles, forgalmas Karlstrassén bandukolt, jobbra, balra nézegetve. Három étterem asztalai között is végigsétált, eredmény nélkül. De nem csüggedt, hanem tovább kutatott, s ahogyan a mesékben szokott történni, nem a nagy, fényes vendéglők egyikében bukkant rá arra, akit keresett, hanem egy szerény kis kifőzésben. Amikor megpillantotta a csavargót, a térde megremegett, s érezte, hogy bizsereg a bőre a haja tövében. Boszszankodott, s nyugalomra intette magát. Nyugtalanságát könnyen meg tudta magyarázni az éjszaka látottakkal, hiszen a rettenetes falon ennek az embernek a mása mozgott és üvöltött.

Leült egy asztalhoz, nem túlságosan közel a csavargóhoz, nehogy gyanút keltsen érdeklődése. Kitűnő szemüvege segítségével tüzetesen szemügyre tudta ven-

ni ezt az embert, akire valóban leginkább a „szerencsétlen flótás" elnevezés illett. Esőköpenye rendetlenül csüngött le a szék támlájáról. Ő maga egy tarka főzeléktál, a jellegzetesen germán „Gemüseplatte" fölé hajolva evett, hosszú orra majdnem beleért a tálba. A tál mellett egy kancsó tej állt, abból időnként pohárba töltögetett, és olyan mohón ivott, hogy tömött bajuszán is csillogtak a tejcseppek.

Hát ez lenne a világ réme – gondolta a tanár hitetlenkedve, egyben megkönnyebbülten, s elégedetten nézett maga elé. Csak akkor riadt fel, amikor valaki megállt az asztala előtt, és így köszönt:

– Jó napot, tanár úr!

A pincér volt. A tanár megrezzent, mint leleplezett nyomozó, de aztán kiderült, hogy a pincér kisfia az ő tanítványa, s a pincér látásból ismeri őt az egyik iskolai ünnepségről.

– A gyerek sokat mesélt a tanár úrról, és csupa jót! – mondta a pincér, érezhetően őszinte rokonszenvvel. – Esküdni mertem volna, hogy vegetárius, bár még sohasem volt nálunk.

Meglepetten nézett körül a tanár. Nem vette észre, hogy vegetárius étterembe tévedt. Rápillantott az étlapfejre – „Sonne Vegetarische Küche". Tehát ennek a kedves, ártalmatlan szektának a szentélyében ül. Ő már csak azért sem volt vegetárius, mert nem foglalkozott ezzel a számára jelentéktelen kérdéssel, nem volt sem inyenc, sem egészséghajhász, sem pedig vakhivő, s noha nem nézte le a növényevőket – a gőg különben is távol állt tőle –, nem tudott világnézeti jelentőséget látni a táplálkozásban.

Ebben a kényes helyzetben azonban az egyszerű falatozásnak is megnőtt a fontossága. Nem kevesebbet kellett most elhinnie, mint azt, hogy a jövő félelmetes szörnyetege nem más, mint szelíd növényevő, aki irtózik attól, hogy élőlénytársainak húsával táplálkozzék. A vegetárizmusnak eszmei alapja, ezt jól tudta,

az erőszaktól, a vértől való irtózás, az az elgondolás, hogy a húsevés kannibalizmus, lealjasítja az embert, lesüllyeszti a ragadozó állatok színvonalára, holott a Teremtő a zöld füveket és a fák gyümölcseit adta az embernek eledelül. A tanártól távol állt, hogy elfogadja vagy visszautasítsa ezt a felfogást, ahhoz ugyanis, hogy valamilyen álláspontot foglaljon el a táplálkozás erkölcsi értékelésében, némi fontosságot kellett volna tulajdonítania a dolognak. De most különben sem erről volt szó. Szándékában sem volt általános következtetéseket levonni a meglepő fordulatból, amelynek váratlanságát szórakozottságának köszönhette, de szinte megbűvölten bámulta a csavargót, amint annak szája szélén néhány másodpercig zöld salátalevél fityegett, amíg egy újabb korty tej el nem tüntette. Szelíd nyuszinak látszott, s ebben a pillanatban nehéz lett volna nagyobb képtelenséget elképzelni, mint az éjszakai rémkép, amely ezt a zöldséget majszoló emberkét pokolbeli szörnyetegnek ábrázolta.

Most már alapos munkát akart végezni, nem elégedett meg az első benyomásokkal. Beszélgetésbe elegyedett a pincérrel, dicsérte a fiát, felhívta a figyelmét a gyerek egynémely hiányosságára, majd ügyesen ráterelte a beszélgetést a növényevő mozgalomra, megkérdezte, kik járnak ide, egyik-másik vendégről megtudakolta, kicsoda, micsoda, aztán mintegy véletlenül, alig észrevehető kézmozdulattal arra az emberre mutatott, aki egyedül érdekelte, s megkérdezte: hát az miféle ember?

A pincér legyintett, és elmondta, hogy a szegény ördög lelkes vegetárius, rendszeresen jár ide, s ha elmarad, akkor feltehetően nincs pénze. Mindig gondosan tanulmányozza az étlapot, s a legolcsóbb fogásokból választ, néha csak fél adagot. Mázoló a foglalkozása, de ő magát kisfestőnek nevezi, állítólag akvarelleket fest, és arról álmodozik, hogy egyszer kitanulja az építészetet. Egyszer panaszkodott neki, hogy

gyenge a szeme, gáztámadás következtében majdnem megvakult, hónapokig feküdt kórházban, sokáig veszélyben forgott a szemevilága. Helyzete bizonytalanságát csak tetézi, hogy nem is német állampolgár a szerencsétlen, hanem osztrák.

– És az? – kérdezte a tanár egy másik vendégre mutatva, hogy tökéletesen elleplezze érdeklődésének célját. Ravaszsága megelégedéssel töltötte el.

Ezután már nyugodtan ebédelt, elnéző, megértő mosollyal fogyasztotta el a rántott karfiolt vegyes salátával és aludtejjel. Miközben derűs lélekkel falatozott, még egy jellemző és jelentéktelenségében is fontos közjáték zajlott le. A pincér elejtette szennyes edényekkel magasan megrakott tálcáját. A csörömpölésre sokan felfigyeltek, néhány idősebb nő rémülten fordult a zaj irányába. A legtöbben nem törődtek az apró balesettel, a „kisfestő" azonban úgy megijedt, mintha bomba robbant volna mögötte. Felugrott a székéről, majd amikor látta, hogy mi történt, zavartan visszaült, észrevehetően szégyellte magát.

Istenem – gondolta a tanár –, ettől a riadt kis állatkától kellene megmentenem a világot, ezt a káposztalevélen élő nyuszit kellene meggyilkolnom?

A gondolat annyira képtelennek látszott, hogy haraggal gondolt a kísértetre. Túlvilági lénynek nem lenne szabad másokat megrágalmaznia. Különösen visszataszító módszer ártalmatlan, szelíd embereket felelőtlen jóslatokkal beszennyezni. Ahogy most visszagondolt az éjszakai borzalmakra, egyenesen idétlennek tűnt fel a kísértet gonosz képzeletvilága, amelyet a falra vetített. Miféle istentől elrugaszkodott lény lehet az, aki olyan mocskos rágalmakkal akarja befeketíteni a huszadik század keresztény civilizációját, Goethe, Lessing, Beethoven népét, mint a korszerű technika vívmányaival felépített és üzemben tartott halálgyár, emberi mészárszék?

Ha babonás lenne, azt mondaná a kísértetre, hogy

gonosz szellem, aki ártatlan embereket akar rossz útra csábítani. És milyen körmönfont ravaszsággal! De most emberére talált, a szó felemelő értelmében. A sánta kutya nem tudott elmenekülni az igazság elől. Nyilván nem számított arra a kísértet úr, hogy a kiszemelt gyilkos nemcsak humanista, hanem lelkiismeretes ember is, aki utánanéz a dolgoknak. Így aztán kiderült, hogy a „szörnyeteg" nem más, mint egy szelíd növényevő, ártalmatlan, félénk kisember.

– Nem félénk, gyáva! – szólalt meg a kísértet a tanárral szemben levő széken ülve. – Nagyon gyáva. Ez az egyik legveszedelmesebb tulajdonsága.

A tanár haragosan legyintett, s ez a kézmozdulat mintha elfújta volna a váratlanul megjelent kísértetet. Szőrszálhasogatás, a szavak és fogalmak csűrése-csavarása – gondolta haragosan a tanár, majd zavartan dörzsölni kezdte a kezét, mintha görcsöt kapott volna a csuklója, nehogy azt higgyék az emberek, hogy céltalanul hadonász a kezével. Abban biztos volt, hogy a kísértetet egyedül csak ő látta, pontosabban: csak neki jelent meg.

Vegyes érzelmekkel eltelve indult hazafelé. Őrült kutatása sikerének, elsősorban természetesen annak, hogy a kutatás eredménye őt igazolta, s nem a felbujtót, ugyanakkor azonban felháborította, hogy a kísértet még mindig ott ólálkodik körülötte. Mit akar tőle, miért nem hagyja békén? – füstölgött magában, miközben kinyitotta szobája ajtaját.

– Szeretném jobb belátásra bírni! – suttogta szúrós hangján a kísértet.

A tanár bosszúsan nézett rá, mint egy kellemetlen, váratlan vendégre.

– Miért zaklat még mindig? Hagyjon békében! – mondta szemrehányóan.

– Ha a lelke békéjére gondol – suttogta a kísértet –, azt csak egyféleképpen szerezheti meg...

– Gyilkossággal, tudom! – vágott közbe ingerülten

a tanár. – De nekem nincs érzékem az önellentmondó képtelenségekhez. A filozófiában is utáltam a paradoxonokat.

– Túlságosan sokat ad a külsőségekre, tanár úr – folytatta a kísértet, mintha nem is hallotta volna a tanár ingerült megjegyzését. – A kisfestőt ártalmatlan bogárkának tartja, mert őszelídsége nem késsel a szájában vicsorgott felebarátaira, hanem salátát majszolt. Azt hiszi, hogy az illető azért növényevő, mert erkölcsi emelkedettségében irtózik a húsevéstől. Vannak ilyenek is a vegetáriusok között, de ez nem az, ez csak önmagát félti, nem az állatokat. Azt hiszi, hogy tovább él, ha nem eszik húst. Gyávaságánál csak a hatalomvágya erősebb. Nagyravágyó, mint a legtöbb rossz művész. Féreg számára nincs más érvényesülés, mint a hatalom. És minél gyávább valaki, annál jobban igényli, hogy rettegjenek tőle. Ha emlékszik rá, néhány képben bátor voltam megmutatni, mit jelent ez...

– Ha így lenne... – legyintett a tanár.

– Igen? – kiáltott élénken a kísértet. – Szóval ettől függ minden? Jó! Akkor legyen szíves, és feleljen nekem egy egészen egyszerű kérdésre! Ha valóban elhinné, hogy igazat mondok, akkor végrehajtaná azt, amire felszólítottam?

– Nem egészen értem a kérdést... – válaszolt zavartan a tanár.

– Akkor igyekszem még világosabban kifejezni magamat! – mondta szolgálatkészen a kísértet. – Ha elhiszi, hogy ez az ember valóban milliók gyilkosa lesz, megöli?

A tanár nem válaszolt rögtön. Érezte, hogy remeg a gyomra, és a homlokán lüktetnek az erek. Aztán csak ennyit mondott:

– Nem tudom... Miért éppen én? – tette hozzá keserűen.

– Ahá! – csapott le a kísértet diadalmasan. – Ké-

nyes ponthoz érkeztünk, belátom. Mert az emberbarát kész letörölni a szenvedők könnyeit, segít a szegényeken, szívesen nélkülöz mások érdekében, kész háttérbe szorítani saját magát akármikor, de ha az emberiség életét erőszakkal kell megvédenie, akkor megtorpan, a piszkos munkát nem vállalja.

– Irtózom tőle! – szakadt ki a tanárból.

– És ha szabad kérdeznem – suttogta a kísértet, nem minden él nélkül –, mivel akadályozná meg a katasztrófát?

– Szeretettel! – kiáltotta habozás nélkül a tanár, azzal a sodró lendülettel, amelyet csak a gyökeréig átérzett igazság hirtelen felvillanása adhat az embernek. – Megdöbbent ettől a szótól, mi? – folytatta egy kissé fölényesen, mert így értelmezte a kísértet hallgatását. – Nem csodálnám, ha hirtelen eltűnne, ahogyan a kereszt láttára az ördög is visszamenekül a pokolba. Erre nem gondolt, ugye? A szeretetnek pedig nagyobb ereje van, mint a legszörnyűbb fegyvereknek. De a gyűlölet őrültjei lenézik, megvetik, azt hiszik, a szeretet valami szirupos, érzelgős, vénasszonyos dolog, nem férfinak való. Ismerem Nietzsche szőke bestiáját meg Spengler ragadozó-elméletét. Ezeknek az embereknek és szerencsétlen követőiknek fogalmuk sincs arról, hogy nincs nagyobb erő a szeretetnél, a megértésnél, a kölcsönös jóindulatnál. Hogyan is lenne a gyűlölet megszállottjainak! Kőbalta vagy nehézágyú, ez az érvük. Hadd folyjon a vér, más vére persze lehetőleg.

– Éppen arra kértem, hogy akadályozza meg! – suttogta makacsul a kísértet.

– Gyilkossággal, mi? – kiáltott undorral a tanár.

– Szeretettel akarja megjavítani a kisfestőt? Talán a lelkére akar beszélni?

– Ugyan! – legyintett a tanár. – Bolondnak nézne. Én nem tudom, mit szólnék, ha valaki egy szép napon azt mondaná nekem: „Hallod-e te, jövendő tömeggyilkos, javulj meg, vagy leszúrlak!"

Mosolyogva csóválta a fejét, majd így folytatta:

– Szeretném, ha egyet végre megértene. Én nem hiszek az emberi gonoszságban, én az emberben hiszek. Ezért szeretem az embereket. Tudom, még nem mindenki gondolkozik így. De egyszer el kell kezdeni. És nem gyilkossággal.

– Mert az bűn! – kapcsolódott be a kísértet a tanár érvelésébe. – És hadd tegyem hozzá, hogy a gazemberek semminek sem örülnek jobban, mint annak, ha a béke szelíd híveivel állnak szemben. Azoktól nem kell félniök, azok nem ütnek vissza. Szabadon letiporhatják őket. Az erőszaktól irtózó jó emberek még a saját sírjukat is szívesebben megássák, mintsem ellenállnának a gonosznak. Lelkük tisztasága fontosabb nekik, mint az életük. Ez a hóhérok öröme. Még bátorítják is áldozataikat az emberszeretetre. Azok lelkében pedig termékeny talajra hull a szelídség tana. És lesznek olyanok is, akik az utolsó pillanatig kételkednek, nem hiszik el, hogy az lehetséges, mármint az, ami éppen történik velük. Szívesebben hisznek a csodában, mint a tényekben. De azokból a zuhanyrózsákból semmiféle csoda nem fakaszt vizet. Láthatta a kémlelőlyukon át, hogy mi történik odabent. De még megakadályozhatja, még nem késő.

A tanár hidegen mérte végig a kísértetet.

– Ön, úgy látszik – kezdte nyugodt hangon –, megfeledkezik egy-két apróságról. Jogállamban élünk, van kormányunk, igazságügyminisztériumunk, belügyminisztériumunk, rendőrségünk, hadseregünk, van birodalmi gyűlésünk, vannak tartományi gyűléseink, bíráink, ügyészeink, és van alkotmányunk, amely nem ismeri a törvényesített tömeggyilkosságot, de a jóslat alapján kiszabott halálbüntetést sem. És vannak egyházaink, vannak imáink, fohászaink, szent énekeink, istentiszteleteink. Gyermekeink a keresztség szentségében részesülnek. A világ legszebb miséjét német ember, a nagy Bach írta. Van közvéleményünk, van lelki-

ismeretünk és becsületünk, közigazgatásunkat világszerte ismerik rendkívüli pontosságáról és kötelességtudásáról. Ha ön olvas újságot, tudomást szerezhetett arról, hogy a bűnözőket elítélik, a zsebtolvajokat éppen úgy, mint a rablógyilkosokat. Országunkban rend van, az állampolgárok biztonságát, életét a törvény védi.

– Az állampolgárok biztonságát, életét a törvény védi... – ismételte gúnyosan a kísértet, és eltűnt, mint aki a maga részéről befejezte a vitát.

Megütődve nézett a tanár a kísértet után. Nem értette, miért gúnyolódott. Talán nincs tisztában a törvényes rend fogalmával? Hiszen ha valaki csak egy kis apró kihágást követ el, már magán érzi a törvény, az osztó igazság kezét. Lehet, hogy az afrikai őserdőkben vagy az Amazon forrásvidékén ez másképpen van, de mi Európában élünk, a görög műveltség, a római jog örököseiként, a szentírás, az újszövetség szellemében.

Bosszúsága nem tartott sokáig, s most már derűsen tért nyugovóra, mert úgy érezte, hogy győzött, a kísértet csatát vesztett, s ezt nyilvánvalóan be is látta. Hirtelen eltűnését nem lehetett másnak tekinteni, mint megfutamodásnak. Ugyan mi más választása lehetett volna? A szeretet érveinek hatására csak dadogni tudott, végül pedig idétlen gúnyolódással árulta el, hogy már nincsenek ellenérvei.

Egy kicsit olvasgatott, aztán hamar elnyomta az álom. Alig aludt azonban egy keveset, kétségbeesett kiáltozásokra riadt fel. Ijedten nézett körül, s megdöbbenve látta, hogy az ágyával szemben levő falat újra rémképek népesítették be. A fekete egyenruhás hóhérok puszta szórakozásból a foglyokra vadásztak harsogó derültség közepette. Egy-egy sikerült találatot nagy tapssal jutalmazott a lelkes közönség, amelynek soraiban egyébként polgári ruhás férfiak és nők is láthatók voltak. Kisgyerekek is szerepeltek a véres színjáték áldozatai között, őket a levegőbe dobálták mozgó

célpontokként. A tanár felordított, és hörögve átkozta a kísértetet.

– Rettenetes, ugye? – kérdezte a kísértet, aki ezúttal a tanár ágya mellett tűnt fel. – De képzelje bele magát azok helyzetébe, akik átszenvedik.

– Nem képzelem! – kiáltott a tanár – Hazugság! Ponyva! Förtelem! Ilyet emberi agy nem találhat ki!

– Nem kitalálás! – suttogta a kísértet. – Valóság a jövőből. Hacsak meg nem akadályozza.

– Nem! – ordította a tanár. – Nem leszek gyilkos! Takarodjék innen, és ne háborgasson többet!

– Erre nincs felhatalmazásom! – felelte a kísértet.

Hogy eltűnt-e ekkor, a tanár nem tudhatta, mert újra elvesztette az eszméletét, akár az előző éjszaka. Amikor magához tért, már késő délelőtt volt. Felkelt, gépiesen tisztálkodott, borotválkozott, majd felöltözött. Tizenegy órakor megérkezett a házvezetőnője, és csodálkozva nézett rá, majd egy pillantást vetett a karórájára.

– Nem tetszett még elmenni az iskolába? – kérdezte értetlen arckifejezéssel.

A tanár nagyot nevetett.

– Iskolába! Régen volt az, amikor még iskolába jártam!

Megveregette az asszony arcát, minden jót kívánt neki, majd nyugodt léptekkel távozott lakásából. Az asszony egy darabig utánabámult, majd egy vállrándítás után hozzáfogott a takarításhoz. Nem értette a tanár tréfáját, a kötelességérzet azonban felülkerekedett tűnődésein, mert nem tudott elképzelni olyan helyzetet, amelyben ne végezné el munkáját lelkiismeretesen, pontosan.

A tanár különben nem tréfált, inkább azt hitte, hogy az asszony évődik vele. Gondolatvilága alapvető változáson ment keresztül. Minden fölösleges sallang kihullott az elméjéből, egyedül a kísértettel kapcsolatos eseményekre emlékezett. Tanár voltáról tökéletesen

megfeledkezett, de a kísértetnek egyetlen szavát sem felejtette el, s a rémképeknek egyetlen apró részlete sem halványodott el benne. Így aztán semmi sem zavarta abban, hogy higgadtan átgondoljon mindent, s következetes okfejtéssel tárgyilagos véleményt alakítson ki a hallottakról és a látottakról, hogy majd ennek alapján helyesen tudjon cselekedni.

Világosan látta már, hogy az eddigiek során éppen ez a nyugodt értékelés hiányzott, bár kétségtelenül voltak mentségei, hiszen a szokatlan élmény valószínűleg mást is kizökkentett volna lelki nyugalmából. Az volt a baj, hogy sokfelé kalandoztak el gondolatai, nem tudott egységes, szigorúan körülhatárolt képet alkotni, érzelmei elhomályosították józan ítélőképességét. Most, hogy tisztán és kizárólagosan egyetlen gondolatcsoport töltötte be elméjét, világosan látta a megoldást is.

Már nem is bosszankodott, csak mosolygott a kísértettel folytatott fölösleges és meddő vitája fölött, s jóhiszeműségének tudta be reménytelen erőfeszítéseit, amelyekkel tulajdonképpen a pokol lángját akarta lehűteni. Nevetséges helyzetbe jutott, annyi bizonyos. Egy gonosz szellemnek prédikált szeretetről, megértésről. Hogy röhöghetett magában a szemtelenje, miközben az égi szelídségről szóló jóhiszemű bizonygatásokra aljas képeivel válaszolt. Csak az ördög tudja, honnan vette ezeket az ocsmányságokat.

A különös az, hogy tulajdonképpen már korábban tudatossá vált benne a lényeg, szóvá is tette, amikor arra emlékeztette a kísértetet, hogy nem vagyunk az erdőben, s vajon hova jutna az emberiség, ha a művelt államok polgárai kényük-kedvük szerint önbíráskodnának, méghozzá olyan furcsa bűnök megtorlása céljából, amelyeknek elkövetésére csak a jövőben kerül sor. Az ilyesmi teljesen elképzelhetetlen jogállamban, amelynek törvényeit minden tisztességes embernek

meg kell tartania, különben visszasüllyedünk az állatvilágba.

De tűrhetetlen az is, hogy becsületes, törvénytisztelő embert gonosztettekre próbáljanak felbujtani, zaklassák, veszélyeztessék lelki nyugalmát, egészségét. A megoldás világos: a hatóságokhoz kell fordulnia törvényes védelemért, elvégre nem teheti ki magát annak, hogy ez a túlvilági jöttment minduntalan megjelenjen neki, és körmönfont módon gyilkosságra igyekezzen rávenni.

Az árulkodás ugyan idegen volt a természetétől, de az önvédelemhez minden embernek joga van. Hiszen kérte, figyelmeztette a kísértetet, hogy hagyja békén, tűnjön el örökre, de hasztalan volt minden becsületes igyekezete, a kísértet nem volt hajlandó felhagyni kisded játékaival, sőt a legváratlanabb időpontokban és a legszokatlanabb helyeken bukkant fel. Magára vessen, ha végül is lesújt rá a törvény szigora. Majd megtanulja, hogy legjobb az egyenes út, s a bűnöző előbb-utóbb pórul jár. Rosszat még így sem kíván neki, de annyit föltétlenül megérdemel, hogy kiutasítsák az országból.

Egyenesen a rendőrfőkapitányságra sietett. Már az első őrszemnek elmondta, hogy bűnügyben szeretne fontos bejelentést tenni, pontosabban védelmet kérni a lelki nyugalmát és feddhetetlen életét fenyegető befolyásolási kísérletek ellen. Az őrszem rövid telefonbeszélgetés után egy fiatal rendőrre bízta a tanárt. Sok szobán mentek keresztül, végül egy tágas belső helyiségbe értek, ahol egy középkorú rendőrtisztviselő ült, talán ügyeletes volt vagy efféle. Mosolyogva köszöntötte a tanárt, s rögtön emlékeztette, hogy az iskola megnyitó ünnepségén találkoztak. A tanár ugyan nem emlékezett a találkozásra, sem annak körülményeire, egyedül arra, hogy a kísértet rendkívül sok gonoszságot mondott és mutatott neki. Mindazonáltal barát-

ságosan bólintott, s fejével biccentve köszönte meg a rendőrtiszt kedvességét, amikor az hellyel kínálta meg.

Azonnal rátért jövetele céljára. Rövid, szabatos mondatokban fejezte ki magát, mert tudta, hogy a hatóságok mit sem utálnak jobban, mint amikor a fél fontoskodva, körülményesen, idegesítő aprólékossággal fejezi ki magát, összevissza locsog, alig lehet kihámozni szóáradatából, hogy mit akar.

– Gyilkosságra akarnak felbujtani! – mondta határozottan. – És a felbujtó valósággal üldöz. Védelmet kérek!

A rendőrtiszt megütődve nézett rá.

– Ki akarja önt gyilkosságra felbujtani? – kérdezte összeráncolt szemöldökkel.

A tanár vállat vont.

– A nevét, őszintén szólva, nem tudom, csak annyit tudok, hogy kísértet az illető. Nem mutatkozott be nekem, és az igazat megvallva, nem is vagyok biztos benne, hogy a kísérteteknek nevük is van. Ők, hogy úgy mondjam, nem egészen a mi világunkból valók, még ha fel-feltűnnek is közöttünk. Biztosat persze nem tudok mondani ebben a dologban, felvilágosult ember lévén, sohasem foglalkoztam ilyen és efféle babonákkal.

A rendőrtiszt néhány másodpercig behatóan fürkészte a tanár arcát, aztán szigorúan kérdezte:

– Tréfál, tanár úr?

A tanár legyintett.

– Van is nekem kedvem tréfálni! Amin én keresztülmentem, hát az nem mindennapi. De nem csodálkozom az ön kérdésén. Az első pillanatban magam is rossz tréfára gyanakodtam, amikor a hátam mögött megszólalt az a kellemetlen, süvítő hang. Gondolja csak el, azt hallja a háta mögött, hogy „ölje meg azt az embert!". Megdöbbenve hátrafordul, s akkor mit lát? Sötét, emberformájú árnyat, és attól kezdve a furcsa lény telebeszéli a fejét, minden szava uszítás, rágalom,

sőt, merem állítani, közönséges nemzetgyalázás. Nem vagyok hivatásos feljelentő, de azt hiszem, jogom van védelmet kérni az ilyen zaklatás ellen. És még egy! – kiáltott fel, mert hirtelen rendkívül fontos szempont jutott az eszébe. – Már csak azért is kötelességem bejelenteni a dolgot, mert ez a kísértet, amilyen gátlástalan, másokat is megkísérthet. Gondoljuk csak el! Nem mindenki áll a tudományos világnézet alapján, mint én, akadhatnak babonás emberek, akiket könnyű elszédíteni, hisznek a kísértetekben, bedőlnek a rágalmaknak, esetleg alapvető jellemük sem éppen eszményi, és már kész a bűncselekmény. Most nemcsak az én személyes védelmemről van szó, bár az sem elhanyagolható, de szinte kiszámíthatatlan, hogy milyen lélekmérgezést végezhet egy ilyen lelkiismeretlen kísértet, aki még túlvilági voltával is visszaél, akkor jelenik meg, amikor akar, és olyan képeket varázsol bárki elé, amilyeneket csak akar. Ezekről a képekről majd még külön akarok beszélni. Az, hogy lélekrombolás, csak enyhe kifejezés! De ha ez a lélekrombolás már a közbiztonságot fenyegeti, azt hiszem, cselekedni kell.

A rendőrtiszt vizet töltött magának, ivott, közben pedig a tanár, most már legyőzve kezdeti elfogódottságát, bátran és fokozódó lendülettel beszélt. Mindent elmondott, a legapróbb részletekig. Mélyreható elemzéssel jellemezte a kísértet körmönfontságát:

– Kapzsi embernek talán kincseket ígért volna, kegyetlen embert az ölés gyönyöreivel kecsegtette volna. Engem – és ebben van valami torz ellentmondás – az emberiesség, a felebaráti szeretet oldaláról akart megkörnyékezni. Mintha úgy okoskodott volna, hogy minden emberből lehet gyilkost csinálni, csak meg kell hozzá találni a kulcsot. De most alaposan elszámította magát.

Részletesen elmondta a tanár azt is, hogy már csak kíváncsiságból is, de elsősorban kötelességérzetből, fel-

kutatta a kiszemelt áldozatot, s az eredmény nevetséges és egyben elképesztő volt, viszont tökéletesen alkalmasnak bizonyult arra, hogy megnyugtassa lelkiismeretét.

– Képzelje el – mondta mosolyogva –, a pokolbeli szörnyeteg zöldséget ebédelt, tejet szürcsölt egy vegetárius étteremben.

Hirtelen ránézett a rendőrtisztre, s mintha a hitetlenség kifejezését látta volna az arcán.

– Minden szavamat bizonyítani tudom, nem a levegőbe beszélek! – mondta egy kissé méltatlankodva.

– Persze, természetesen! – bólintott szinte túlzott udvariassággal a rendőrtiszt. – Nagyon érdekes, amit mond, tanár úr!

– A lakcímét ugyan nem tudom – folytatta a tanár –, de a nevét tudom és azt is, hogy hova jár ebédelni. Szóval, nem kitalált személy, bármikor ott találhatja a Sonnéban, ha ugyan van pénze ebédelni, mármint az illetőnek. Mert ez a világrém, komolyan mondom, nehéz nevetés nélkül megállni, szóval ez az emberbőrbe bújt szörnyeteg inkább a templom egeréhez hasonlít, mint valami vérszomjas ragadozóhoz. Ha akarja, együtt is elmehetünk, de a pincér is megmutathatja önnek. Fontosnak találnám, hogy megismerje, hiszen a szerencsétlennek veszélyben forog az élete, talán nem is sejti, hogy gyilkosságot terveznek ellene. De, és ezt ne vegye önzésnek, én is védelmet kérek. Megmondom úgy, ahogy van, félek a kísértet bosszújától. Nemcsak azért, mert visszautasítottam aljas felszólítását, hanem azért is, mert feljelentettem.

– Természetesen megvédjük, nem tűrhetjük, hogy zaklassák! – bólintott a rendőrtiszt, majd csengetett, s a belépő fiatal rendőrrel néhány szót váltott. A tanár nem figyelt oda, tiszteletben tartotta a hivatalos tárgyalást, s különben sem szeretett hallgatózni. A rendőr tisztelgett, majd elhagyta a termet.

– Nagyon helyes, hogy hozzánk fordult, tanár úr! –

szólt megnyugtató, szinte hálás hangsúllyal a rendőrtiszt.

A tanár kissé zavartan vállat vont.

– Mást nem tehettem, tudom – mondta félszeg mosollyal –, bár meg kell mondanom, van egy kis lelkiismeretfurdalásom . . .

– Kívánom, hogy ez legyen élete legnagyobb lelkiismeretfurdalása! – szólalt meg a kísértet, a rendőrtiszt asztalához támaszkodva.

– Ott van!!! – ordított fel a tanár. – Hallotta, mit mondott? Már megint belém köt! Ott!

A rendőrtiszt felugrott, és megfogta a tanár karját.

– Nyugalom, nincs semmi baj! – csitítgatta.

Közben megérkezett az orvos két vállas fiatalemberrel. Megragadták a félájult tanárt, az orvos gyorsan, ügyesen lehúzta róla a kiskabátot, feltűrte a tanár jobb karján az ingujjat, és fecskendője tűjével a bőr alá szúrt. A tanár lassan megnyugodott, mély kábulatba zuhant, s minden nehézség nélkül tudták hordágyon elszállítani.

Ködben tért magához. Felismerhetetlenül vette körül a világ. Az öntudat helyét a nyugalom foglalta el. Élt, de idegenül és minden értelmi rendezettség nélkül. Szervei, sejtjei felszabadultan működtek, olyan zavartalanságban, amilyenről a mindennapi élet taposómalmában vergődő ember álmodni sem tud. Új élet volt ez, mert mindent maga mögött hagyott.

Jellegtelenül múltak az évek, talán évtizedek, amikor egyszer csak rettenetes robbanásra riadt fel. A megrázkódtatás olyan erejű volt, hogy minden porcikáját átjárta. Mintha hirtelen mély álomból ébredt volna fel. Csodálkozva nézett körül a soha nem látott környezetben. Világosan felfogta, hogy tágas szobában fekszik, fehér vaságyon, rajta kívül legalább egy tucat férfi, talán még egyszer annyi.

Többen ijedten ugrottak le ágyukról, mások felülve jajveszékeltek, de voltak olyanok is, akik továbbra is

mozdulatlanul feküdtek, fel sem nézve, pedig ijesztően remegett az épület a meg-megismétlődő robbanásoktól. A légnyomás szétvetette az ablakokat, hatalmas csörömpöléssel repültek szét a szobában az üvegcserepek, többeket megsebesítettek. Fehér köpenyes nők szaladgáltak ide-oda, riadt kiáltások, vezényszavak hallatszottak:

– Légiriadó!... Hordágyakat!... Erna nővér!... Hol van Gertrude?!... Aki tud, a saját lábán!... Gyerünk, gyerünk!... Mindenki a pincébe!... Gyújtóbombák!... Gyorsan!!!

A tanár engedelmesen, fegyelmezetten felkelt ágyából, és ingadozó léptekkel elindult a kavargásban az ajtó felé. Az egyik nővér csodálkozva nézte, de a vakrémület olyan méretű volt, hogy meglepetése csak pillanatokig tartott. Amikor a tanár nagy nehezen kibotorkált a folyosóra, őrjöngő, hullámzó emberáradatba sodródott. A félelem üvöltései összefolytak az egymást követő robbanások hangjával. A félhomályban – kora este volt – egy-egy szürke egyenruhás katona tűnt fel, integetett, kiabált, egyik-másik a pisztolyával hadonászott, de senkinek sem sikerült rendet teremtenie a zűrzavarban. Az emberek egymást lökdösve, taposva özönlöttek le egy széles, ezúttal azonban mégis keskenynek látszó lépcsőn a pincébe. Volt, aki a falhoz lökve esett össze, a tömeg mit sem törődve az ájulttal, keresztülgázolt rajta, s ugyanez volt a sorsuk a felborított hordágyakról földre zuhant szerencsétleneknek is.

Lent a gyertyáktól, mécsesektől alig megvilágított pincében egyre inkább összezsúfolódtak az emberek. A lárma, a bűz majdnem elviselhetetlen volt. A tömeg egyre tódult lefelé, miközben a robbanások ereje újra és újra megrengette az épületet.

– Átkozott angolszász zsidók! – kiáltozott a tanár mellett az öklét rázva egy középkorú, kopaszodó, szőke férfi, csíkos kórházi ruhában. – Eladták magukat a

bolsevistáknak! Banditák! Gengszterek! Plutokrata szemét!!

A tanár a tömeg közepén tántorogva figyelt, hallgatta a furcsa szavakat. Igyekezett tájékozódni, egyelőre azonban csak saját magát vizsgálgatta. Hunyorogva nézett, szemüvege nélkül alig látott. Inkább kitapintotta, mint látta, hogy egykor gyerekesen puha keze csontossá, eressé vált, s amikor végigsimította a fejét, meglepve tapasztalta, hogy szinte teljesen kopasz.

Igyekezett összeszedni gondolatait a nagy zűrzavarban, s annyit már bizonyosra vett, hogy hosszú kábulatból tért magához, de azt nem is sejtette, hogy hol, s még kevésbé, hogy mikor. Azt sem tudta, hogy hazája melyik részébe vetette az ismeretlen sors, azt azonban nem volt nehéz kitalálnia, hogy kórházi ápolt. Azon is hiába tűnődött, hogy mennyi idő telhetett el öntudata elvesztése óta mostanáig, amikor nyilvánvalóan a robbanás hatására újra működni kezdett elméje. Testi elhasználtságából mindenesetre következtetni tudott arra, hogy nem hónapokról lehet szó, s talán nem is csak néhány évről. És vajon mi történik körülötte? Minden hangra figyelt, de nem volt könnyű feladat számára kivenni az üvöltésfoszlányok, az átkok értelmét. Egy meghatározhatatlan korú, polgári ruhás férfi az indulattól hörögve kiáltotta:

– Megálljatok, nyomorultak! Ezt megkeserülitek! Jön a megtorlás!

A tanár néha alig tudott megállni a lábán, úgy sodorták, lökték, nyomták erre-arra, mint egy túlzsúfolt autóbuszon. Örült, hogy nem került a fal mellé, ahol csaknem mindenkit ájulttá préseltek. Fokozódó figyelemmel igyekezett megérteni valamit abból, amit az emberek kiabáltak, hörögtek, vagy csak morogtak, de a legtöbbször csak szófoszlányok jutottak el hozzá. Terrortámadások... új fegyverek... keleti front... árja faj... harmadik birodalom... Sztálingrád... a

Führer... Führer... nemzetiszocializmus... a Führer... megtorlás...

Háborúban vagyunk – gondolta a tanár –, s úgy látszik, újra van keleti front is, nyugati front is, mint az elmúlt háborúban. S vajon miféle támadást szenvednek el éppen? Rettenetes erejű tűzérsége lehet az ellenségnek. De ki az ellenség? Bolsevisták, angolszász zsidók, gengszterek, plutokraták... mi lehet ez?

Egy idős, ápolt külsejű asszony az ég felé rázta az öklét:

– Isten, miért tűröd ezt?! – kiáltotta, s feldúlt vonásain világosan látszott, hogy vallásos meggyőződésében rendült meg, mint bárki más, aki valamilyen égbekiáltó igazságtalanságtól szenved.

Mint minden tömegben, itt is akadtak, akik szerettek volna gátat vetni a pániknak. Itt is, ott is kétségbeesett kiáltások hallatszottak:

– Néptársak!... Emberek!... Néptársak!...

Néptárs... – mi lehet ez? – tűnődött a tanár. – Új megszólítás?

Aztán egy vékony női hang mindenkit túlsüvített:

– Isten büntet minket!... Gyilkosok vagyunk! Gyilkos nép! Milliókat gyilkoltunk meg, igen, milliókat, megsemmisítő táborokban! Jézus Krisztus népét! Isten átka rajtunk! Tudom! A fiam Auschwitzból jött meg, ott szolgált, mindent elmondott, mindent!... Öngyilkos lett, nem bírta... Emberi mészárszék!... Verje meg az Isten a gyilkos gazembereket!

Még valamit akart mondani, de hirtelen lövés hallatszott. Az asszony összerogyott, a golyó közvetlen közelről érte. Az emberek a dörrenés irányába fordultak. Hatalmas termetű, fekete egyenruhás katona állt ott, fején halálfejes tányérsapka. Nyugodt mozdulattal tette vissza füstölgő pisztolyát a táskájába, s csak ennyit mondott:

– Kommunista patkány!

Majd felemelve a hangját, dörögte:

– Így jár minden pánikkeltő kapituláns!

A tömeg újra továbbsodorta a tanárt, nem láthatta, mi történhetett ezután az asszonnyal. Émelygett a gyomra, fejében a feszültség a pattanáshoz állt közel. Nemcsak az asszony szavai rendítették meg, hanem a gyilkos furcsa, ijesztő egyenruhája is. Ezt a fekete egyenruhát már látta valahol. De hol? Úgy érezte, hogy szörnyethal, vagy újra sötétségbe borul az agya, ha nem jön rá.

De rájött. A fekete egyenruhás óriás mintha a kísértet által benépesített falról lépett volna le. Ott látta ezeket a pompás megjelenésű szörnyetegeket, halálfejes sapkájukban, a cikázó villámpárhoz hasonló két S-betűvel, amely zubbonyuk hajtókáján csillogott. És most visszaemlékezett minden borzalomra, amelyet akkor nemcsak, hogy nem akart, de nem is tudott elhinni, hiába erősködött a kísértet. Mi történt mégis? Miféle szörnyű vádat kiáltott világgá a szerencsétlen asszony, a halálfejes gyilkos áldozata?

Újabb hatalmas robbanás rengette meg az épületet. Néhány másodpercre vakító fény árasztotta el a pincét, aztán újra félhomály lett. De ez a néhány másodperc újabb megrázkódtatást hozott a tanárnak. A pince falán, közel a mennyezethez, a „kisfestő" hatalmas arcképe volt látható.

Nem lehetett kétsége, ő volt az. Ugyanaz az arc, valamivel teltebb, mint hajdani éhenkórász korában, de különben alig változott. A fején magas katonai tányérsapka, összevont szemöldöke vad szigorúságot kölcsönzött a tekintetének, nyerges orra kihívóan emelkedett a furcsa, nevetséges bajusz fölé, az összeszorított száj alatt erélyes áll... Parancsoló, büszke, kegyetlen arc, de mégis ugyanazé, aki révedezve állt a járda szélén, aki salátát evett, tejet ivott, aki ijedten felugrott, amikor a pincér elejtette a tálcát.

Ki lehet ez az ember? Hogy került ide? Szerette volna elhessegetni magától a nyomasztó gondolatokat,

de elméje mintegy gépiesen rakta össze a baljós élménytöredékeket. Hiába kívánta, hogy zuhanjon vissza újra az öntudatlanság jótékony sötétségébe, gondolatai egyre félelmetesebb tisztaságban sorakoztak egymás mellé, s rendezték új benyomásait és régi emlékeit.

S ahogyan ritkultak a robbanások, mind több beszédfoszlányt tudott kivenni a hangzavarból. Izgatott suttogások is eljutottak a füléhez, nemcsak az indulatos kiáltozások. Valaki ezt kiáltotta:

– A Mindenható a Führer mellett áll!

– Ne féljetek, győzünk, testvérek! – hangzott egy másik kiáltás.

– Heil Hitler! – recsegett egy öblös hang.

Gyenge visszhang, szórványos „heil!" volt a válasz.

A tanár közben a feljáróhoz igyekezett. Úgy érezte, hogy megfullad. Szabad levegő után vágyott, de ugyanakkor hevesen kívánta a gyors halált, abban reménykedett, hogy odakint eltalálja valami, golyó, szilánk, akármi. Megváltás lenne számára a halál, irgalom és jótétemény.

Alig tudott azonban mozogni ebben a verejtéktől gőzölgő pokolban. Valaki hátulról megragadta. Visszafordult, s látta, hogy egy öreg, fehér szakállas férfi, kórházi ruhás betegtárs kapaszkodik bele. A szeme eszelősen csillogott. Nem engedte el a tanár vállát, úgy suttogott neki:

– Ő a bibliai fenevad, hét feje van és tíz szarva... a negyvenkét hónap lejárt... máglyán égünk el valamennyien, ahogyan ő égette el felebarátait, isten földi képmásait... mindenki tudja, de tagadja, mert fél... így kényelmesebb és aljasabb... mi vagyunk az emberiség alja... a világ söpredéke...

Minden szava mélyen belehasított a tanár agyába. Könyörtelenül illeszkedtek egymásba a képfoszlányok. Valami rettenetes katasztrófa történt, elképzelhetetlen szörnyűség, amelyet talán – most már mondattá áll-

tak össze a végzetes szavak – megakadályozhatott volna. Halandó ember elviselheti-e ennek a felelősségnek a súlyát? Van-e még számára remény? Nincs!

A hangfoszlányok csak szorosabbá húzták körülötte a hálót. Egy magas, gyér, szőke hajú, világoskék szemű, sovány férfi szenvedélyesen, az öklét rázva magyarázott:

– A Führer a világtörténelem legnagyobb németje! Mégis van egy hibája, Isten bocsássa meg a bűnömet! Minden csepp véremet odaadnám érte. Kinőtt ő már a közönséges emberek sorából, félisten ő, talán még több! De túlságosan is jó! Az ellenséggel szemben nem lehetünk emberségesek! Azok csak egy nyelvet ismernek, mást nem! A tapasztalat, néptársak, azt bizonyítja, hogy sohasem azok csinálják nekünk a bajt, akiket kiirtottunk.

– Miféle emberségről beszél? – kérdezte a tanár megdöbbenve.

A kérdezett összerezzent.

– Nem, Isten engem úgy segéljen, nem akartam megbántani a Führert! Inkább száradjon el a nyelvem! Csak tudja... visszaélnek az ő jóságával. Nem érdemlik meg! Méltatlanok rá! Gondolja csak el! A birodalom leggonoszabb ellenségei azt sem tudják, mikor éri el őket a megérdemelt vég. Azt hiszik, fürödni viszik őket, és mire észbe kapnának, már nem élnek. Szép halál, csak úgy átsétálnak a másvilágba. De ez jó lecke! – mutatott felfelé – Csak bombázzatok! A saját halálos ítéleteteket írjátok az égre!

Már percek óta nem hallatszott robbanás, majd hirtelen átható, egyre magasabban kúszó, éles, vékony hang süvített, egy bizonyos magasságban hosszan kitartott, aztán fokozatosan mélyült, végül elhallgatott. A tanár idegesen rázkódott össze, de meglepetésére a többiek örömkiáltásokkal üdvözölték a gerincig ható szirénahangot. A legtöbben fölfelé igyekeztek, de már korántsem olyan vad tülekedésben, mint a légitámadás

kezdetén. Orvosok, betegszállítók, ápolónők tűntek fel, hordágyra tették a földön heverőket, kivonszolták a halottakat, élesztgették az ájultakat.

A tanár villámsújtottan, tanácstalanul állt. Nem tudta, mire vár. Még mindig élt benne egy kis atomnyi reményfoszlány, csoda utáni vágy, hátha minden jóra fordul még. Az utolsó pillanatig hinni kell, hátha... Így biztatta magát, majd egy kifelé baktató öreg beteget állított meg, és hunyorgatva kérdezte:

– Mondja csak... ne haragudjék, hogy ilyesmivel terhelem... tudom, furcsa... de elvesztettem a szemüvegemet, alig látok... tessék mondani, kit ábrázol az a nagy kép a falon?

Az öregember csodálkozva, de jóindulatúan nézett rá.

– A Führer képe! – mondta, és folytatta útját.

Ekkor betelt a pohár. A tanár szívét, eszét, minden porcikáját görcsbe szorította az elkeseredés, az eszeveszett fájdalom. Igaza volt a kísértetnek! Meg kellett volna ölnie a szörnyeteget! Ott kellett volna megfojtania az utcán, vagy leszúrnia a vegetárius étteremben. Érzelmes fejtegetések helyett cselekednie kellett volna, egyértelműen, habozás és kímélet nélkül. Kezében volt a katasztrófa elhárításának biztos módja, s ő gyáván eldobta magától a világ megmentésének lehetőségét.

Most már minden világossá vált előtte. Nem kellett volna törődnie úgynevezett egyéni becsületével, lelke szegényes tisztaságával, köznapi látszattal, hanem el kellett volna tipornia a gonoszt. Elárulta, cserbenhagyta az egész emberiséget. Milliók vére szárad a kezén, azon a kézen, amelyet nem akart beszennyezni. És most...

A gondolatsor megszakadt, egyetlen szörnyű vád égette. Levetette magát a kőre, úgy hörögte:

– Gyilkos... gyilkos vagyok!...

Fejét a pince kövébe verte, vonaglott tehetetlen fájdalmában, s mielőtt még a segítségére siethettek volna,

elájult. Ebben az állapotban vitték vissza a kórterembe. Csak másnap tért magához. Eszméletének első másodpercei megint ködösek voltak, de nem sokáig. Amint körülnézett, már mindent tudott.

A termet valamennyire rendbe hozták, az ablakok ugyan foghíjasok voltak, de az üvegcserepek már eltűntek. Szabadon áradt be a szobába a napfény, kedves madárcsicsergéssel együtt. A betegek közül sokan mozdulatlanul feküdtek ágyukon, mások érdeklődve néztek ugyanabba az irányba. Délelőtti „nagyvizit" volt, fehér köpenyes csoport vonult végig a termen. Elöl egy idősebb, rövid szakállas orvos haladt, akit a többiek nagy tisztelettel professzor úrnak szólítottak, mögötte többé-kevésbé fiatalabb orvosok és ápolónők. Minden ágynál megálltak, a professzor kérdezősködött, beosztottjai különféle feljegyzésekből tájékoztatták, a professzor vagy bólintott, vagy nemet intett, a nővérek pedig, ha erre külön utasították őket, injekciót adtak.

A tanár zavaros tekintettel nézte őket. Olyan megszokott kórházi kép volt ez, mintha semmi sem történt volna. Békés professzori szemle, elöl „az öreg", mögötte a kísérete, megszokott kérdések, atyáskodás, kedély, miközben süt a friss reggeli nap, s a csendet csak a madárdal töri meg.

Mélységes tisztelet és szeretet támadt fel a tanárban az orvosok iránt. Ők mindenkor, minden helyzetben csak egyet ismernek, a gyógyítást. Ők nem kérdezik, kik okozták a fájdalmat, az ő kötelességük a fájdalom enyhítése, a könnyek letörlése. Ők nem ismerik a gyűlöletet, számukra nincs politika, nincs barát vagy ellenség, ők csak a szenvedő embert ismerik, akit meg kell gyógyítaniok. Ők az igaz emberek, hivatásuk feleskődött zászlóvivői, s áldozatos munkájuk nyomán áldás fakad, ahol csak megjelennek. Ahogyan ezen a nyugodt reggelen is lassan, méltóságteljesen vonul vé-

gig a betegek között a szent csoport, jóságosan, napsugarasan. Hol van a tegnapi pokol?

De a tanár tudta, hol van. Meggyötört fejében, lelkiismeretében, minden szívdobbanásában. Ezért töltötte el végtelen keserűséggel az a tudat, hogy újra magához tért, még mindig él, öntudata tisztább, mint valaha, s elméje telve van a legborzalmasabb gondolatokkal.

Felült az ágyán, s most még inkább érezte, hogy halálosan fáradt. Aztán megfordult, s mintha orvul hirtelen fejbe vágták volna, megpillantotta az ágya fölött függő képet, a „Führer" képmását, amint fényes, barna rámából tekint kifelé szúrós szemével.

A pillanat tört része alatt azonban észrevett valami mást is. Már a párnáján térdelt, és az ágy vasába kapaszkodva vizsgálta a képet, pontosabban a kép aláírását. De hiszen tudok olvasni – biztatta gondolatban magát –, ismerem a betűket, okleveles tanár vagyok.

Egészen közel hajolt a képhez, de már annyira könnyezett a szeme, hogy összefolytak előtte a betűk. Ekkor ért az ágyához a professzor és kísérete. A tanár türelmetlenül kiáltott, a képre mutatva:

– Ki ez az ember? Azonnal mondják meg! Életbe vágóan fontos! – tette hozzá izgalomtól elfúló hangon, mert tudta, hogy egész emberi mivoltának sorsa most dől el. Nem volt más, amibe kapaszkodhatott volna, mint ez az utolsó szalmaszál.

A professzor összenézett a többiekkel, s jelentőségteljesen bólogattak. A tanársegéd írásai között lapozgatott, majd mutatott valamit a professzornak. Az minden habozás nélkül bólintott, és hátraszólt:

– Frau Fenske!

– Igenis! – válaszolt egy testes, középen elválasztott barna hajú nő, a szelíd arcú Gertrude nővér, és már szívta is fel fecskendező tűjével a szintelen folyadékot.

– Ki ez az ember? – kiáltott türelmetlenül a tanár,

akit külön ingerelt, hogy fontos kérdése még mindig válasz nélkül maradt.

– A Führer! – mondta az egyik orvos mosolyogva.

– Azt tudom! – legyintett idegesen a tanár. – A nevét kérdeztem. Mi a neve?

– Adolf Hitler! – válaszolt az orvos barátságosan, mint akinek szándékában sincs ellenkezni, kérdezzenek tőle bármilyen képtelenséget is.

A tanár visszazuhant párnájára, és valami elképzelhetetlen, földöntúli öröm sugározta be megkínzott arcát. Hiszen *azt* az embert Schickelgrubernak hívták. A hasonlatosság megdöbbentő, de a két arc – s ezt már világosan látta a tanár – mégsem ugyanaz. A megtévesztő hasonlóság, a természet tréfája sok galibát okozott már, de most az isteni kegyelem áldott eszköze. Már-már végsőkig meghasonlott lelke a boldogság olyan magaslatára emelkedett, amilyet emberfia még nem élt át.

Nem kell hát szembefordulnia saját magával, nem kell megtagadnia elveit, meggyőződését. Makulátlanul ragyog az emberiesség magasztos eszméje. Eloszlott a köd, megsemmisült minden rossz. A kísértet gonosz szellem volt, ártatlan ember életére tört, becsületes ember lelkét akarta bemocskolni. De ő ellenállt a kísértésnek, állhatatosan, rendíthetetlenül, a szeretet parancsát követve. Hatástalan maradt a pokoli csábítás, az alvilági felbujtó minden gonosz érvelése.

Diadalmaskodott a jó!

Erős lélekkel megállt a szakadék szélén, nem fogott rajta semmiféle ördögi mesterkedés, nem tűrte, hogy a bűn mélységébe taszítsa őt az elvetemült lény. Az elviselhetetlen nyomás ellenére is meg tudta őrizni jelleme tisztaságát, emberi becsületét, és igen, hiába gúnyolódott a kísértet, lelki üdvösségét.

És most, amikor pedig már úgy látszott, hogy minden elveszett, s azt hitte, minden azt látszott bizonyítani, hogy gyengesége következtében az emberiség

gyilkosává vált, hirtelen minden jóra fordult, kiderült a végzetes tévedés – ártatlan!

Íme, sohasem szabad elveszítenie a reményét annak, aki a szeretet fenséges eszméjéhez kötötte egész életét. Igaz, az emberiséget rettenetes szerencsétlenség érte, förtelmes gaztettektől milliók véreznek, de ennek nem ő az oka. Isteni törvény, vaksors, vagy akármi más, de nem ő, nem ő! Embernek soha még ilyen csodálatos, üdvözítő élményben nem volt része!

Nem is vette észre, amikor Gertrude nővér boszorkányos ügyességgel a karjába szúrta az injekciós tűt. Úgy érezte, hogy a boldogságtól a levegőbe emelkedik. Mosolyogva halt meg, mint egy szent.

Vonaton

Korán volt még, sikerült jó helyet elfoglalnia az ablak mellett, szemben a menetiránnyal. Bőröndjét felrakta a felső csomagtartóra, kényelmes mozdulatokkal levetette a felöltőjét, összehajtogatta, és a bőrönd tetejére tette, aktatáskájának, sáljának, kalapjának az alsó csomagtartó hálóján talált helyet. Utána leült, inkább elterpeszkedett az ülésen, kibámult az ablakon, figyelte a pályaudvar nyüzsgő életét, a hordárok motoros kiskocsijának zakatolását, az árusok kiáltásait, a siető vagy nyugodtan ballagó utasokat. Majd nagyot ásított, hátradőlt, s egy kicsit elszundított.

Arra riadt föl, hogy a vonat elindult. Megkönnyebbülten nézett ki az ablakon, miközben a vonat fokozódó iramban hagyta el a pályaudvart, s hangja, mozgása hamarosan fölvette a jól ismert egyenletes ütemet.

Felállt, teljesen felhúzta az ablakot, nem akarta, hogy koromszemek csapódjanak be a fülkébe, s a huzatot sem szerette. Egyedül volt, kedve szerint rendezkedhetett.

Mintegy félóra múlva belépett a fülkébe a kalauz, odaadta neki a jegyét, s miközben az gépies mozdulattal lyukasztotta a tégla alakú, kemény kartonból készült menetjegyet, megkérdezte tőle:

– Tessék mondani, mikor érünk . . .

Zavartan elhallgatott.

– Hova mikor érünk? – kérdezte a kalauz, miközben visszaadta a jegyet.

A kalauz kérdése kínosan érintette. Ostoba helyzet, gondolta bosszankodva.

– Furcsa... – mondta karját széttárva – Ez egészen szokatlan dolog. Nem tudom, hova utazom.

A kalauz kedélyesen csóválta a fejét. Sokféle utassal volt már dolga életében, sok furcsaságot élt meg már, de arra nem emlékezett, hogy valaki elfelejtette volna, hova utazik.

– No hát, azt könnyű megállapítani – mondta jóindulatú mosollyal –, tessék csak ideadni a jegyét!

Átnyújtotta a jegyet, a kalauz megnézte, aztán közelebb vitte a szeméhez, forgatta, vizsgálgatta, hitetlenkedve csóválta a fejét, majd csodálkozva szólalt meg:

– Nem értem. Ezen a jegyen se távolság, se városnév. Nem értem. Mennyit tetszett ezért a jegyért fizetni?

– Mennyit is? Hm... nem emlékszem. Nincs rajta a jegyen?

– Nincs. Ilyen jegyet még nem láttam. Hol tetszett ezt a jegyet venni?

– A pályaudvaron, ma reggel.

– Melyik pénztárnál?

– A... hogy is magyarázzam meg... Ha szemben állunk a nagy órával, akkor a bal oldali pénztárnál.

A kalauz még mindig csóválta a fejét.

– Ilyet még nem pipáltam. Hát kérem szépen, nem tehetünk mást, mint a legközelebbi állomáson a forgalmi irodából felhívjuk a pénztárt, és megkérdezzük a pénztárost, hova szól ez a jegy. Valami tévedés van itt, de majd tisztázzuk, azért vagyunk, kérem. Tessék csak nyugodtnak lenni, a jegy jó, a dátum is stimmel, csak hiányos, mármint a jegy, tetszik tudni. Megkér-

dezzük, és akkor utólag rávezetjük. Máskor aztán ne tessék elfelejteni, hogy hova tetszik utazni.

Mosolyogva tisztelgett, és elhagyta a fülkét.

Zavartan s egyben szégyenkezve nézett a kalauz után. A helyzet nemcsak furcsa, de egy kicsit nevetséges is. Hogyan lehet az, hogy nem tudja, hova utazik?

Bosszúsága azonban nem tartott sokáig. Vállat vont, és arra gondolt, hogy okos ember nem veszi a szívére a kellemetlenségeket, nem eszi magát, sőt, nevet egyet, s ezzel már fölébe is kerekedett a nehézségeknek. Előbb-utóbb úgyis megoldódik minden. Az aggodalom a legártalmasabb és legfölöslegesebb érzés. A körülmények szerencsétlen összejátszása következtében került ilyen fonák helyzetbe, de tulajdonképpen nem történt semmi baj, nem járt szerencsétlenül, nem betegedett meg, nem veszítette el a pénzét, mindössze annyi történt, hogy valami furcsa agybeli rövidzárlat következtében megfeledkezett utazása céljáról, s a feledékenység jelentőségét csak megsokszorozta a hibás jegy. De hát ez a csoda még csak három napig sem tart, talán még egy félóráig sem, a kalauz a legközelebbi állomáson megkapja a szükséges felvilágosítást, a megfelelő adatokat hivatalosan is rávezetik a jegyre, s akkor minden rendben lesz. Bár minden akadályt ilyen könnyen lehetne elhárítani az életben!

Zsírpapírba csomagolt vajas zsemlét vett elő az aktatáskájából, és falatozni kezdett. Tulajdonképpen nem volt éhes, inkább csak az időtöltés kedvéért evett, vagy talán a szervezete igényelt egy kis táplálékot az apró izgalom után, hiszen a tudomány ma már úgyszólván minden érzelmi élmény hatását ki tudja mutatni a szervekben, a sejtekben, a belső elválasztó mirigyekben.

Mintegy háromnegyed óra múlva mind lassabban húztak el az ablak előtt a távírópóznák, majd a szabályos ütemet a váltók mellékzörejei, veszteglő vagonok

és épületek visszhangja zavarta meg, végül egy nagy állomás előtt megállt a vonat.

Kinézett az ablakon, s megnyugodva látta, hogy a kalauz határozott léptekkel siet az irodába. Szolgálati telefonon bizonyára pillanatok alatt érintkezésbe tudnak lépni a főpályaudvarral, s akkor minden megoldódik, a kellemetlen kis közjáték mulatságos történetté kerekedik, amelyet később majd elmesélhet társaságban.

Kisvártatva újra feltűnt a kalauz, de az arcáról szinte semmit sem tudott leolvasni, sőt úgy találta, hogy vonásai nem mutatnak elégedettséget, amely a feladat eredményes megoldására vallana. Aztán mosolyogva legyintett. Olyan önző, olyan jellemzően emberi az ilyen felfogás. Ez a kalauz száz és száz utassal foglalkozik egyetlen utazás alkalmával is, az egyik leszáll, a másik felszáll, neki mindent tudnia kell, mindenkire emlékeznie kell, holnap aztán újra kezdi az egészet, évekig, évtizedekig, egészen a nyugdíjkorhatárig. Ki tudná megmondani, hány utassal van dolga egy emberélet alatt? Ő pedig azt kívánja, hogy az ő kis egyéni ügye betöltse a kalauz egész érdeklődési körét, befolyásolja lelkiállapotát, mosolyogjon vagy bosszankodjon, mint ő, akinek az a legfontosabb, ami övele történik, a világ legfontosabb személyével, saját magával.

Ez a kis bölcselkedés jó hatással volt kedélyállapotára, s éppen ezért közérzetére is. E pillanatokban meg tudta érteni a filozófia hasznát, pedig világéletében idegenkedett ettől a túlságosan magas színvonalú szellemi tevékenységtől, üres szócséplésnek, csűrés-csavarásnak, értelmetlen, mesterkélt gondolatok szövevényének tartotta. Most azonban hirtelen megváltoztatta a véleményét, s úgy találta, hogy a filozófia nem ad ugyan feleletet a nagy kérdésekre, nem oldja meg a titkokat, de megnyugtatja azt, aki foglakozik vele. A filozófusnak nincsenek gondjai, csak gondolatai,

ezekben merül el, s megveti az élet hívságos örömeit és bánatait, hírből sem ismeri az idegességet, a rosszkedvet, mert mindent a kellő helyére tud állítani.

Újra elindult a vonat, s néhány perc múlva már megjelent a fülke ajtajában a kalauz. Mosolygott, mint aki az egész ügynek nem tulajdonít valami nagy jelentőséget, még ha egy kicsit többet is kell foglalkozni vele, mint azt kezdetben sejteni lehetett.

– Sajnos – mondta széttárt karokkal –, az a pénztáros, aki önnek a jegyet adta, már hazament. Lejárt a szolgálata. A váltása meg nem tud az egészről. Mindenesetre átvizsgálta a jegyeket, de több hibás nyomású jegy nincs, legalábbis ő azt mondta. Az a baj, hogy a másik pénztárost nem lehet értesíteni, nincs telefonja, sőt, mintha valami olyasmit mondott volna, hogy kórházba megy, az édesanyját látogatja meg, ki tudja, mikor kerül haza, de mondom, amúgysem lehet vele érintkezésbe lépni, bár állítólag van egy hívószáma a házban, az valahol fel van írva, ez a másik pénztáros megpróbálja megkeresni.

– És a pénz?

– Miféle pénz?

– Hát a jegy vételára. Úgy gondolom, hogy ha a pénztáros összeszámolta a bevételét, kasszát csinált, ahogy mondani szokták, abból kiderül, hogy mennyi esik erre a jegyre, és akkor már okosabbak lennénk. Én nem értek ezekhez a dolgokhoz, de valahogyan így képzelem el.

A kalauz elnézően mosolygott, ahogyan a szakember szokott, ha avatatlannal áll szemben.

– Bár így lenne, tisztelt uram! – mondta. – De az előző pénztáros már befizette a pénzt, neki azzal tüstént el kell számolnia. Az igaz, a főpénztárban ennek nyoma van, de az napokba kerül, amíg utána lehet nézni. Mindenesetre a legközelebbi állomáson újra felhívjuk a pénztárost, hátha előkerült már a hívószám,

és akkor megpróbálunk érintkezésbe lépni az ön pénztárosával.

Ezzel barátságosan bólintott, és kilépett a fülkéből.

Kedvetlenül nézett utána. A kalauz kétségtelenül barátságos volt, s nyilván mindent megtett, ami tőle tellett, legalábbis annyit, amennyit egy idegen ember érdekében hajlandó valaki megtenni. Teljesítette a kötelességét, de azon túl talán nem ment. Fáradozásairól hiven be is számolt, de érdekes módon most nem tisztelgett, amikor elhagyta a fülkét, csak biccentett. Lehetséges, hogy ennek nincs semmi jelentősége, de megnyugtatóbb lett volna, ha tiszteleg, ezzel ugyanis jelezte volna, hogy nem változott közöttük a viszony a jelentéktelen félreértés ellenére sem, ami most már remélhetőleg rövidesen tisztázódik.

Egy pillanat múlva azonban már csak afölött boszszankodott, hogy újra kishitű volt. Az a legnagyobb baja az embernek, hogy eltúlozza az apró kellemetlenségek jelentőségét, ahelyett, hogy a nagy bajokat jelentéktelenítené el, hiszen minden a nézőponttól függ, s általában nincs az a boldogság vagy boldogtalanság, amely el ne múlna. A másik káros emberi tulajdonság a türelmetlenség. Ha az ember nem kap meg valamit rögtön, már elkeseredik, várni nem tud, nem akar, olyan, mint a gyerek, aki rögtön bömbölni kezd, ha nem kapja meg a játékát vagy a cukrot. Pedig hány kívánság vagy terv csak harmadszorra sikerül, vagy csak hatodszorra. Aki az első vagy a második alkalommal elveszti a türelmét, az nem jut el a sikerig, mert nincs türelme kivárni, nincs benne hit és kitartás, hogy újra kísérletezzen, ehelyett abban tetszeleg önmaga előtt, hogy sorsüldözött, balszerencsés, neki semmi sem sikerül, meg effélék.

Kétségtelenül neki is jólesett volna, ha a kalauz mindjárt kedvező eredménnyel nyit be hozzá, megvan a pénztáros, kiderült a félreértés, s már tudná is, hova utazik. Nincs olyan ember, aki ne örülne annak, ha

valami azonnal sikerül. De aki az első kudarctól elkedvetlenedik, hitét, reményét veszti, s nem arról az oldaláról értékeli a balsikert, hogy az csak növeli az akaraterőt – az ilyen ember eleve arra van ítélve, hogy vereséget szenvedjen. Életfontosságú, hogy az ember mindig tartsa magát épségben a kedvező fordulatokra. Ha egy vagy másfél óra múlva örvendezve állít majd be hozzá a kalauz a jó újsággal, nyugodt embert találjon, ne egy idegroncsot, akit fölösleges aggodalom emészt.

Egy óra múlva valóban beállított a kalauz, de korántsem örvendezve, hanem bosszúsan csóválta a fejét.

– Hát, kedves uram, nagyon elkerüli önt a szerencse, annyi szent! – kezdte résztvevően – Képzelje, megtalálták a pénztáros hívószámát, azonnal fel is hívtuk, egy MÁV-intéző elváltan élő felesége lakik ott, mint kiderült, és azt mondta, hazajött ugyan a pénztáros, de el is ment, alig három perce. Tetszik tudni, mi volt a baj? Négy percet késett a vonat, éppen elcsíptük volna, ha nem késik a vonat. Mindenesetre megmondtuk az asszonynak, hogy ha hazaérkezik a pénztáros, azonnal hívja fel az állomásfőnökséget. Megmondtuk neki, miről van szó. A nő mindent felírt, de azt mondta, nem hiszi, hogy az illető hamarosan hazajönne, mert átöltözött, és nyakkendőt is vett, valahova készült, úgy látszik. Szóval várni kell, de remélem, még ma előkerül.

Most tisztelgett ugyan a kalauz, de – és ezt lehetetlenség volt nem észrevenni – nem volt olyan derülátó, mint az első alkalommal. A végén is csak azt mondta, hogy „remélem", vagyis mintha már nem lett volna olyan biztos a dologban, mint első alkalommal. Meg aztán úgy kezdte, hogy „elkerüli önt a szerencse", tehát most már elkülönítette magát az egész ügytől, nem tekinti a sajátjának, nem kíván osztozni a balszerencsében.

Az egész dolog különben is fölötte bizonytalanná vált. Vékony szál tartja az egészet. Minden attól függ, vajon a MÁV-intéző elvált felesége hajlandó-e átadni az üzenetet, egyáltalán lesz-e alkalma rá, nincs-e neki is valami programja, elfoglaltsága, terve, amelyről ilyesmi miatt nyilván nem hajlandó lemondani. Tulajdonképpen nem is lehet elkívánni tőle, és éppen ez a szomorú. Az asszony számára ismeretlen embernek hiába fontos valami, sőt, esetleg életbevágóan fontos, mindegy. A segélykiáltás feltehetően közönybe ütközött, s talán el is hangzott ez a néhány szó: „Hiszen nem is ismerem!" Távoli világrész földrengésének áldozatai miatt ugyan ki mond le mozit, színházat vagy valamiféle vidám találkozót? Sőt, vannak idős emberek, akik már csak azért sem akarnak új barátokra szert tenni, mert akkor sajnálni kell őket, ha esetleg valami baj történik velük. Ismeretlenül történjék velük bármi, tudomást sem vesz róla.

Még az a gyanú is keresztülfutott rajta, hogy a pénztáros és a MÁV-intéző felesége között nem kifogástalan a viszony, s az a tény, hogy a nő még a pénztáros nyakkendőjét is megfigyelte, arra vall, hogy nemcsak egyszerű lakótársakról van szó, hanem valami mélyebb kapcsolatról, amely talán éppen most van felbomlóban, s az asszonynak esze ágában sincs szólni a pénztárosnak, az esetleg közeledési ürügynek tekintené, az asszony pedig sokkal büszkébb annál, semmint ezt megkockáztatná. Különben sem köteles üzeneteket átadni, erre senki sem kényszerítheti. Ha elmulasztja átadni az üzenetet, amit különben esetleg bosszúból is megtehet, akkor sincs tartanivalója senkitől sem, félelem tehát nem irányíthatja cselekedeteit, azzal pedig kevés ember törődik, hogy mulasztásával esetleg kárt okoz egy ismeretlennek. Valahogyan inkább úgy kellett volna irányítani a dolgot, hogy az asszonynak érdeke legyen az üzenet átadása, talán egy kis pénzösszeget kellett volna felajánlani neki. Erre, sajnos,

nem gondolt a kalauz, bizonyára sietett, de persze ha az ő saját ügyéről lett volna szó, akkor nyilván nem elégedett volna meg a kielégítő magyarázattal, amely ellen tulajdonképpen semmiféle kifogást nem lehet emelni, csak éppen az a kis többlet hiányzott, amely a szív legmélyéről jön.

Ha tehát újra feltűnik a kalauz, ügyes célzásokkal rátereli a figyelmét arra, hogy valamiképpen fel kellene kelteni az asszony érdeklődését az ügy iránt. Persze semmi esetre sem úgy, hogy a lelkiismeretére igyekeznek hatni. Ez valószínűleg teljesen eredménytelen lenne. Sőt, könnyen lehetséges, hogy az asszony feltehetően semleges közönye ellenszenvvé változna, ha felebaráti szeretetről, közösségi szellemről beszélnének neki, vagy arról próbálnák meggyőzni őt, hogy kötelessége segíteni embertársán. Az ilyen és ehhez hasonló erkölcsi prédikációkkal lehet a legjobban felingerelni az embereket. Ha viszont némi anyagi előnyt jelentene számára a közreműködés, akkor érzelmileg is az igaz ügy mellé állna, talán azért is, mert éppen az anyagi hatóerő arra késztetné, hogy közelebbről megvizsgálja a dolgot, s akkor felismerné, hogy nemes emberbaráti cselekedet véghezvitelére kérték fel.

Nincs ebben tulajdonképpen semmi szégyellnivaló, élni kell, s az életet elősegítő tényezők, többek között az anyagi javak, hozzásegítik az egyént ahhoz, hogy minél több szépet és jót tudjon cselekedni, minél huzamosabb ideig. Hiszen a hősöket is megfizetik, ellenszolgáltatást, zsoldot kapnak, amiért szembeszállnak az ellenséggel. Pénzt kap az emberiség könnyeit letörlő orvos is, fizetése van a politikusnak is, nem hárítja el az anyagiakat az önnön véréből remekműveket alkotó művész sem, s anyagi juttatásban részesülnek az emberiség vezérlő géniuszai is, akiknek dörgő szavára megremeg az egész világ.

Hogyan kívánható akkor egy MÁV-intéző elvált feleségétől, hogy figyelmet és fáradságot szenteljen egy

előtte teljesen ismeretlen egyén – őszintén szólva – csacsi ügyének? Tehát kertelés nélkül ezt kellene mondani neki: „Asszonyom, tudjuk, hogy ön nem jótékonysági intézmény, s talán nem is vallásos, hogy túlvilági üdvözülés céljából jócselekedeteket gyűjtsön, ezért nem kívánhatjuk, hogy pusztán a kedvünkért egész nap a pénztárost lesse. Engedje meg viszont, hogy egy csekély összeget felajánljunk fáradozása jutalmául, és ez a szerény, inkább jelképes tiszteletdíj emlékeztesse önt arra, hogy valaki, aki bajban van, végtelenül hálás annak, aki kész őt kimenteni szorult helyzetéből."

Az asszony ekkor már nyilvánvalóan hajlandó lenne az együttműködésre, talán még ellenkezne is: „Ó, kérem, igazán fölösleges, szívesen megteszem, nem a pénzért..." meg efféle, de persze a pénzt nem utasítaná vissza, csak egy kicsit szabadkozna, mert ezt kívánja a társadalmilag illő álszemérem, s bizonyos, hogy a feladatot megoldaná, akkor pedig vége lenne a bizonytalanságnak, s akár szundikálhatna is egy kicsit, amire éppen eléggé rászolgált.

Az a puszta tény, hogy világosan kitervelte és elhatározta a következő lépést, újra derűlátóvá tette. Sohasem szabad feladni a harcot, ez a legfontosabb mindenek fölött. Egymagában persze ez a szilárd magatartás sem elegendő, tiszta fejre is szükség van, a körülmények józan, nyugodt mérlegelésére, a helyzet elemzésére, a tennivalók gondos megfontolására, helyes határozatokra, s azok végrehajtására.

Napoleon éjfél után két órai bátorságnak nevezte azt a tulajdonságot, amely hozzásegíti az embert ahhoz, hogy akkor is megőrizze teljes értelmi, ítélő és elhatározásbeli szabadságát, ha hirtelenül teljesen váratlan események érik. S ha ezek az események egyáltalán nem kellemesek, sőt egyenesen zavarók, akkor van csak szükség erre a bizonyos kora hajnali bátorságra. Napoleonról különben sokat olvasott, szerette a korzi-

kai óriást, a kisemberek bálványát. Örült a hirtelen eszébe jutott idézetnek, s úgy érezte, a napoleoni szavak jól jellemzik higgadt lélekjelenlétét. Elsősorban ennek köszönheti, hogy valósággal tudományos, a történelem látszólag zavaros eseményeit megmagyarázó ötlete támadt, amikor rájött arra, hogy anyagi természetű hatóerők alkalmazása nélkül alig sikerülhet a MÁV-intéző elvált feleségét belevonni a dologba. Pénz beszél!

Különben sem látott okot arra, hogy lógassa az orrát. Mindez sokkal rosszabbul is alakulhatott volna, felelősségre vonhatták volna a szabálytalanságért, meggyanúsíthatták volna azzal is, hogy ő hamisította a jegyet. Meghurcolhatnák, s ha végül kiderülne is az igazság, a kínos hercehurca valószínűleg tönkretenné az egészségét. Ami pedig a felmentést illeti, hát az sem állítja tökéletesen helyre az egyén becsületét, valami még az igaztalan vádból is megragad, s mivel az emberek rendkívül felületesek, amikor más becsületéről van szó, a gyanú az ártatlant is körülveszi élete végéig.

Mindez pedig most nem fenyegeti, jól bánnak vele, a kalauz az első szóra elhitte jóhiszeműségét, sőt, mint hivatalos személy segítő kezet nyújtott neki, s még hanyagságáért sem rótta meg, holott arról éppenséggel szólhatott volna néhány szót, hiszen rendes ember megnézi, milyen jegyet kapott a vasúti pénztártól, hátha tévedett a pénztáros. Ha ezt nem mulasztja el, nincs semmi baj, utazik, mint a többi ember, unatkozik, olvas, falatozik, szundikál, kinéz az ablakon, beszélget, időnként megnézi az óráját, s nem okoz fölösleges fáradságot a kalauznak.

Nem is beszélve arról az egészen hihetetlen feledékenységről, hogy azt sem tudja, hova indult el. S a kalauz efölött sem gúnyolódott, pedig hát minden oka meglett volna rá. Ilyesmi nyilván nem fordult még elő egész kalauzi pályafutása alatt, s talán ezért is

fogadta bizonyos rokonszenvvel a váratlan furcsaságot, mint ahogyan a sebész is örömmel kiált fel, s orvostársait is mozgósítja, amikor a beteg hasában valamiféle különlegesen ritka és szörnyű daganatot talált. Az emberek általában azért érdeklődnek a rendhagyó esetek, a törvénytelenségek, a bűncselekmények iránt az újságok hasábjain, filmen, színpadon, könyvekben egyaránt, mert a mindennapi szabályos és tisztességes élet rendkívül unalmas.

Annyira megnyugodott, hogy fütyörészni kezdett, operaáriákat és táncdalokat vegyesen. Amikor pedig újra megállt a vonat, már nem ugrott az ablakhoz, hogy megnézze, hova megy a kalauz, intézkedik-e vajon, bemegy-e az állomásépületbe, s utána milyen arckifejezéssel jön ki. Az ember ne csak a nyugalmát őrizze meg, hanem a méltóságát is. Nem kukucskál tehát, nem lesi, hogy tesznek-e valamit az érdekében. Igaz, senki sem látná, de az ember önmaga előtt se kerüljön megalázó helyzetbe. Megvetésre méltók azok az emberek, akik csak a látszattal törődnek, de ha úgy hiszik, hogy senki sem figyeli őket, teljesen elhagyják magukat, sőt, éppen a külső látszat érdekében hajlandók akármilyen nevetséges szerepet vállalni, ha biztosak abban, hogy nem tudódik ki. Pedig az önérzet, az önbecsülés igazi próbája az, amikor az ember helyt tud állni egyedül is, a maga külön világán belül is.

Félszemmel persze mégis szívesen kisandított volna, de hirtelen az a fenyegető gondolat fészkelődött az agyába, hogy ha kukucskál, akkor rossz fordulat áll be, nem sikerül a dolog. Így hát uralkodott magán, s noha nem volt babonás, legalábbis azt hitte, fegyelmezetten megtartotta, amit az ügy érdekében elhatározott. Abban valóban nem hitt, hogy gyermeteg népszokások döntő módon befolyásolják az egyén sorsát, de az ember általános hangulatára mégis csak jótékonyan hat egy négylevelű lóhere vagy egy kéményseprő feltűnése, s mivel vidáman, önbizalommal eltelve

másként áll neki az ember a dolgoknak, alapjában véve mégis kedvező következményekkel járhatnak a babona inkább tréfás és szórakoztató, mint komolyan vehető megnyilatkozásai.

Talán ezért is lepte meg kínosan, amikor kinyílt a fülke ajtaja, s egy új kalauz lépett be rajta. A váratlan fordulat megrémítette, hallotta riadt szíve dobogását, s verejtékcseppek jelentek meg a homlokán. Aztán erőt vett magán, megköszörülte a torkát, s noha remegett a hangja, a körülményekhez képest nyugodt hangon tudta megkérdezni, hogy hol van a régi kalauz.

Az új kalauz, egy jóval fiatalabb ember, nem éppen ellenségesen, de korántsem barátságosan mondta el, hogy a régi kalauznak nem járt le ugyan még a szolgálata, de hirtelen rosszul lett, s neki kell helyettesítenie. Röviden, szabatosan fejezte ki magát, sőt, mintha éreztette volna, hogy a kalauz nem tartozik az utasnak magyarázattal.

Még mindig remegett a gyomra, amikor udvariasan megköszönte az új kalauz rövid, de tulajdonképpen kielégítő magyarázatát. Ugyanakkor keserűen gondolt arra, hogy a változás csaknem mindig kellemetlen, ritkán jön valaki, aki jobb a réginél, különösen amikor a réginek már megszoktuk a hibáit is. A legrosszabb az ilyen változásokban, hogy mindent elölről kell kezdeni, újra kell mindent elmondani, Ádám és Évától, s ki tudja, nem hagy-e ki valami fontosat, s az új kalauz megérti-e, miről van szó tulajdonképpen. A régi kalauznak is voltak hibái, megnyilatkozásaiban nem volt mindig következetes, s az ügyszeretete sem volt éppen kifogástalan, de már megszokta, s most új emberrel kezdeni – ez olyan váratlan kellemetlenség, amely alaposan próbára teszi még az éjfél után két órai bátorságot is.

Mindenesetre igyekezett mindent elmondani elejétől kezdve, de elégedetlen volt saját előadásával, szerette

volna, ha meggyőzőbb erejű, s felkelti az új kalauz rokonszenvét. Sajnos, az illető egyetlen mozdulattal, még egy szerény kis bólintással sem adta tanújelét annak, hogy együtt érez vele, vagy akár csak érdeklődik az ügy iránt. Hogyan várhat tőle segítséget? Úgy érezte, hogy légüres térben beszél, minden biztatás, bátorítás nélkül. Éppen ezért igyekezett minél rövidebbre fogni a mondókáját, végül megemlítette azt az ötletét, hogy a MÁV-intéző elvált feleségét valamilyen megfogható módon kellene serkenteni az együttműködésre.

A kalauz rázta a fejét, és legyintett.

– Most már egyáltalán nem felel az asszony telefonja – mondta szárazon. – Vagy kihúzta, ő tudja, miért, vagy elromlott, megsüketült a készülék, a nagy esőzések miatt beázott a kábel. Vagy elment hazulról. Ezt egyelőre nem lehet megállapítani.

Megörült ennek a néhány szónak. Ezek szerint az új kalauz is tud a dologról, sőt, valamit már tevékenykedett is benne. Valóban így volt. Az új kalauz elmondta, hogy elődje, noha egyáltalán nem érezte jól magát, beszélt neki erről a furcsa esetről, bár – ezt nem hallgathatja el – nem egészen pontosan így mondta el a dolgot, a lényeges részekben azonban megegyezett kettejük előadása. Ami a szóban forgó asszonyt illeti, a régi kalauznak az volt a határozott véleménye, hogy egyáltalán nem szolgálatkész, s kelletlen magatartása mögött van valami, amiről nem beszél. Ezek után aztán egyáltalán nem lehet csodálkozni azon, hogy később már nem is felelt a telefonja, s valószínű, hogy nem lehet már számítani rá, a legokosabb, ha nem is erőltetik a dolgot az asszonnyal, így legalább megkímélik magukat az újabb csalódásoktól. Annyit mondott még a kalauz, hogy szerinte meg kell várni, amíg a pénztáros újra szolgálatba áll, s akkor minden tisztázódik.

Ezeket a szavakat már elkedvetlenedve hallgatta, s

nem is volt benne biztos, hogy mindez megfelel a valóságnak. A régi kalauz, ha nem is valami mindent elsöprő lelkesedéssel, de teljesítette kötelességét. Az új kalauz feltehetően egy cseppet sem örül a furcsa esetnek, amely külön munkát ad neki. Talán nem is tett semmiféle intézkedést, nem is érdeklődött, elintézi az egészet azzal az ellenőrizhetetlen közléssel, hogy az asszony telefonja nem válaszol, nincs otthon, nem lehet megtalálni. Ez a legkönnyebb és a legkényelmesebb.

Ebben a pillanatban a kalauz közel hajolt hozzá, s bár rajtuk kívül senki sem volt a fülkében, alig hallhatóan suttogta:

– Szeretnék önnel valamit megbeszélni. Nagyon fontos. Visszajövök!

Be sem várva a választ, gyorsan eltűnt a fülkéből, hiszen minden más szemponttól eltekintve, még egy sereg kocsit kellett végigjárnia.

A váratlan fordulat kellemesen lepte meg, sőt, egyenesen felvillanyozta. Újra alapos leckét kapott a derülátásból, az élet egyedül helyes felfogásából. Egy kicsit szégyellte is magát. Nemcsak kishitű volt, hanem igazságtalan is. Mert az még csak belső ügye az embernek, hogy kedvetlen, ideges, s nem lát a világban semmi vigasztalót. De az már bűn a felebaráti szeretet ellen, ha valaki másokról felületes benyomások alapján elmarasztaló véleményt alakít ki. Sajnos, túlságosan sokat adunk a külsőségekre, a modorra, holott nem lenne szabad mélyebb következtetéseket levonni a bárki által betanulható fogásokból, ezekből az udvarias hazugságokból, amelyek azért könnyítik meg az emberi érintkezést, mert az igazságot csak kevesen bírják el.

Az udvarias ember azonban még nem föltétlenül jó ember, s a durva külső – ahogy mondani szokták – néha nemes lelket takar. Jó példa erre a két kalauz magatartása közötti különbség. Az idősebb kalauz kedvesebb volt, s úgy látszott, mintha valóban segíteni

akart volna, végül azonban – ebben most már egészen biztos volt – megfutamodott a nehézségek elől, egy kis ellenőrizhetetlen rosszullétre hivatkozva kitért a kötelességteljesítés alól, és másra hárította a felelősséget. Hiányzott belőle a kitartás, a meggyőződés, s bizonyára arra az önző és nem ritka álláspontra helyezkedett, hogy miért törje magát, miért kerüljön esetleg bajba egy idegen ember ostobasága miatt.

A fiatal kalauzt bosszanthatta a dolog, ami érthető, talán megpróbált ellenkezni, s lehetséges, hogy letorkolták, szemére vetették nemtörődömségét, s talán az ismert szavak is elhangzottak, hogy ilyenek a mai fiatalok, nincs bennük komolyság és hivatástudat, s ha egy idősebb kartársuk megbetegszik, vonakodnak beugrani helyettük, ahelyett hogy örülnének. Végül persze kénytelen-kelletlen el kellett vállalnia a fiatal kalauznak a helyettesítést, ki tudja, honnan kerítették elő, s milyen tervei lehettek mára. De nem elég, hogy felborították az egész napját, még egy szokatlan ügyet is a nyakába varrtak, boldoguljon vele, ahogy tud.

Most már biztos volt benne, hogy az új kalauz komolyabb ember a réginél, nem barátja az üres formaságoknak, nem áltatja sem magát, sem embertársait, hamis ábrándok kergetése helyett szeret szembenézni a tényekkel. Nyíltan megmondta, hogy hiábavaló fáradság tovább bajlódni az asszonnyal, nincs semmi értelme, helyesebb, ha megvárják, amíg a pénztáros újra feltűnik. Ez férfias, egyenes beszéd. Milyen szerencse, hogy a régi kalauz gyáván megszökött, az ilyen félember csak akadályozza a kibontakozást. Mennyire félreismerte, mennyire túlbecsülte képességeit és jellemét egyaránt. Az bezzeg sohasem súgott oda neki, sohasem ment túl azon a három lépésen, amely őt mint hivatalos személyt elválasztotta az egyszerű utastól, aki esetleg valami görbe dolgot csinált, nem jó vele cinkoskodni. A fiatal kalauz bátran áttört a korláton, s talán egy csapásra mindent megold.

Valamit tud, ez bizonyos, s ha nincs is felhatalmazása, hogy elárulja neki – talán ennek még nem következett el az ideje –, a rideg kötelesség páncélja mögött megdobbant az emberi szív. Nem a szabályzatot nézi, nem menekül a gyáva bábok régi mentsvárába, nem hivatkozik arra, hogy ilyen vagy olyan parancsot kapott, hanem a szabad akarattal és önálló ítélőképességgel rendelkező egyén felelősségével önmaga dönti el, hogy mi a helyes, és mit kell tennie. Hány gaztettet követtek el már az emberiség történelmében parancsra hivatkozva, amely elnyomja a lelkiismeret szavát, ha ugyan van mit elnyomnia.

Ahogyan a fiatal kalauz odasuttogta biztató szavait, az az ember hajolt feléje, aki titokban ételt visz az éhhalálra ítéltnek, aki felrúgva a gonosz törvényt megszökteti az igazságtalanul elítéltet, aki „bűncselekményre", okirathamisításra, cselre is hajlandó, csakhogy segítsen az üldözötteknek. Amellett bizalmat is sugárzott a fiatal kalauz bátor tette, hiszen nem tudhatta, nem árulja-e el őt, hogy így szerezzen magának előnyöket szorult helyzetében. Sajnos, akadtak már gyenge jellemű emberek, akik bajba keverték azt, aki jót tett velük.

A kellemes izgalom mintha felpezsdítette volna a vérét, reményteli várakozás érzése töltötte el. Amikor aztán a fiatal kalauz visszatért, s kedves arckifejezéssel lépett a fülkébe, valósággal kikívánkozott belőle ez a néhány szó:

– Nagyon köszönöm a bizalmát, s biztos lehet benne, hogy nem leszek rá méltatlan.

A fiatal kalauz zavartan elmosolyodott, s válaszképpen csak ennyit mondott:

– Tessék elhinni, az ember megérzi, hogy kiben bízhat. Van ember, akinek a szeme sem jó. Önnek olyan bizalomgerjesztő arca van. Ezért merek önhöz fordulni.

A meglepő szavak után a fiatal kalauz egy pillanatnyi szünetet tartott, majd így folytatta:

– Nem tudom, nincs-e önnek ismerőse a lakásközpontban. Borzasztó helyzetben vagyok. Feleségemmel és másfél éves kislányommal az utcára akarnak tenni. Rettenetesek az emberek!

Most már teljesen felszabadultan, folyékonyan beszélt, néha torlódtak a szájában a szavak, mint aki mindent egyszerre szeretne elmondani arról az égbe kiáltó igazságtalanságról, amely vele történt. Vidékről jöttek fel, s a felesége édesanyjánál laktak egy kis kamrában, ott született meg a kislánya is. Az anyósa kibírhatatlan természetű, idegbeteg asszony, valósággal kiüldözte őket abból az egészségtelen kis lyukból. A felesége úgy kapott egy kis albérleti szobát egy béna asszonynál, hogy elvállalta az asszony ápolását a szoba fejében. Ezzel a kis szobával úgy-ahogy meg lettek volna elégedve, sajnos azonban olyan esemény jött közbe, amelyre nem számítottak. A felesége amúgysem valami erőteljes teremtés, s a béna asszonyt addig emelgette, amíg alaposan meg nem emelte magát, alig tud mozogni, az orvos eltiltotta minden megerőltetéstől. Az asszony most ki akarja tenni őket, mások már ajánlkoztak is, pedig ha lenne benne egy kis jóindulat, úgy is meg lehetne oldani a dolgot, hogy külső ápolónőt alkalmaz addig, amíg a felesége fel nem épül. Ő azonban a béna emberek irígységével és – meri állítani – gonoszságával erről hallani sem akar, sőt egyre-másra írja ellenük a feljelentéseket, s már azzal is megvádolta őket, hogy ágyneműt loptak tőle. Sajnos, már kijött a végzés, hogy két héten belül el kell hagyniok a szobát, illetve, tulajdonképpen csak a feleségének a kicsivel, mert ő még csak nem is tudott bejelentkezni, az asszony ezt mindig húzta-halasztotta, szándékosan elszabotálta. Hiába fellebbeztek, elutasították, de ha volna valaki, aki szólna az érdekükben néhány szót, talán meg lehetne fordítani a dolgot. Az

asszony különben becsületsértésért is feljelentette őket, kétségtelenül mondtak neki jogos felháborodásukban néhány szemrehányó szót, de hogy ő, mármint az asszony miket mondott nekik, arról bezzeg nem beszél, csak adja a mártírt, visszaél azzal, hogy mindenhol megsajnálják mint szegény, béna embert. Az persze senkinek sincs az arcára írva, hogy milyen belül, hogyan gondolkozik.

Csodálkozva és csalódottan hallgatta a kalauz előadását, és sokáig nem szólalt meg. A véget érni nem akaró szózuhatag alatt mindenesetre alkalma volt felmérni a legújabb helyzetet. A kalauztól tehát távol áll a segítő szándék, a saját bajával van elfoglalva, úgyszólván se lát, se hall. Úgy beszél, mintha a saját bántalmai mellett minden más eltörpülne, földrengés, repülőszerencsétlenség, háború, járvány. Kétségtelenül kínos helyzetbe jutott, kis családjával az utcára kerülhet, de az is könnyen lehetséges, hogy ki akarják túrni a béna asszonyt a lakásból, eszük ágában sem volt ápolni, a kalauz felesége ezzel az ürüggyel kaparintotta meg a szobát, majd egy szép napon célzatosan elkezdte fájlalni a derekát, hogy kibújjon a további kötelezettségek alól, mivel a célt már elérték, a szobát elfoglalták. Hogyan is gondolták, hogy a szegény, béna asszony afféle bejáró ápolónővel megelégedhet, hiszen könnyen lehetséges, hogy éjszaka is szüksége van segítségre. Önző emberek ilyesmivel persze nem törődnek, tőlük akár fel is fordulhat a beteg, sőt, azt szeretnék, ha mielőbb felfordulna, s akkor rátehetnék a kezüket az egész lakásra. Igaz, nem ők az okai a lakáshiánynak, s a lakásépítési tervek lassú végrehajtása sok embert késztet méltatlan cselekedetek elkövetésére, de a becsületesség, a jellem szilárdsága éppen nehéz helyzetben mutatkozik meg, s nem akkor, amikor semmiféle próbát sem kell kiállnia. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy másfél éves kisgyerekkel elsősorban nem azt igyekeznek bebizonyítani az em-

berek, hogy önzetlenségük és áldozatkészségük töretlen, hanem valami szerény fedél alatt szeretnének maradni. De vajon mi lehet az igazság? Bonyolultak a dolgok, s a legegyszerűbb helyzetben is nehéz tisztán látni. Meg kellene hallgatni a béna asszonyt is, bizonyára neki is megvannak a maga szempontjai, s a két álláspontot össze kellene egyeztetni, vagyis valamit és annak az ellenkezőjét. De hogyan és miért? Mi köze hozzá? Nincs neki elég baja?

De hirtelen számot vetett azzal is, hogy a kalauz jóindulatát semmi esetre sem játszhatja el, hiszen szüksége van rá, s nem lehet tudni, meddig még. Úgy, hogy taktikusan, ügyesen – legalábbis azt hitte – csak annyit mondott, hogy ez valóban súlyos helyzet, s természetesen teljes rokonszenvével mellette áll. Már csak a gyerek érdekében is meg kell találni a megoldást, no, nem mintha a felnőttek sorsa érdektelen lenne, de valahogyan átment a köztudatba, hogy a szociális segítség varázsszava a gyermekvédelem. Sajnos, nem tudja, mikor tehetne valamit az ügy érdekében, hiszen, mint ahogyan a kalauznak is tudnia kell, még nem derült ki, hogy tulajdonképpen hova utazik, s mikor lesz olyan helyzetben, hogy érdemben tudna foglalkozni a lakásüggyel.

A kalauzt láthatóan kellemetlenül érintette ez a válasz, s nem is titkolta elégedetlenségét.

– Nem baj, uram – mondta fojtott indulattal –, ismerem én ezeket a beszédeket. Hiába megyek fűhöz, fához, mindenki csak vonogatja a vállát, mindenkinek megvan a maga baja, tudom, azzal törődik, még jó, ha meghallgatják az embert, de aztán örülnek, ha le tudják rázni. Önnek biztosan nincsenek ilyen gondjai, bele sem tudja képzelni magát az én helyzetembe, nem tudja átérezni, mi az, amikor ki akarják tenni az utcára beteg feleséggel és egy ártatlan kisgyerekkel. Igaz, én vagyok az oka, nincs jobb dolgom, mint egy olyan nemtörődöm emberhez fordulni, aki azt sem

tudja, hova utazik. Hát engedelmet a zavarásért! – tette hozzá keserű gúnnyal, és már ki is lépett a fülke ajtaján.

Utánaugrott, és a vállát megfogva mentegette magát, szó sincs érzéketlenségről vagy nemtörődömségről, de neki is be kell látnia, hogy egyelőre teljesen bizonytalan helyzetben van, nem is lenne tőle lelkiismeretes dolog bármit is ígérni, megvetésre méltó emberek azok, akik felelőtlenül ígérgetnek, minden alap nélkül.

A kalauz legyintett, s noha nem teljesen barátságtalanul, mégis elkeseredetten jegyezte meg, hogy ő nem haragszik, nincs is joga hozzá, de hát ami ezeket a kifogásokat illeti, már koszorút tudna belőlük fonni, mondani mindenki tud valamit, már azt is próbálták bebeszélni neki, hogy előnyös számára, ha kidobják, s gondoljon arra, hogy a kényelmes, nagy lakásokban mennyi a rossz ember.

Rosszkedvűen ült vissza az ülésre, s szidta magát, amiért ügyetlenül maga ellen hangolta a kalauzt, ezt a fontos kulcsembert. Csak önmagát hibáztathatja az újabb balsikerért. Hiszen ugyanazt elmondhatta volna, csak másképpen, okosabb fogalmazásban, s akkor a kalauz még hálálkodott volna is. Jó szóval kenyérre lehet kenni az embereket, őrültségekre lehet lelkesíteni őket, persze megfelelő szavakkal és nem olyan ügyetlenül, ahogyan ő makogott.

Az önvád súlyosan nehezedett rá, főként azért, mert most nem mondhatta, hogy nem tehet arról, ami történt. Nem vádolhatja a balsorsot, csak saját magát. A szerencse eddig sem kényeztette el, s ha csak arra gondol, hogy már az első megállónál tisztázódhatott volna minden, feltéve, hogy a vonat nem késik négy percet, vagy ha csak két percet késik – már joggal érezheti magát szerencsétlennek. De a vonat késéséről nem tehetett, szemrehányás ezért nem illethette. Most azonban megbocsáthatatlanul ügyetlen, meggondolatlan volt, pontosabban önző, s régi igazság, hogy az

önző ember előbb-utóbb ráfizet, talán éppen akkor, amikor a legjobban igyekszik a saját érdekeit szolgálni, esetleg más rovására.

Nem kétséges, mindent elrontott a kalauznál, s kérdés, hogy valaha helyre tudja-e hozni hibáját. A legnagyobb baj tulajdonképpen az volt, hogy akaratlanul is beleütközött a másik ember önzésébe, s amikor az őt korholta önzéséért, nem vette észre, hogy „bagoly mondja verébnek . . ." Akaratlanul is szatirikus módon azt kifogásolta, hogy nemcsak ő, a kalauz, törődik a saját bajával, hanem a másik ember is, a feledékeny utas.

Más önzése persze rendkívül visszataszító, de hát a világot és benne az embert így teremtette meg valaki, vagy fejlődött ilyenné, neki nincs módja megváltoztatni, erre sem ideje, sem alkalma nincs, s egyenesen nevetséges lenne ilyesmin törnie a fejét szorult helyzetében. Inkább azon kellene töprengenie, hogyan engesztelhetné ki a kalauzt, hogyan állíthatná a maga oldalára.

Számba vette a lehetőségeket. Először arra gondolt, hogy pénzt kellene neki felajánlani. Ezt jó gondolatnak tartotta, mert tapasztalatból tudta, hogy a kellő időben és alkalommal átnyújtott pénzzel meglepően magas helyeken is kedvező eredményeket lehet elérni, viszont az is igaz, hogy a lekenyerezési szándék (nevezzük nevén a gyermeket!) néha a tisztes szegénység táplálta önérzetbe és becsületességbe ütközik, s az ellenkező hatást éri el. Kiszámíthatatlan ez is, mint minden.

Mégis, ha megpróbál következtetni a kalauz várható magatartására, emlékeznie kell arra, hogy az illető váratlan pálfordulása, amely bizalomtól áthatott suttogásban nyilvánult meg, talán némi kapcsolatban állt az úgynevezett anyagi érdekeltség gondolatával. Hiszen a fiatal kalauznak vetette fel először azt a tervet, hogy adni kellene valamit a MÁV-intéző elvált feleségének

szolgálatai fejében. A kalauz elutasította ugyan ezt a javaslatot, de magából az ötletből mindenesetre megtudhatta, hogy a feledékeny utas nem szűkmarkú, áldozatokra is kész az ügy érdekében. Ezért fordult hozzá bonyolult lakásügyével, s ezért érinthette kínosan, amikor a remélt visszhang elmaradt, s a segítség joggal várt felajánlása helyett kifogásokat kapott.

A kalauz csalódása érthető volt, de az is igaz, hogy túlságosan gyorsan alakította ki kedvezőtlen ítéletét, meg sem hallgatta őt, holott még a rablógyilkosnak is joga van elmondania védekezését, mielőtt elmarasztalják. Nyilván ezért kell a bírónak érdektelennek lennie az ügyben, másként nem lehet türelmes és pártatlan. Könnyen lehet megértő az, akinek nem a saját bőréről van szó, de próbálja csak tárgyilagosan latolgatni a tényeket és az érveket az, akinek a torkán a kés. Ha persze a kalauznak azt fejtegetné, hogy türelmetlenségét érthető elfogultsága okozza, csak megbántaná, ez tehát nem járható út. Ha a saját magatartását igyekezne mentegetni, ellenérzésekre ingerelné a kalauzt. A legszerényebben megfogalmazott ellenvélemény is vörös posztó. A leghelyesebb tehát a teljes fegyverletétel. Be kell látnia, hogy a kalauznak teljesen igaza volt, s ezt meg is kell mondania neki, valahogyan talán így: „Kedves uram, sokat gondolkoztam azon a beszélgetésen, amely nemrég elhangzott közöttünk. Most már magam sem értem, hogyan lehettem ennyire érzéketlen az ön kínzó bajaival szemben. Mentegethetném ugyan azzal magamat, hogy önhibámból és önhibámon kívül egyaránt milyen bizonytalan körülmények közé kerültem, de én magam is érzem, hogy ez nem kielégítő magyarázat, s minden önző ember talál mentséget helytelen magatartására. Nem, én őszintén bevallom, hogy hibáztam, helytelenül viselkedtem, s világosan látom, hogy az önzés az emberiség legnagyobb baja, a mások sorsa iránt való érzéketlenség, a közöny, a nemtörődömség, ami persze előbb-utóbb

megbosszulja magát, hiszen az ember azt kapja vissza, amit másokkal tesz. Engem azonban nem akadályoz meg hamis büszkeség abban, hogy bocsánatot ne kérjek öntől, s egyben azt javaslom, hogy tekintsük át alaposan az ön helyzetét, és vizsgáljuk meg, mit lehet tenni!"

Biztos volt benne, hogy ezek a meleg szavak jó hatást tesznek a kalauzra, s akkor majd ő lesz az, aki azt mondja, hogy az ő ügye várhat, hiszen a kilakoltatásig még jó néhány nap van hátra, a rosszul nyomott, hiányos menetjegy kérdését viszont sürgősen tisztázni kell.

Rendkívül fontos, hogy a kalauz helyzetét minél mélyebben át tudja érezni. Úgy vélte, hogy ez nem is lesz nehéz, ha elgondolja, mit érezhet a kis család, amikor még ebből a nyomorúságos paradicsomból is kiűzik mindhármukat. Annak érdekében azonban, hogy a lehető legnagyobb részvétre tegyen szert, saját magát képzelte bele a szomorú helyzetbe, ott állt mint halálosan elkeseredett, fiatal vasúti kalauz, mellette porckorongsérvvel kínlódó, törékeny felesége, karján a síró apróséggal, s könyörögve próbálják jobb belátásra bírni a béna asszonyt, de annak szúrós tekintetéből semmi jót nem tudnak kiolvasni.

Könny csillant meg a szemében, szipogva lélegzett egyet, s úgy találta, hogy most már kellő lelkiállapotban tud találkozni a kalauzzal, minél előbb, annál jobb, hiszen a legmélyebb bánat is megfakul idővel.

Sajnos, a még mindig titokzatos, sok fehér folt mögé rejtőző emberi lélek a legszebb terveket is keresztül tudja húzni. Örömmel üdvözölte a fiatal kalauzt, amikor az alig néhány perc múlva belépett a fülkébe, s úgy akarta kezdeni a mondókáját, ahogyan elhatározta, ehelyett azonban, mintha csak nem lett volna birtokában elhatározó képességének, váratlanul ezt kérdezte:

– Felvette már a szolgálatot a pénztáros?

A kalauz legyintett, és rendkívül hidegen válaszolt:

– Nem, nem vette fel. A pénztárost, sajnos, közlekedési baleset érte, jelenleg kórházban fekszik, még nem is tért magához. Önt ugyan nem érdekli a pénztáros egészsége, él-e, hal-e, ez önnek nem fontos, csak az, hogy mi van azzal a nyomorult jeggyel. Legyen nyugodt, erről sem feledkeztek meg, és amint magához tér a pénztáros, azonnal megkérdezik tőle.

Annyira megdöbbent, hogy meg sem tudott szólalni, mozdulatlanul állt akkor is, amikor a kalauz összeszorított szájjal, hidegen tisztelgett, és határozott léptekkel elhagyta a fülkét. Mi történt velem? – kérdezte magától kétségbeesetten. Ez az újabb hiba végképpen elkeserítette.

Sokszor hallott és olvasott már tudathasadásról, kettős énről, a lélek kifürkészhetetlen mélységeiről, amelyekbe gyakran lezuhannak a józanul kitervelt elhatározások, az egyénből valaki más szólal meg, szinte félrelökve az igazit, a nemesre, a szépre törekvőt.

Most is ez történt, legalábbis úgy hitte, de nem volt benne egészen biztos. Hiszen, úgy gondolta, ha egészen őszinte akar magához lenni – és mit sem utált jobban, mint az önáltatást –, akkor be kell vallania, hogy a kalauz szerencsétlen lakásügyét még akkor sem tudta kellőképpen átérezni, amikor saját magát képzelte bele a helyébe (az ember legföljebb saját maga helyébe tudja beleképzelni saját magát). Puszta taktikából szándékozott részvétet mutatni, s tulajdonképpen az igazi terve robbant ki belőle, amikor feledve a krokodiluskönnyeket, a jól kitervelt alakoskodást, azonnal a lényeggel kezdte. Tulajdonképpen őszinte volt, noha akaratán kívül. Örüljön ennek? Tetszelegjen az igazmondó ember szerepében, akinek a természetétől annyira távol áll a hamisság, hogy akkor sem tud hazudni, ha akar?

Nem, erre csak akkor tudott volna büszke lenni, ha váratlan igazmondása haszonnal járt volna, s erkölcsi

példabeszédként lehetne az emberiség elé tárni, hogy íme, legjobb az egyenes út, a hazug embert előbb utolérik, mint a sánta kutyát. De erről most szó sincs, az igaz emberbe rúgtak bele, s hát alapjában véve nem is a tündöklő becsületesség tört elő lelke mélyéről, hanem önzése, amelyet lehet ugyan egészséges életösztönnek nevezni, de néha még az önzetlenségnél is nagyobb veszéllyel jár.

Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a következő állomáson sokan szálltak fel, s többek között az ő fülkéjét is elözönlötték. Ezt határozott ellenérzéssel fogadta, s mivel már órák óta egyedül tartózkodott a fülkében, valamiféle ösztönös jogot formált hozzá, s az újonnan felszálltakat betolakodóknak tekintette, idegeneknek, akik jogtalanul törnek be mások birtokába.

Először egy köhögős öregúr lépett be, aztán meg sem kérdezve, hogy szabad-e ez vagy az a hely, elfoglalta az ablak mellett a menetiránnyal szemben levő ülést. Nemcsak azzal élt vissza, hogy az ülésen sem újság, sem kalap nem utalt a hely foglaltságára (ez bizalmi kérdés olyan ember számára, aki a maga jóhiszeműségében nem számít az aranyásók mohóságára), hanem hajlott korával is. Biztosan tudta, hogy erre való tekintettel úgysem állítják fel az ülésről. Egy ilyen felszólításnak amúgy is kétes lett volna az eredménye, az öregúr legalább hetven esztendő jogán utasított volna vissza minden ilyen próbálkozást, s talán még meg is bélyegezte volna a fiatalok tűrhetetlen tolakodását s az idősebbekkel szemben tanúsított tiszteletlenségüket. Különben óvatosan, vigyázva akasztotta fel prémgalléros bekecsét az ülés feletti kis kampóra, aktatáskáját pedig feltette az alsó csomagtartóra, majd asztmásan lihegve ugyan, de máris rágyújtott egy szivarra.

Utána egy fiatal házaspár lépett be, a férj, egy bajuszos, sovány, hosszú férfi, karján egy hat év körüli

kisfiúval, udvariasan megkérdezte, van-e még szabad hely, aztán kövérkés feleségével együtt máris benyomult a fülkébe. Letette a gyereket az egyik ülésre, elrendezgették csomagjaikat, kényelembe helyezték magukat. A gyerek közben keservesen bőgni kezdett, s csak egy alma hallgattatta el.

Még mindig nem ért véget az elözönlés. Egy negyven év körüli, magános férfi, divatos vászontáskával a kezében, megállt a fülke ajtaja előtt, megkérdezte, hogy van-e még egy hely, s máris fölrakta táskáját a csomagtartóra, és letelepedett az ajtó mellé, de csak pillanatokra, aztán kilépve a folyosóra cigarettára gyújtott. Közben a kisgyerek újra rákezdett a sírásra, játékmackóját követelte, a férfi mérgesen rászólt, az asszony mindkettőjüket csitította. A fülke eddigi tiszta, csendes levegője szivarfüstössé és hangossá vált.

Bosszankodott, s már nem is amiatt, hogy vége a kellemes magánynak, hanem elsősorban azért, mert ennyi ember jelenlétében korántsem tud olyan szabadon beszélgetni a kalauzzal, mint eddig, ha ugyan erre egyáltalán nyílik még alkalom. Azt hamar belátta, hogy az előkelő elszigeteltség gondolata szamárság, nem az övé a vonat, másoknak éppen annyi joguk van utazni a vonaton, mint neki, sőt, talán valamivel még több is, hiszen másoknak rendben van a jegyük.

Éppen ez fájt neki a legjobban. Amíg egyedül volt, magában hordozta a baját, de ennek a viszonylag nyugodt állapotnak vége szakadt. Szinte elviselhetetlen volt látnia, hogy mások mennyire gondtalanul, jókedvűen utaznak, van jegyük, van célja az utazásuknak. Milyen vidáman, milyen élénken és céltudatosan mozognak, felszállnak, leszállnak, hozzátartozóik integetnek nekik, fent a vonaton felszabadultan beszélgetnek, nyújtózkodnak, rágyújtanak, esznek, olvasnak, mint akinek rendben van a szénájuk, tudják, mit csinálnak, hova mennek.

Most meg tudta érteni a béna asszony ellenszenvét,

sőt, gyűlöletét az ép és egészséges emberek iránt. Ő is úgy érezte magát, mint a kitaszított, titokban megbélyegzett, aki boldog, vidám emberek között belülről kesereg.

Kiment a folyosóra, egy darabig ott álldogált, homlokát az ablak párás üvegére nyomva. Bámulta a tájat, a megművelt földek sávjainak legyezőszerű mozgását, a bámuló és integető gyerekeket, s mindez egyhangú és idegen volt számára, egy pillanatig sem érezte, hogy valami köze lenne hozzá. Visszament a fülkébe, és leült az öregúrral szemben. A gyerek csokoládét majszolt, a házaspár ekkor már udvarias beszélgetésbe merült az öregúrral, és éppen a dohányzás ártalmasságáról és ártalmatlanságáról beszélgettek, az öregúr régi emlékeit elevenítette fel. Szóba került a szokatlanul szeszélyes időjárás, az idei gyümölcstermés, a politikai helyzet, a divat, a mai fiatalok viselkedése, a háziszerek hasznossága, néhány új film, könyv, színdarab, az öngyújtók selejtes minősége, s ki tudja, még mi minden, teljes összevisszaságban. Lapos mondatok kergették egymást, a beszélgetők bele-belevágtak egymás szavába, nagyokat nevettek egy-egy ízléstelenségen vagy más természetű ostobaságon.

Az egésznek volt azonban valami életvidám pezsgése, a gondtalanság élénk nyugalma. Ezt irigyelte, s bár megvetette a tartalmatlan, minden eredetiségtől mentes üres locsogást, szeretett volna részt venni benne, felszabadultan, nagyokat nevetve, mit sem törődve a szótenger színvonalával. Számára azonban nem volt hely ilyen társaságban, alakoskodni nem tudott, nem is akart, inkább visszahúzódott. Újra kiment a folyosóra, odaállt a magános férfi mellé, s együtt bámulták a tájat, anélkül hogy egy szót is szóltak volna egymáshoz.

Amikor aztán egyszer a férfi ütögetni kezdte a zsebeit, majd kotorászni kezdett bennük, végül üres cigarettatárcáját nyitotta ki csalódottan, megtört a jég.

Megkínálta a férfit a sajátjából, az pedig nagy örömmel és hálásan fogadta a váratlan ajándékot, mindketten rágyújtottak, s megkezdődött közöttük az a beszélgetés, amely két ismeretlen ember között szokott elhangzani. Ez a beszélgetés rendkívül köznapi és semmitmondó volt, amíg fel nem tette ezt a kérdést az éppen az óráját néző férfinak:

– Hova tetszik utazni?

A férfi láthatóan és váratlanul zavarba jött, nem válaszolt rögtön, ehelyett kinézett az ablakon, majd mintha érezte volna, hogy ez a struccpolitika nem megoldás, hirtelen visszafordult, s fürkésző arckifejezéssel, így suttogott:

– Miért kérdezi?

– Csak kérdezem – válaszolt vállat vonva, s ismeretlen izgalom fogta el, ösztönszerűleg érezve, hogy az egyszerűnek látszó szavak mögött valami meghúzódik. – Igazán nem akartam semmi rosszat ezzel az ártatlan kérdéssel! – tette hozzá barátságosan mosolyogva, izgalmát jól elleplezve.

A férfi sóhajtott, majd óvatosan körülnézve, halkan kezdett beszélni:

– Tudom, hogy nem akar rosszat, vagyok annyira emberismerő, hogy ezt meg tudom állapítani. Bizalommal vagyok ön iránt, és ha már megkérdezte, őszintén válaszolok. Sajnos, nem tudom, hova utazom. A furcsa az, hogy a jegyemből sem derül ki, a vastag fekete pecséttől nem lehet elolvasni sem az állomás nevét, sem a jegy árát, hiába vizsgálgattam, és arra sem emlékszem, mennyit fizettem érte.

– És a kalauz? Ő talán tudna segíteni.

A férfi mosolyogva legyintett.

– A kalauz? Ugyan! Csak nem képzeli, hogy szólok neki! Olyan, mintha a kezébe adnám magamat! Bolond is lennék! Azt ugyan nem teszem! Csak magam ellen hangolnám, utálják a bonyolult ügyeket, többletmunkát ad nekik az ilyesmi, nem szeretik. Ha nem szólok

nekik, ők sem szólnak, bár látják, hogy nincs rendben a jegy, de ha nem kell észrevenniök, akkor a fülük botját sem mozgatják, nem kötelességük. Ha az ember nem hívja fel külön a figyelmüket, még hálásak is érte. Látni a tekintetükből, hogy mindent látnak, és ezzel a hallgatólagos megegyezéssel a dolog el van intézve, legalábbis nem az ő bajuk, gondjuk.

Ez a közlés meglepetésszerűen érte, s nem is tudta teljesen elhinni.

– De hiszen önt az állomáson a hozzátartozói búcsúztatták, sokáig integettek önnek, és ön is visszaintegetett nekik.

A férfi bólintott.

– Ez tényleg így volt, de később rájöttem, hogy teljesen idegenek nekem, semmi közöm hozzájuk. Hogy aztán erre azóta ők is rádöbbentek-e vagy nem, azt nem tudhatom, lehet, hogy sohasem tudják meg, vagy hogy úgy mondjam, még saját maguknak sem vallják be. Minek? – gondolják magukban. Így sokkal kényelmesebb. Lélegzenek, emésztenek, alszanak, ittott szórakozást is találnak maguknak, minek nehezítsék meg erőszakkal a saját életüket, ha nem muszáj. Így aztán én sem vagyok bolond fejjel a falnak rohanni.

Ez a mondat, amely, úgy látszik, egész életbölcsességét fejezte ki, annyira tetszett neki, hogy újra és újra megismételte, miközben mélyeket szívott cigarettájából.

– És most mit akar csinálni? – kérdezte tőle.

A férfi vonogatta a vállát.

– Majd valahol leszállok! – mondta nemtörődöm hangsúllyal. – Akárhol leszállhatok. Senki sem kérdezi, és senki sem akadályozhatja meg. A kalauz csak fellélegzik. Mind ilyen.

– De hát... – kérdezte egy kis szünet után –, hogy lehet így élni?

A férfi megvetően legyintett.

– Ugyan! Mások is így csinálják. Éppen én gyötörjem magam? Ha bolond lennék! Engem nem állítanak ki kalitkában! Nem vagyok szent, nem akarom megváltani a világot. Senkinek semmi köze hozzá!

A hangja most érezhetően ellenségessé vált:

– Magának sem, kedves uram! Talán erkölcsi prédikációt akar tartani? Nekem beszélhet! Mind ezzel jön, magyaráz, prédikál, ezt tedd, azt tedd, így beszélj, így gondolkozz, ezt szeresd, erre haragudj, aztán ha az ember megkérdezi tőle: hát maga?, akkor dadogni kezd, hogy így, meg úgy, közben tudom, hogy belülről majd megpukkad, mert senki sem szereti, ha az elevenjére tapintanak. De ez a cigaretta nagyon jó, az ember érzi, hogy szív valamit! – tette hozzá hirtelen barátságos hangon.

Csodálkozva nézett rá. A hirtelen hangulatváltozás oktalan szeszélynek tűnt fel, amíg rá nem jött az okára. A kalauz közeledett a folyosón. Megdöbbenésére teljesen új ember volt. Magas termetű, testes, teljesen ősz hajú, piros arcú férfi, méltóságteljes, mint ahogyan a magas emberek általában kiválóbbaknak tekintik magukat az alacsony termetűeknél. Szigorú arckifejezése megrémítette. El sem tudta képzelni, mi történt a fiatal kalauzzal, s nem is merte megkérdezni. Alapvetően új helyzet állt elő.

Tulajdonképpen fel kellett volna lélegzenie, hiszen eljátszotta a fiatal kalauz minden rokonszenvét szerencsétlen viselkedésével, és mégis, irtózott a teljesen új embertől. A fiatal kalauznak legalább már kiismerte a természetét, ismerte az életét, tudta, mi fáj neki, mi a gyenge pontja, s talán mégsem rontott el mindent jóvátehetetlenül. Ebben a pillanatban úgy érezte, hogy végül is szót tudott volna érteni a fiatal kalauzzal. De miféle tulajdonságai lehetnek ennek a tiszteletet parancsoló, öreg óriásnak, akit kozák hetmannak vagy nehézsúlyú bírkózóbajnoknak inkább el tudott volna képzelni, mint vasúti kalauznak.

Már odaért hozzájuk, először a férfitól kérte a jegyet. Az könnyed mozdulattal húzta elő a zsebéből jegyét, átnyújtotta a kalauznak, s közben megjegyezte:

– Esni fog, azt hiszem.

A kalauz megnézte a jegyet, s lehetetlenség volt nem észrevenni azt a gyors pillantást, amelyet a férfira vetett, de nem szólt egy szót sem, megragadta zsinóron függő lyukasztóját, gyakorlott mozdulattal kezelte a jegyet, visszaadta a férfinak, majd kinézett az ablakon, és rázta a fejét.

– Nem hinném – mondta öblös hangján –, arrafelé már tisztul.

– Lehet! – mondta a férfi, miközben a kalauz rövid fejbólintással jelezte, hogy kapcsolatuk befejeződött.

Most ő került sorra. Válságos pillanatok voltak ezek, hiszen egyetlen helytelen szó leleplezhette volna az idegen előtt. Hirtelen gondolattal ezt kérdezte a kalauztól:

– Hogy van a pénztáros?

A kalauz ránézett, néhány pillanatig méregette, majd a fejét rázta:

– Még mindig nem tért magához. De már egyenletesen lélegzik. Amint lesz valami, szólok.

Tisztelgett, és már benyitott a fülkébe.

Fellélegezve, megkönnyebbülten nézett utána. Megvan a kapcsolat! Ebben a szinte törvényen kívüli állapotában elsősorban a jogfolytonosság segítette abban, hogy megőrizze emberi méltóságát és a kedvező megoldásba vetett hitét. Mivel már túl volt ezen a nehéz akadályon, hálásan követte az öreg kalauz mozdulatait. Az először az öregúr jegyét kezelte, majd a kis családét, simán, minden zökkenő nélkül. A tekintélyes külsejű hivatalos személy puszta megjelenése is fegyelmezett csendet váltott ki, s még a megszokott, néhány jelentéktelen, barátságos szó sem hangzott el. Mindenki tudta a kötelességét, a kalauz sem beszélt,

majd úgy tisztelgett, mint aki megelégedését fejezi ki a látottak felett, s mivel mindent rendben talált a jegyek körül, az utasok továbbfolytathatják eddigi tevékenységüket, ehetnek, olvasgathatnak, beszélgethetnek. Minden sietség nélkül, méltóságteljesen folytatta útját, s benyitott a következő fülkébe.

Átfutott az agyán a gondolat, hogy megszólítja, de azonnal letett erről a tervéről, elsősorban talán azért, mert ösztönszerűen érezte, hogy ezt a kalauzt nem lehet csak úgy, egy kis kézmozdulattal vagy kedélyes szóval megállítani, de azért is, mert egyelőre nem látta értelmét annak, hogy az új fejlemények után további részletek iránt érdeklődjék. Mit is kérdezhetne tőle? A kalauz átvette elődei szerepét, tájékozottságának szabatos válaszával kifejezést is adott, s néhány szóval elmondta a lényeget. Ha a pénztáros már egyenletesen lélegzik, ez azt jelenti, hogy emberi számítás szerint túl van az életveszélyen, ájulása alvássá rendeződött, de a legjobb esetben is eltart még egy fél napig, amíg esetleg visszanyeri az eszméletét, s nyilván nem a hivatalos ügyekkel esnek neki először, hanem alapos vizsgálatnak vetik alá, nincs-e belső sérülése, vérzése, s talán egy hét is eltelik, amíg az orvosok megengedik, hogy hivatalos felettesei tegyenek fel neki kérdéseket.

Vajon milyen szerencsétlenség érhette? S ha már a sors könyvében meg volt írva, hogy baleset éri, nem várhatott volna még egy napot? Érdemes volt ezért nyakkendőt kötnie, és otthagynia azt a szerencsétlen asszonyt, a MÁV-intéző elvált feleségét? Miért sietett? A közlekedési baleset megvárja az embert.

Persze azonnal elszégyellte magát ezért a méltatlan gondolatért, az idétlen élcelődésért, s még csak azzal sem nyugtatta meg magát, hogy az ilyesmi nagyon is emberi, sőt, természetes, inkább az keserítette el, hogy mennyi undorító indulattal kell az embernek végigélnie az életét. És különben is, a szerencsétlenül járt pénz-

táros már nem kimagasló főszereplő. Új meglepő elem került bele ebbe a kínos ügybe, az ismeretlen férfi titka, azé az emberé, aki nyugodtan fújja a füstöt mellette, arcán nyoma sincs feszültségnek, egyetlen mozdulata sem árul el félelmet vagy szorongást, birtokában van szabad akaratának, szabad elhatározó képességének, de ha nincs, azt sem árulja el senkinek sem, s az eredmény ugyanaz.

Neki sok mindent elárult, nyilván nemcsak azért, mert bízott benne, hanem talán azért is, mert egy kicsit kérkedni akart, valakinek végre el akarta mondani, hogy milyen nagy titka van, s milyen boszorkányos ügyességgel tud úrrá lenni a nehézségeken.

Boszorkányos ügyesség – ugyan! Inkább szélhámosság, hazugság, cinizmus. Érdekes, milyen sokan büszkék az ilyesmire, s még aggódó szülők is akadnak, akik attól félnek, hogy túlságosan becsületes gyermekük nem lesz eléggé életrevaló. A természet még kegyes is a szélhámosokhoz, erős idegzettel áldja meg őket s rendkívül tág lelkiismerettel. De vajon nem az irígység szól belőle, a gyenge szívű, nyugtalan becsületes emberé, aki maga is szívesen lenne vakmerő kalandor, ha szervezete megengedné? Érzékeny idegzetű ember azonban jobban teszi, ha megmarad az egyenes úton.

Az ismeretlen férfit egészen más fából faragták. Az ablaknak támaszkodva csevegett, fesztelenül, a legkülönfélébb témák között csapongva, s ami a legérdekesebb volt, egyetlen árva szót sem szólt többé titkáról, mintha meg sem említette volna. Ehelyett sportról beszélt, főleg kedvenc játékáról, a labdarúgásról, aztán mulatságos horgásztörténeteket elevenített fel, s közben nagyokat nevetett, időnként akkorákat, hogy szavai az érthetetlenségig torzultak. Aztán persze nőhistóriák kerültek elő, pajzán kalandok, ezeket mesélte, fölényesen, néha hunyorgatva, néha kitörő derültséggel, hencegő férfiröhögéssel, érezhetően nagyokat ló-

dítva, s dicsekedve hódításaival, csalhatatlan módszereivel, amelyeknek nem tudnak a nők ellenállni.

Született szélhámos, életművész – gondolta magában, egy cseppet sem elítélően, inkább érdeklődve. Amikor azonban a vonat újra lelassított, s a férfi hirtelen mozdulattal benyúlt a fülke ajtaján az ülésre, és kézbe vette táskáját, megdöbbenve kérdezte tőle:

– Leszáll?

A férfi megütődve nézett rá.

– Ugyan miért ne szállnék le? – szólt vissza egy könnyed vállrándítással. – Nem mindegy? Akkor szállok le, amikor akarok, és ott, ahol akarok. Na, isten áldja, köszönöm a cigit!

A kocsi elejére ment, nyújtózott egyet, majd amikor a vonat megállt, minden sietség nélkül szállt le, s megfigyelhető volt, hogy egy csoport közepén vonul a kijárathoz. A vasutas, aki az elsők jegyét még figyelmesen megnézte, most már gépiesen szedte el a jegyeket az utasoktól, föl sem nézett, amikor a férfi hanyag mozdulattal átadta neki a jegyet, pillanatnyi megállás nélkül dobta a többi közé, s már a következőt ragadta meg fürge mozdulattal. A férfi már el is tűnt a váróterem ajtajában. Ennyi volt az egész.

Vágyódva és feldúltan nézett utána. Valahogyan egyedül érezte magát, itthagyottnak. A férfi korántsem volt neki rokonszenves, nem szerette sem a szélhámosokat, sem a szájhősöket. Mégis egy szál volt, amely a valósághoz kötötte. Hasonló titka volt, s ez talán kialakíthatott volna közöttük valami sorsközösséget, megbeszélhették volna közös gondjaikat, s talán együtt kisütöttek volna valami okosat. Igaz, nem tudott feloldódni a férfi irányában, nem árulta el neki a saját titkát. Más volt ez a férfi, mint ő, láthatóan semmiből sem csinált lelkiismereti kérdést, fecsegő természetével még kikotyogta volna titkukat, hiszen szeretett hencegni, fontoskodni. Mégis, bármennyire is különbözött egymástól felfogásuk, gondolatviláguk,

hiányzott neki, s noha idegenkedett úgyszólván minden megnyilvánulásától, idővel közelebb kerülhettek volna egymáshoz. Hiszen talán nem is rossz ember, csak nem volt senki, aki valaha is szeretettel fogalkozott volna vele, felhívta volna figyelmét hiányosságaira, olvasmányokat ajánlott volna neki, megbeszélte volna vele a világ eseményeit, segített volna neki abban, hogy helyes véleményt alakítson ki a világról. Talán ha nagyobb bizalommal közeledett volna hozzá, s felfedte volna neki titkát (amelyről különben még egyik kalauz sem állította, hogy bizalmasan kell kezelni), akkor talán nem hagyta volna őt egyedül, le sem szállt volna, hiszen, mint mondta, akkor és ott száll le, amikor és ahol akar, tehát akár később is és másutt.

Most már úgyszólván nincs teremtett lélek, akivel néhány szót válthatna. A kalauzhoz hiába is közeledne, az világosan megmondta, hogy majd szól, ha valami lesz, s ebben az is benne van, hogy ne zavarja őt fölösleges kérdezősködéssel. Ahhoz sincs sem kedve, sem ereje, hogy új ismeretséget kössön. És minek is? Adja ki magát? Másokat terheljen gondjaival? Könyörögjön? Alázza meg magát?

Ebben a pillanatban valami felvillant benne. Minden elkeseredés, bizonytalanság daccá acélosodott lelkében. Hát nem! Nem teszi a sorsát mások kezébe, nem lesi többé reménykedve és meghunyászkodva a kalauz arcát, hogy kegyeskedik-e neki valami újságot mondani. Milyen gyáván, a koncra leső kutya szégyenletes alázatosságával lélegzett fel, amikor az öreg kalauz leereszkedett hozzá, méltóztatott elismerni régi jogait, néhány szót vetett oda alamizsnaként, s ő majdnem megcsókolta az adakozó kezet, mintha önérzetnek, emberi méltóságnak hírét sem hallotta volna.

De ebből elég volt! Vége ennek a méltatlan időszaknak! Helytelen volt, rossz volt kezdettől fogva, s nem magyarázható mással, mint gyámoltalanságával, jóhiszeműségével és talán kényelmességével is, mert azt

hitte, jó, ha mások gondolkoznak és cselekednek helyette, pedig elveszett az az ember, aki mindent másoktól vár. Az erős egymagában a legerősebb, de úgy, hogy megmarkolja a sorsot. Nézz körül, ember, a világban, szédülj a csillagvilág roppant mélységeitől, s akkor nézz önmagadba, s lélegezz fel: itt vagyok, én vagyok!

A legtöbb ember szeretné persze, ha mások oldanák meg problémáit, segítséget kér, tanácsokért zavar másokat, s ezzel nemcsak azt akarja elérni, hogy tálcán nyújtsák át neki a megoldást, hanem a felelősségtől is szabadulni szeretne. Örül, ha áltatják, ha ígéreteket kap, amíg egyszerre csak azt tapasztalja, hogy sötétség van körülötte, csend tátong, egyedül maradt. Végső fokon minden embernek saját magának kell választ találnia kérdéseire, minden más csak hiú káprázat. És minél előbb rájön az ember arra, hogy magára van utalva, annál jobb. Rideg igazság ez, fagyos világ, de tiszta, mentes az önáltatás cukros, émelyítő hazugságaitól.

Milyen szánalmasnak, milyen nevetségesnek tűnt fel most előtte minden eddigi próbálkozása, a hajsza a pénztáros után, a különböző ötletek, hogyan lehetne a MÁV-intéző elvált feleségének jóindulatát elnyerni, aggodalmas várakozás, vajon magához tért-e már a pénztáros, s került-e már olyan állapotba, hogy meg lehet említeni neki a hibásan nyomott jegy dolgát.

Hogyan is egyeztethette össze emberi önérzetével, önbecsülésével azt a megalázó tudatot, hogy minden egy telefonüzenettől, női szeszélytől, egy közlekedési baleset kimenetelétől függjön, ahelyett hogy azonnal az asztalra csapott volna, és odavágta volna már az első kalauznak, hogy a saját fejével akar gondolkozni, nem szorul könyöradományra, meg tud állni a saját lábán is, s ha támadnak is átmeneti nehézségek, nem veszti el a fejét, nem rohan fűhöz-fához, nem kiabál

segítségért, hanem a saját kezébe veszi sorsa intézését, és segít magán.

Amikor visszaült a fülkében az ablak mellé, ezúttal a menetiránynak háttal, már annyira beleélte magát a lázadó szerepébe, hogy nem is értette, hogyan vesztheti el ennyire önálló ítélőképességét. Hogyan is kívánhatta másoktól, hogy teljes szívvel magukévá tegyék az ügyét, s úgy jöjjenek rendbe a dolgok, hogy neki a kisujját se kelljen a hideg vízbe mártania. Az embernek mégiscsak saját maga a legfőbb segítője, s ahogy a közmondás állítja, isten is csak akkor segíti meg az embert, ha előbb az ember maga segít magán. Isten sincs nagy véleménnyel azokról, akik rászorulnak, de rokonszenvvel szemléli az öntevékenységet.

Érdekes jelenség ez: mint egyének jókora önzéssel rendelkezünk, de amikor bajba kerülünk, egyszerre felfedezzük, hogy közösségi lények vagyunk, segítségért kiabálunk, s elemi erejű a felháborodásunk, amikor észrevesszük, hogy mások ugyanakkor a saját dolgaikkal vannak elfoglalva, ahelyett, hogy rajtunk segítenének. Jobb hát, ha az ember nem tetszeleg magának a csalódottság fájdalmában, nem ábrándul ki az emberekből, akik szívtelenek, érzéketlenek (ő maga persze kivétel), hanem megfogja a dolog vastagabb végét. Hogyan is gondolhatta, hogy ismeretlen emberek találják majd ki, hova indult el, útjának mi a célja? A puszta gondolat is nevetséges. Neki magának kell mindent kiokoskodnia, szépen, nyugodtan, tervszerűen.

Először is meg kell határoznia a kiinduló pontot. Ez pedig nem más, mint az, hogy valahova föltétlenül el akart indulni, ha el is felejtette, hova. Semmi sem történik véletlenül, előzmények nélkül, mindennek megvan a maga oka. Még annak is, ha az ember megvakarja az orrát. Legföljebb az ember nem mindig keresi vagy találja meg az okot. Még az úgynevezett véletlennek is van oka, még ha azt hiszi is az ember,

hogy nincs. Az ember talán saját magát ismeri legkevésbé, néha váratlan meglepetések érik, mint az őserdei kutatót, aki előtt olyan tájak bukkannak fel, amelyek egyetlen eddigi térképen sem szerepelnek. Vannak ilyen ismeretlen tájak az emberi lélekben is, mint például az az érthetetlen feledékenység, amely átláthatatlanul eltakarta előtte utazása célját.

Hányszor előfordul az ember életében, hogy valami olyasmit tesz, amit ő maga sem ért, nem képes számot adni róla. Ha persze lenne benne kitartás és tervszerűség, akkor biztosan megtalálná az okokat, a legtöbb ember azonban lusta, sőt talán még tetszeleg is magának a szeszélyes, kiszámíthatatlan ember szerepében, holott törvényszerűség van a világban, csak nem mindig ismerjük fel a törvényeket. Ha nem így lenne, az égitestek is megtehetnék, hogy máról holnapra otthagyják pályájukat, és elcsavarogjanak, ahova kedvük tartja. Ez pedig képtelenség, bárki beláthatja, még az is, aki hisz a véletlenekben, az oktalan meglepetésekben.

Az a fontos tehát, hogy önmagában keresse meg az okokat, igyekezzék tüzetesen átvizsgálni saját magát, s akkor bizonyos, hogy előbb-utóbb minden megvilágosodik előtte, talán éppen akkor, amikor nem is számít rá. Nemegyszer előfordult már vele is, hogy valami nem jutott eszébe, gondolkodott, töprengett, mármár feladta a küzdelmet, amikor váratlanul egy jelentéktelennek hitt szó beleütközött a keresett fogalomba. A dolgok úgy kapcsolódnak egymásba, hogy ha egyet megragadunk, az magával rántja a többit is, s ha van bennünk kellő kitartás, eljutunk a keresett láncszemig.

Ha elfogadjuk azt az igazán magától értetődő igazságot, hogy a legegyszerűbb mozdulat sem történik oktalanul, akkor egyenesen őrültségnek kell minősíteni olyan feltevést, hogy valaki úticsomagjaival kimegy a pályaudvarra, jegyet vált, vonatra száll – minden ok és cél nélkül. Tettének föltétlenül alapos oka van, s

rajta múlik, hogy megtalálja, s akkor – minden egyébtől eltekintve – nagyobb lenne az öröme, mint ha más kaparná ki számára a gesztenyét a tűzből. Akkor saját győzelmét ünnepelhetné.

Egyre biztosabb volt abban, hogy módszeres kutatása nem marad eredménytelen, s talán villanásszerűen találja meg az okot, ahogyan sok nagyszerű tudományos felfedezés született már meg csodába illő hirtelenséggel. Nem lesz könnyű győzelem, ezzel is számot vetett. Le kell szállnia az alapokig. Helytelen lenne egyszerűen csak azon törnie a fejét, hogy vajon hova utazhat. Ez egy helyben való topogás lenne, nem vezetne eredményre. Különben sem helyes, ha az ember csak egyetlen pontra irányítja a figyelmét, és elfeledkezik az összefüggésekről. Ha áttekinti az egész képet, akkor lépésről lépésre eljut a pályaudvari pénztárig, ahol tulajdonképpen elkezdődött a baj. Ha hiszünk a törvényszerűségben – és hinnünk kell, mert a világ nem hazárdjáték –, akkor egy pillanatig sem lehet vitás, hogy ez a módszer hatásos.

A törvényszerűségben már csak foglalkozását tekintve is hinnie kell, hiszen jogi doktorátust szerzett, közel húsz esztendeje, s jelenleg is a Vegyipari Tervező Intézet egyik jogtanácsosa. Ő maga választotta a jogi pályát, ez érdekelte, a jog, a törvény megismerése és alkalmazása vonzotta. Mosolyogva gondolt most viszsza egykori gimnáziumi osztálytársaira, akik közül sokan tudományos pályát választottak, s a műszaki egyetemre pályázók azzal gúnyolták a leendő jogászokat, hogy ők a jövő szélhámosai, a természettudomány az igazi, nem pedig a jogtudomány, amely emberi csinálmány, mesterkélt, folyton változó, csupa csűrés-csavarás, szőrszálhasogatás. Ő csattanós választ adott nekik, kifejtette, hogy a jogban éppen az a szép, hogy ember alkotta, és nem készen kaptuk a természettől. Büszke lehet rá az ember, mint minden más alkotására, amelyet sokszor éppen a természettel viaskodva

teremtett a maga számára. A természettudomány meg csak les, figyel, kukucskál, utánoz, mint a bohóc, titkokat próbál ellesni, de nem alkot. Ami meg az emberi jog változékonyságát illeti, hát jobb, ha hallgatnak a természettudósok, mert a fizikai törvények legalább annyiszor változnak, mint a jog, ha ugyan nem többször, méghozzá nem is szabad emberi elhatározásból, hanem kényszerből, amikor a régi természettörvények elavultak, és újakat kell megfogalmazni helyettük, hogy valamiképpen meg tudják magyarázni az új jelenségeket. Őt ugyan sohasem érdekelte a fizika és a csillagászat, de arra emlékezett, hogy már a középiskolában izgatott vitákban, egymást túlharsogva beszélték meg a fizikában és matematikában kitűnt osztálytársai, hogy Newtont hogyan cáfolta meg Einstein, s mintha talán már Einsteint is megcáfolták volna. A fizikai törvényeket azonban nem szótöbbséggel hozzák meg, nem emberi törvényhozás alkotja őket, hanem a bűvészinas kapkod a természet erői után, de azok minduntalan kisiklanak a kezéből. És ha valaki például leesik a hatodik emeletről, kétségtelen, hogy zuhanásában fontos szerepük van a természeti törvényeknek, de ha már földet ért, a jogi következmények egész szövevénye vár az emberre. A fizikus, a matematikus, a csillagász nem tudja megállapítani a felelősség kérdését, az esetleges büntetőjogi szempontokat, a kártérítés mértékét, s még sok más egyebet sem. Ilyen és efféle, félig komoly, félig tréfás érvek ütköztek össze heves vitáikban, később aztán persze össze tudták egyeztetni nézeteiket, és megegyeztek abban, hogy a jogász alkotja a törvényt, a tudós kutatja, de az bizonyos, hogy van törvény a természetben is, nemcsak az emberi társadalomban, csak éppen meg kell találni.

Okosabbat különben most sem tudna kieszelni. Meg kell keresnie az összefüggéseket, elsősorban az alapot, amelyből törvényszerűen következnek cselekedetei, kü-

lönféle lépései. Ilyen módon ki kell derülnie annak, hova indult el, és milyen céllal. Először azon gondolkozott, nincs-e valami tárgyalása vagy megbeszélése vidéken. Nem jutott eszébe semmi sem, s ezért átkutatta zsebeit, irattáskáját, nincs-e benne valami idézés vagy hivatalos levél. Dobogó szívvel keresgélt, s magában már elképzelte, ahogyan boldogan fellélegezve neveti ki saját magát abban az áldott pillanatban, amikor kiderül, hogy a vajúdó hegyek kisegeret szültek, valami megszokott hivatalos elfoglaltság szólítja vidékre. De nem talált semmit sem, s hiába törte a fejét, nem tudott semmiféle folyamatban levő ügyre visszaemlékezni. Különben is, ha így lenne, jókora köteg aktát hozott volna magával, mint hasonló alkalmakkor.

Bosszúsan sóhajtott, s megállapította, hogy ez a lehetőség mindenképpen vérszegény, az utóbbi esztendőkben egyszer sem volt vidéken, nem küldték, de ha most erre mégis sor került volna, már az esemény rendkívüli volta miatt sem felejtette volna el. Hivatali munkaköre általában meglehetősen egyhangú, rendeleteket kell feldolgoznia, meg kell állapítania, mi tartozik a vállalatra, s hogyan kell végrehajtani. Munkaügyi kérdésekkel csak helyettesítés során szokott foglalkozni, főként nyáron.

De akkor miért nem ment be a hivatalába, ahova pontosan fél kilenc előtt tíz perccel szokott érkezni, hogy a munkaidő kezdete már az íróasztalnál találja? Valami miatt mégiscsak útra kelt, mégpedig alapos és kielégítő oknál fogva, hiszen többek között törvénytisztelete is kizárt minden felelőtlenséget vagy egyéni szeszélyt. Annyit máris biztosra vehetett, hogy hivatalos kiküldetésről nem lehet szó, ennek nincs semmi nyoma. Tovább kell tehát kutatnia, s rendkívül fontos, hogy az első kudarc ne vegye el a kedvét, sőt, inkább fokozza eltökéltségét.

Arról sem lehetett szó – ebben teljesen bizonyos

volt –, hogy ott akarja hagyni állását. A puszta gondolattól is megborzadt. Tulajdonképpen elégedett volt a munkahelyével. Az intézetnek külön csónakháza és üdülője van, a vállalati konyha egészen jó, mindenesetre jobb az átlagosnál. Kellemes a szobája is, keleti fekvésű, íróasztala az ablak mellett áll, ki lehet látni az újonnan rendbe hozott térre. A reggeli nap még nyáron sem kellemetlen, különben is csak tízféltizenegyig süt oda, nincs ideje tehát kánikulában sem felmelegednie a szobának. Télen pedig kifogástalanul működik a központi fűtés, még szellőztetniök is kell, nemcsak azért, hogy ki nem száradjon a szoba levegője, hanem azért is, mert néha huszonöt-huszonhat fokig is felszalad a hőmérő higanyszála. Nemrég új szőnyegeket kaptak, s bevezették a neon-világítást.

Igaz, érték méltánytalanságok is, legutóbb kihagyták az előléptetésekből, ugyanakkor, amikor másokat előléptettek, pedig még az ellenségei sem mernék állítani, hogy nem tartozik a legjobb munkaerők közé. Biztos, hogy Simánszky keze volt a dologban. Soha nem vétett ellene semmit sem, mégis mindig éreznie kellett az illető megmagyarázhatatlan ellenszenvét. Annak idején nagyon elkeserítette a mellőzés, a felesége azzal vigasztalta, hogy az ilyesmi mindenkivel megtörténhet, legközelebb majd előléptetik, főként, ha kitűnik a munkában, még jobban dolgozik, mint eddig. Akkor egyenesen lehetetlenség lesz őt kihagyni az előléptetésekből. Eszébe ne jusson állásváltoztatáson törni a fejét, ez a munkahely még mindig a legjobb, ki tudja, másutt milyen kellemetlenségek érnék, talán nagyobbak, mint itt.

A vigasztalás ilyen formájának nemigen örült, hiszen a felesége nem kevesebbet mondott, mint azt, hogy talán nem dolgozott jól, s ha összeszedi magát, akkor majd biztosan méltányolják szorgalmát. Azt azonban belátta, hogy nem érdemes fölöslegesen érzékenykednie, másutt esetleg valóban még rosszabb

lehet, hiszen simánszkyak csodálatosképpen mindenütt vannak, mintha csak a nagy szereposztásban minden közösséget elláttak volna gonosz, áskálódó emberekkel, akik – ki tudja, miért – abban találják örömüket, ha másoknak ártanak. Ilyenek elől nem lehet elmenekülni. Különben is gyáva dolog elfutni a nehézségek elől, s még a puszta feltevés is megalázó, mintha azért ült volna vonatra, hogy elmeneküljön Simánszky elől. Az ilyen aljas emberek csak örülnek annak, ha áldozataik, megadva magukat, eltűnnek, s ezzel beismerik vereségüket. Nem, ezeket a férgeket le kell győzni, ha kell, a saját fegyvereikkel.

Végiggondolta családi életét is, s itt sem talált olyan indítékot, amely váratlan utazásra késztette volna, s amely az út céljára vonatkozólag valami útbaigazítást szolgáltatna. Az igaz, hogy senki sem kísérte ki, nem integettek neki a pályaudvaron, de ennek is megvolt az oka. A felesége már hetek óta a nagybeteg édesanyját ápolja, nagyobbik fiuk érettségire készül, s igazán nem lehet tőle elkívánni, hogy olyan külsőséges elfoglaltságokkal pocsékolja a drága idejét, mint egy pályaudvari búcsú. A kisebbik fiúnak fáj a torka, fekszik, s a hűvös, kissé szeles időjárás ártana neki, ha idő előtt felkelne, és kimenne a szabadba.

Mindez teljesen világos és érthető. Semmiféle hivatali vagy családi ok nem indokolja utazását. Valami rendkívüli körülménynek kellett tehát közbejönnie, hiszen már csak rendszeretete és kötelességtudása miatt is otthon, illetve a hivatalában lenne a helye, s nem egy vonaton töprengenie afölött, hogy hova is megy tulajdonképpen. Talán valamilyen rokonát akarja meglátogatni? Ez teljesen kizárt lehetőség, semmiféle rokoni kapcsolatot nem tartott, egyszer tett is egy cinikus kijelentést, hogy a rokonságot betegségnek tartja. Rokonaival általában temetések alkalmával szokott találkozni.

Talán valamelyik barátja került bajba, s annak a

segítségére siet? Gondolkozott, de ezzel a feltevéssel kapcsolatban sem jutott semmi sem az eszébe, sőt, be kellett vallania magának azt is, hogy még ha bajba került volna is valamelyik barátja vidéken, semmi esetre sem utazott volna el hozzá, inkább levelet írt volna neki, felhívta volna telefonon, talán pénzt is küldött volna neki, csak hogy személyesen ne kelljen elmennie. Jó embernek tartotta magát, de idegenkedett a túlzásoktól.

Miközben így töprengett, a bőröndjében kotorászott, hátha ott talál valami nyomot, amelyen elindulhatna. Borotválkozó készlet, szappan, fogkefe, fogkrém, hintőpor, manikűrkészlet, két váltás fehérnemű... mindez több napos távollétre vallott. Holmija legtetején különben három könyvet is talált, a Nyomorultakat, a Rozsdatemetőt és a Jó reggelt, búbánat egy szakadozott példányát. Útiolvasmányok? Ez is hosszabb utazásra vallott. Különben mindhárom könyvet olvasta már, az volt ugyanis az elve, hogy útra nem szabad új könyvet vinni, csalódást okozhat, ha nem jó, s nem lehet félrelökni, és helyette másikat leemelni a könyvállványról, a jól bevált olvasmány viszont nem okoz kellemetlen meglepetést. Arra azonban egyik könyv sem alkalmas, hogy világosságot gyújtson agyában, már ami útja célját illeti. Számára a könyv unaloműző, még ha az írónak esetleg más volt is a szándéka.

Kedvetlenül csomagolta vissza a holmikat, a különféle ruhaneműket össze is gyűrte, alig tudta becsukni a bőröndöt. Aztán kiment a folyosóra, és rágyújtott egy cigarettára. Már nem is csodálkozott azon, hogy a cigaretta sem nyugtatta meg, nem vált derűlátóvá az első szippantások után, ahogyan azt a dohányzásról szóló kedves történetek állítják. Megint légüres térben érezte magát, s legalább félig kellett elszívnia a cigarettáját ahhoz, hogy gondolatait némi bizakodás hassa át. Rövidesen már újra korholni kezdte magát kishitű-

ségéért. Az persze szép lett volna, ha már az első kísérletek eredménnyel járnak, de ilyesmi csak a tündérmesékben olvasható, de tulajdonképpen még ott sem, hiszen a mesebeli hősöknek is sokféle próbát kell kiállniok, amíg végre megoldják a rejtélyt, vagy teljesítik az emberfeletti feladatot. Tovább kell tehát gondolkoznia, kutatnia.

Talán látni akarja az országot? Olyan tájakon akar járni, ahol még nem járt? Ugyan! Még a szomszéd utcákban sem szokott járni, a legtöbbnek a nevét sem tudja. Szobrokat, középületeket, nevezetességeket, múzeumokat csak külföldön néz meg az ember. Külföldön? Talán csak nem akar kivándorolni? Ez a képtelen feltevés csak azért fordult meg az agyában, hogy talán egy fonák gondolat szakítja fel az igazságot. A kivándorlás gondolatát nevetségesnek tartotta, mégis önkéntelenül megtapogatta a zsebeit, nincs-e valamelyikben útlevél. Szinte megkönnyebbült, amikor nem volt, hogy is lett volna! Kivándorlásra sohasem gondolt, s valahányszor külföldön járt – ez különben ritkán fordult elő vele –, a legjobban mindig az idegesítette, hogy az utcán a járókelők egy számára érthetetlen nyelven beszélnek. Biztos volt benne, hogy soha, semmiféle idegen nyelvet nem lenne képes jól megtanulni, s csak nevetni tudott azokon a nagyzoló kivándoroltakon, akik nyelvtehetségükkel kérkedve azt állították, hogy már idegen nyelven tudnak számolni, káromkodni és szerelmeskedni. Hazafisága, amelyet egy-egy jelentős sportgyőzelem fellobbantott, tulajdonképpen olyan természetes, magától értetődő érzés volt, hogy csak a legritkább esetben gondolt rá. A kivándorlás terve éppen olyan távol állt tőle, mint a hangyától az a szándék, hogy elhagyja a bolyt. Éppen csak lelkiismeretesen számba vette ezt a lehetőséget is, mint amikor valaki egy elvesztett tárgyat keres, s utánanéz a legképtelenebb helyen is, hogy kizárja a szélsőséges

feltevéseket, és mind szorosabbra zárja a hálót a lehetségesek körül.

De hol vannak ezek? Gúnyosan feltette magának azt a kérdést is, hogy talán valamelyik kegyhelyre akar zarándokolni. Persze ezen is eltűnődött, hiszen feltette magában, hogy lelkiismeretesen átkutatja lelkének, elméjének minden kis zugát, mert csak akkor végezhet alapos, s remélhetőleg eredményes munkát. A vallás dolgával azonban úgy állt, hogy erre vonatkozólag önmagának is csak bizonytalan választ tudott adni: majd utánanézek... Helyzetét sem találta annyira súlyosnak, hogy istenhez fohászkodott volna segítségért. Gyermekkorában rendkívül vallásos volt, pontosabban istenfélő, de főként a tisztelendőtől félt, aki a pokol kínjaival ijesztgette őket. Később harcos ateistává vált, majd megint vallásossá, jelenleg valószínűleg egyik sem, de ebben sem volt biztos, mert már régen nem foglalkozott a kérdéssel, talán mert túlságosan elfoglalt és egészséges volt.

Egészséges? Ezen a szón hosszasan elgondolkozott. Hátha beteg, és gyógykezelés céljából utalták be valahova. De hiszen ennek valami nyomának kell lennie. Újra átkutatta a zsebeit, minden kis cédulát külön megnézett. Ez sem bizonyult könnyű feladatnak, régi, rossz szokása volt ugyanis, hogy nehezen dobott el bármit, zsebei tele voltak szakadozott papírdarabokkal, rajtuk elmosódott, olvashatatlan ceruzafeljegyzések. Aztán a levéltárcája mélyén egy kis borítékot talált, alig lehetett elolvasni rajta a ceruzával írt szót: leletek. Érdeklődéssel böngészte a jórészt latin szavakat, rövidítéseket, számokat. Lymphocyta, monocyta, eosinophyl, cadmium reactio, vvt: 5 200 000, hgb: 16,5, fvs: 6600, RN 33%, aztán 155/105, 6 mm/min és még sok más érthetetlen jel, szám, idegen szó, az orvosi belső tolvajnyelv rejtélyes szakkifejezései, feltérképezett szervezetének egyezményes jelei.

Ez lenne ő? Hol van ezekben az adatokban ő **maga**,

saját külön egyénisége, amelyből csak egy van? Melyik az az akár csak egyetlen adat, egyetlen szám, amely egyedül az övé, amely azt jelenti, hogy ő és senki más? A tapasztalat is igazolta a régi megállapítást, hogy nincs két teljesen egyforma ember, mindenkiben van valami, ami nincs meg másban, minden embernek saját, külön személyisége van, amely tartalmazhat ugyan hasonlóságokat, de sohasem azonosságokat. Hol van ezekben a számokban és latin szavakban az egyénisége? Hogyan tud ebből a beavatottak számára szóló rejtjeles üzenetből bármire is következtetni? Sejtek, nedvek, feszültség – ennyi az egész? Ez az ember? Melyik? Csak az ujjlenyomat különbözteti meg az egyik embert a másiktól?

Kedvetlenül gyűrte vissza a papírlapokat a borítékba, visszatette tárcájába. Ez a gépies mozdulat azonban csak rendszeretetére vallott, semmiféle értékelést vagy érdeklődést nem jelentett. Tisztelte a szakembereket, de idegenkedett a sokoldalúságtól, s az volt a meggyőződése, hogy az a helyes, ha valaki valamihez ért, és nem mindenhez. Az avatatlan műkedvelők fontoskodását, kétes forrásokból rendszertelenül összeszedett szaktudását szívből utálta. Hivataltársai között is voltak, akik professzorokat megszégyenítő fölénnyel dobálóztak az orvosi szakkifejezésekkel, és lehurrogtak mindenkit, aki kétségbevonta diagnózisaikat. Őt azért szerették az orvosok, mert ha a vizsgálat után az orvos magyarázni kezdte, hogy mit talált, nemegyszer félbeszakította: „Doktor úr, ez nem rám tartozik, nem is értem, tessék megmondani, mit csináljak, mit ne csináljak, mit szedjek, az az én dolgom." Igen ám, de most nem volt büszke szerénységére, s szerette volna, ha valami csekély jártassággal rendelkezne az orvostudományokban, s talán valamit ki tudna okoskodni a leletek belső nyelvezetéből. Ösztöne azonban azt súgta, hogy rossz nyomon halad, keze, lába ép, fájdalmai nincsenek, közérzete nem

rossz, egy kis nyomást a fejében csak azóta érez, amióta rátört a bizonytalanság réme. Orvosi célja semmi esetre sem lehet utazásának, ehhez komoly tüneteket kellene éreznie, vagy legalábbis egy beutaló írást kellett volna talánia ebbe és ebbe a gyógyfürdőbe. Ilyesmit azonban nem talált, el kellett tehát vetnie ezt a feltevést is.

Kedvetlenül bámult ki az ablakon, csalódottságát azonban a megkönnyebbülés érzése enyhítette. Kutatásának eredménytelensége mégiscsak azt jelentette, hogy egészséges, nincs semmi baja, nem szorul gyógykezelésre. Bizonytalan helyzetében legalább ezzel vigasztalódhatott. Az embert sok kellemetlenség, sőt, tragédia éri életében, s a betegség, a láz, a testi fájdalom elviselhetetlenné fokozza a bajokat. Amennyire emberileg csak lehetséges volt, mindig vigyázott magára. Amikor rajongva szeretett kislánya meghalt, még a temetés napján is elvégezte reggeli tornáját, s gondosan felöltözött a gyászszertartásra, mert hideg, szeles idő volt aznap. Gyászának mélységéből, fájdalmának nagyságából mit sem vont le ez az óvatosság, a súlyos csapás súlyát az idő sem tudta teljesen eltüntetni, s fájdalma minden valószínűség szerint igazabb, őszintébb volt, mint azoké, akik megszaggatják ruháikat, s az egyik ájulásból a másikba esve példázzák gyászuk nagyságát a külvilág számára.

Mélységes lesújtottságában eszébe sem jutott, hogy tragikus szerepet játsszon, mint ahogyan sokan vannak, akik azt hiszik, hogy az élet különböző fordulataiban rendkívül fontos tudatosan megtalálni a helyes magatartást. Ha gondolt is valamire, legföljebb az jutott eszébe, hogy ő még az élethez tartozik, családja van, kötelességei vannak, s különben sem akar megbetegedni, az ágyat őrizni, mások terhére lenni. Ha van túlvilág, ahonnan elhunyt szeretteink figyelnek minket, ők semmi esetre sem akarnak rosszat életben maradt hozzátartozóiknak, s nyilvánvaló, hogy a föl-

diekénél sokkal fejlettebb képességeikkel különbséget tudnak tenni az igazi és a külsőséges gyász között. A túlvilágról egyébként sem voltak körülhatárolt elképzelései, nem hitt benne, pontosabban az volt a véleménye, hogy az ilyesmiben csak hinni lehet, s ha valakit megnyugtat az a tudat, hogy személyes élete nem ér véget a Földön, hanem valamiképpen folytatódik, az tartson ki hite mellett, sőt, a legnagyobb kegyetlenség az ilyen embereket a tudomány és a filozófia érveivel kiábrándítani hitükből, ami különben amúgy sem szokott sikerülni.

Sok rém fenyegeti az embert rövid élete alatt, a legfélelmetesebb azonban ezek között változatlanul a halál maradt, ábrázolása mind az irodalomban, mind a művészetben az elborzasztót, a megrázó hatást szolgálja, s noha a legtöbb vallás tiszteletre méltó igyekezettel próbálja enyhíteni a halál fogalmának szörnyű voltát, többek között azzal, hogy a halál az örök élet kezdetét jelenti, alig akad ember, aki türelmetlenül várná az örök élet megkezdését. A legtöbb ember elkésettnek tartja a túlvilági igazságszolgáltatást, ami pedig azt a tanítást illeti, hogy a test csak foszladozó ruhája az örök léleknek, s a halál mint udvarias inas, csak lesegíti az emberről ezt a szakadt, divatjamúlt ruhát, hát ennek az okoskodásnak az elfogadásához is inkább hiszékenység kell, mint egyszerű hit, mert ebből a képből csak annyi bizonyos, hogy a halál letépi rólunk test-ruhánkat, néha eléggé durván, de hogy van-e lélek, amelyről letépi, az már a megnyugvásra vágyó képzelet dolga. Mégis, az ilyen és ehhez hasonló elképzelésekből már csak azért sem szabad kiábrándítani a hivőket, mert csalódásukban és felháborodásukban joggal kiáltanak oda a tudománynak: mit adsz helyette? Hiszen még a folyamatosságba vetett hittel is nehéz elviselni a halál gondolatát. Nincs az a szellemi vagy fizikai hatalom, amely csábítóan kívánatossá tudná tenni a halált, érdemei elismeréséül

még senkit sem végeztek ki, büntetésből annál többet. A japán kamikázéknak, ezeknek az öngyilkos pilótáknak ugyan a legelőnyösebb túlvilági bánásmódot ígérték hősi haláluk jutalmául, s aki hinni tudott ebben, azt már csak a karrierösztön is lelkesítette, a legújabb kutatások szerint azonban ezek a hősi halálra ítélt japán ifjak sem hittek már minden fenntartás nélkül ebben a kenetteljes szélhámosságban, amellyel a császári vezérkar egy csőd felé haladó rablóháború sorsát szerette volna megfordítani, s azok a nem éppen emelkedett természetű szórakozások, amelyekben bevetésük előtt részesítették őket, arra vallottak, hogy alaposan ki akarták élvezni hátralevő napjaikat az örök üdvösség csodái előtt.

A halál elnémítja a jókedvet, magába szállásra készteti az embert. Meggyászoljuk szeretteinket, kedvenceinket, a szenteket, a prófétákat, a megváltókat is, s elmebajosnak tekintenék azt, aki kitörő örömmel újságolná, hogy az, akit a legjobban szeretett, meghalt, s már örök boldogságban éli világát. Inkább baljós figyelmeztetés a halál, mert bár a saját halálában nemigen hisz az ember, egy-egy családtagjának vagy barátjának a temetésén mégis gondolkodóba esik, s elmegy orvosához hogy alávesse magát azoknak a vizsgálatoknak, amelyeket már oly régóta húzott-halasztott. Életösztön ez, s aki emiatt szégyenkezik, az ember voltát is szégyellheti, pedig nem tehet róla, hogy milyen ösztönökkel született bele egy élőlénycsoportba. A földi jelenségek felé fordult ember lassanként kiábrándult az olyan fellengzős jelszavakból, mint örök élet, s a halált úgy tekinti, mint kínos és elkerülhetetlen eseményt, amelynek bekövetkezését késleltetni kell. Az orvostudomány alaposan felemelte az átlagéletkort, s ezért még azoktól sem kap szemrehányást, akik ékesszólóan hirdetik a másvilág ragyogását.

Ő sem akart örökké élni, csak még egy **darabig**. Ehhez pedig az szükséges, hogy egészséges **legyen**,

szerveit ne koptassa el idő előtt. És különösen most, hátrányos helyzetében, szüksége van minden erejére. Erről most sem feledkezett meg, s amikor például megdöbbenve hallotta a kalauztól, hogy a pénztárost közlekedési baleset érte, önkéntelenül is megfogta csuklóján az ütőerét, s amikor úgy tapasztalta, hogy a rossz hír szaporává tette érverését, mély lélegzetekkel igyekezett csillapítani szívét. S ha utazását semmiféle orvosi meggondolás nem indokolja, akkor legalább az a megnyugtató érzés töltheti el, hogy a várható megpróbáltatásokkal egészséges szervezetét állíthatja szembe. Talán még utazási célja felderítéséhez is hozzásegíti jó testi állapota, hiszen az egészséges ember egészségesen gondolkozik, könnyebben úrrá lesz az elme átmeneti kihagyásain, mint az, akinek figyelmét fájdalom vagy más nyugtalanító tünet köti le.

Aztán nagyot sóhajtott. Arra gondolt ugyanis, hogy bárcsak egy általános kórházi vizsgálat után nyugtatnák meg mosolyogva, hogy kutyabaja sincs, olyan egészséges a szervezete, hogy akármelyik fiatal szívesen cserélne vele. Neki azonban most abban kell reménykednie, hogy talán nem roppan össze a megpróbáltatások súlya alatt képtelen helyzetében, hála erős szervezetének. Mivel azonban az ember minden helyzetben örülhet valaminek, ha akar, hát töltse el őt megelégedettséggel egészsége, ahogyan a hajótörött is örül úsznitudásának. Talán még a gyomorbajos milliomosok között is akadna, aki irigyelné őt.

Nem is hitte volna, hogy jó közérzetét egészen rövid idő alatt váratlan megterhelés érheti. Villámszerű hirtelenséggel ijesztő gondolat hasított az agyába. Talán menekül valami elől! Hátha bűncselekményt követett el, s megszökött, hogy elkerülje a felelősségrevonást. A rettenetes gondolat láncreakciószerűen kiterebélyesedett benne, mintha egyszerre minden világossá vált volna előtte. Bár sejtelme sem volt, hogy mit követhetett el, az eddig történtek egyéb mozzanatai áttekint-

hetően és érthetően illeszkedtek egymásba. Ha ugyanis bűnt követett el, s az késztette menekülésre, ez az ok szinte maradéktalanul megmagyarázta elméjének furcsa elhomályosodását. Aki nem született bűnöző, sőt, még csak nem is rossz ember, azt egy bármilyen indokból, akár rendkívüli körülmények kényszerítő hatása alatt elkövetett bűntett lelkileg annyira megrázza, hogy emlékezőképességének elborulása még az enyhébb tünetek közé számítható. Inkább azon kellene csodálkoznia, hogy egyéniségétől idegen tette – bármi lett légyen is az – nem járt súlyosabb következményekkel, nem határozta el magát végzetes lépésre.

Az is lehetséges, hogy a tébolyhoz közel álló feledékenysége nem más, mint az elme önvédelme, a feledés jótékony ködébe burkolni valami olyasmit, amit tiszta fejjel nem tudna elviselni. Ez a feltevés fokozódó rémülettel töltötte el, mégsem tudott visszaemlékezni, mit követhetett el, mi elől menekül. Közben azonban egyre több érv és magyarázat sorakozott egymás mellé.

Most már világosan megértette, hogy miért nem tudja utazása célját. Hogyan is tudná, amikor nem *valahova* akart utazni, hanem *valahonnan* el akart menekülni. A szökevény nem választ úticélt, annak csak egy a fontos: el onnan, a tett színhelyéről, amíg nem késő. Világossá vált előtte most már az is, hogy miért nem kísérték ki, miért hiányzott a megszokott integetés elutazása képéből, s bár a vasúti jegy körül még most is sok volt a homályos pont, egyre erősebbé vált benne a gyanú, hogy ez a furcsa jegyváltás sem egészen tiszta dolog, s valami rejtett kapcsolatban áll menekülésével. A jegydolgot azonban másodrendű kérdésnek tartotta, s úgy vélte, csak pocsékolná a drága időt, ha azon törné a fejét, hogy milyen ésszerű magyarázatot adjon a jegy különös rendellenességének. Sokkal okosabb, ha arra az égető kérdésre igyekszik választ találni, hogy mit követhetett el, mi lehet a

bűne. És akkor talán végre talpra tud állni, legyőzi a kezdeti vakrémületet, amely mindent összekavart benne.

Máris kétféle elhatározás született benne. Ha valami rosszat cselekedett, helyre kell hoznia minden áron, amennyire emberileg lehetséges, de akár emberfölötti erőfeszítéssel is. Továbbá: vállalnia kell a felelősséget, ez a becsületes és férfias álláspont. Valószínű, hogy az első pillanatban megriadt tette következményeitől, s ez késztette esztelen lépésre. Ez is hozzátartozik az ember lelkialkatához, ösztöneihez: menekülni! Ez aztán annyira betölti egész valóját, hogy a szó szoros értelmében minden egyébről megfeledkezik, sőt, ahogyan valószínűleg vele is megtörtént, még arról is, ami a vakrémületet előidézte.

Igyekezett összpontosítani, gondolatait a jegyváltás előtti időszakra irányítani, de már kezdetben súlyos nehézségekbe ütközött. Arra ugyanis egyszerű következtetés után hamar rájött, hogy valami egészen friss bűntényről nem lehet szó, olyasmi nem történhetett vele, hogy például az utcán összeszólalkozott valakivel, hirtelen felindulásában leütötte, s az illető, szerencsétlenül esve, koponyaalapi törést szenvedett. Ha így történt volna, kétségtelenül ő lett volna az oka a halálos szerencsétlenségnek, még hirtelen felindulásból elkövetett emberölésért is felelősségre vonhatták volna. Menekülése tehát a pánikba esett ember szemszögéből indokolt lenne, viszont az is kétségtelen, hogy ebben az esetben nem ilyen rendezett körülmények között történt volna szökése. Hiszen gondosan felkészült az útra, bőröndbe csomagolta holmiját, még könyveket is hozott magával. Igaz, a könyvek között van a Nyomorultak is, amely egy szökött bűnözővel foglalkozik, az utalás tehát eléggé feltűnő. De itt van a Rozsdatemető is, amely hirtelen felindulásból elkövetett emberöléssel kezdődik. Friss bűntény élményét ez sem szakította fel benne, hiába törte a fejét, a két könyv

által képviselt figyelmeztetést azonban nehéz lett volna figyelmen kívül hagynia. Érezte, hogy nyomon van. Összevetve a különféle gyér mozzanatokat, úgy találta, hogy a legnagyobb valószínűség egy korábbi bűn mellett szól, régebben elkövetett cselekedetről lehet szó, amelyre most jöttek rá, véletlen folytán, vagy valamelyik ellensége feljelentette. Sajnos, vannak emberek, született besúgók, akiknek a lelkiismerete elég tág ahhoz, hogy embertársaiknak ártsanak, beleturkáljanak mások magánéletébe, névtelen feljelentésekkel árulkodjanak, mialatt ők a háttérben maradva, elferdült lélekkel élvezik áldozatuk tragédiáját.

Nagyot sóhajtott, de eltökéltsége töretlen volt. Kétségtelenül könnyebb dolga lenne, ha valami friss esemény indokolná futását, de már hozzászokott ahhoz zaklatott utazása során, hogy a sors nem kényezteti el könnyű megoldásokkal. Vannak, akiknek minden elsőre sikerül az életben, de vannak, akiknek keservesen meg kell szenvedniök a legkisebb eredményért is. Ezek közé tartozik ő is. Az úrvezető, aki halálra gázolt egy gyalogjárót, majd cserbenhagyta áldozatát, súlyos lelki válságban szenvedhet ugyan, önvád és rémület gyötörheti, mégis tisztában van tettével, ismeri a körülményeket, mérlegelheti a lehetőségeket, mielőtt elhatározná magát valamire. Neki összehasonlíthatatlanul nehezebb a dolga, neki saját magának kell felderítenie a tényállást. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha módszeresen szemügyre veszi múltját, igyekszik visszaemlékezni minden helytelen tettre, amelyet valaha elkövetett, hiszen nincs bűntelen ember, legföljebb arról van szó, mi az, ami beleütközik a tételes törvényekbe, s mi az, ami a lelkiismeretre vagy az égi igazságszolgáltatásra tartozik.

A legfontosabb – így határozta el – az őszinteség. Mert ha úgy tekint vissza, hogy mentegetni igyekszik tetteit, akkor jobb, ha el sem kezdi. Az ember egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy képtelen szembe-

nézni önmagával. A legigazibb majomszeretet az az érzés, amelyet az ember önmaga iránt érez. Nem szabad beleesnie ebbe a hibába, mert akkor sohasem ér célt. Most nem arról van szó, hogy fehér liliommal a kezében tetszelegjen önmaga előtt, hanem arról, hogy megragadja végre az elvesztett fonalat. Kíméletlenül tárgyilagosnak kell lennie. A bíróság előtt – az más. Amikor felelősségre vonják az embert, joga van védekezni, sőt, a büntetőtörvénykönyv szerint a vádlottnak jogában áll hazudni, azért felelősségre nem vonható, nem büntethető külön. Nincs is abban semmi szokatlan, amikor az akár tettenért bűnös a bíróság előtt körömszakadtáig tagad.

De vajon közben mit gondol magában? Tud-e egy személyben hazug és becsapott lenni? Mert sok ember képes ilyen csodára. Vannak emberek, akik egy életen át tartózkodni tudnak attól, hogy belássák a legcsekélyebb hibájukat is. Bármit tesznek, mindenkor felmentve érzik magukat, s nemcsak hangoztatják, hogy mindig igazuk volt, s a lehető leghelyesebben cselekedtek, hanem hiszik is tökéletes ártatlanságukat. Az ember rendkívül hiszékeny, ha azt kell elhinnie, hogy mennyire hiba nélkül való. Nem mintha bárki is meg lenne győződve az ember tökéletességéről, hiszen éppen az önmaguk hibátlanságával elégedettek kárhoztatják mások visszataszító tulajdonságait, s a meghasonlástól csak az óvja meg őket, hogy saját magukra gondolnak, s ez visszaadja az emberbe vetett hitüket. Milyen ragyogó dicsfényben tudja látni az ember saját magát! És elsősorban nem is azok, akiknek erre némi jogcímük lenne, hanem inkább azok, akiknek minden okuk meglenne arra, hogy undorral forduljanak el önmaguktól.

Eszébe jutott egy régi amerikai film végjelenete, amelyben a legendás mexikói betyár-szabadsághőst, Pancho Villát lesből lelövik, s amikor kérdésére újságíró barátja megmondja neki, hogy ellenségei lőttek rá, a

haldokló, aki viharos pályafutása alatt védtelen foglyok tízezreit mészároltatta le, politikai ellenfelét pedig hangyákkal maratta halálra, csodálkozva kérdezi: „Ellenségeim, nekem? Hát vétettem én valaha valakinek?"

Ez az ártatlan gyermeki csodálkozás ül az emberek szemében, amikor valamilyen fogyatékosságukra felhívják figyelmüket. A csodálatos pedig az, hogy elutasító sértődöttségük a legtöbb esetben őszinte, s szemükben az emberiség bűnlajstroma a rágalom bűntettével növekszik. Az a feltevés, hogy a hitvány ember legalább a lelke mélyén tisztában van jellembeli hiányosságaival, már csak azért is elhibázott, mert figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy az ember nem elégszik meg a gonosztettekkel, erkölcsi elismerés után is vágyik.

Neki azonban el kell kerülnie az önáltatást, tisztába kell jönnie önmagával, mert különben egyetlen lépést sem tehet előre a sötétségben. Neki a nyomozó józanságával és kötelességtudásával kell nekilátnia a feladatnak, s akkor rövidesen vége lesz a bizonytalanságnak. Lehet, hogy az igazság szörnyű lesz, s majd átkozza magát, hogy miért nem maradt meg a feledékenység jótékony ködében, a kutató embert azonban még az ilyen baljós lehetőség sem riasztja vissza, hanem előretör, mint a megszállott.

Most egy régi színházi élménye jutott eszébe, az Oidipusz királyt látta a feleségével. Ingyen jutott hozzá a jegyekhez, főnöke ajándékozta meg jó munkája jutalmául. Örült az elismerésnek, bár nem tudta elnyomni a gyanúját, hogy főnökét egyszerűen nem érdekelte a görög sorstragédia, és hogy operetthez szóló jegyekről biztosan nem mondott volna le. Nagy kedve neki sem volt az antik színházi élményhez, de azért elmentek, már csak azért is, hogy meg ne bántsa főnökét, és hogy be tudjon neki számolni az előadásról. Be is számolt, azt persze elhallgatta, hogy sokat

ásitozott, s nem mindig tudta követni a régiesen fogalmazott mondatok értelmét. A színdarab alaphelyzetével sem tudott megbarátkozni, sőt, némi derültséget keltett benne. Az, hogy egy fiú megöli az apját, éppenséggel nem valami rendkivüli esemény, faluhelyen elég gyakran megtörtént már, a harc a földért néha túlságosan sürű indulatokat támasztott fel a nép egyszerű és gátlástalan gyermekeiben, de hogy egy fiú feleségül vegye a saját anyját, ezt már nehéz volt elfogadni. Oda is súgott a feleségének: „Nem vette észre a király, hogy a hölgy egy kissé koros?" Mégis volt valami a színdarabban, ami felkeltette a figyelmét, s mély hatást tett rá. Amikor ugyanis Oidipusz már sejtette nyomozó tevékenysége közben, hogy a saját bűnét nyomozza, sőt, rövidesen olyan szörnyűségek derülnek ki róla, amelyek teljes megsemmisüléssel fenyegetik, a nyomozást mégsem hagyta abba, nem tudta, nem akarta. Vajon miért nem? Király volt, hatalmában lett volna félrelökni, eltüntetni mindenkit, akinek csak a leghalványabb sejtelme volt a borzalmas titokról, ő maga pedig megnyugodhatott volna abban a gondolatban, hogy semmiről sem tud, tehát ártatlan. De nem tette, hanem vesztére tovább kutatott, addig vágta maga alatt a fát, amig az eltört alatta, és maga alá temette. Miért? Kíváncsi volt? Tudni akart? Igen, ez lehetett az oka az önpusztító kutatásnak. Mert az ember a legjobban a bizonytalanságtól fél. Nincs itt szó tudásszomjról, fausti alkatról, csak arról az elviselhetetlen szorongásról, amelyet az ember az ismeretlen sötétsége előtt érez. És akkor tör ki belőle a kétségbeesett kívánság, hogy a legszörnyűbb igazságot is inkább elviseli, mint a bizonytalanságot.

Istenem, bizonytalanság! Minden az! Minél többet tudunk, annál inkább! Emlékezett rá, hogy egyik hivatali kartársa, egy öreg ügyvéd, aki amatőr csillagász volt, és saját maga csiszolta távcsöve lencséit, egyszer azt fejtegette, hogy a tudomány és elsősorban a csil-

lagászat alaposan elbánt az emberrel, kihúzta a lába alól a szilárd talajt, s most tétován lebeg a világűrben, céltalanul bolyong, nem tudja, merre, sőt, még azt sem, hogy milyen sebességgel száguld a világtér szörnyű mélységeiben. Valaha az ember szilárdan állt a Földön, abban hitt, amit látott, körülötte forgott a Nap, a Hold és a csillagok, de az ő világa a mindenség fenségesen mozdulatlan vára volt. Mit adott a tudomány az embernek? Elvette a nyugalmát, biztonságát, ráhelyezte a végtelen űrben száguldó apró porszemre, amelyet csak parány voltánál fogva lát nagynak, valójában csak kis semmi a nagy semmiben, sőt, az is lehetséges, hogy egész naprendszerével, Tejútjával együtt talán csak egy következő nagyságrendű világ kisegérkéjének bajuszához tartozik, annak is csak egy atomnyi részecskéje. Ha sokat buzgólkodik a tudomány, talán még ennél is cifrább eredményekre jut, s még az eddiginél is jobban sárba tiporja az ember önérzetét. Mégsem hagyja abba, mert az embert, úgy látszik, az állatvilágtól elsősorban a kíváncsisága különbözteti meg, tudni akar, még ha a vesztébe rohan is.

Ő is ezt teszi. Nem lenne helyesebb, ha abbahagyná ezt az ámokfutó kutatást? Még nem késő. Miért nem vár ölbe tett kezekkel, miért emészti magát? Hiszen nincs semmi baja tulajdonképpen, nem vádolják semmivel sem, s ha nem nyugtalankodna, talán magától rendbe jönne minden, hiszen a vasútnak is érdeke, hogy kiderüljön a tévedés, rájöjjenek a hiba nyitjára, s ezzel elkerüljék a további kellemetlenségeket. Hiába igyekezett azonban rábeszélni önmagát, már tudta, hogy nem fordulhat vissza. Tisztáznia kell magát önmaga előtt. Nem hordhat magában élete végéig egy szörnyű titkot, most már nem tehet úgy, mint aki semmiről sem tud. És még mindig reménykedett abban, hogy talán mégsem áll olyan rosszul a szénája, mint ahogyan a tudatlanság sötétsége sejteti vele. Ta-

lán csak valami kis jelentéktelen botlásról van szó, amelyet a rágalom és a rosszindulat nagyított fel, de ha bátran szembenéz vádlóival, akkor könnyű lesz az egész ügyet kellő mértékére leszállítani.

Szó sincs arról, hogy a tudományos világkép megrendítette volna emberi öntudatát, s komolyan venné az egész fizikai forradalmat, hiszen még mosolygott is az öreg ügyvéden, amikor az halálos komolysággal fejtegette tudományos világnézetünk kozmikus távlatait, de közben őt is nagyobb izgalomba hozták egy kötbéres szerződés váratlan bonyodalmai. Ördög vigye el a tudományt, a fene sem törődik vele. Mit bánja ő, hogy miféle ködfoltokat és rádiócsillagokat fedeztek fel, hány milliárd fényévnyire és micsoda energiamennyiséggel és milyen új extragalaktikákkal szédítik az újságok tudálékos olvasóikat. Nevezhetik száguldó porszemnek a Földet, ő semmivel sem érzi kisebbnek magát, mint a régi hivők, nem érzi a Föld mozgását, legföljebb a vonatét, neki felkél és lenyugszik a nap, ő szereti a zenét, szeret olvasni, enni, inni, s ha vasárnap kimegy a labdarúgópályára, nem azon töpreng, hogy merre tart a naprendszer (tartson, amerre kedve tartja), hanem azon, hogy győz-e kedvenc csapata. Ez az ő világa, és ezt a világot szeretné megőrizni a maga számára, pontosabban visszaszerezni.

Erős akarattal fogott hozzá emlékezete átvizsgálásához, de már kezdetben súlyos nehézségei támadtak. Éppen a nagy időbeli távolság miatt nemegyszer összetévesztette gondolatban elkövetett vétkeit tényleges cselekedeteivel, s nem tudta eldönteni, hogy valóban elkövette-e a gonoszságot, vagy csak szerette volna. S nemcsak az a veszély fenyegette, hogy gondolatban elkövetett bűneit megtörtént valóságnak veszi, hanem ennek az ellenkezője is: rossz cselekedeteit mindössze helytelen gondolatoknak tekinti. Igaza lenne Jézusnak, aki azt tanította, hogy a gondolatban elkövetett vétket mi sem különbözteti meg attól, amit az ember valóság-

ban is elkövetett? Erkölcsi szempontból talán így áll a dolog, s az utolsó ítélet napján nyilván nem tesznek különbséget gondolat és cselekedet között, az áldozatnak azonban talán mégsem mindegy, hogy valóban megölik-e, vagy csak gondolatban, amiről esetleg nem is szerez tudomást.

Az persze nem lényegtelen, hogy miféle gondolatok tanyáznak az egyén fejében, mert elkövetkezhet egy olyan alkalom, amikor a gondolat minden gátlás nélkül tetté válik. Talán ez a magyarázata az elmúlt háború során elkövetett, elképzelhetetlenül szörnyű tömeggyilkosságoknak. Azok, akik elkövették, gondolatban talán már sokszor kiélvezték az ölés gyönyörűségét, s ha a történelem nem adott volna alkalmat arra, hogy büntetlenül hódoljanak ocsmány kedvtelésüknek, gyilkos hajlamaik talán sohasem kerültek volna felszínre, az illetők lelkiismeretesen végezték volna békés munkájukat mint tanárok, üzletemberek, betegápolók, ahogyan a háború előtt tették, sőt, utána is, amikor lemosva kezükről a vért, visszatértek a békés polgári életbe. Talán ha gondolatviláguk tiszta lett volna, nem lettek volna képesek véghezvinni a gonosztetteket, nem is beszélve azok elméjéről, akik kiterveltek a gonosztetteket, s végrehajtásukra parancsot adtak.

Mégis, talán nem helyes az általánosítás, hiszen alig van ember, aki gondolatban ne akart volna ellopni valamit vagy hirtelen mérgében megölni valakit, de ha a gondolat megvalósítására kerülne sor, nyilván visszariadna a tettől, s bizonyára nemcsak gyávaságból, a következményektől való félelmében, hanem elsősorban azért, mert a puszta ábrándozás, az indulatok csapongása még nem azonos az elhatározással. Ez is egyike azoknak a fontos tulajdonságoknak, amelyek megkülönböztetik az embert az állattól. Minden tigris vérengző, de nem minden ember valósítja meg valamennyi szándékát, le tudja győzni indulatait, ösztö-

neit. Ezek az ősi ösztönök némileg el is tompultak, veszítettek vad nyíltságukból, de így talán még veszélyesebbek, mert gonosz szervezettséggel törnek elő a mélyből. A mélyből... – ezt a szót ismételgette, s azon töprengett, mi van az ő emlékezete mélyén, mennyire tompult el emlékezőképessége, hogyan tudna éles különbséget tenni gondolat és tett között. Olyan nehézség ez, amelyet le kell győznie, elvégre nem lelkiismeretvizsgálatot tart gyónás előtt, hanem tetteket, elkövetett, feljelenthető és büntethető tetteket keres a múltjában.

Úgy gondolta, hogy a gyerekkorát a legokosabb teljes egészében átugrani. Csínytevések felidézésével nem fecsérli a drága időt, bár ezek a gyerekcsínyek néha eléggé gonosz indulatokból fakadnak, s a hatást legföljebb a rózsás arc, az ártatlan tekintet, a csilingelő kacagás enyhíti. A gyerek még hevesebben tud dühbe gurulni, mint a felnőtt, még több benne az érzelem, mint az értelem, gátlásai nincsenek, tökéletesen felelőtlen, s ha megharagszik valakire, teljes erejével ellene fordul. Még jó, hogy ereje csekély, szellemi képességei még nem elegendők módszeres bűnözésre, de ösztönei annál vadabbak. A közfelfogás szerint persze a gyermek csak csintalan, élénk. De meddig? Valahol olvasta, hogy világszerte, főként Amerikában ijesztő méreteket ölt a fiatalkorúak bűnözési hulláma, s az ifjú bandák átlagéletkora évről évre csökken. A tapasztalat azt mutatja, hogy éppen a tizenkét-tizenhárom éves gyerekek a legkegyetlenebbek. Nekik még játék is a gyilkosság, romantikus élmény, kalandvágyuk kielégítését szolgálja.

Ő is sokat rosszalkodott, verekedett, s nemcsak torkoskodott, hanem pénzt is lopott hazulról, cukorra. S most élesen visszaemlékezett egy különösen vásott csínyre. Talán nyolcéves lehetett, amikor kis barátaival együtt messze elcsavarogtak a városban, egymás előtt hősködve ablakokat törtek be, trágárságokat kia-

báltak a felnőttek után, a legtöbb „csúnya" szó valódi értelmét nem is ismerték, a nagyoktól hallották. Amikor egy néni erélyesen rendreutasította őket, még csúfondárosabban kiabáltak, majd kellő távolságból kővel dobálták. Az egyik kő – lehetséges, hogy éppen ő dobta – fejbe találta a nőt, s az a fejéhez kapva elterült a földön. Hogy mi történt vele, sohasem tudta meg, mert nagyon megijedtek, és elszaladtak, mielőtt még bárki fülön csíphette volna őket.

Most, hogy ez a kép felmerült benne, tűnődni kezdett azon, hogy vajon mi történhetett a nővel, hiszen lehetséges az is, hogy ha a kő nem is sebesítette meg súlyosan, szerencsétlenül esett, és szörnyet halt. Hogyan lehetne ezt megtudni? Egykori újságokat böngésszen át? Meg sem találná a hírt – ha ugyan egyáltalán írtak róla –, hiszen sem az időpontra, sem a helyre nem emlékszik már, a kis banda tagjai is messze szétszéledtek, sokan talán már nem is élnek közülük. És ha akkor elfogták volna őket, akkor sem indítottak volna ellenük törvényes eljárást, a tettest meg sem lehetett volna találni, s különben is mit kezdtek volna hét-nyolcéves gyerekekkel. Talán javítóintézetbe küldték volna őket, de még ez sem biztos.

Az, hogy ennek az esetleges szerencsétlenségnek a körülményeit éppen most nyomozták volna ki, teljes képtelenség. Különben is, amennyire vissza tud emlékezni, pajtásaival együtt egyáltalán nem vették komolyan a dolgot, eszükbe sem jutott, hogy valami tragikus esemény történhetett, csak azt látták, hogy a néni elesett, ezen még nevettek is, mert az mindig humoros dolog, amikor valaki elesik, s csak akkor ijedtek meg, amikor látták, hogy összefutnak a felnőttek. A legvalószínűbb az, hogy nem történt komoly baj, mégis ráfeküdt a lelkére a régi emlék, bárcsak ne történt volna meg, vagy legalábbis ne jutott volna eszébe.

Aztán azzal igyekezett megnyugtatni magát, hogy vi-

selkedése semmivel sem tért el az általánostól, a verekedés, a rosszalkodás hozzátartozik a gyermekkorhoz. Sírással kezdi az ember az életét, erőszakosságokkal folytatja, később elsajátít valamilyen magatartást, ehhez többé-kevésbé tartani igyekszik magát, amennyire a körülmények megengedik. Gyermekkorában azonban még annyi gátlása sincs, mint később, amikor a különféle társadalmi fékek már hatni kezdenek. Mintha valóban benne lenne az ember természetében az erőszak, s csak a törvény korbácsa készteti némi meghunyászkodásra ugyanazt az egyént, akinek az erőszak bizonyos esetekben kötelességévé válik. A katona hős, a rendőr vigyáz a közbiztonságra, a hóhér foglalkozását üzi, s mindez bajosan képzelhető el angyali szelídséggel, erőszak nélkül. Néha elmosódnak a határok, a rossz helyen és rossz időben alkalmazott erőszak egyenesen a vesztét okozhatja annak, aki helytelenül mérlegeli a körülményeket.

Neki is azon kell törnie a fejét, vajon hol sértette meg a játékszabályokat, s megsértette-e. Mert nem afféle lelkiismeretvizsgálatot kell végeznie, mint az üdvözülni vágyó lelkeknek, hanem arra kell rájönnie, követett-e el olyasmit, amiért felelősségre vonhatják, sőt, esetleg már elfogatási parancsot is kiadtak ellene. A furcsa vasúti jegy talán csak ravasz fogás, segítségével sakkban tarthatják, bár az is lehetséges, hogy a vasúti hatóságok mit sem tudnak az egészről, s nekik is kellemetlen. Ha már most tervszerű kutatás, mai szóval élve, agymosás segítségével hirtelen rájönne arra, ami miatt menekülni volt kénytelen, akkor már határozottabban tehetné meg a következő lépéseket.

Sajnos, nagyon nehezen bújtak elő gondolatai, s valahogyan nem azok, amelyekre számított. Bosszankodva állapította meg, hogy helyes tettei, jócselekedetei úgyszólván tömegével jutottak eszébe, se szeri, se száma nem volt azoknak a helyzeteknek, amelyekben példásan viselkedett. Ezek rendkívüli részletességgel özön-

lötték el tudatát, s hiába igyekezett elhessegetni a nemes emlékeket, kétségbeesetten kellett megállapítania, hogy mennyire nem tud rendet teremteni az agyában, mennyire nem képes tudatosan irányítani a gondolatait.

És úgy látszik, az is az emberi természethez tartozik, hogy a bűnök sokkal inkább el tudnak bújni a tudat mélyén, mint az erények. De még azok a tettei is, amelyek alantas indulatokból fakadtak, magyarázó és mentő érvek kíséretében jutottak eszébe, s amikor például iskolai verekedések, véres duhajkodások emléke merült fel benne, ilyen régen elhangzott mondatok kísérték a múltbeli képeket: a fiatalságnak ki kell tombolnia magát, üss, vagy téged ütnek, a legnagyobb szégyen a gyávaság, ne szégyelld az erődet – és ehhez hasonlók. Abban reménykedett, hogy talán büszkélkedve jut majd eszébe valami bűnös cselekedet, amelyért most fizetnie kell. De képtelen volt ilyesmire emlékezni, kisszerű rendbontásai nem emelkedtek ki az átlagból, nagyon is kitaposott úton tetszelgett magának abban, hogy fittyet hány a hagyományoknak és a társadalmi illemnek.

Ő is, mint a legtöbb ember, inkább csak gondolatban játszadozott a törvény áthágásának élményével, s bizonyos, hogy amikor például moziban valamilyen bűnügyi filmet nézett végig, rendszerint a lendületes, törvényen kívül álló bandita helyébe képzelte magát, és sohasem a szánalmas áldozatéba. Ebből a körülményből azonban igazságtalanság lenne bűnöző hajlamokra következtetni, az ilyesmi inkább abból az eszmei rendezetlenségből fakad, amely minduntalan megakadályozza az embert abban, hogy tisztán lásson az erkölcsi fogalmak szövevényeiben. Abban biztos volt, hogy elméjében sohasem jutottak uralomra olyan gondolatok, amelyek alkalmas körülmények között gonosztettekké válhattak volna.

S mintegy bizonyítékként, hirtelen eszébe jutott egy

megrázó háborús élménye. Lelkivilágának az egyik legfurcsább jelensége volt, hogy erről az élményről néha hosszú ideig, évekig megfeledkezett, amíg aztán egy nyomasztó álom eszébe nem juttatta, minden drámai részletével együtt. Álmában rendszerint haditörvényszék előtt állt, halálra ítélték, s a kivégzéstől minden alkalommal csak a felébredés mentette meg. Érdekes módon sohasem tartott annyi ideig az álom, hogy kivégezték volna, de egy alkalommal már célzásra emelték puskájukat a kivégző osztag tagjai. Ezt jól látta, mert számos irodalmi és moziélmény hatására természetesen nem engedte, hogy bekössék a szemét. Különben parancs nem teljesítés miatt ítélték halálra, pontosabban a parancs teljesítésének egészen körmönfont és áruló módon történt kijátszása miatt, amellyel veszélyeztette a hadra kelt sereg biztonságát. Az álombeli ítélet alapja valóságos volt, nem hajtott végre egy parancsot, s másokat is rávett arra, hogy cinkostársai legyenek a súlyos fegyelemsértésben.

Egy hideg januári reggelen történt, hogy a századparancsnok, egy fiatal, hivatásos hadnagy maga elé rendelte, és keményen, katonás rövidséggel csak ennyit mondott: „Hadapród, maga mellé vesz két főt, és ezt a három partizánt kivégzi az erdőben! Ismételje a parancsot!"

Ismételte, miközben elborult előtte a világ. Tudta, hogy fellebbezésnek, vitának nincs helye, háború van, a hadra kelt sereg egyik katonája parancsot kapott, azt teljesítenie kell, majd jelentenie kell a parancs végrehajtását. Valamikor újonc korában mindezt megtanulta a szolgálati szabályzatból, de akkor nem gondolt arra, hogy ezek a betűk valaha véres életre kelnek, és ő maga is szembekerül azzal a mondattal, amely akkor nem volt más, mint lecke, meg sem igen tanulták, s feleléskor a segítő jó barát, a szomszéd súgta meg. Ugyan ki vette volna komolyan a haditudománynak olyan szabályzatokká merevedett bölcsességeit, mint

például azt, hogy a gránát repeszdarabjai főként élő célok ellen hatásosak. A „felkoncolás" fogalmának humoros hatása alól pedig senki sem tudta magát kivonni. „Vigyázz, mert felkoncollak!" – fenyegették egymást. A felpofozás, a leütés kiment a divatból, a felkoncolás teljesen kiszorította.

A katonáskodást úgyszólván mindenki utálta, de a szolgálat durva kedélyességéhez már csak azért is hozzászoktak, mert mást nem tehettek, jó képet vágtak tehát hozzá. És ahol sok egészséges fiatalember van együtt, ott tréfában, nevetésben soha sincs hiány. Amikor később hébe-hóba gyakorlatra kellett bevonulnia, azt sem tartotta elviselhetetlennek, bár sok kellemetlenséggel járt. Egyben azonban valami elragadó felelőtlenséget is jelentett, maga mögött hagyva a polgári élet számos feladatát és bonyodalmát, nem is beszélve arról a vérpezsdítő hatásról, amelyet a férfias egyenruha gyakorol viselőjére, a daliás lépkedésre alkalmas sarkantyús csizma, a csillogó gombok, a rangjelzések, egy kis kikapcsolódás, változatosság a mindennapi élet taposómalma után.

A háború már más volt, nemcsak azért, mert a játék véressé vált, hanem azért is, mert elmúlt a gondtalan, felelőtlen ifjúság, amely szinte mindent vidámmá tudott tenni. És bármennyire is befelé forduló, a politikával nem törődő, visszahúzódó kisember volt, már ő sem dughatta strucc módjára homokba a fejét, neki is tudomást kellett vennie arról, hogy valami elképzelhetetlen szörnyűség érte a világot, példátlan vérözön, amelynek nem lehet látni a végét. A behívó parancsnak engedelmesen eleget tett – a központi hatalom mágiája ez –, bevonult úgynevezett csapattestéhez. Most sem tagadta maga előtt, hogy még ez a zord esemény sem maradt minden derű nélkül. Akadtak kedves barátai, régi évfolyamtársai, sokat nevettek együtt, igyekeztek jó képet vágni mindenhez, afféle marcona minden-mindegy hangulat fogta el őket, jócs-

kán tetszelegtek a veszélyekkel való dacolás, a halálmegvetés hetyke lelkiállapotában, a túlélés reményében persze, bízva jó szerencséjükben.

Benne pedig még egy megnyugtató érzés vert gyökeret. Minden politikai nemtörődömsége és érdeklődési körének szánalmasan szűk volta ellenére is lelke mélyéből undorodott attól az eszmevilágtól, amely Európát uralta, s amely végül őt is fegyverbe szólította. Ez a körülmény azért volt megnyugtató számára, mert semmiféle erkölcsi kötelezettséget nem érzett arra nézve, hogy hőstetteket kövessen el az általa mélyen megvetett ügy érdekében, vagy hogy bármit is kockáztasson a hol nácizmusnak, hol fasizmusnak csúfolt alvilági eszméért, amely csak hányingert okozott benne.

Nem volt könnyű eljutnia ehhez a belső értékítélethez, jogi képzettsége és törvénytisztelete nehezen engedte meg, hogy akár csak lélekben is a törvényes hatalom ellen foglaljon állást. Pedig az erőszakos uralmakat olyannyira jellemző hírverés éjjel-nappal igyekezett az ő fejébe is beleoltani az uralkodó eszméket, s a durva önzés és faji gőg tanain kívül még a bibliából is kerestek meggyőző bizonyítást: minden hatalom istentől való. Igaz, sokféle gonosz erőszaknak kellett elkövetkeznie ahhoz, hogy gondolkodóba essen, majd meg is merje fogalmazni, noha csak magában, hogy ez a hatalom nem válik dicséretére istennek, s vagy istent, vagy a hatalmat kell elvetni. Ő egyelőre a hatalmat vetette el, de csak gondolatban. Lázadni, tenni valamit ellene eszébe sem jutott, csak utálkozott, és bízott abban, hogy a sors megőrzi őt a jobb időkre. Aprócska rangja nem nehezedett rá a felelősség súlyával, s úgy gondolta, hogy mint kis pont megmarad a háború viharában. Harctéri élményei csak táplálták ezt a reményét. Sokat gyalogoltak, néha futottak, hol eltetvesedtek, hol bélhurut kínozta őket, azt azonban egy pillanatig sem képzelhették, hogy a legcsekélyebb

mértékben is észrevehető szerepet játszanak a háborúban. Éppen az emberi élet egyik apró örömét élvezte – kétnapi gyaloglás után lábat moshatott –, amikor jelentkeznie kellett századparancsnokánál, hogy átvegye a parancsot. Még most is, amikor pedig egészen másféle gondok gyötörték, végigfutott a hideg a hátán erre az emlékre.

Ott állt vigyázzban a magas, vékony, kissé nőies hangú, szemüveges hadnagy előtt, határozott hangon megismételve a gyilkos parancsot, s még csak el sem árulhatta belső remegését. Mindaz, amit eddig felépített magában, romba dőlt. Megsemmisült az a reménye, hogy valahogyan átvészeli a súlyos időket, minden testi és lelki sérelem nélkül, s ha eljön az igazság győzelmének a napja, tiszta kézzel ölelheti újra magához szeretteit. Egy csapásra eltűnt az előkelő távolság közte és a rémtettek között, nem nyugtathatja meg többé a lelkiismeretét azzal, hogy mindaz, ami történik, tőle függetlenül, akarata, meggyőződése ellenére és főként közreműködése nélkül történik, nem vállal vele közösséget. A kegyetlen sors hirtelen, orvul választ elé állította, mérlegre tette.

Arra is rákényszerítette ez a rettenetes fordulat, hogy önmagával is szembenézzen. Mert azt világosan felfogta, hogy ha hadnagya valaki mást bíz meg a véres feladattal, felháborodásának őszintesége ugyan nem lenne kétséges, de az is bizonyos, hogy nem ragadna fegyvert a halálraítéltek védelmében, talán egy kissé szégyenkezve még azt is bevallaná magának, hogy fellélegzett, amiért nem őt jelölték ki a szörnyű tettre, s úgy találná, hogy valahol talán vigyáznak rá, nem akarják, hogy lelkét helyrehozhatatlan sérülés érje.

És az is átvillant ekkor az agyán, hogy ha megtagadná a parancsot, ezzel sem mentené meg a három halálraítéltet, legföljebb saját magával szaporítaná az áldozatok számát. Puszta öngyilkosság is ugyanazt eredményezné, esztelen áldozat lenne, több gyávaság-

qal, mint az erkölcsi tiltakozás példamutató szándékával. És semmi sem lenne undorítóbb és férfiatlanabb, sőt, becstelenebb lépés, mint ha arra kérné hadnagyát, hogy ne őt, hanem valaki mást jelöljön ki a feladatra. De túl az erkölcsi meggondoláson, egy ilyen kérés már eleve sikertelenségre volt kárhoztatva. A hadnagy nem szerette őt, puhány civilnek tartotta, s ellenszenvét nemegyszer éreztette vele. Gőgös volt, s a hivatásos tisztek sajátos légköre vette körül. Aki még nem hallott és látott hivatásos tisztet nevetni, az el sem tudja képzelni a felsőbbrendűségnek azt a külön világát, amelyben a tiszti kaszt kiváltságosai éltek még a háború alatt is. Még azt is lenézték, aki nem a Ludovika Akadémiáról került ki, a tartalékos tiszteket már úgyszólván semmire sem méltatták, s akik még ennek a silány tiszti rendfokozatnak is csak a várományosai voltak, a csizmasarkukig sem értek fel.

Bármennyire furcsán hangzik is, a legénységgel barátságosabb volt a viszonyuk. A legénységieket nem tekintették embereknek, éppen ezért még kedvenceik is voltak közöttük, mint a lovak és a kutyák között. A legénység érezte a végtelen távolságot, a különféle tanárok, jogászok, tisztviselők azonban eléggé nagyravágyók voltak ahhoz, hogy összehasonlítsák magukat azokkal, akiknek a tiszti pálya hivatás. A hadapród őrmester, ez a se hús-se hal rendfokozatú lény pedig talán a legrosszabb volt valamennyi között. Hát még ha az illető ügyetlen, és nélkülözi a kemény, katonás vonásokat. Talán ezért történt, hogy éppen ő részesült a gyilkos parancs átkában, nevelési célzattal, hogy katonává edződjék.

S valóban, mint egy megindított gépezet, már hozzáfogott a parancs végrehajtásához. A három foglyot egy nyírfa alatt őrizték. Az egyik egy fehér szakállas öreg parasztember volt, bő szárú nadrágja a csizmájába gyűrve, rongyos bundában maga elé nézve kuporgott a fa tövében. Mellette egy bizonytalan korú

asszony állt, hosszú, fekete szoknyája alól alig látszott ki a csizmája. A harmadik, egy középkorú férfi, foszladozott, magas nyakú ukrán ingben didergett, hajadonfőtt állt a csípős téli hidegben. Kezük hátra volt kötve. Sötéten néztek rá, tekintetük ugyanolyan vádló volt, mint azé a két emberé, akiket csak úgy találomra választott ki a szakaszából. „Miért éppen én, hadapród úr?" – kérdezte az egyik, egy nagy bajuszú kántortanító, különben tizedes. Ingerülten válaszolt neki: „Ezt én is megkérdezhettem volna! Katona nem kérdez! Hallgasson!" A másik, egy őrvezető, nem kérdezett semmit sem, csak szemrehányóan nézett rá. Hallgatag embernek ismerték, senki sem mondta volna róla, hogy civilben fűszeressegéd.

Percek múlva már indultak is, elöl a három fogoly, mögöttük ők hárman, jobbról, balról a tizedes és az őrvezető, hónuk alatt lövésre tartott puskával, középen ő, kezében pisztolyával. Alig negyedóra múlva már bent jártak a ritka nyírfaerdőben. Az emberiség szégyene és tragédiája – gondolta. Hatan ballagnak a januári hidegben, csípős fagyban, jégvirágos fák között, amelyek úgy visszaverik a napfényt, mint csillogó drágakövek. Szépek, azt lehetne mondani. A hat közül három arra készül, hogy meggyilkolja a másik hármat, ezt valamennyien tudják, beszélni is fölösleges róla, úgysem értenék meg egymást. Nem is ismerik az áldozatokat, azt sem tudják, kicsodák, mivel foglalkoznak, mivel vádolják őket, hova valók, mit csináltak eddigi életükben, mi fűzi őket egymáshoz. Hat ember lépked egyszerre, szótlanul, csikorog a lábuk alatt a fagyott avar, még az áldozatok is egyszerre lépnek, mintha a lépteiket is megszabná az a láthatatlan parancs, amely halálra ítélte őket.

A keserű gondolatok szinte szétfeszítették az agyát. Hova jutott és miért? A huszadik században, a keresztény civilizáció kétezredik évében! Ezért alkottak, gondolkodtak az emberiség nagyjai, hogy gyilkossá

tegyenek egy jogászt, egy kántortanítót és egy fűszeressegédet, valahol egy elhagyatott erdőben, ahova nem jut el Dante vagy Kant szava. Ez már nem háború, ez gengszterizmus. De az is eszébe jutott, hogy a gyilkosságot megtagadó bandität elteszik láb alól.

Lopva nézett jobbra-balra, s látta, hogy emberei is maguk elé merednek, gondolkoznak. Vajon min? Ha mind a hárman hangosan gondolkoznának, talán valami jó, valami megnyugtató történne velük.

Hirtelen mélységesen elszégyellte magát. Most döbbent ugyanis csak rá, hogy eddig csak azon tépelődött, hova süllyesztette őt az embertelenség, gyilkosságra akarják kényszeríteni, meg akarják terhelni a lelkiismeretét, jóvátehetetlenül, egy egész életre. Közben mintha megfeledkezett volna az áldozatokról, akiknek nem a becsületük, nem a lelki nyugalmuk forog kockán, hanem az életük. Ez a felismerés annyira elképesztette, hogy leomlott benne minden gátlás, és hangosan kimondta: „Mi lenne, ha futni engednénk őket?"

A másik kettő megdöbbenve nézett rá. „Akkor minket lőnek agyon!" – mondta izgatottan a kántortanító. „Árulók legyünk?" – kérdezte a fűszeres, inkább kétkedve, mint felháborodva.

Indulatosan válaszolt: „Ugyan, árulók! Azok az árulók, akik minket erre kényszerítenek! Aljasság az egész! Mi keresnivalónk van nekünk itt? Ne hagyjuk magunkat meggyalázni!" A kántortanító hevesen bólogatott: „Igaza van a hadapród úrnak, gazemberség itt minden. De benne vagyunk a kutyaszorítóban. Az életünkkel játszunk!"

Akkor már teljes erővel érvelt, miközben a kis csoport változatlan ütemben lépkedett tovább: „És ha teljesítjük ezt az ocsmány parancsot, akkor mi lesz? Mit csinálnak? Hazamennek? Maga gyerekeket tanít, és vasárnaponként orgonál a templomban? Maga meg kiszolgálja a vevőket, kenyeret vág le, sajtot csoma-

gol, és megkérdezi, hogy mivel szolgálhatna még? És éjszaka? Mi lesz éjszaka? Minden éjszaka meglátogat minket ez a három ember, amíg bele nem bolondulunk. Hisznek maguk istenben?"

A kántortanító egy kis sértődéssel a hangjában válaszolt: „Hát persze hogy hiszek!" A fűszeressegéd meg csak annyit morgott, hogy ő nem vallásos ugyan, de istenben hisz, és az édesanyja szentképet adott neki, hogy az megóvja minden bajtól. „De a parancs, az parancs, ezt a hadapród úr is tudja!" – tette hozzá nagyot sóhajtva. – „Ha megtagadjuk, biztosan agyonlőnek minket." A kántortanító gúnyosan rázta a fejét: „Nem biztos. Lehet, hogy fölakasztanak minket, és a nyakunkba táblát tesznek, hogy megtagadtuk a parancsot. Hiszen ha tudnám, hogy megússzuk . . ." – sóhajtott végül egy kis szünet után.

Sietve kapaszkodott bele ebbe a néhány szóba: „És abban biztosak, hogy így megússzuk? Hátha figyelnek minket valahonnan. Na, nem égi hatalmakra gondolok, de lehet, hogy azok is figyelnek, ki tudja. Én olyan valakikre gondolok, akik távcsöves puskával kísérik a mozdulatainkat, még az is lehetséges. Talán jó lesz sietni. Határozzuk el magunkat! Azért választottam magukat, mert tudom, hogy becsületes emberek. Gyerekek! Az Isten áldjon meg benneteket! Ezt a három szegény ördögöt futni hagyjuk, a levegőbe lövünk egy párat, és visszamegyünk gyászos pofával, senki sem tudja meg, mi történt! Megesküszünk, hogy soha senkinek nem áruljuk el! Kezet rá!" A kántortanító már nyújtotta a kezét: „Benne vagyok!" A fűszeressegéd is kezet nyújtott: „Jól van, hadapród úr, de én most is csak parancsot teljesítek!"

Jól emlékezett rá most is, halványan elmosolyodott erre a megjegyzésre, a kisember irtózatára a felelősséggel szemben. A legnehezebb még hátra volt, meg kellett magyarázni a foglyoknak a helyzetet. Megállította őket. A fűszeressegéd elvágta a köteleiket.

A férfi rémülten nézett rájuk, az öreg arca egykedvű, az asszonyé kifejezéstelen volt. Akkor minden elképzelhető jelbeszéddel magyarázni kezdett nekik, s összeszedte elképesztően silány orosz szókincsét. Mutatta a pisztolyát, és többször is megismételte: „Nyet! Nyet!" Aztán a pisztolyát az égnek emelte, és így kiáltott: „Bumm!" A két puska csövét is felfelé irányította, és úgy ismételgette: „Bumm! Bumm!" Majd heves kézmozdulatokkal integetett az erdő mélye felé: „Pasli! Pasli!" És újra meg újra mutogatták mindhárman, hogy a levegőbe lőnek, nem lesz semmi baj.

A nagyobb nyomaték kedvéért a zsebébe nyúlt, egy csomag dohányt nyomott az öreg kezébe. A kántortanító egy fél kilós húskonzervet húzott elő a kenyérzsákjából, a fűszeressegéd pedig egy bicskával ajándékozta meg a férfit. A foglyok arcán még mindig kétkedés volt látható, mintha nem hittek volna abban, aminek az ellenkezőjére, úgy látszik, lélekben már elkészültek. Ekkor megsimogatta az asszony arcát. A hatás váratlan és meggyőző volt. Az asszony arca felderült, vonásai egészen megváltoztak, néhány szót szólt a férfihoz, az öreg derűsen bólogatott.

„Gyerünk már, az Isten áldjon meg benneteket!" – kiáltott rájuk, és jobb tenyerével seprő mozdulatokat tett, sürgetve őket, hogy induljanak már el. Azok reménykedve, még mindig gyanakodva ugyan, de gyors léptekkel megindultak, vissza-visszanézegettek, s megnyugodva látták, hogy a pisztoly és a két puskacső majdnem merőlegesen mered fölfelé. Már eltűntek a nyírfák között, amikor a három lövés egybefolyva rázta meg az erdő csendjét. „Még egyet!" – parancsolta, s még egyszer elsütötték fegyverüket, aztán sokáig szótlanul álltak.

Nem tudta, mennyi idő telhetett el így. A csendet a kántortanító törte meg: „Hát akkor menjünk vissza, hadapród úr!"Bólintott, és némán, de megkönnyebbülten indultak visszafelé. Sápadtan, az őszinte fel-

indultságtól remegve jelentette a parancs végrehajtását. Volt annyi lélekjelenléte, hogy a hadnagy kérdésére még füllenteni is tudott, s azt is jelentette, hogy a holttesteket elásták. Mintha némi kétkedést észlelt volna a hadnagy tekintetében, talán rövidnek találta az időt ekkora munka elvégzéséhez, de lehet, hogy tévedett, s csak rossz lelkiismerete láttatott vele a hadnagy arcán nem létező vonásokat. Átfutott az agyán az a baljós lehetőség is, hogy a hadnagy talán ellenőrzi a parancs végrehajtását, hiszen erről is sok szó esik a szabályzatokban. De erre már csak azért sem kerülhetett sor, mert nem sokkal ebéd után riasztották őket, és jóckán hátravonták az egész ezredet, talán száz kilométert is gyalogoltak három nap alatt.

Az különben, hogy mi történt az erdőben, helyesebben mi nem történt, nem sokáig maradt titok. A főszeressegéd, aki, ha csak tehette, leitta magát, borközi állapotban elhencegett azzal, hogy ha valaha a háború áldozatainak számáról hallanak vagy olvasnak, mindig vonjanak le belőle hármat. Hencegése sokkal kisebb meglepetést keltett, mint remélte, kiderült ugyanis, hogy a szakaszban alig akadt valaki, aki elhitte volna, hogy végrehajtották a kivégzéseket. A főszeressegéd aztán, amikor kijózanodott, hevesen tagadta a dolgot, részletesen magyarázgatta fűnekfának, hogyan teljesítették a parancsot, de minduntalan ellentmondásokba keveredett, s természetesen az ellenkező hatást érte el.

Nehéz napokat álltak ki ekkor. A kántortanító azt tanácsolta, hogy szökjenek meg, mielőtt kiderül a dolog, feltehetően van besúgó a szakaszban, ilyen mindenütt van, ez hozzátartozik a közösségek összetételéhez. Ilyen körülmények között pedig egyenesen őrültség megvárni, amíg végeznek velük. A főszeressegéd egyenesen azt ajánlotta, hogy jelentkezzenek önként, az őszinte beismerést biztosan enyhítő körülménynek tudják be. A helyzetet alapvetően megváltoz-

tatta egy légitámadás, amelynek során a hadnagy is elesett. Őt apró szilánk sebesítette meg a nyakán, kórházba került, s mire újra szolgálatképesnek nyilvánították, már nem tudott bevonulni a századához, az egész ezredet szétverték, fel is oszlatták. Egyelőre sehova sem vezényelték, s lassanként elhalványodott benne az erdei esemény emléke is.

S most, hogy szorongatott helyzetében újra eszébe jutott a majd negyedszázados élmény, az a feladat meredt eléje, hogy kikövetkeztesse: mindebből vajon miféle törvényes következmények származhatnak napjainkban. Abban soha egy pillanatig sem kételkedett, hogy helyesen cselekedett, bár jól tudta, hogy nem állt a történelem kereke elé, mindössze saját tettének erkölcsi alapját és jellemvonásait mérlegelte. A három halálraítélt viszont alig kifogásolhatta, hogy megmenekülésük csak elszigetelt egyéni tett eredménye volt, s nem történelmi fordulópont következménye.

De talán ezt sem lehet ilyen határozottan állítani, hiszen a parancsmegtagadás kétségtelenül sokkal szélesebb alapokra támaszkodott, mint az egyéni lelkiismeret szava vagy a vérontástól való irtózás. Tettük rugói között megfelelő elemzés segítségével fel lehetett volna fedezni azt a mélyreható eszmei harcot, amely úgyszólván majdnem minden gondolkodó ember lelkében lejátszódott, bár nem egyforma eredménnyel. Ha nem undorodott volna az emberirtó durva erőszak rablógyilkos eszmevilágától, akkor azon a bizonyos januári reggelen nem habozott volna végrehajtani a parancsot, amely minden egyéb szemponttól eltekintve, még a felelősséget is levette a válláról, hiszen az elítélt sorsa mindig az ítélettől függ, és nem a hóhértól. Tulajdonképpen gondolatok öltöttek testet benne a válságos pillanatokban, s ahogyan az elme káros gondolatait is tette változtathatja a megfelelő alkalom, úgy az ő alapvető véleménye is döntő jelentőségű volt akkor, amikor cselekednie kellett.

Erkölcsi szempontból a legcsekélyebb fejtörést sem okozta neki az esemény értékelése, s a „ne ölj!" parancsolat egyike a legegyszerűbb természettörvényeknek, amelyre az emberi testvériség eszményi társadalmát egykor majd felépítik. Az ember azonban egyelőre csak értelmezi ezt a törvényt a maga elképesztő rugalmasságával, a kivételek tömegének jogi és erkölcsi igazolásán fáradozik, s olyan viszonylagossá tette, hogy egyre nehezebb benne eligazodni. Ha például a banditizmus került volna ki győztesen ebből a háborúból, akkor nem kellene sokat törnie a fejét azon, hogy mivel vádolhatják. Életével lakolna az elmulasztott gyilkosságért. Az emberi jog egyetemességébe vetett hite nem túlságosan erősödött meg abban a kiábrándító felismerésben, hogy a csaták eredményétől, esetleg egy pokoli lángésszel megalkotott csodafegyvertől függ valamilyen tett üdvös vagy átkos volta.

A történetírók ugyan már az első békeévben a napnál is fényesebben bebizonyították, hogy a háború kimenetele egy pillanatig sem volt kétséges, az emberés anyagfölény vitathatatlanná tette az egyesült nemzetek győzelmét a fasiszta „tengely" fölött. Rengeteg körülmény igazolta utólag e tétel helyességét, holott egy cseppet sem mondott volna ellent az elképzelhető lehetőségeknek, ha például valahol Peenemündében alkották volna meg az első atomfegyvereket, s bizonyos, hogy a „Führer" egyetlen harcosát sem gyötörte volna lelkiismeretfurdalás London, Manchester, Moszkva, Washington, Chicago elpusztításáért, mint ahogyan egyetlen lelki sérültet sem tartanak nyilván Coventry coventryzálásáért. S akkor utólag a háború fordított kimenetelének is megtalálták volna a világos és természetes előfeltételeit.

Nem kétséges, rá is sor került volna, inkább előbb, mint utóbb. Feljelentőben, besúgóban nem lett volna hiány, a statisztikai törvényszerűségek az emberi tár-

sadalomban is megmutatkoznak, s az a sóhaj, hogy „mindenre van ember!" – tulajdonképpen egy olyan természettörvénynek a sopánkodó kifejezése, amely most kezd uralkodóvá válni a legszigorúbban pontos tudományokban is. Talán nem is gonoszságból jelentették volna fel, hanem inkább azért, hogy az illető kedvező színben tüntesse fel önmagát, biztosítsa előléptetését, s a megbízhatóságával kiérdemelt előnyök segítségével többet tudjon nyújtani szeretteinek, hiszen elsősorban a hatalom kipróbált támaszai számíthatnak arra, hogy anyagilag is kedvezőbb körülmények közé jutnak.

Legyintett, és türelmetlenül rázta a fejét. Ez persze csak rossz álom, s erre az eshetőségre csodálatosképpen nem is számítottak akkor, amikor tulajdonképpen másodpercek alatt határozták el, hogy titokban, dacolva a körülményekkel, nem gyilkolnak. Az akkori viszonyok között súlyos bűnténynek számító cselekedet következményeinek mérlegelése közben szóba sem került az a baljós lehetőség, hogy esetleg megnyerik a háborút, egyszerűen azért nem, mert csak a pillanatnyi helyzet lehetőségeit latolgatták, s maga a háború különben sem alkalmas állapot arra, hogy egyszerű katonái túlságosan hosszú időre előre tervezzenek és számítgassanak. Mindenesetre tény, hogy nem akarták megjósolni a háború kimenetelét, nem akarták eltalálni a győztest ahhoz, hogy elhatározásukat meghozzák.

Ez némi elégedettséggel töltötte el, de kisvártatva már azon bosszankodott, hogy minek bíbelődik olyan gondolatokkal, amelyeknek nincs gyakorlati jelentőségük, miközben múlik a drága idő, a vonat pedig robog tovább. A következő gondolataival azonban már megcáfolta önmagát, rájött ugyanis arra, hogy a látszatra haszontalan gondolkodás sem az, mert csak így tudja megvilágítani önmaga előtt a fontos kérdés minden oldalát, s ki tudja, végül is melyek lesznek

a lényeges részletek. Igenis, minden lehetőséget gondosan át kell vizsgálnia, mert lehetséges, hogy a legképtelenebbnek látszó nyom lesz az igazi.

Ki merné például szavatolni, hogy nincsenek titkos társaságok, földalatti szervezetek, a nyílt harcban megvert gyűlölet csatornába kényszerített csapatai, amelyek a mocsokba tiport halálfejes és horogkeresztes zászlót szeretnék újra magasra emelni, már csak azért is, mert tudják, hogy a történelemben és a politikában semmi sem lehetetlen; egymagában is bizonyíték erre a tételre az a rengeteg szörnyű képtelenség, ami már megtörtént. Vajon nincsenek titokzatos politikai gyilkosságok? A mártírok síremlékeinek meggyalázása nem arra vall, hogy a pokol erői nem tűntek el, legföljebb alattomosabbak, mint akkor, amikor ők voltak a törvény?

Valahol talán halálra ítélték, mint a szent ügy árulóját. Semmi sem lehetetlen, az ember mindenre képes, s nincs az a képtelenség, amelynek ne lenne hive, követője, harcosa, sőt, filozófiája. Még csak nem is valami forradalmian új intézmény a vésztörvényszék. Ezzel a gondolattal is eljátszott néhány percig, nem tovább. Nemcsak azért kellett elvetnie ezt a lehetőséget, mert semmiféle kézzelfogható tény nem támasztotta alá a különben logikus gondolatmenetet, hanem azért is, mert a földalatti vészbíróságok nem szoktak kivonulni a nyilvánosság elé, ítéletüket legföljebb végrehajtják, de elfogató parancsot nem adnak ki áldozatuk ellen.

Inkább talán – és most erre összpontosította minden kutató és következtető igyekezetét – arról lehet szó, hogy valamilyen elkésett, évtizedes nyomozás eredményeképpen esetleg azzal vádolják, amit nem követett el, hiszen az akkori szabotázsnak nincs írásbeli nyoma, sőt, azt jelentették, és a mellett az állítás mellett tartottak ki, hogy a parancsot végrehajtották. Talán megtalálták az írásbeli parancsot a század egy-

kori okmányai között, s az is szerepel esetleg az egykori parancson, hogy az ítéletet végrehajtották ezek és ezek. Hogy egy ilyen irat hosszú idő múlva is előkerülhet, abban nincs semmi csodálatos, hiszen már az is megtörtént, hogy egy jelentős terhelő okmányt mint gyümölcsöszacskót találtak meg.

Hirtelen megborzongott erre a feltevésre. Kényes, bonyolult ügy, nehezen tudná tisztázni magát. Változó időben, történelmi korszakok mezsgyéjén nehéz rendet teremteni a régi és az új fogalmak között. És mindezek között a legnehezebb fogalom a felelősség. Ha teljesítette volna a parancsot, az akkor fennálló törvények tiszteletében, fegyelmezetten, kötelességtudó katonához illő módon viselkedett volna. És mégis, a „parancsra tettem!" kifogás nem mindig bizonyult mentő körülménynek, a háború utáni felelősségrevonások során mint közönséges gyilkosokat végeztek ki olyanokat, akik kétséget kizáró módon tudták bebizonyítani, hogy parancsot hajtottak végre, s ezt a parancsot magasabb helyen adták ki.

Ez az egyszerű katonás védekezés mindig hátrányos helyzetbe hozta a vádat, nehéz volt megállapítani azt a határt, amelyen túl a parancs megtagadása emberi kötelesség. Azt ugyanis nem lehet kétségbevonni, hogy a katonaság s különösen a hadra kelt hadsereg nem a polgári demokrácia alapelveire épült, s a katonát, éppen a hadviselés természeténél fogva, ritkán utasítják ártalmatlan jellegű parancsok végrehajtására. Más dolog persze becsületes katonák módjára harcolni a hasonlóképpen felfegyverzett ellenféllel szemben, s megint más védtelen öregek, betegek, gyerekek, aszszonyok életére törni. De tulajdonképpen miért is más?

Rövid tűnődés után arra döbbent rá, hogy kényes helyzetében úgyszólván teljesen kicsúszik a talaj a lába alól, a valaha természetesnek, sőt, tiszteletben tartott eszmék inogni kezdenek a patikamérlegen,

mintha nem bírnák el a túlságosan közeli vizsgálatot. Most még az ismert felsorolás is, hogy „öregek, gyerekek, betegek, asszonyok" – kaptafaszerűnek és hiányosnak tűnt fel előtte. Mintha a csataterek tömeggyilkosságai fölött egyetlen legyintéssel napirendre térhetnénk, mintha semmi kivetnivaló sem lenne abban, hogy fiatal, erős, egészséges férfiak pusztulnak el fegyveres harcban, mintha az ő hibájuk lenne, hogy még nem öregek, már nem gyerekek, egészségesek, és történetesen nem asszonyok.

Évezredes beidegzettség ez, elfogadták, természetesnek tartják, a közfelfogás éppen úgy, mint a vallások, holott az ölés ölés, élettani szempontból nincs különbség az egyik és a másik erőszakos halál között. Ugyanakkor a polgári lakossággal, az öregekkel, gyerekekkel, betegekkel, asszonyokkal szemben elkövetett hadi kegyetlenségek is olyan régiek, mint maga a történelem, az idő; a történelem ezeket is úgy tartja nyilván, mint roppant arányú, félelmetes hadi cselekményeket, s az értékelésből hiányzik a megvetés. Vajon felelősségre vonta-e valaki, akár az utókor, a népirtó római legionáriusokat vagy a mongolokat, akik milliós városok lakosságát hányták kardélre? S illetett-e vád akárcsak egyet is Napoleon gárdistái közül, akik parancsra lemészároltak Jaffában több ezer hadifoglyot? Parancs nélkül egyetlen ágyút sem sütnek el, egyetlen bombát sem dobnak le repülőgépről.

Furcsa bukfenceket teremt a háború. Az amerikai hadseregbe besorozott gengszterek kitüntetéseket érdemeltek ki a harctereken azzal a mesterségbeli tudással, amely békeidőben odahaza életre-halálra szembeállította őket a törvénnyel. S ha a lövöldözéshez túlságosan hozzászokott katona a polgári életben használta fegyverét valamelyik „ellenségével" szemben, csattanós leckét kapott abból, hogy más az, amikor parancsra öl, s megint más, amikor a saját szakállára ontja felebarátja vérét, felsőbb parancs nélkül.

Felsőbb parancs... erre a varázsszóra hivatkoztak a háborús bűnperekben a tömeggyilkos vádlottak, amikor azt bizonygatták, hogy mindent csak parancsra tettek, parancs nélkül még egy verebet sem tudnának agyonütni, s lehetséges, hogy ez valóban így is volt. És amikor a vád képviselői azt fejtegették, hogy végrehajtani a bűnöző állam parancsait nem volt különb, mint azok a gaztettek, amelyeket Al Capone banditái hajtottak végre a bandafőnök parancsára, a vádlottak nem minden logika nélkül védekeztek azzal, hogy nem ők hozták létre a bűnöző államot, s a törvénytisztelő polgárnak nemigen van más választása, mint megtartani az állam törvényeit, békében és háborúban egyaránt. Ami pedig az Al Capone-hasonlatot illeti, a chicagói főgengszter sohasem állította, hogy ő a jog, a törvény, a becsület, az igazság, ott tisztázottak voltak a frontok, a banditák tudták, mire vállalkoznak, ismerték helyzetüket, törvényen kívüli voltukat. De olyan országban, amelynek törvényes kormánya a jog és az erkölcs alapján állónak hirdeti magát, minden állam elismeri és szabályos diplomáciai kapcsolatban áll vele, az egyházak istentiszteleteket tartanak, s a bíróságok elítélik a törvény ellen vétőket, hogyan kívánható meg a kisembertől, hogy felülbírálja a kormányzó hatalom erkölcsi tartalmát, és fellázadjon ellene?

A sok vita, elemzés és értékelés eredményeképpen újszerű és különös módon alakult az egyén felelőssége, s legalábbis elvben azt hirdették, hogy mindenki maga felel a tetteiért, s lelkiismeretének legalább akkora szava van, mint a kormányzó hatalomnak. Más kérdés persze, hogy mit szólt a gyakorlat ehhez a „minden ember király" tételhez. S a vádlók még egy további fogalmat alkottak a felelősségre vonás nehéz folyamata során. Hogy tudniillik lelkesedett-e a vádlott a bűnös parancsért, meggyőződéssel hajtotta-e

végre vagy csak kelletlenül, túlment-e esetleg a parancson, vagy éppen-hogy-csak teljesítette.

Ez persze nehezen ellenőrizhető lelki folyamat, s csak természetes, hogy valamennyi vádlott kifejezte tehetetlen irtózatát, amelyet annak idején érzett. Nyilván ilyesmi is előfordult, hiszen elég csak a saját esetére gondolni, amikor irtózat és undor fogta el mindhármukat, s végül is éppen ez a belső ellenérzés vezette őket a parancs megtagadására. De hogyan lehet ezt bebizonyítani? Ki tudja, hova lett a másik kettő? A kántortanító erdélyi volt, valószínűleg hazament. Semmit sem hallott róla azóta. Lehetséges, hogy kivándorolt. Vajon hova? Mert ha például, mondjuk, Spanyolországban telepedett le, akkor esetleg elhenceghetett olyasmivel, amit nem követett el ugyan, de ott érdemnek számít. Ugyanez megtörténhetett a fűszeressegéddel is, akivel hasonlóképpen nem találkozott azóta. A nagyobb valószínűség persze amellett szól, hogy egyikük sem vándorolt ki, talán elestek a háborúban, esetleg azóta haltak meg, de az is lehetséges, hogy csendesen élnek, dolgoznak, családjuk van, s talán már nem is emlékeznek egykori közös élményükre. Döntő jelentősége tulajdonképpen az ő vallomásuknak sem lenne, hiszen ők is vádlottak, nem tanúk, s mi sem természetesebb, mint az, hogy tagadnának, pontosabban: őszinte vallomásukat afféle vádlotti tagadásnak minősíthetnék.

Az pedig, hogy a halálraítéltek, akiket megajándékoztak életükkel, előkerülnének az ismeretlenségből, és tanúskodnának mellette, szinte tökéletesen kizárt lehetőség. Az ilyesmi a mesék birodalmába tartozik, legfőljebb regényekben lehet olvasni, millió eset közül ha egyszer fordul elő, a csodálatos találkozások fejezetébe tartozik, számítani nem lehet rá. És az sem bizonyos, hogy élnek még, az öreg aligha, de talán a másik kettő sem. Még az sem biztos, hogy megélték a háború végét, nem tudni, milyen harci cselekmények

közé jutottak a továbbiak során, s futni engedték-e őket egy esetleges hasonló helyzetben. Meg aztán volt náluk egy olyan időszak is, amikor nem volt tanácsos ilyen élményekkel, ilyen csodálatos megmeneküléssel kérkedni, könnyen rájuk süthették a bélyeget, hogy az ellenséggel cimboráltak. Ez különben meg is történhetett velük, ki tudja, hallott már ilyesmiről.

És vajon ő mit felelne arra a kérdésre, hogy miért nem beszélt soha erről a dologról a háború után, miért nem tett egyetlen szó említést sem róla? Nem könnyű a válasz, mert ha az mondaná, hogy utál hencegni, nem lenne őszinte. Hallgatását ugyan alá tudná ilyenformán támasztani, hiszen közvetlenül a háború után félelmetes tömegben bújtak elő a szájhősök, a nem létező ellenállási tettekkel kérkedők. Sokakat már csak ezért is visszatartott a jó ízlés attól, hogy érdemeiről beszéljen. Mégsem ez volt az igazi ok, de még csak az sem, hogy erőszakkal akart kiverni a fejéből minden háborús emléket. A főok az volt, hogy mintegy gépiesen még mindig hatott rá az egykori paragrafusok emléke, s nem volt annyira forradalmian szabad lélek, hogy tökéletesen túl tudta volna magát tenni a törvényesség fogalmának különféle ellentmondásain. Még egy megdöntött, megbukott társadalmi rendszer törvényei sem tűnnek el hirtelen, félénk agyakban tovább élnek egy ideig, otromba hasonlattal élve: ahogy a halott szakálla nő.

Hiszen az is megtörtént, hogy egy begyepesedett agyú bíró a háború után közokirathamisításért elítélt valakit, aki annak idején hamis iratokkal mentette meg az életét a rablógyilkos államrendszerrel szemben. A szent együgyűségnek ez a paragrafusokban továbbélő képviselője nem is gondolta végig, hogy milyen erkölcsi csődöt fogalmazott meg teljesen szabályos, a törvény betűihez ragaszkodó ítéletében.

Neki is az volt a véleménye, hogy a bíró ítélete helytelen, és nem számol a társadalmi változással, de

egyben azt is megértette, hogy az igazi jogász néha szakadék előtt áll, ha egyaránt akarja szolgálni lelkiismeretét és a törvény betűit is. Ilyesfajta belső összeütközés némította el őt is, s noha sohasem volt lelkiismeretfurdalása a katonai szabályossággal kiadott parancs nem teljesítése miatt, mégsem akart beszélni róla. És mivel némi nógatásra meggyarapodott politikai-történelmi tudása alapján már az is világos volt előtte, hogy a fejlődés nem egyenes vonalú, lehetnek visszaesések is, nem volt nehéz elképzelnie, hogy valamiféle politikai földindulás folytán a gonosz erők újra hatalomra kerülhetnek, s akkor homlokegyenest megváltozik minden. Egy esetleges rendszerváltozás esetén még csak arra sem hivatkozhatna, mint korunkban sok vádlott, hogy parancsra cselekedett, hiszen éppen ellenkezőleg: parancsot szegett meg. Ha pedig erkölcsi parancsra, belső parancsra merne hivatkozni, csak még jobban magára haragítaná a számonkérés ördögeit.

És most? Mi történne, ha kifejtené, hogy a kivégzést belső parancs hatására nem hajtotta végre, mert nem érezte a három embert ellenségnek, sőt, az a vélemény erősödött meg benne, hogy azok szolgálják az igaz ügyet. Megkérdezhetnék tőle, hogy hát akkor miért nem csatlakoztak hozzájuk, az igaz ügy képviselőihez. Helyzetük eléggé világos volt. Csapattestüktől távol követtek el súlyos fegyelemsértést, amelyért halállal lakolhattak volna. Miért nem menekültek el azokkal, akiknek megmentették az életüket, s akik segítségével az igaz ügy táborába juthattak volna?

Ez a nehéz kérdés bizony zavarba hozná. Mert ahogyan most visszaemlékezett a végsőkig feszült jelenetre, be kellett vallania, hogy a csatlakozás gondolata fel sem vetődött benne. Egy ilyen kalandos vállalkozás kívül esett a gondolatvilágán. Azzal, hogy szembeszállt parancsoló elöljárójával, már kimerítette

lelki teljesítőképességét. Semmi sem érett meg benne ahhoz, hogy kitörjön kötelékéből, szabályos keretei közül, még az sem késztette erre a lépésre, hogy olyasmit követett, sőt, követtetett el, ami az akkori viszonyok között katonai becsületének és természetesen életének elvesztését jelentette volna. Nem akart megszökni, s ha élt is benne a szabadulás vágya, semmi esetre sem úgy, hogy másféle harcot válasszon, akár az emberi tisztesség oldalán, hanem úgy, hogy kikerüljön a háborúból, elvágyódott valahova, talán a világ másik oldalára, ahol béke van.

Ha azonban ezt vallaná, ugyan ki hinné el neki azt, hogy élete kockáztatásával is szembekerült parancsnokával, tulajdonképpen az egész rendszerrel, megtagadta és megakadályozta egy bűnös parancs végrehajtását. Túlságosan bonyolult, legalábbis számára áttekinthetetlen lelki folyamatok álltak cselekedete mögött, még önmagának sem tudott mindent megmagyarázni, s talán nem is akart. Bármennyire elítélte is azt az oldalt, amelyhez akaratán kívül tartozott, elszakadni mégsem akart tőle, nem elvi okokból, nem meggyőződésből ragaszkodott hovatartozásának fenntartásához, a láthatatlan kötelékek bizonyultak erősebbeknek erkölcsi meggondolásainál, a megszokás ereje idegezte be alapvető felfogását, gépies gondolatait és mozdulatait, s amikor felülbírálta és megszegte a parancsot, még akkor is csak úgy ítélte meg a helyzetet, hogy *ebből* a táborból segített *azon* a táboron, anélkül hogy a két tábort összekeverte volna. Segített a bajba jutottakon, de csatlakozni nem akart hozzájuk, még csak eszébe sem jutott.

De minél tovább töprengett, annál világosabban átlátta, hogy fejtegetései hiányosak, valahol mindig rés támad, elméletei nem mindig fedik be a tényeket. Hiszen akkor is az volt a baj, hogy nem gondolta végig a dolgokat, s ezért nem tudta levonni a végső következtetéseket. Mert ha annyira meg volt győződve

az ügy bűnösségéről, amelynek védelmében fegyverbe szólították, akkor ugyan miért nem szakadt el tőle az első adandó alkalommal, miért nem szökött meg? Mert ha valakit akarata ellenére rablóbandába kényszerítenek, vajon nem kell-e az illetőnek kereket oldania az első kedvező alkalommal, ha becsületes embernek tartja magát?

De ez a hasonlat is sántít, mint az Al Capone-féle, mert nem veszi figyelembe a törvényesség tudatának döntő jelentőségét. Akaratuktól megfosztott, az életükkel játszó kisemberektől kívánják meg, hogy világfontosságú ügyekben ítéljenek, döntsenek és cselekedjenek? Vagy csak saját személyüket igyekezzenek megmenteni a jövőbeli felelősségrevonás alól? Hogyan? Ki tudja a lehetőségeket kiszámítani, ki ismeri a jövőt? Ki tudná előre megmondani, hogy miért jár kitüntetés, miért akasztófa, s nem fordítva-e? A mennyországból letaszítják a bukott angyalt, de a pokolban megbüntetik azt az ördögöt, aki titokban valami jót cselekedett. És a Földön ki tudná előre kiszámítani, hogy adott pillanatban a menny vagy a pokol erői kerekednek-e felül? Mindkettőre van példa, az utóbbira lényegesen több. És mindez törvényes hatalom, sőt, ha kellőképpen meg tudják félemlíteni a kisembert, s agyába tudják vésni a törvényesség tudatát, még lelkiismeretfurdalást is el tudnak nála érni, ha valami törvénybe ütköző dolgot követett el, legyen bár ez a törvény mérhetetlenül aljas és képtelen.

A változó eszmeáramlatok mégiscsak arra vallanak, hogy a politika nehéz dolog, még azok sem tudják jól, akiknek tanult foglalkozásuk, hiszen minduntalan, pontosabban bukásuk után fejükre olvassák a legsúlyosabb hibákat. Hogyan kívánnak tisztánlátást és hibátlan magatartást azoktól, akiknek sem tehetségük, sem képzettségük nincs a politikához? Bűnbaknak persze jók, s a piszkos munkát is velük végeztetik el. S hogy ő nem végezte el a piszkos munkát, ez sze-

rencsétlen esetben csak annyit jelenthet, hogy tiszta lelkiismerettel bűnhődik egy el nem követett bűnért, amely viszont, sajnos, írásban ott áll valamilyen megsárgult katonai iraton.

Hirtelen felkapta a fejét. Dehogy áll! Istenem, milyen hülye vagyok! – gondolta. Eszébe jutott ugyanis valami, ami minden eddigi feltevését és következtetését halomra döntötte. Nem is értette, hogyan feledkezhetett meg erről. Hiszen tudta, hogy a hadnagy óvatosságból semmit sem foglalt írásba, legkevésbé olyasmit, ami váratlan fordulat esetén hátrányos lehetett volna rá. Segédtisztje, egy fiatal zászlós, civilben egyébként építési rajzoló, megvetéssel beszélt róla, s nagy titokban elmondta neki, hogy a hadnagy civil ruhát, barna félcipőt, kalapot, nyakkendőt rejteget poggyásza mélyén. Egy alkalommal néhány pohár vodka után azt is megsúgta neki, hogy a gyáva féreg minden sor írást megsemmisített, amely a század úgynevezett pacifikáló tevékenységére vonatkozott, még a parancsokat is, s ha esetleg körülzárják őket, amire bármikor számítani lehet, akkor az ellenség semmiféle terhelő adatot nem találhat a század irattárában.

Írás tehát egyszerűen nincs, nem is lehet, hiszen a zászlós még azt is elmondta neki, hogy a hadnagy azért küldte el őket a három partizánnal az erdőbe, mert nem akarta, hogy a kivégzésnek túlságosan széles nyilvánossága legyen. Azzal nyilván tisztában volt, hogy teljes eltitkolásról nem lehet szó, de az írásbeliség és a személyes benyomás hiánya könnyebbé teszi a tagadást, ha esetleg úgy alakulnának a körülmények. Sztálingrád után már a hivatásos tisztek lelkesedését is kezdte felváltani a gondolkozás, ha nem is valamennyiükre volt jellemző ez a folyamat.

Bosszúsan, de egyben megkönnyebbülten csóválta a fejét, majd sajgó homlokát nekinyomta a hideg, nedves ablaküvegnek. Hát ezért gyötörte magát! A félelem megint csak összezavarta emlékezőképességét,

gondolatai csak a sötét lehetőségek körül csapongtak, s bizonyos, hogy emiatt nem jutott eszébe az a döntő fontosságú tény, amely már az első pillanatban fölöslegessé tett volna minden önmarcangolást. Érthetetlen feledékenysége végül is azzal az örömmel ajándékozta meg, hogy nem vonhatják felelősségre egy olyan tettért, amelyet nem követett el, s amely a maga idejében halálos függelemsértés volt.

S hogy már túl volt a veszélyen, azzal a gondolattal is eljátszadozott, hogy ha annak idején kitudódik a dolog, s a hadbíróság halálra ítéli, akkor sem bánta volna meg azt, amit tett, hanem emelt fővel nézett volna a kivégzők szemébe, mindenesetre nyugodtabban, mint ahogyan álmaiban szokott. A gyerekes túlzáson elmosolyodott ugyan, mégsem tudott gátat szabni képzelőerejének, s már játszotta is szerepét a kivégzés filmszerű jelenetében. Az utolsó pillanatokban sok halálraítélt hősiesen viselkedik, talán azért is, mert egyebet nemigen tehet, menekülésre amúgy sincs remény, s még a halál közelsége sem tudja elnyomni az embernek a maradandóság iránti vágyát, azt az igényét, hogy valami tömör üzenetet hagyjon hátra az utókornak, egyszóval hősként haljon meg, kárhoztatva az ellenséget és éltetve az ügyet, amelyért életét áldozza. Így keletkeztek a híres utolsó szavak, amelyek bitófák alatt, vesztőhelyeken, kivégző osztagok előtt hangzottak el, s bizonyos, hogy például Dantonnak a nyaktiló előtt elharsogott szavait egész életművénél jobban ismerik. És ő vajon mit kiáltott volna a tragikus, mindamellett ponyvaízű jelenetben? Éltette volnak a jószívűséget és a felebaráti szeretetet, s néhány erélyes szóval megbélyegezte volna az oktalan és gonosz rablóháborút? Ez már talán túlment volna érdeklődési körén, de az bizonyára helyénvaló lett volna, ha kinyilvánítja azt a meggyőződését, hogy helyesen cselekedett, nincs mit megbánnia.

Ez különben így is volt, lelkiismeretét sokkal in-

kább nyugtalanította egy másik eset, amikor pedig nem vétett a katonai fegyelem ellen, tétlen volt, pedig talán helyes lett volna megtenni valamit, amivel esetleg megmenthette volna egy sereg ember életét. A körülmények azonban olyanok voltak, hogy nem tudta elhatározni magát. A század éppen pihenőben volt, egy kis patakban fürödtek, lubickoltak, játszottak, fröcskölték egymást. Ő is fürdött, napozott egy kicsit, majd felöltözött, és elhatározta, hogy elmegy gombát szedni. Jól ismerte a különböző gombafajtákat, s nem egyszer másokat is vendégül tudott látni nagyszerű gombalakomákra. A meleg, napos időben senki sem volt hajlandó vele menni, így hát egyedül vágott neki a dimbes-dombos erdőnek. Bár szigorúan figyelmeztették őket, hogy egyesével ne kalandozzanak el, mivel növekedett a partizánveszély, nem vette komolyan a figyelmeztetést, nem hitt abban, hogy őt megtámadhatják, s úgy gondolta, hogy ha egy mesterlövész szemügyre veszi is őt puskája távcsövével, bizonyára leereszti fegyverét, és más célpont után néz. És ha nem is volt fatalista a szó tehetetlen értelmében, hitt abban, hogy sorsát senki sem kerülheti el, s talán éppen akkor sújt le rá a végzet, amikor a legnagyobb biztonságban érzi magát.

Sokáig nem talált gombát, aztán egy magas domb túlsó oldalán vastag, sűrű fák árnyékában nagy örömére rengeteg kucsmagombát és fekete szarvasgombát fedezett fel. Csak a legszebb, legnagyobb példányokat szedte össze, kenyérzsákja már félig tele volt a nagyszerű zsákmánnyal. Ekkor a távolból léptek zaját hallotta. Az erdőben, a dombos vidéken nehéz volt megállapítania, hogy melyik irányból hallatszik a zaj. Egy kissé idegesen lépkedve igyekezett vissza csapatához, majd egy mezőre kiérve megpillantotta a kis csapatot. Ötven-hatvan zsidó munkaszolgálatost vezetett egyetlen géppisztolyos német őr. Zárt sorokban meneteltek a sárga karszalagos „muszosok", az egye-

netlen talajon még egyszerre is akartak lépni, de ez nem mindig sikerült nekik. Az őr oldalt ballagott, cigaretta égett a szájában, géppisztolya a nyakában lógott. Különben alig pillantott fel, ügyet sem vetett csapatára, s nyilván őt sem vette észre.

Egy fának támaszkodva nézte a menetet, és nyugtalan érzés fogta el. Hova vihetik ezeket az embereket? Ijesztő kegyetlenségek híre terjedt el ekkor már, sőt, szemtanúk is beszéltek a hihetetlen borzalmakról. Félelmetes hirtelenséggel támadt fel benne a gondolat, hogy lelövi az őrt, a munkaszolgálatosok pedig meneküljenek, amerre csak tudnak. Jobb keze már a pisztolytáskájára tévedt, de ki sem nyitotta, mert az ellenérvek máris elborították az agyát. Megrettent elsősorban persze az emberöléstől, bár túlságosan sok vért látott már ahhoz, hogy egy kissé el ne tompuljon a polgári életben gondosan ápolt humanizmusa. Nem tudta elhessegetni magától azt a gondolatot, hogy a fiatal német őr, aki persze nem a saját jószántából került ide, hanem parancsot teljesít, talán éppen a menyasszonyáról ábrándozik, akinek fényképét zubbonya zsebében hordja, s talán csak az egyik munkahelyről a másikra kíséri át a munkaszolgálatosokat. De biztos ez? Hátha kivégezni viszik őket. Hogyan? Egyetlen szál őr kíséretében? Ez sem elképzelhetetlen. Az egy szál őrrel talán becsapják őket, hogy elhiggyék, nem történik semmi bajuk.

Megborzongott azokra a szörnyűségekre, amelyeknek megtörténte felől már semmiféle kétkedés nem volt indokolt. Vajon nem a sors vagy maga az égi gondviselés küldte őt ide, hogy megmentsen félszáz embert mindössze egyetlen emberélet árán? Senki sem hallaná meg a pisztolylövést, a dombok felfogják a hangot, a patakban lubickolók messze vannak, s különben is akkora lármát csapnak, hogy a saját hangjukat sem hallják. A munkaszolgálatosok bevehetik

magukat mélyen az erdőbe, s a front talán úgy vonul át fölöttük, hogy észre sem veszik.

Megint a derekához nyúlt, már ki is nyitotta a pisztolytáskát, de újra megállt a keze. Azon tűnődött, vajon akarnak-e ezek az emberek menekülni. Hiszen akkor nem lehetett volna őket idehajtani, szinte a biztos halálba. Képtelenség feltételezni róluk, hogy ne hallottak volna arról, amit titokban, suttogva elmondott értesülések alapján, külföldi rádióhírekből mindenki tudott. Megadták magukat a sorsuknak? Örülnek neki, ha becsapják őket, szívesen hisznek, mert akkor legalább nem kell semmit sem tenniök? Ötvenhatvan ember nem tud elbánni egyetlen őrrel?

Igaz, annál az egynél géppisztoly van, s ha megtámadnák, tüzelne a támadókra, s néhányat megölne, mielőtt lefegyvereznék. Talán éppen ez az: senki sem akar a *néhány* közé kerülni, mindegyikükben él a reménység, hogy egyszer épen hazakerül. Ha azonban egy önműködő fegyverből tüzelő katonát támadnak meg, ennek a vállalkozásnak a statisztika törvényszerűségéhez híven megvan a maga százalékos vesztesége, halottak, súlyos és könnyű sebesültek, a kockázat tehát nem lebecsülendő. És az emberek nem hangyák, amelyek belemennek a tűzbe is, hogy elégett holttestükön keresztül a többiek továbbjuthassanak. Persze az is elképzelhető, hogy megfelelő ügyességgel, fortéllyal harcképtelenné teszik az őrt, mielőtt az még a fegyveréhez tudna nyúlni. Vagy ezeket a szerencsétleneket is a törvényesség, a fegyelem bűvölete bénítja meg? Vagy annyira meg vannak félemlítve, hogy egyszerűen nem mernek cselekedni, nem mernek ellenállni? Mitől félnek?

Valaha Dzsingisz kán mongoljairól jegyezték fel, hogy bénító rémületben tudták tartani az embereket. A kegyetlen hódítóról szóló egyik könyvben olvasta, hogy egyszer egy mongol harcos húsz foglyát akarta felkoncolni, de nem volt nála a kardja, a sátrában

felejtette. Megparancsolta a foglyoknak, hogy várjanak rá, amíg visszatér a kardjával. Azok meg is várták, egy kivételével. Ez az egy jegyezte fel az utókor számára a furcsa esetet, amely alkalmas arra, hogy bevilágítson az emberi lélek egyik zugába. A békésen, engedelmesen baktató csapat, egyetlen őr kíséretében mintha csak példázni akarná, milyen rejtélyes erő képes tömegeket tartani hatalmában. De talán ha egy hirtelen csoda – és ez ő lenne – megszabadítaná őket rabságukból, egy csapásra erejük tudatára ébrednének.

De biztos ez? Hátha lennének félénkek is köztük, akik megriadnának az esetleges következményektől. S ha nem sikerülne a dolog, ha váratlan balszerencse gátolná meg a menekülést, vajon nem akadna-e olyan, aki elárulná őt, ellene vallana? A veszély, az életösztön, a kudarc nem mindig kovácsolja acéllá a jellemet. Minden közösségben mindenféle emberek vannak, jók is, rosszak is, becsületesek, becstelenek is, gyávák is, bátrak is. Cserbenhagyhatják, elárulhatják, nem is gonoszságból, csak gyávaságból, s a gonoszságnál néha veszedelmesebb tulajdonság a gyávaság.

Tétlenül állt, tettvágya lelohadt. Már hozzá közel vonultak. Az egyik munkaszolgálatos, egy meghatározhatatlan korú, beesett arcú férfi észrevette őt, s olyan kétségbeesett és segélykérő pillantást vetett rá, hogy elszorult a szíve. Ezt az embert bárhol bármikor meg tudná ismerni, olyan éles benyomást tett rá az arckifejezése. Ugyanakkor az is bizonyos, hogy ez az ember is felismerné őt, s talán fel is ismerte.

De mit jelent ez? Mi történhetett? Az illető talán a csodával határos módon megmenekült – honnan? a vérfürdőből? –, hiszen minden katasztrófának megvan a százalékos, inkább ezrelékes arányszáma. Tömegmészárlások sokezernyi áldozatából is életben maradt egy-kettő. Talán az illető is holtnak tettette magát, s amikor már minden elcsendesült, az éjszakai sötétség-

ben lassan, vigyázva, sebesülten, de élve előkúszott a holttestek közül, mérhetetlen lelki és testi fájdalmaktól meggyötörten, égő tudatában azzal a gondolattal, hogy egyszer majd eljön az igazságszolgáltatás, a felelősségrevonás órája. Talán emlékezetébe vésődött a bámész arckifejezésű hadapród, aki ott állt egy fának támaszkodva, és nem segített, holott egyetlen pisztolylövéssel megmenthette volna valamennyiök életét.

És hiába múlt el majd negyedszázad, vannak bűnök, amelyek sohasem évülnek el, s nem csökken a harag sem, amelyet kiváltottak. Ha az ismeretlen munkaszolgálatos annyi esztendő múlva felismerte őt, feltámadhatott benne a régi indulat. De hát elképzelhető törvényes hatóság, amely ne bámulna meghökkenve a vádló arcára? Hogyan? Hatvan ember nem tudott elbánni eggyel? Külső segítséget vártak, amikor történetesen a külső segítség is egyetlen szál ember volt? Miért nem védték magukat egy tömegben, amikor a túlerő még az ő oldalukon volt? Az önvédelemhez még akkor is joga van az embernek, ha kevésbé tisztázottak a frontok, hát még akkor, amikor a békés járókelőnek nem lehetett kétsége az iránt, hogy ő a becsületes ember, és nem az őt megtámadó útonálló. Miért hagyták letiporni magukat? Miért? Milyen sajnálatosan érzelgős, a gyilkosokat csak mulattató színjáték volt, amikor az üldözöttek énekelve mentek a halálba, ahelyett, hogy ellenálltak volna, s magukkal vittek volna néhányat a hóhérok közül. Nem bosszúból, hanem azért, mert már az is a jó ügy győzelmét segíti elő, ha csak egyetlen gyilkos kézből hull ki a fegyver.

Egy kicsit kockázatosabbá kellett volna tenni a banditák számára a gyilkosságokat. Már csak azért is ellent kellett volna állni a gonosznak, hogy ne csábítsa a gonoszt gaztettek elkövetésére az áldozatok teljes tehetetlensége, amint szinte odatartják a szívüket az orgyilok elé. Ahogyan a felelőtlenül kint hagyott pénz

lopásra csábíthatja az ingatag jellemű embereket, mivel alkalom szüli a tolvajt, úgy a gyilkosságot is megkönnyíti az ellenállás hiánya, s aki például akár csak elmenekül a gyilkos elől, nemcsak a saját életét mentette meg, hanem a gyilkos lelkiismeretét is, hiszen határozott magatartásával megakadályozta a jóvátehetetlen bűncselekményt.

Igaz, az önvédelem is kiválthatja az erőszakot, de nem a megtámadott hibájából, s aki például leüti a merénylőt, tulajdonképpen a bandita érdekében is cselekszik, amikor nem engedi gyilkossá válni. Helyes lenne persze, ha nem lenne támadó, de a megtámadottnak elsősorban a védekezéssel kell törődnie, és nem afölött töprengenie, hogy milyen csúnya az erőszak, s ha mindenki elfogadná azt az elvet, hogy nem kell senkit sem bántani, akkor nem lenne szükség önvédelemre sem. De hát ezen töprengett vajon a mezőn végigvonuló csapat az egyetlen őr felügyelete alatt? Nem inkább a saját biztonságuk, egyéni megmenekülésükbe vetett reményük foglalkoztatta őket? És elképzelték, akár egy pillanatra is, hogy elszigetelten, a többiekkel nem törődve, a tömeg együttes erejéről lemondva, egyénenként menthetik meg az életüket? Nem látták át, hogy ha visszariadnak az áldozatoktól, a kockázattól, valamennyien áldozatok lehetnek? Ki tudja, mire gondoltak, s csak annyi bizonyos, hogy tétlenül, megfélemlített nyáj módjára baktattak a mezőn, kívülről várva a segítséget, még egy ott ácsorgó, egy cseppet sem tekintélyes külsejű hadapródtól is.

Nem, az ilyen vádnak nincs ésszerű alapja, s az illető nem kapna elismerést utólagos vádaskodásáért, inkább az emlékezetébe idéznék a varsói gettó felkelését, vagy az auschwitzi cigánytábor lakóit, akik a gázkamrákhoz vezető úton nekitámadtak őreiknek, s nem törődve az egyenlőtlen harc kilátástalanságával, hősökként haltak meg. Ilyen és még ehhez hasonló sokféle érvet lehetne felhozni a vád tarthatatlanságá-

nak bizonyítására, s ennyi talán elég is lehetne ahhoz, hogy ezt a lehetőséget is kizárja. Mégsem tudta magát teljesen felmenteni, s ahogyan visszaidézte a régi jelenetet, nem érezte teljesen tisztának a lelkiismeretét. Többet kellett volna tennie, mint ahogyan elsősorban azoknak kellett volna többet tenniök, akiknek fegyver volt a kezükben, s nem megróni azokat, akik fegyvertelenül, puszta kézzel nem álltak ellent, s arra merészeltek gondolni, hogy ártatlan, tisztességes emberek lévén, talán joguk van életben maradni. A felsorakoztatott érvek mögött biztonságban érezhetné magát, sőt, talán tisztább lelkiismerettel moshatná kezét, mint Pilátus, mégis valami zavaró nyugtalanság kerítette hatalmába, s éppen az imént végiggondolt érvek hatására tette fel a kérdést, hogy miért nem állt talpra minden tisztességes ember, miért nem egyesült minden ellenvélemény. Miért csak egyesek, maroknyi csoportok álltak ellent? Azok, akiknek az életét nem fenyegette közvetlen veszély (legalábbis azt hitték), megelégedtek az undorral, az elítélő véleménnyel, az imákkal, amelyekben arra kérték az égieket, hogy sújtsanak le a gonoszra, szabadítsák meg a világot a fenevad uralmától.

De ez a fenevad nagyon jól felszerelte magát a korszerű haditechnika minden vívmányával, s gondoskodott arról, hogy az ágyútűz elnyomja az imák hangját. Csak lépésről lépésre, jól kigondolt haditervekkel, szárazföldi, tengeri és légi haderővel, s mérhetetlen véráldozattal lehetett letiporni a szörnyet. Milliók hamvadtak el a háború tüzében, amíg kikaparták a gesztenyét a túlélők számára. Hiszen nem szégyen életben maradni, s a hősi halottak sem akartak meghalni, mégis úgy találta, hogy könnyebb lenne most a lelke, ha többet tett, többet kockáztatott volna, s ha egyszer már ki tudott szabadulni a parancsteljesítés bűvköréből, miért nem tette meg másodszor is, amikor erre alkalma nyílt. Igaz, az első esetben csak annyi történt,

hogy fegyelmezetlenül nem ölt, a második esetben viszont fegyelmezetten nem ölt, s furcsa módon az utóbbit érezte bűnnek, az előbbit soha.

Aztán a különféle erkölcsi ítéletek, az ártatlanság tudata és a bűntudat is összezavarodott benne, már nem volt egészen biztos abban, hogy mi az, amiért elmarasztalást érdemel, és mi az, amiért nem. A szavak, amelyekben a kínzó gondolatok testet öltöttek, mintha fokozatosan elvesztették volna értelmüket, nevetséges betűhalmazokká váltak, mint amikor egyetlen szót folyamatosan ismételgetünk. Egyre ijesztőbben vált tudatossá benne, hogy nem ismeri önmagát, megdöbbent újonnan felszínre tört idegen jellemvonásaitól, egymásnak ellentmondó gondolataitól, s mindenek felett attól az évtizedes közönytől, amely megakadályozta az ellentmondások feloldását, egyéniségének tisztázását. Pedig azt hitte, hogy jó emberismerő. Kialakult, szilárd véleménye volt másokról, családtagjairól, barátairól, ismerőseiről. A körülötte levő világot beskatulyázta, volt, akit rossz embernek tartott, volt, akit jónak.

Általában egy-egy szóval osztályozta az embereket: okos, buta, szellemes, gonosz, naiv, szorgalmas, megbízhatatlan, lelkiismeretes, lelkiismeretlen, nyugodt, ideges – s ehhez hasonlók. Ezeket az ítéleteket végleges jellemképeknek tartotta, szinte kizárta a szabad akarat lehetőségét az általa ismert emberek megnyilvánulásaiból, ezek az emberek semmi olyat nem tehettek, ami ellentétben állt volna nekik tulajdonított egyéniségükkel, nem bújhattak ki a bőrükből, szinte előre vélte tudni, hogy ilyen vagy olyan helyzetben mit mondanak, és mit tesznek, hiszen a költő szavaival élve, nem adhatnak mást, csak mi lényegük, s ez a lényeg, úgy látszik, eléggé körülhatárolt valami.

Ugyanakkor saját magában nem ismerte fel ezeket a megkötöttségeket, semmi esetre sem tartotta magát felhúzott gépnek, amelynek mozgása megtervezett al-

katrészeitől függ, s addig működik, amíg le nem jár. Úgy hitte, hogy a gátak kívül vannak, és nem benne. Amikor valamit nem tudott megtenni, sohasem gondolt arra, hogy belső adottságok kényszerítik tétlenségre vagy cselekvésre. A vaksors is rokonszenvesebb volt neki, mint a belső törvényszerűség. Néha a balszerencsét szidta, néha a szerencsés véletlennek örült. S hogy végül is elégedett volt-e önmagával, erre a kérdésre sem tudott egyértelmű s főként állandó érvényű választ adni. Csapongó gondolatvilága, közérzete, az időjárás változása befolyásolta lelkiismeretét is, néha csak egyszerű hangulatok, amelyeknek a keletkezését sem tudta megmagyarázni.

Azokat a nyugodt lelkiállapotokat szerette, amikor jóleső érzéssel állapította meg magáról, hogy hasznos és értékes tagja a társadalomnak, becsületes, jólelkű, másokon segítő, igazságos ember, aki inkább elszenvedi, mintsem elkövetné a méltánytalanságokat. De voltak rossz napjai is, még inkább éjszakái, amikor fájó fejjel vagy lázasan bámulta a mennyezetet, undok emlékek gyötörték, s ilyenkor nem tudott megnyugodni, csak tehetetlenül kívánta, hogy mindez bárcsak ne történt volna meg, vagy miért nem történt másképpen. A reggel vagy még inkább a testi bántalmak eltűnése, néha egy-egy mondat valamelyik könyvből, színdarabból, a rádióból rendszerint meghozta a feloldást, s ilyenkor alig értette, hogyan fordulhat visszájára egy olyan gondolat, vád, vélemény, amely megtámadhatatlanul riasztotta egy másik hangulatban. Hol ilyennek, hol olyannak látta önmagát, elsősorban persze jónak, de szinte sohasem tökéletesen kétségek nélkül. Volt idő, amikor egyenesen élmelyítőnek találta feltételezett jóságát, lelki piperkőcségnek, férfiatlannak, s ilyenkor inkább abban tetszelgett magának, hogy rossz ember, kegyetlen, könyörtelen, s ezt a jellemzést dacos gondolatok kísérték: hát ilyen vagyok, mi közötök hozzá?

Amikor őszintén foglalkozott az önjellemzés lényegével, be kellett ismernie, hogy másoknak róla alkotott véleményével többet törődik, mint a sajátjával, s talán azért is szívesebben lett volna rettegett, mint kedvelt, mert nemegyszer tapasztalta, hogy a legtöbb ember előtt nincs tekintélye annak, akitől nem kell tartani. A saját véleménye alól amúgy is hiányzott a szilárd talaj, viszonylagosságát számtalan lelkiállapotban figyelhette meg, s ha nem is teljes tudatossággal, de gyakorlatilag inkább mások véleményére támaszkodott személyének megítélésében, mint a sajátjára. A külvilág ítéletét tartotta fontosabbnak, s a „mit mondanak rólam?" kérdésre adott válasz a saját lelkiismeretét is lényegbe vágó módon befolyásolta. Néha egy esetleg félreértett szó alkalmas volt arra, hogy fölkavarja, ilyenkor minden önbizalmát elveszítve roskadt önmagába, hosszú bűnlajstrom meredt eléje, a mentőkörülmények elenyésztek, az önvád elviselhetetlen volt, amíg csak ki nem aludta magát, s új élmények, új feladatok el nem feledtették vele vétkeit. Esetleg egy pohár erős ital vagy valamilyen idegnyugtató oldotta fel benne a gátlásokat, és úgy szüntette meg a bűntudatot, mint valami betegség tüneteit.

Sajnos, nem magát a betegséget, mert a tünetek adandó alkalommal újra előbújtak, mint például most, kényes és bizonytalan helyzetében, amikor úgyszólván elhagyta az egész világ, és minden külső segítség nélkül, magános ősember módjára, a saját erejéből kell kikövetkeztetnie, hogy mi történt vele, hova tart és miért. Az ilyen kínos állapot nem alkalmas arra, hogy bárki is nyugodtnak, kiegyensúlyozottnak érezze magát, s az a meggyőződés tegye derűssé szemléletét, hogy rendben van a szénája. Sokkal inkább a rossz lelkiismeret szólal meg, régen elfelejtett vagy feloldozottnak vélt vétkek kerülnek a tudat felszínére, a nyomasztó lelkiállapot hatására még a jelentéktelennek

vélt apró emberi botlások is megtorlás után kiáltó bűnökké nőnek.

Így tört felszínre benne az egyik sajnálatos tett emléke a másik után, élesebben, vádlóbban, mint a tett idején. Bántó pontossággal emlékezett vissza arra az igazán lényegtelennek vélt jelenetre, amikor rákiabált a hivatalsegédükre, amiért az feldöntötte a tintát az íróasztalán, s néhány irat is tintás lett. Hivataltársai csodálkoztak is rajta, hogyan használhatott ilyen erős szavakat. „Igaz is, ha mérges!" – védte meg valaki. A hivatalsegéd, ez a görnyedt tartású, barázdált arcú öregember vörös arccal mentegetőzött, néhány perc múlva azonban ő kért bocsánatot az öregtől, idegességére hivatkozva. Ettől, ha lehet, még jobban zavarba jött a hivatalsegéd, az apró összeütközés azonban ilyenformán végül is megnyugtató módon elintézést nyert, a hivatalsegédnek rendkívül jólesett egyik felettesének bocsánatkérése, őt pedig az a jóleső érzés töltötte el, hogy ha megfeledkezett is magáról, minden pöffeszkedő hiúság és oktalan gőg nélkül helyrehozta hibáját, nem törődve a hivatali beosztás szamárlétrájával. De még jobban örült ennek a bocsánatkérésnek akkor, amikor néhány hét múlva meghalt a hivatalsegéd. Jólesett arra gondolnia, hogy az öregben nem volt harag iránta, amikor eltávozott, sőt, talán úgy emlékezett rá, mint hirtelen haragú, de jószívű és igazságos emberre.

Most azonban furcsa gondolatok támadtak benne. Az öreg hivatalsegéd, mint utólag kiderült, régóta szívbetegségben szenvedett, szívroham végzett vele. Merné-e nyugodt lelkiismerettel állítani, hogy az a bizonyos jelenet nem ártott neki? Vajon hány ponttal emelkedett az öreg vérnyomása, hogyan kalimpált a szíve a megaláztatás hatására? A bocsánatkéréssel csak erkölcsileg tette jóvá cselekedetét, orvosilag nem, sőt, a nemes indokból fakadt magatartás újabb érzelmi megrázkódtatást jelentett az öregnek, tehát még azzal is árthatott neki.

Igaz, nem tudta, hogy az öreg szívbeteg, ezt sohasem mondta neki, de erre tulajdonképpen nem is volt alkalma, sohasem kérdezte tőle, s ha néha odavetett egy „hogy van?"-t, a válaszra már nem is figyelt. Bizonyos, hogy az öreget ezen kívül is sok izgalom érte, már csak azért is, mert a szívbetegek állandóan félnek az izgalmaktól. De sohasem lehet tudni, lehetetlenség megállapítani, hogy melyik izgalom adja meg a kegyelemdöfést a beteg szívnek, melyik az az érdes szó, amely a legnagyobb ártalmat okozza. Talán éppen abban a szerencsétlen pillanatban volt olyan a világhelyzet, a légnyomás, a levegő páratartalma és elektromos töltése, hogy egy jó szó gyógyító hatású lett volna, és évekre meghosszabbította volna a hivatalsegéd életét.

Kétségtelen, hogy minderről nem tudott, de hát miféle felfogás az, amely szerint egészséges emberekkel szabad gorombáskodni, nekik nem árt, csak arra kell vigyázni, hogy szívbeteg embereket ne izgassunk fel. Nagyon fájó bizonyossággal érezte ennek a felfogásnak a képtelenségét, hiszen minden egyéb szemponttól eltekintve senkiről sem lehet tudni, hogy beteg-e, gyakran maga az illető sem tudja, s talán éppen egy durva sértés hozza felszínre a lappangó kórt, nem is beszélve arról, hogy a sorozatos bántalmak beteggé tehetnek bárkit. És mindenen túl – csak beteg embernek jár ki a figyelem és a gyengédség? Nem elegendő ok a szeretetteljes bánásmódra, hogy embertársunkkal állunk szemben? Nem úgy kellene mindenkivel viselkedni, mintha szeretetre szoruló beteg lenne? Akkor biztosan nem követnénk el hibát, hiszen nem az a bűn, ha makkegészséges embert dédelgetünk, hanem az, ha beteg embert bántunk.

Keserűen elmosolyodott erre a furcsa ellentétre, amely egy nem éppen elszigetelt gondolatvilágot jellemez. Most világosan látta ennek a sivár felfogásnak minden árnyoldalát. Nemcsak késsel és puskával lehet

ölni. Nemcsak a harctereken gyilkolják egymást az emberek, hanem a békés életben is, az egymással való érintkezéssel is. Vajon akkor, amikor az emberek egymással szemben állva veszekednek, sértegetik, gyalázzák egymást, tudják-e, milyen mértékben ártanak a másiknak, hány esztendőt rabolnak el a másik életéből, van-e fogalmuk arról, milyen rombolásokat végeznek a másik ember szervezetében, milyen rostok feszülnek meg, milyen nedvek kiválasztása indul meg, milyen egyensúly borul fel, s ha tudnák, törődnének-e vele? Pedig a népszerű orvosi cikkek egész tömege világosítja fel az avatatlanokat az izgalom hatásáról, a lelki megrázkódtatások súlyos élettani következményeiről, de sajnos, aki elolvassa, utána rendszerint nem azt vizsgálja kínzó lelkiismeretfurdalások közepette, hogy vajon kinek ártott ilyen módon, hanem gyűlölettel gondol azokra, akik őt bántották. És a tanulságoknak erre a sajátosan önző módon történő levonására azt mondják, emberi, mint minden más gyarlóságra, s bármennyire furcsán hangzik is, embertelenségre. Egyedül az erényeket tisztelik meg emberfölötti jelzővel, mintegy megmutatva, hogy mi természetes és mi szokatlan az emberben.

Tovább törte a fejét azon, hogy vajon még kinek árthatott ilyen módon, aztán belefáradt a töprengésbe, hamar átlátta ugyanis, hogy a legtöbbször követni sem lehet, milyen sebek keletkeztek egy-egy meggondolatlan, ingerült szó nyomán, mit indított el, vagy mit súlyosbított. Az ilyesmit még kevésbé lehet tudni, mint azt, hogy mennyi áldozata volt a vaktában ledobott légibombának. Csak az biztos, hogy pusztít a szó is, büszkeségünk, a tagolt emberi beszéd, gondolataink kifejezésének az élővilágban páratlan eszköze.

Mégis, amikor le kellett volna vonnia a végső következtetést, már megjelentek az ellenérvek, és újra összezavarták gondolatait. Mert valóban üdvösen és szépen hangzik az emberi együttélést széppé tevő sze-

retet szava, a mások iránti gyengédség, figyelem, tapintat, csak éppen az kellene hozzá, hogy mindenki egyformán igényelje és gyakorolja. Családi, baráti, hivatali körben életelvként fogadható el az a parancs, hogy ne emeljük a másik ember vérnyomását, ne szoszorítsuk el a szívét, ne okozzunk neki gyomorfekélyt vagy idegbajt. De vajon ugyanilyen módon kell vigyáznunk azok egészségére is, akikkel szemben a kemény magatartás a helyes? És ki dönti ezt el? Gazemberek esetében könnyű az ítélet, őket egyenesen bűn óvni a kemény szótól, ha annak elkövetkezik az ideje. De az átlagvilágban, ahol a lelkiismeret a bíró, legfőljebb az érzelem a törvény, ugyan ki tudná pontosan megállapítani, hogy ki mit érdemel, s vajon az oktalan gyengédség nem rontja-e tovább a jellemet, s nem inkább érverést szaporító szavakra lenne szüksége annak, aki rossz úton jár, tekintet nélkül arra, hogy az indokolt keménység károsan hat-e egyes belső kiválasztási mirigyekre.

Megpróbálta elhessegetni ezeket a gondolatokat, nem mintha nem méltányolta volna erkölcsi súlyukat, hanem mert káros fényűzésnek tartotta olyasmik fölött töprengeni, amik inkább erkölcsbölcselőkre, nevelőkre tartoznak, olyanokra, akik meg akarják javítani az emberiséget, és ennek érdekében kísérlik meg, hogy rendet teremtsenek az emberi gondolkozás zűrzavarában. De miféle nagyzási hóbort világmegváltó gondolatokkal foglalkozni az olyan embernek, aki válságos helyzetben vergődik, s akinek számára az lenne helyes és ésszerű, ha a saját bőrét igyekezne valahogyan megmenteni.

Nincs ebben semmi kárhoztatnivaló, nem mások rovására szeretne kimászni a pácból. Sajnos, az is az ember elkorcsosultságára vall, hogy amikor bajba kerül, régi botlásai jutnak az eszébe, ahelyett hogy minden erejével menekülni igyekezne, mint az életösztöneinek teljes birtokában levő, az elmélkedés bénító

hatását nem ismerő állat. Vagy ha töpreng, akkor legalább a cél érdekében fogná össze gondolatait, hogy ne csapongjanak minden gátlás és rendszer nélkül összevissza. Ez azonban sehogyan sem sikerült neki, s néha a képtelenségeknek olyan kavargása tombolt az agyában, hogy kétségbevonta elméje épségét, s nem látta értelmét annak a kifejezésnek, hogy valaki épelméjű. Hogyan is lehet a szó szabályos értelmében épnek nevezni a gondolkozás szervét, amely elképesztő fegyelmezetlenséggel működik, félelmetes mennyiségben alkot képzeteket és ítéleteket, amelyeket a következő pillanatban esetleg megtagad, szeszélyes benyomások rabja, s bármilyen úgynevezett rendkívüli esemény alkalmas arra, hogy felboruljon benne a rend, pontosabban, az az állapot, amelyet rendnek hitt.

Ez a gondolat hirtelen új lehetőségeket hozott a felszínre. Hátha megőrült, valamilyen ok miatt megbomlott az agya, s mindaz a furcsaság, ami érte, ennek tulajdonítható. Hallott is már olyasmiről, hogy valaki hirtelen elvesztette az emlékező képességét, kilépett otthonából, világgá ment, vonatra ült, nem tudta, hova megy, honnan indult el, és miért. Ez a feltevés szinte kellemesen érintette, hiszen ebben az esetben szó sem lehet titokzatos bűntényről, semmiféle felelősségrevonás elől nem kell menekülnie, a felelősség kérdése fel sem vetődhet, a beszámíthatatlanság még egy esetleges elkövetett bűntény esetében is teljes bántatlanságot biztosít, legföljebb zártintézeti kezelést tesz szükségessé, ahol meg is gyógyíthatják, s egészségesen térhet vissza a polgári életbe. Mindez hosszú pihenést, kikapcsolódást, szerető gyógykezelést tesz szükségessé, egy kis szabadságolást a mindennapi életből, talán olyan testi és szellemi felfrissülést, amilyenről a napi robotban elfáradt ember álmodni sem mer.

De ez a reménysugár is csak rövid ideig ragyogott. Amilyen hirtelen jött a vonzónak látszó gondolat, olyan gyorsan el is vesztette valószínűségét. Lehet,

hogy vannak, akik őrültségbe menekülnek kínzó bonyodalmak elől, erre az irodalomban is számos példát találunk. Valaha szokás volt előkelő és gazdag családok megtévedt gyermekeit elmegyógyintézetbe dugni, hogy megmentsék őket a törvényes következményektől. De más dolog őrültséget színlelni, s megint más megőrülni. Ha a teljes épelméjűség és az őrültség között nincs is pontos határvonal, s a két véglet között számtalan az átmeneti eset, mégis vannak megbízható módszerek annak eldöntésére, hogy valaki beszámítható-e, vagy nem az. Gyakran visszaélnek a határok elmosódottságával is, s amikor valakiről kisütik, hogy „nem normális", vagy hogy „bolond", ez inkább szitkozódásnak tekinthető, mint kórismének. Még az a tény is, amelyet az imént fedezett fel egy kissé feldúltan, hogy tudniillik az elme rendkívül csapongó módon dolgozik, méghozzá szakadatlanul, éjjel-nappal, csak annyit jelent, hogy az emberi agy elképesztő munkaképességgel dolgozik, sokszorosan felülmúlja az úgynevezett gondolkodó gépeket, pedig azok néha szinte eget verő teljesítményekkel ejtik bámulatba a világot.

Bármennyire kényelmes lenne is számára, nem áltathatja magát azzal, hogy megőrült. Szó sincs arról, mintha elvesztette volna emlékezőképességét, sőt, egyetlen mozzanat kivételével túlságosan is jól emlékszik mindenre, fájó pontossággal. Elméje talán még soha, a legbonyolultabb jogi ügyek során sem végzett ilyen sokrétű tevékenységet, mint most, amikor emlékezetének egyetlen homályos pontját szeretné felderíteni a logikus gondolkozás erejével. És bármennyire furcsán hangzik is, maga az a tény, hogy tisztán felismeri gondolkodó agyának gyarlóságait, a gondolatok rendszertelenségét, csapongását, arra vall, hogy birtokában van józan értelmének, s okszerű következetességel tudja elbírálni saját elméjének megnyilvánulásait. Őrült ember ilyesmire nem képes, hiszen be-

tegségének egyik legjellemzőbb tünete, hogy nem tud róla, s éppen elméjének rendhagyó működése következtében teljesen kizárt annak a lehetősége, hogy elemezze önmagát.

Már az elmeállapotával kapcsolatos kérdések és kétségek puszta felvetése is arra vall, hogy értelme nemhogy elhomályosodott, hanem ellenkezőleg, inkább élesedett, éppen annak a fokozott szellemi erőfeszítésnek a következményeképpen, amellyel szeretné megtalálni a kibontakozás útját. Olyan gondolatokkal lett gazdagabb, amelyek eddig nem juthattak eszébe, mert a szükség sohasem kényszerítette rá arra, hogy ennyire, ilyen kíméletlenül szemügyre vegye saját magát. De ezt a gazdagodást szívesen odaadta volna a rejtély akármilyen szerény megoldásáért, azért a varázsigéért, amely kiszabadította volna a bizonytalanságból, s végét vetette volna annak az egyre fájdalmasabb élveboncolásnak, amelyet képtelen volt abbahagyni, talán azért is, mert még mindig remélt, s úgy hitte, ez az egyetlen mód, amelynek segítségével megtalálhatja a megoldást.

Már szinte önállóan formálódtak a gondolatai, s egymás után, bámulatos tisztasággal jutottak eszébe régen elfelejtett vagy teljesen jelentéktelennek vélt események. Segített például a pénztárosuknak abban, hogy jóvátegye sikkasztását, mielőtt még rájönnek a dologra. Csak huszonnégy órát kért tőle a fiatal pénztáros, hogy pótolhassa a hiányt, különben nem marad más kiút számára, mint a halál. Bonyolult szerelmi ügyének zavaros, néha összefüggéstelen részleteit mesélte el annak megokolására, hogy miért volt kénytelen idegen pénzhez nyúlni. Könyörögve ismételgette, hogy emberéletről van szó, s nem is egyről. Azért fordult hozzá, mert ő az, akiben lelke mélyéből megbízik, tudja, hogy nem csalódik benne, ismeri mély emberiességét, s tudja róla, hogy ő a törvények, a rendeletek

rideg betűit is csak eszköznek tekinti annak érdekében, hogy szebbé tegye az emberek életét.

Ezt ugyan erős túlzásnak találta, mégis úgy döntött, bár nem könnyen, hogy segít a megtévedt emberen, kockáztatva azt, hogy ha az illető nem tudja előkeríteni a hiányzó összeget, akkor semmi sem mossa le róla a bűnpártolás vádját. Mellékesen azt is tudta a pénztárosról, hogy szeret inni, rendszeres látogatója a lóversenyeknek, könnyen elképzelhető tehát, hogy valamilyen „biztos" tipp birtokában közpénzen kísértette meg a szerencsét, hogy aztán a remélt nyereségből tegye vissza a lopva kivett pénzt. Sajnos, a szerencse nem azoknak szokott kedvezni, akik számára élet-halál kérdése a nyereség, inkább azoknak, akik csak szórakozásból játszanak, nem törődve a nyereséggel vagy a veszteséggel.

Másnapra a pénztáros előteremtette a nem is jelentéktelen összeget. Honnan, hogyan – nem árulta el. Mindenesetre sikerült neki, s a gyötrelmesen eltelt időszak végre meghozta a megnyugvást. Mivel az ügy tökéletesen rendeződött, erkölcsi aggályai is eltűntek, jószívű segítőnek és nem bűnpártolónak tekintette magát, noha megesküdött magának, hogy ilyet nem tesz többé, s a pénztárossal is közölte, hogy ez volt az utolsó eset, legyen neki ez a kínos ügy egy életre szóló tanulság. A pénztáros hálálkodva bólogatott, de mintha valami alig észrevehető ellenszenv kifejezése jelent volna meg a tekintetében. Akkor nem tűnt fel neki, most azonban a jelenet minden apró részlete eszébe jutott, olyan mozzanatok is, amelyeket akkor nem figyelt meg.

Könnyű lenne most arra következtetni, hogy a pénztáros újra sikkasztott, s a felfedezett bűncselekmény felderítése során előkerült a régebbi, az eltussolt eset is. Erre azonban már csak azért sem kerülhetett sor, mert a pénztáros körülbelül másfél éve megvált a vállalattól, a legszabályosabb és legbarátságosabb körül-

mények között, mindent tökéletesen átadott, kitűnő ajánlással lépett egy másik vállalat kötelékébe. Hogy aztán új állásában hogyan állta meg a helyét, nem tántorodott-e meg újra (az emberek életük során néha megdöbbentően ugyanazok tudnak lenni), talán nagyobb kárt okozva, mint első alkalommal, ezt valaha is csak véletlenül tudhatta volna meg, s akkor is legfőljebb csak helytelenithette volna lágyszívűségét, arra gondolva, hogy ha akkor nem engedi magát mézesmázos szavakkal letéríteni a szabály és a jog álláspontjáról, akkor a bűnös folytatás elmarad, s ki tudja, talán az illető jellemére is jó hatással lett volna a törvényes út kemény figyelmeztetése.

De mindez csak feltevés, s nincs nagyobb valószínűsége, mint annak, hogy egy könnyelműen eldobott rozsdás gombostű kisgyerek kezébe kerül, és súlyos sérülést okoz neki. És ez nemcsak afféle ötletszerű, az előbbi esetet megvilágító példa, hanem megtörtént valóság, s agya, ez a könyörtelen pontossággal dolgozó vizsgálóbíró erre is emlékeztette. Valóban, most eszébe jutott, hogy a zsebében találta a rozsdás gombostűt, valószínűleg valamelyik iratról került oda. Még boszszankodott is a kis park padján, ahol üldögélt, s noha nem szúrta meg az ujját a tűvel, amikor a zsebébe nyúlt, mégis haragosan dobta el, azzal a heves mozdulattal, amellyel az ember élettelen tárgyakat szokott büntetni. Már akkor eszébe jutott, futólag ugyan, hogy nem kellett volna eldobnia a gombostűt, egy ott játszó kisgyerek megtalálhatja, esetleg le is nyeli, de már ki is esett az elméjéből, mint valószínűtlen gondolat, nem rá tartozó milliomod-lehetőség.

És most ez is eszébe jutott, ahogyan a gondolatok egymásba kapaszkodva előbb-utóbb mindent felszínre rángatnak. Gyakorlati jelentősége persze ennek az emléknek sincs, s csak mosolyogni lehet egy olyan elképzelésen, hogy a vádlottak padján ül, miközben az ügyész azzal vádolja, hogy a lelkiismeretlenül eldobott

rozsdás gombostű segítségével egy kisgyerek halálát okozta. Mosolyogni? Már nem mosolygott, s vágyódva képzelte el magát, amint helyesen cselekszik, a gombostűt papírba csomagolja, s úgy dobja bele egy szemétládába.

Megint elszorította a szívét a gondolat: hányszor ártunk másoknak úgy, hogy nem is tudunk róla, nem rosszindulatból, csak nemtörődömségből, mások iránti érzéketlenségből, a paragrafusok szempontjából megfoghatatlanul. Milyen esetlen, durván összerótt alkotmány tulajdonképpen a törvény, nem hatol le az emberi lélek mélyébe, külsőségekkel foglalkozik, gyilkossággal, lopással, betöréssel, sikkasztással s a változó politikai hatalom elleni vétségekkel, de nem tud elérni a bajok gyökeréig, pedig minden onnan indul el. Milyen keveset mond az egyénről egy kitöltött kérdőív, egy kihallgatási jegyzőkönyv, orvosi lelet, fénykép, igazolvány. Még azok a régi emlékek is, amelyek szorultságában most egymás után eszébe jutottak, mindössze tárgyi események, mélyebb lelki gyökerek, határozottan és kizárólagosan egyéni vonások nélkül, s még azt sem tudta megállapítani, hogy tettének rugói benne rejlettek-e, vagy külső megszokás, valamilyen társadalmi beidegzettség hatása késztette őt ilyen vagy olyan cselekvésre.

Nem egy tettén elgondolkozott, és feltette magának a kérdést: mennyi vagyok ebből én, és mennyi más, és micsoda? Könnyű volt kimutatni a társadalmi kapcsolatokat például abban, hogy közbenjárásával, egy régi ismerőse révén juttatta be egyik hivataltársa tehetségtelen fiát az orvosi egyetemre. A szépnek tartott baráti érzés és önzetlen segítő készség eredményeképpen végül is egy rossz orvost szabadítottak a gyanútlan betegekre, ilyen következményre azonban nem is gondol az az ember, aki rendkívül elégedett magával, mert úgy érzi, hogy baráti kötelességet teljesített, a társadalmi együttélést szolgálta a szeretet melegével.

Ugyan milyen módon is juthatna a tudomására egy esetleges orvosi műhiba, amelynek távoli okai között a melegszívű jó barát is szerepel? A személyes kapcsolatok, amelyeket sokan egy rideg világ oázisainak tartanak, számos igazságtalanságot okozhatnak, néha gyilkos következményekkel, de nincs törvény, amelynek a keze el tudna érni idáig.

És milyen ritkán lehet a paragrafusok betűivel körülhatárolni a mérgező szavakat, az alattomosan terjedő rágalmakat, az emberek lelki nyugalmát elrabló, néha talán csak felelőtlen gépiességgel kimondott szidalmakat, mások életében való kéjes vájkálást, a szórakoztató pletykálkodást, amely a társadalmi érintkezésnek szinte nélkülözhetetlen megnyilvánulásává vált. Most eszébe jutott úgyszólván minden másokról kimondott rossz szó, felelőtlen híresztelések, „állítólag" kezdetű mondatok a mindennapi élet rendhagyó jelenségeiről, ferdültségeiről, hiszen ami jó és dicsérendő, az egyben érdektelen is, beszédtémának semmi esetre sem alkalmas. Aztán bosszankodva gondolt arra, hogy az ilyen tépelődés megint csak fölösleges kitérő, semmi esetre sem vezet célhoz, s csak arra alkalmas, hogy megundorodjék saját magától, és felfedezze olyan esendőségeit is, amelyek talán sohasem váltak volna benne tudatossá.

Azon nem is csodálkozott, hogy a pletykáról nőkkel kapcsolatos élmények jutottak eszébe, a megértő, sőt, hamiskásan hunyorgató közszellem által nőügyeknek nevezett különféle bonyodalmak, élővilágunk szerelmi megnyilvánulásai, ez a furcsa és érdekes küzdőtér, amelynek a becsületes játékszabályait meg sem fogalmazták, nemhogy betartanák. Ez az a világ, ahol minden szabad, és semmi sem, ahol a vak ösztön, a társadalmi megkötöttségek és előítéletek küzdenek egymással, mély érzésekkel és felületes vonzalmakkal, s néha a természet, néha a szervezett közösség hallatja szavát. És mialatt az őserejű szenvedélyeket az emberi világ-

ban úgy igyekeznek szabályozni, mint egy vad folyót, a háttérben az élet folyamatosságának törvénye áll mint állandó tényező.

Ő sem kerülheti ki kutatómunkájában ezt a fontos jelenséget. Hátha nő van a dologban, ez késztette esztelen lépésre, szökésre, szöktetésre, menekülésre. De miért nem tud róla? Talán már annyira elhatalmasodott rajta a pusztító szenvedély, hogy nem is tudja, miről vagy kiről van szó? Ezen önkéntelenül elmosolyodott. Szép kis lovag, aki a vakmerő kaland közben elfeledkezik arról, hogy kit is akart megszöktetni, honnan és hova! Rázta a fejét. Képtelenség, nevetséges! A modern élet taposómalmában amúgy is egyre kevesebb az idő romantikus őrültségekre. Az egyszerű emberek az irodalom, a színház és legfőképpen a mozi jóvoltából jutnak hozzá az emésztő szerelem élményéhez, hogy utána tovább könyveljenek, kiszolgáljanak, szállítsanak, jogi tanácsokat adjanak, megédesítve a munka egyhangúságát egy kis végzetes érzéssel.

De ugyan hány ember elemzi ezt az elsődleges érzést, miközben úgynevezett merész tréfákat mesélgetnek egymásnak társaságban, vidáman kacsingatva? Igaz, szívesen hallgatják Rómeó és Júlia történetének költőiségét is, bár ritkábban és kisebb meggyőződéssel. A szerelem dolgában mindennél nehezebb bűnösséget kimutatni, hiszen vannak országok, ahol még az emberölést is indokoltnak fogadja el a törvény, ha a véres tett indítéka szerelmi szenvedély. Vajon a jövő emberének gondolatvilágában milyen helyet foglal el ez a hatalmas érzés?

Jövő embere! Keserűen csóválta a fejét. Ugyan mi köze lehet neki a jövő emberéhez? Majd éppen tőle vár valaki útmutatást, olyan embertől, aki maga is útmutatásra szorul, de nincs, akihez fordulhatna, s úgy látszik, saját maga is csődöt mond mint tanácsadó. Erőfeszítései nemcsak eredménytelenek, de nevetségesek is. Mit szólna bárki ahhoz, hogy itt ül a vonaton

egy ember, a saját múltjában vájkál, s mindenáron valami kézzelfogható bűnügyet szeretne találni, ponyvaregénybe illő fordulatokra szeretne bukkanni, s tulajdonképpen azt sem tudja, minek örülne jobban: ha találna valamit, vagy ha nem. Mert ha találna, akkor legalább tudná, hogy miért és mi elől menekül, de kérdés, hogy üldözött vadnak lenni jobb-e, mint a bizonytalanság. Ha pedig nem talált semmit, amire különben a legnagyobbb a valószínűség, akkor bizonyos ugyan, hogy nem keveredett bele semmiféle bűnügybe, a rejtély megoldása viszont távolabb van, mint valaha, vagy ugyanolyan távol, mint eddig, ami egyre megy.

Ennyire reménytelennek látta a helyzetét, s már szinte a végsőkig elkeseredve gondolt arra, hogy' jön ő mindehhez, mivel érdemelte ki ezt a sok bajt! Hogyan jutott idáig? Legalább tudna róla! Vaksors? Ez csak egy szó. Mi van mögötte? Már régen leszámolt az olyan kegyes intelmekkel, hogy a jó elnyeri jutalmát, és a rossz a büntetését. Inkább azt tapasztalta, hogy mindenki annyi igazsághoz jut, amennyit ki tud magának harcolni, vagy amennyi megérdemelten vagy érdemtelenül az ölébe esik. Arra sohasem számított, hogy valami egyetemes igazság vezérli élete során, csak abban reménykedett mindig, hogy aki igyekszik megmaradni az egyenes úton, az elkerülheti a legveszélyesebb szakadékokat. És még ez a szerény életbölcselet is csődöt mond? Tulajdonképpen szürke, pontosan beosztott élete volt, s azok az események, amelyeket a zaklatott emlékezés felnagyított, akárkivel előfordulhattak, s bizonyára elő is fordultak, még cifrábbak is. Nyugodt lelkiismerettel elmondhatja magáról, hogy igyekezett emberhez méltó életet élni, s neki sokkal többen ártottak, mint amennyit ő ártott másoknak, ha ugyan egyáltalán ártott. Sohasem vágyott karrierre vagy vagyonra, nem irigyelte azokat, akik magasabb beosztásban dolgoztak, és jobb anyagi körülmények között éltek, mint ő. Nem érdemelne meg leg-

alábbis egy kis nyugalmat, ha mást nem is? Meddig kénytelen még tűrni ezt a lealázó állapotot?

Nyomott hangulatát ingerültség váltotta fel. Úgy találta, hogy túlságosan keveset tett eddig, és túlságosan sokat töprengett. A különféle, egymást váltó kalauzok kétes értékű közléseit szinte meghunyászkodva fogadta, s ahelyett hogy kifelé tekintve keresett volna kapcsolatot a külvilággal, befelé fordult, önmagába roskadt, és saját életében igyekezett felfedezni valami lealacsonyítót, hogy megtalálja kálváriája okát. De ennek véget kell vetni!

Sajnos, egész élete folyamán végigkísérte az a rossz és idegromboló tulajdonsága, hogy túlságosan komolyan vette a dolgokat, számára mindennek súlya volt, sorsdöntő fontosságot tulajdonított odavetett szavaknak, s még akkor is rágódott rajtuk, amikor az, aki mondta őket, már régen elfeledkezett róluk. Hányszor megfogadta már, hogy leküzdi az első benyomás kóros túlméretezettségét, s igyekszik az óriásként felbukkanó bántalmakat enyhültebb formában elképzelni, hiszen még az öröm is elhalványodik, pedig azt állandósítani szeretné az ember, s kesereg elmúlásán. Mennyivel inkább veszít fullánkjának mérgéből a bosszúság, a bánat, a sérelem. A legmélyebb gyászt is erőltetni kell egy bizonyos idő eltelte után. A bölcsesség titka: minden élményt többnaposnak látni! Még a közmondások is türelemre intik az embert, ne vegyen mindent rögtön a szívére, várjon, ne siessen, mély lélegzettel csillapítsa hirtelen indulatait, számoljon, mérlegeljen, aludjon egyet az izgalmakra, ne engedje magát elsodorni a vad hirtelenséggel támadt szenvedélyektől, gondoljon arra, hogy nem eszik a levest olyan forrón, ahogyan főzik.

De ő mindig megégette a száját a forró levessel, s a pillanat fájdalmában sohasem tudott arra gondolni, hogy a seb beheged, a idő és az élő szervezet kifejti gyógyító hatását, ha hagyják. Talán most is az a baj,

hogy megsokszorozott súllyal érez minden kellemetlenséget, nagy dolgot csinál kínos, de semmi esetre sem sorsdöntő kalandjából, s mindezek tetejébe túlságosan is szabályos módon keresi a kiutat, mintha bizony minden szabályos lenne az életben! Ugyan! Hiszen a szabályokat sem ismerjük valami alaposan, ha ugyan egyáltalán vannak szabályok, s könnyen lehetséges, hogy ezeket a szabályokat a hittel tévesztjük össze, erősen hiszünk valamiben, mert belénk nevelték, és megszoktuk, elfogadtuk, aztán kiábrándulunk, hogy új ábrándok lépjenek a régiek helyébe.

Éppen ideje lenne szakítani ezzel az egyre tarthatatlanabb helyzettel. Ki ismeri őt az egész vonaton? Senki. Ki tud gyötrelmeiről? Senki, az egy szál kalauzon kívül. De a kalauz csak egyetlen ember, elvész a sok száz utas között. Mi lenne, ha ő is, mint a többi utas, leszállna valamelyik állomáson? Hogy melyiken, az teljesen tőle függ. Azt választja ki, amelyiket akarja, meggondolásból vagy szeszélyből, teljesen mindegy! Leszállna, bemenne a városba, észre sem vennék, elvegyülne a többiek között, sohasem tartotta magát kimagasló, feltűnő egyéniségnek. Elkezdene élni ott, úgy, mint mások. Bizonyára akadna számára munka, hiszen szorgalma és megbízhatósága ellen sohasem volt kifogás. Bizonyos, hogy megbecsülést szerezne magának, s mivel távol áll tőle a mindenáron való érvényesülés vágya, ellenségei sem lennének, inkább barátai, egy idő múlva hozzászoknának az arcához, hangjához, egyéniségéhez, talán meg is szeretnék, semmi esetre sem tekintenék idegennek, inkább maguk közé valónak.

A gondolat, amelyet már elhatározásnak is tekinthetett, valósággal fellelkesítette. Végiggondolta a lehetőségeket, s egyre szilárdabb meggyőződésévé vált, hogy végre a helyes úton jár. Még nem öreg, alkalmazkodni tudna az új körülményekhez. Hamarosan ismert lenne pontosságáról. Rendszeresen korán kelne, ahogy szokott, hogy elvégezhesse reggeli tornáját. So-

hasem panaszkodott a munkájára, és egészen bizonyos, hogy nem venne részt semmiféle klikkben vagy csoportosulásban, bár természetesen meglenne a baráti társasága. Sohasem volt különc, zárkózott, az ilyen viselkedést póznak, hatásvadászatnak tartotta, lévén az ember társas lény. Ő sohasem gubózott be, szeretett „összejönni", elmenni valahova, beszélgetni, megünnepelni valamit. A társaság kedvéért hajlandó lesz vasárnap templomba is elmenni, utána bizonyára összegyűlnek majd egy kis sörözésre, s lehetetlenség, hogy ne akadjanak olyanok, akik szeretnek kártyázni, sakkozni, nótázni, biztosan akad bélyeggyűjtő és sportember is, mint minden közösségben. Mindig az időjárásnak megfelelően öltözik majd, időnként moziba is megy, s ha ajánlanak neki valami jó könyvet, elolvassa, hiszen vannak néha üres vasárnap délutánok, amikor az ember ledől a heverőjére, és olvasgat, amíg el nem álmosodik. Fogorvoshoz is kellene járnia, s ha lenne valakinek valamilyen jó szere hajhullás ellen, azt bizony hálásan fogadná, mert bár nem volt különösebben hiú, kopaszodni nem szeretett. S ha sikerülne olyan lakást kapnia, amelynek délre néző erkélye van, napozhatna is kedvező időben, nem túlzottan, csak annyira, hogy egészséges, előnyös arcszínre tegyen szert. Társaságban nem vallana szégyent, már csak azért sem, mert sok viccet tud, az ilyen embert szeretik a többiek, s nem azokat, akik olyanok, mint a savanyú uborka, szótlanok, s rosszkedvüket úgy terjesztik, mint valami ragályos betegséget. Tőle távol állt a mogorvaság, nem zárkózott el az élettől, szerette megenni, meginni a magáét, egy-egy csinos nőnek utánanézett az utcán, s ha egy kedvére valóval megismerkedne társaságban vagy akárhol, közelebbi kapcsolat sem lenne kizárt lehetőség. Csendes estéken meg rádiózgatna, rakosgatná a könyveit, vagy igyekezne elmélyedni a foglalkozásával kapcsolatos tanulmányokban, hiszen az ember sohasem tudhat eleget, s már csak azért is kell ál-

landóan tanulnia, hogy megtartsa a meglevő színvonalat.

Ezek a kilátások felemelő érzéssel töltötték el. Íme, pusztán gondolati úton meg lehet fordítani az ember hangulatát, s amikor az emésztő önmarcangolás helyét a tettek tervei foglalják el, már nem érzi magát az ember a sors játékszerének. Végre megoldást talált. Ennek a fordulatnak a jelentőségét nem lehet eléggé értékelni. És egyedül tőle függ, hogy véglegesnek tekinti-e ezt a megoldást vagy nem. Megteheti, hogy addig dolgozik új életében, amíg el nem kopnak a szervei, vagy amíg valamilyen betegség nem végez vele. De átmeneti megoldásnak is tekintheti helyzetét, amíg tisztázódnak körülötte a dolgok. Mindenesetre maga határozná meg, hogy mit akar tenni és mikor, saját kezébe venné sorsa intézését, nem lenne kiszolgáltatva másoknak, akiknek a jóindulatáról sincs meggyőződve, s hogy nem csinálnak szívügyet a dolgából, abban szinte biztos volt.

Helyes, mindenkinek megvan a maga baja, de hát akkor őt se boldogítsák, hanem nyugodjanak bele, hogy ő is igyekszik törődni a saját dolgaival. Ne bolondítsák többé, hanem mondják meg őszintén, hogy nem számíthat rájuk. Ne álljanak az útjába, ha már segíteni nem tudnak. Nem haragszik rájuk, még azt is kész elismerni, hogy nem volt haszontalan ez a nyomasztó közjáték, hiszen annál jobban esik majd a nyugalom, amikor maga mögött tudja a lidércnyomást. Már az a puszta lehetőség is, hogy leszállhat a vonatról, örömmel töltötte el. Végre szilárd talaj lesz a lába alatt a szó szoros és képletes értelmében egyaránt. Önmagára lesz utalva, ez küzdelmet és felelősséget jelent, a bátor ember azonban nem riad vissza a megpróbáltatásoktól, önmagában találja meg az erőt a nehézségek leküzdésére. Lehetséges, hogy később váratlan nehézségek tornyosulnak eléje, ezekre azonban nem akart gondolni, a jövőnek csak a rózsás oldalai ra-

gyogtak feléje, s ezt az érzést már senki sem veheti el tőle, még akkor sem, ha később előtűnnek az árnyoldalak is. De még egy új galiba is többet ér, mint a régi, amelybe lassan belekorhad az ember, vigasztalanul, gyáván megnyugodva.

Körülnézett. Mások is készülődtek a fülkében, bár a vonat még nem lassított, de az egyhangú kattogás már itt-ott mellékhangokkal keveredett. A kis család már öltözködött, egy kis idegességgel utasítgatták egymást a szülők, a férfi a nehéz csomagot emelte le, az asszony a kisgyereket öltöztette. Az öreg nem készülődött, nyilván még nem akart leszállni. Aztán fokozatosan lassítani kezdett a vonat, már veszteglő szerelvények és épületek között robogtak, s a szürkületben egyre több fénypontból lehetett arra következtetni, hogy nagyobb városhoz közelednek. Ezt is jónak találta, ahhoz ugyanis nem volt kedve, hogy faluban vagy akár kisvárosban húzza meg magát, esze ágában sem volt elvonulni a világtól, s nem feledkezett meg arról a szempontról sem, hogy nagyvárosban nem keltene feltűnést, könnyebben el tudna helyezkedni. Régi igazság ugyanis, hogy minél nagyobb a tömeg, annál személytelenebb az ember. Óvatosan bár, de ő is készülődni kezdett. Kipillantott a folyosóra, de nem látta a kalauzt, s feltehető, hogy már nem járja végig a vonatot addig, amíg az új utasok fel nem szállnak.

Mély lélegzettel igyekezett csillapítani heves szívdobogását, karjára vette felöltőjét, fejére tette a kalapját, megragadta bőröndjét és aktatáskáját, majd határozott, mindamellett könnyed léptekkel kiment a folyosóra, előrement a kocsi elejére, letette a bőröndjét, hátával nekitámaszkodott a mosdó oldalának, s vágyódva, reménykedve nézte az ajtót, amely mögött ott tudta a meredek lépcsőt, annak három fokát, amelyen keresztül kiléphet végre ebből az egyre megalázóbb, egyre elviselhetetlenebb helyzetből. Hagyta, hogy mások eléje álljanak, nem akart sem az első,

sem az utolsó lenni, szerényen, feltűnés nélkül szándékozott leszállni, s már a lépéseit is kiszámította, nehogy leessen a lépcsőről, s magára vonja a figyelmet.

Most már észrevehetően lassított a vonat. Egyre inkább verejtékezett a homloka, s ezekben a nehéz pillanatokban úgy érezte, hogy sohasem volt válságosabb helyzetben, mint most. Ésszel fel tudta fogni a túlzás nagyságát, hiszen csak nemrég bukkant fel az emlékezetében nemegy olyan esemény, amelynek a szó teljes értelmében élet-halál jelentősége volt. Ilyesmiről most nincs szó, ebben szinte biztos volt, de éppen az zavarta meg ítélőképességét, hogy nem tudta pontosan, miről van szó. Egy bizonyos: valamire elhatározta magát, és ez az ő elhatározása, amely mögött szabad akarata áll, senkivel sem beszélte meg, nem tanács-alamizsnákkal segítették hozzá, hogy elszánja magát valamire. És nem is valami hirtelen szeszélyből fakadt ötlet ragadta magával, hanem alaposan végiggondolt, bár kétségtelenül jogos indulatból fakadt tervet hajt végre. De ha úgy akarja – ez hirtelen jutott eszébe –, még mindig meggondolhatja magát, nem száll le, ehhez is joga van, visszamehet a fülkéjébe, leülhet újra az ablak mellé, s úgy várhatja sorsa jobbra, balra vagy semerre fordulását.

De azt is tudta, hogy éppen ez az, amire többé nem hajlandó. Nem kesereg többé ölbe tett kezekkel, vége az önmarcangolásnak. Nem ijed meg az ismeretlentől, s ha lesznek is nehézségei, biztos, hogy fölébük kerekedik, remélve, hogy ezek a nehézségek nem haladják meg az erejét. Valamilyen kockázatot vállalnia kell. Jó lenne tudni persze, hogy mekkora ez a kockázat, de sajnos, a kockázat fogalmának egyik jellemző vonása, hogy nehéz előre kiszámítani. Mégsem volt kishitű, és igyekezett azokra a kellemes lehetőségekre gondolni, amelyek kezdetben kapcsolódtak az ötlethez. Zsebkendőt húzott elő kabátja bal belső zsebéből, hogy

megtörölje homlokát, amikor valaki hátulról megérintette a vállát. Ijedten fordult hátra. Az öreg kalauz volt.

– Uram, önnek még nem kell leszállnia! – mondta mélyen zengő hangján, hatalmas termetével szinte föléje tornyosulva, udvariasan s egyben határozottan, azzal a fölényes jóindulattal, amely a dolgokat jobban tudó szakemberek sajátja. Alig észrevehetően hunyorított a többi utas felé, mintegy megmagyarázva, hogy miért így fogalmazta meg a figyelmeztetést, miért mondta azt, hogy „nem kell", ahelyett hogy azt mondta volna, „nem szabad". Így nem keltett feltűnést, hiszen látszólag semmi más nem történt, mint az, hogy az egyik utas tévedésből akart leszállni az egyik állomáson, holott még nem is kellett leszállnia. Nincs ebben semmi meglepő, mindennapi eset, mint ahogyan az is megtörténik, hogy az utas elfelejt leszállni, túlmegy utazása célján, s szemrehányást tesz a kalauznak, hogy miért nem figyelmeztette, majd idegesen kérdezi, hogy mikor indul a legközelebbi vonat visszafelé.

A megrázkódtatás túlságosan nagy volt ahhoz, hogy azonnal válaszolni tudott volna. A kalauz arcán a jóindulatúnak szánt halvány mosoly sem tudott teljesen elfedni egy alig észrevehető kegyetlen vonást. Most határozottan gonosznak látta a kalauz arckifejezését, s kétségbeesetten gondolt arra, hogy milyen szörnyű balszerencse üldözi. Nemcsak az keserítette el, hogy a hosszú vonatnak éppen ezen a pontján bukkant fel a kalauz, hanem az a hirtelen támadt meggyőződése is, hogy a fiatal kalauz nem lenne ilyen merev, s talán szemet hunyt volna, hiszen nem kívánható egyetlen kalauztól sem, hogy egy népes vonat valamennyi utasát szemmel tartsa, s őrültség lenne bárkinek szemrehányást tenni azért, ha a vonatra tisztázatlan körülmények között feljutott utas is leszállt volna. Ha egy kis jóindulat lenne az öregben, hátat fordíthatott volna,

s legföljebb idővel jelentette volna a különös utas eltűnését. Szinte bizonyos, hogy nem hibáztatták volna felettesei, s nyilván arra is van eljárás, űrlap, pecsét, hogy az ilyen ügyeket lezárják, és minden további következményt elhárítsanak a vasút felől.

Lehetséges, hogy lelke mélyén nem is rossz az öreg kalauz, a kötelességtudás azonban nemegyszer követtet el gonoszságot az emberrel, különösen, ha nem mint egyén mérlegeli a tettét, hanem csavarnak érzi magát egy nagy gépezetben. Példa van erre bőségesen, hiszen elég, ha újra visszagondol felkavaró háborús emlékeire, hogy megértse a kalauz álláspontját. Amellett a vasútnál a szabályok tisztelete még szigorúbb és merevebb, mint a katonaságnál. A vasút nem ismeri a huszonnégy órás szabadrablást, mint a hadra kelt sereg, ahol egy-egy nehéz ütközet után az életben maradt legénységet azzal jutalmazzák, hogy egy napra fölrúghat minden kötöttséget, amelyet az emberi társadalom elért fejlődése során. A vasút, a síneken száguldó vonatok bonyolult rendszere nem engedhet meg lazaságot, rögtönzéseket, s ha az alkalmazottak a saját fejük után mennének, zűrzavarba, fejetlenségbe fulladna a vasutasok büszkesége, a rend és pontosság. A kötelességtudás elsöpri az önérdeket is, hiszen nem kétséges, hogy a kalauznak is jó lenne, ha megszabadulna tőle, nem kellene egy ilyen bosszantóan zavaros és bonyolult úgy iránt érdeklődnie, intézkednie, tárgyalnia, elmagyarázni és továbbadni az utódjának, szóval tartani és türelemre inteni a kétes szándékú utast.

Mégis idetoppant, megjelent, mint farkas a mesében, de az is lehetséges, hogy nincs szó véletlenségről, már régen szemmel tartotta őt, s kellő időben közbelépett. Talán úgy figyelte őt, mint macska az egeret, beteges kegyetlenséggel, a ragadozó fölényével élvezte a szabadulni vágyó áldozat reményteli gyötrődéseit. Ez

az utóbbi feltételezés különösen felingerelte. Fojtott hangon válaszolt a kalauznak:

– Köszönöm a figyelmeztetést, de téved, én itt akarok leszállni!

Egy pillanatra megvillant a kalauz szeme, majd alig észrevehetően meghajolt, és udvarias mosollyal mondta:

– Legyen olyan kedves befáradni velem ide!

És már tolta is vissza az első fülke ajtaját. A fülke üres volt. A kalauz meghajolva mutatott a fülke belsejébe, mint egy szállodai liftkezelő. Mozdulatát azonban az udvariasságon kívül önbizalommal teli határozottság is jellemezte.

Egy pillanatig habozott, aztán felvette a bőröndjét, és nyomában a kalauzzal belépett a fülkébe. Nem nézett vissza, mert biztosra vette, hogy egyik-másik utas felfigyelt a kis jelenetre. S azt sem értette egészen, miért ragadta meg a poggyászát is. Talán máris beadta a derekát? Nem, nem, ezt a gondolatot visszautasította, erről szó sem lehet, mindössze nem akarja, hogy ellopják a bőröndöt, az ilyesmitől különösen akkor lehet tartani, amikor megáll a vonat, és sokan leszállnak.

A fülkében, mialatt a vonat még mindig számottevő sebességgel haladt, egyikük sem ült le. A kalauz fejcsóválva, szemrehányó hangon beszélt hozzá:

– Komolyan mondom, nem értem önt, uram! Csodálkozom a viselkedésén. Már megengedjen, hogy képzeli ezt? Ön is tudja, hogy nem szállhat le addig, amíg nem tisztázódik a dolog. Hogy jutott ilyesmi az eszébe? Alig hittem a szememnek, még hunyorgattam is, amikor észrevettem, gondoltam, talán összetévesztem valakivel. Bizony nem restelltem visszamenni a fülkéjébe, hátha ott ül ön, és annak rendje és módja szerint türelmesen vár.

– Mire? – vetette közbe bosszankodva, s azon tűnődött, mi jogon leckézteti őt a kalauz, hogy mer úgy

beszélni hozzá, mint egy taknyos gyerekhez, akit valamilyen csínytevésen értek.

– Arra, kérem szépen – válaszolt a kalauz nyugodtan –, hogy rendbe jön a dolog. Az én meglátásom szerint most már hamarosan kiderül a tévedés, nincs szükség semmiféle meggondolatlan lépésre. Az a baj, hogy sok ember nem tudja megvárni, amíg a dolgok rendes kerékvágásba jönnek, pedig aki türelmetlen, az saját magát üti el attól a lehetőségtől, hogy kikászolódjon a bajból. Úgy látszik, önnek is felmondták az idegei a szolgálatot, máskülönben eszébe sem jutott volna ilyen elhamarkodott lépés. Éppen most, amikor már egy kis jó újságot tudok mondani. A pénztáros ugyanis magához tért, és emlékezett is a dologra. Sajnos, újra elvesztette az eszméletét, az orvosok szerint átmenetileg rosszabbodott az állapota, tehát megint várni kell.

A kalauznak különösen ezek az utolsó szavai bőszítették fel. Kitört:

– Mit hazudik? Egy szó sem igaz az egészből! Nem is kaphatott új hírt, meg sem állt a vonat! Azt hiszi, nem látok át a szitán? Hülyének néz? Mit gondol, meddig lehet engem bolondítani? Az elején még beugrottam, de most már látom, mire megy ki a dolog!

Az igazság persze az volt, hogy egyáltalán nem látta, nem tudta, sejtelme sem volt, sőt, mélyen belehasított a tudatába ez a másodperc-töredék alatt félelmetessé nőtt kérdés: mire megy ki a dolog? Mégis jólesett mondani, s úgy érezte, emelt hangjával, néhány sértő szóval a kalauz fölé emelkedett. Elvégre sohasem az a fontos, hogy kinek van igaza, hanem az, hogy ki tudja eltiporni a másikat. Saját hangja nyugtatta meg némileg ebben a kiélezett helyzetben.

A kalauz arca szomorúvá vált.

– Én az ön javát akarom – mondta megbántottan –, ön meg gorombáskodik velem. Én csak egyszerű kalauz vagyok, de negyvenöt évig becsületesen megálltam

a helyemet. Engem nem hamisságra neveltek. Nem szoktam hazudni, most is az igazat mondtam. Talán ha megtanultam volna hazudni, magasabban tartanék. De én sohasem hazudtam, mert megfogadtam, amit drága jó édesanyám mondott, hogy fiam, mindig az igazat mondd, mert a hamis ember mindenre képes.

Ezek a szavak szíven ütötték. Szégyenkezve nézett a kalauzra, akinek a szemét mintha könny fátyolozta volna el. S vajon rendben van-e a szíve, a vérnyomása?

– Bocsásson meg! – mondta halkan. – Ideges vagyok, megfeledkeztem magamról. De értse meg a helyzetemet! Szeretném látni azt az embert, aki helyemben nyugodt tudna lenni.

– Persze hogy megértem – bólogatott a kalauz. – Hiszen éppen ezért kérem, hogy ne kövessen el bolondságot. Látom, jobb ember, rendezett körülmények között él, biztosan szép pozíciója van, családja van, az ilyesmit valahogyan megérzi az ember. Önnek a jóhiszeműségét eddig senki sem vonta kétségbe, de gondoljon arra, hogy ha megszökik, akkor ezzel elismeri a bűnösségét.

Ezek a szavak megint méregbe hozták.

– Miféle bűnösségemet?! – kiáltotta. – Kikérem magamnak! Ne gyanúsítson! Ilyet nem lehet mondani! Ez felelőtlenség! Vagy ha tud valamit, mondja meg! Kutyakötelessége megmondani! A gyanúsítást nem tűröm!!

Közben halk zökkenéssel megállt a vonat. A kalauz megrezzent, gépies mozdulattal kifelé akart indulni, de azonnal megállt, és nem mozdult.

– Miért nem megy? – kérdezte gúnyosan. – Minden állomáson le kell szállnia. Nincs dolga az állomásfőnökségen? Talán újabb üzenet van a pénztáros állapotáról. Hátha magához tért. Az orvostudomány csodákra képes. Vagy engem őriz?

Megvető mosollyal nézte a kalauzt, amint az méltatlankodva csóválta a fejét, de nem szólt. Ő is hallgatott,

s közben arra gondolt, hogy ha hirtelen elhatározná magát, félrelökhetné a kissé asztmásan lélegző öreget, leugorhatna a vonatról, s mire észbe kapnának az illetékesek, már bottal üthetnék a nyomát. Meg is fenyegethetné a kalauzt, hogy ha megmukkan, amíg áll a vonat, halál fia. Ponyvaregény, mozi – gondolta, és nem mozdult. De miért nem? A legkényelmesebb magyarázat az volt, hogy fél, nem akarja tovább súlyosbítani helyzetét, ha már nem tudta olyan simán végrehajtani a tervét, ahogy elgondolta. De lehetséges az is, hogy a kalauz váratlan megjelenése nem kárhozatos balszerencse volt, hanem ellenkezőleg, a jósors megnyilvánulása. Mert amire a kalauz felhívta a figyelmét, azon bizony érdemes elgondolkozni.

Valóban, nem méltó hozzá az alattomos magatartás, nem lehet kisompolyogni a bonyodalmakból, s az is igaz, hogy aki szökik, az tulajdonképpen beismerő vallomást tesz, különben minek szökne. Ezt pedig nem teheti meg, eddig meg tudta őrizni emberi méltóságát, éppen ártatlansága tudatában. A kalauz valóban köszönetet érdemel, és nem gorombaságot, hiszen helyesen mutatott rá azokra a körülményekre, amelyeket a türelmetlenség és az indulat eltakart előle.

Sajnos, mégiscsak megalázó helyzetbe jut az az ember, akinek felhívják a figyelmét hibáira, mert bár jóságosan és akár segítő célzattal, mégiscsak azt vágják a szemébe, hogy meggondolatlan, ostoba, felelőtlen. És minél igazabb a bírálat, annál sértőbb. Nem akart ő már leszállni, erről lemondott, a kalauz néhány szava helyesen világította meg ennek a kockázatos lépésnek minden veszedelmét, arra azonban képtelen volt, hogy letegye a fegyvert. Már nem volt igazán mérges, világosan átlátta, hogy nincs igaza, de annál ellenségesebben viselkedett, a kivezető utat kereső ember túlzásával nyilvánította ki mesterkélt felháborodását, hogy valahogyan kínálják már neki oda a visz-

szavonulás aranyhídját, amelyre emelt fővel léphetne rá.

– Most hallgat, mi?! – kiáltotta kihívóan. – Mit tenne, ha félrelökném, hogy csak úgy nyekkenne, és itthagynám, mint Szent Pál az oláhokat!? Azt hiszi, engem akárki büntetlenül gyanúsíthat? Mindenki kapcarongya vagyok? Nagyon téved, barátom, nagyon téved!

A kalauz szólni akart, ki is nyitotta a száját, aztán újra becsukta, végül fejcsóválva, halkan, de határozottan megszólalt:

– Nagyon sajnálom, hogy ilyen ideges. Félreértette a szavaimat. Én nem azt mondtam, hogy ön bűnös, csak azt, hogy félremagyarázhatják viselkedését. Tessék idehallgatni! A vasút is vállalja a felelősség egy részét, hiszen nemcsak az ön feledékenységéről van szó, hanem a vasút mulasztásáról is. Elég baj, hogy ilyesmi előfordulhat nálunk, de tetszik látni, nem tagadják le. Elfelejtettem mondani, hogy a vasút gondoskodik az élelmezéséről is az étkezőkocsiban. Sajnos, a hálókocsiban nincs hely, de elég üres a vonat, végig lehet feküdni az ülésen. És reméljük, most már nem tart soká. Egy kis türelem!

Ezzel az utolsó szóval lerontotta az eddigiek értékét. Mert akit türelemre intenek, annak finoman bár, de értésére adják, hogy türelmetlen, esetleg felelőtlen, józan ítélőképességgel nem rendelkező valaki, akit csitítani kell, hogy térjen észre. A vonat még nem indult el, sőt, jól lehetett hallani, amint egy árus frissítőt és szendvicset kínált.

Elhúzta a száját, hogy ezzel is kimutassa rosszallását, és így ripakodott rá a kalauzra:

– Ne tanítson engem minduntalan, nincs szükségem az oktatására! Magam döntöm el, hogy mit tartok helyesnek! Azt teszem, amit akarok!

Önkéntelenül heves mozdulatot tett a kezével, s mivel közben az ajtó felé fordult, a kalauz joggal félre-

érthette a helyzetet. Mintha hirtelen elvesztette volna minden büszkeségét. Könyörgő hangon szólalt meg:

– Ne tegye, uram! Nagyon kérem! Az állásom forog kockán! Bocsásson meg, ha megbántottam volna, nem szándékosan tettem! Én nem tehetek semmiről, én csak a kötelességemet teljesítem, mást nem csinálhatok. Ha ön... bocsánat a kifejezésért... megszökik, engem kidobnak. Ne tegyen tönkre! Legyen tekintettel rám, öreg emberre... nagyon kérem...

Fellélegezve hallgatta ezeket a szavakat. Végre! Erre várt már percek óta. Észre sem vette, nem is figyelt oda, amint újra elindult a vonat. A győzelem diadalmas érzése töltötte el. Nem kell menekülnie, maradhat, de nem mint engedelmes törpe, hanem mint ereje tudatában levő emberbarát, aki kegyesen, felebaráti szeretetből enged. Hangját melegség fűtötte át:

– Ha így áll a dolog, akkor hát maradok és várok. Nem akarom magát bajba keverni.

– Köszönöm! – mondta a kalauz, s a fejét megbiccentve megfordult, és elhagyta a fülkét, nem éppen sietős, de nem is lassú léptekkel.

Egy kicsit csalódottan nézett utána. Azt éppen nem várta, hogy kezet csókoljon neki, vagy mélyen meghajoljon előtte, a kurta „köszönöm!"-höz azonban hozzátehette volna, hogy „szépen", s a hála érzésétől feloldottan néhány szót mondhatott volna a továbbiakról, a pénztáros állapotának ilyen vagy olyan alakulásáról. Ezerféle módon kifejezhette volna megkönnyebbülését, de nem tette.

Ilyenek az emberek – gondolta keserűen. – Tudnak siránkozni, amíg bajban vannak, de amint elmúlik a veszély, már újra pökhendiek, ahogy a Szent Antalnak ígért pénzösszeg és gyertya is a veszély elmúlásának arányában zsugorodik össze mind kisebbre, ha ugyan semmivé nem válik. Még jobban bosszantotta az a villanásszerű élmény, amikor észrevette, vagy legalábbis úgy hitte, hogy a kalauz arcán a megdöbbentően

kurta fejbiccentés alatt gúnyos mosoly fut át. Ebben nem volt egészen biztos, s hajlandó volt megnyugodni abban, hogy talán egy ideges arcrándulásról volt szó, hiszen nem akármilyen idegizgalmon ment keresztül az öreg fickó.

Ez a magyarázat egyszeriben megnyugtatta, s most már abban sem talált semmi kivetnivalót, hogy a kalauz eléggé sebtiben távozott. Nyilván fellélegzett a nagy megrázkódtatás után, lehetséges, hogy az egészsége sem kifogástalan, s akinek ekkora kő esik le a szívéről, annak nem azon jár az esze, hogyan udvariaskodjék, hanem igyekszik mielőbb eliszkolni, egy kicsit kifújni magát. Hiszen minden egyébtől eltekintve el kellett látnia a munkáját, megvizsgálnia, kezelnie az újonnan felszálltak jegyét. Elég sok időt elfecsérelt vele, körmére égett a munka.

Felszabadultan mosolygott. Megint beleesett abba a hibába, hogy a másik embertől pontosan azokat a szavakat várta el, amelyeket a legszívesebben hallott volna, megfeledkezve arról, hogy mindenki a saját fejével gondolkozik, a saját szókincsét és kifejezéseit használja, s az is könnyen lehetséges, hogy ő sem mindig úgy viselkedik, ahogyan a másik ember szeretné, s ő sem találja meg azokat a szavakat, amelyeket a másik ember a legszívesebben hallana. És éppenséggel az sem vall bizalomra és jóhiszeműségre, hogy a kalauz hirtelen távozását, amelynek, mondjuk, kilenc oka lehetett, a legkedvezőtlenebbel, a pimaszsággal magyarázta, holott találhatott volna olyan magyarázatot is, amely a kalauz egyéniségét kedvező színben tünteti fel.

Mindegy, bárhogy álljon is a dolog, a kalauz semmi esetre sem fordulhat ellene, lelke mélyén biztosan hálás. Még ha nem is volt teljesen őszinte, becsapta őt az ügy érdekében, s csak füllentette, hogy az állásával játszik, akkor is látnia kellett, hogy végül is, legalábbis látszatra, a megértés, az emberiesség szel-

leme oldotta meg a nehéz helyzetet. És ez számára is a legszebb megoldás volt, ez felelt meg leginkább emberi önérzetének.

Ha ugyanis a kalauz rideg parancsra hivatkozott volna, s egyszerűen megtiltotta volna neki, hogy leszálljon, esetleg megszégyenítve a többi utas előtt, megfenyegetve őt a súlyos következményekkel, bizonyos, hogy akkor is elállt volna kétségtelenül kockázatos vállalkozásától, de megalázottan, tört gerinccel, bár igaz, hogy a parancs levette volna a válláról az egyéni felelősség súlyát. Csak hálás lehet tehát a kalauznak, ha az segítő hazugságával alkalmat adott neki arra, hogy a nemes jótevő szerepében tegye meg azt, amit amúgy is meg kellett tennie.

Megfogta a böröndjét, és visszament a régi fülkébe, amely most majdnem teljesen üres volt, de már valahogyan megszokta, s bármennyire furcsa volt is, egy kicsit úgy érezte, mintha hazaérkezett volna, amikor újra benyitott. Jólesett látnia az ismerős, bekeretezett fényképeket és idegenforgalmi reklámokat a falon, s megnyugodva látta azt is, hogy az öreg békésen szundikál az ablaknál, magyarázkodásra tehát nincs szükség; könnyen lehetséges, hogy távozását észre sem vette, s ha felébred, semmiféle rendkívülit nem tapasztal.

Újra feldobta a felső csomagtartóra a böröndjét, föléje tette összehajtott felöltőjét, az alsó csomagtartóra tette aktatáskáját, kalapját és sálját, aztán leült, szemben a szunyókáló öregúrral. Homlokát az ablaküveghez nyomva kinézett. Nem látott messzire, esett az eső. Lehetetlenség volt nem arra gondolnia, hogy mégiscsak jobb itt a vonaton, mint valahol kint, az esőben. Ki tudja, fedél alá jutott volna-e, esetleg valamilyen piszkos kocsmában figyelmeztetnék majd a zárórára. Talán az egyik kellemetlenség a másik után érte volna. Vajon el tudott volna-e helyezkedni? Talán nem is fogadták volna be, hiszen mindenütt kialakult klikkek,

baráti társaságok vannak, védik egymás érdekeit, s kinézik az idegent. Tulajdonképpen az sem valószínű, hogy szorgalmas munkájával, pontosságával barátokat szerezne, sőt, könnyen lehetséges, hogy törtetőnek tekintenék, aki felettesei kegyeit keresi. Ez pedig egyike a legsúlyosabb társadalmi vádaknak.

Szinte bizonyos, hogy áskálódnának ellene, firtatnák a múltját, s hamarosan kideritenék róla, hogy nem a legmegnyugtatóbb körülmények között került a városba. Miféle felvilágositást tudna nekik adni? Hiszen egy kérdőivet sem lenne képes megfelelően kitölteni, egyes rovatok miértjei számára is kérdőjelek, s vajon hogyan tudná áthidalni életrajzában azt a szakadékot, amely nemcsak őt foglalkoztatja, hanem bizonyos vasúti hatóságokat is, sőt, még egy élet-halál között lebegő vasúti pénztáros rövid eszméleteit is felhasználják arra, hogy tájékozódjanak. Ki tudja, mi mindent fognának rá, súlyos erkölcsi és politikai bűnöket. Nem lenne nehéz dolguk az áskálódóknak, ha feketére akarnák festeni az üres foltokat. Szabad prédája lenne a pletykának, a rágalomnak, s ha nem is tudnának rákenni semmit sem, esetleg már csak az emlékét rehabilitálhatnák. Itt a vonaton mégiscsak ismerik az esetét, a vasút alapjában véve becsületesen viselkedik, nem húzza ki magát a felelősség alól, hanem részben vállalja, bizonyos erkölcsi és anyagi következményekkel együtt.

Erről eszébe jutott, hogy éhes. Egy pillantást vetett az öregre. Az nyugodtan pihegett, nem is ébresztette fel, hogy megkérje, vigyázzon a csomagjára, hanem magabiztosan elindult az étkezőkocsiba, hogy megvacsorázzon. Az étkezőkocsiban kevesen voltak, a pincér újságot olvasott, de amikor észrevette őt, szolgálatkészen felkelt, és megkérdezte, mit óhajt.

– Nem tudom, szólt-e önnek a kalauz . . . – kezdte egy kissé zavartan.

– Természetesen, kérem szépen – szakította félbe

a pincér udvariasan –, rendben van, parancsoljon rendelni!

Bécsi szeletet rendelt, zsírban sült burgonyával és uborkasalátával, majd csokoládétortát és feketekávét. A pincér kérés nélkül egy üveg hideg sört is hozott. A kalauz tehát igazat mondott, megérdemli, hogy szeretettel gondoljon rá.

A vacsora kitűnő volt, s biztosan tudta, hogy nemcsak azért ízlett neki, mert éhes volt, hanem mert vendéglátói alaposan ki akartak tenni magukért. S amikor már ott gőzölgött előtte a jókora csésze feketekávé, cigarettára gyújtott, s maga is meghökkent a furcsa gondolattól, de határozott megelégedettség töltötte el. Majdnem elnevette magát. Ekkora ereje van egy jó vacsorának és egy megfelelő időben elszívott cigarettának? Úgy látszik, belső szervei, sejtjei derülátásra tudják késztetni elméjét, ha működésük zavartalansága biztosítva van. Most mindenesetre kiegyensúlyozott hangulatban tekingetett ki az ablakon, s megborzadt arra a gondolatra, hogy valahol kint barangolhatna az ismeretlen világban. Az étkezőkocsiban rádió is szólt, könnyűzenét, táncdalokat hallgathatott, s ez is kedvére volt.

Kint egyre vigasztalanabbul esett az eső, néha villám világította meg a tájat. Sivár szántóföldeket látott, itt-ott egy kis házat, világos ablakkal. Emberek élnek ezekben a házakban is, megvan az örömük, bánatuk, terveket szőnek, dolgoznak, a maguk módján jók vagy rosszak, előbb-utóbb meghalnak, anélkül hogy valaha is utaztak volna étkezőkocsin. Utat sehol sem látott, s hideg futott végig a hátán, amikor elképzelte magát, hogy ott vánszorog valahol a süppedő barázdák között, ázottan, éhesen, s nem tudja, merre menjen. Éppen kanyarodott a vonat, s jól lehetett látni a mozdony lámpája által megvilágított sínpárt, amelyen biztosan, nagy sebességgel robogott a vonat.

Valósággal lenyűgözte a csillogó látvány. Sohasem

hitte volna, hogy vasúti sín ilyen mély benyomást tesz rá. Csak bámult, szinte megbűvölten. Alig egy perc múlva újra egyenesen haladt tovább a vonat, látni már nem lehetett a sínt, csak érezni a szabályos időközökben megismétlődő zökkenőkből. Sokáig ennek a látványnak a hatása alatt volt, s ha behunyta a szemét, úgy ragyogott feléje a két párhuzamos sínszál, mint a biztonság csillogó jelképe. A lelkesedés sugallta neki a gondolatot, hogy a sín az emberi civilizáció legjelentősebb találmánya. Öt világrészt hálóz be, megszabja a vonatok útját, biztonságot ad az őserdőből, a barlangból kikerült embernek. Arra kényszeríti a vonatot, hogy a megadott úton haladjon, nem engedi se jobbra, se balra kitérni, s ha a vonat bármilyen ok miatt letér megszabott pályájáról, kisiklik, ez katasztrófát jelent.

Nem is valami képletes kifejezés ez, hiszen elég kinézni a vonat ablakán, kétoldalt sötétség, úttalanság, eső, vihar, bizonytalanság, de itt a sínen, tekintélyes gyorsasággal haladva, az ember zeneszó mellett iddogálhatja a kávéját, s békésen, tagjait kinyújtva dúdolgathatja az ismerős dallamokat. Megnyugtató és felemelő érzés ez mindenki számára, hacsak nem tartozik azok közé a nyugtalan természetű emberek közé, akik hegycsúcsokat másznak meg, ismeretlen őserdők fehér foltjait kutatják fel, tutajon vágnak neki az óceánnak, leszállnak a föld mélyébe, vagy űrhajón keringenek a Föld körül. Benne sohasem voltak ilyen és efféle fausti hajlamok, s ha csak arra gondolt, hogy a háború alatt egyszer egy egész hetet töltött nyeregben, mint Attila hunjai, sebes vizű patakon gázolt át, hóban aludt, már nem voltak hiányérzetei, s úgy találta, hogy a kalandos és veszélyes élmények iránti vágyai bőségesen kielégítést nyertek, őrültségeket parancsra kellett elkövetnie, nem pedig kalandvágyból, mint semleges, gazdag országok nyugtalan ifjainak, akik a béke unalmából egzotikus felfedező utak, vagy akár szórakoztató bűn-

cselekmények izgalmaiba menekülnek. Azok, akiknek felpezsdül a vérük egy őserdei vadászat puszta gondolatára, vajon hogyan élvezték volna a férfias izgalmakat, ha egy alig százméteres tisztáson kellett volna átkúszniok géppuska- és aknatűzben, s nemcsak a halottakat, de még a sebesülteket is hátra kellett volna hagyniok. Van, aki izgalom, van, aki nyugalom után vágyik, s ez az utóbbi a hátrányosabb állapot.

Nem sóvárgott a világűr titkai után sem, úgy vélte, van elég titok a Földön is, megfoghatatlan és megfejthetetlen rejtelmek, a Hold kráterei éppen olyan hidegen hagyták, mint a Mars sokat emlegetett csatornái, az pedig, hogy van-e élet más égitesteken, hogyan is érdekelhetne egy olyan embert, akinek éveken keresztül kötelességévé tették, hogy életeket oltson ki a saját égitestén, s alapjában véve senki sem tudja pontosan megmondani, miért, legföljebb válogathat a különféle okok között, az alapvető ösztöntől kezdve a gazdasági alapig és a létért való küzdelemig. Hogy az ő kezéhez nem tapadt vér a háború évei alatt sem? Istenem – gondolta –, milyen szerény vigasz ez a vérszomjas emberevő fenevad egyik szerény kis sejtje számára! De hát tudatlanságában ennyivel is meg kell elégednie.

Ilyen ismeretlen világ a miénk is! Amikor különben erre a megállapításra jutott, nem is a föld belsejére gondolt, hanem a szomszéd utcákra, amelyeknek a nevét sem tudta, s általában még a megismerhetőnek és megismertnek is csak apró töredéke jutott el hozzá. S hogyan is töprenghetne valaki azon, hogy végtelen-e a világ, és merre tart a naprendszer, amikor azt sem tudja, hogy ő maga merre tart, hova utazik. Igaz, a sín a biztonság megnyugtató érzésével tölti el, határozottan vezet valahova, csak éppen azt nem tudja, hova. A sín nem gondolkozik helyette, de vigyáz rá. Repülőgépen, hajón semmi esetre sem engedné el magát ilyen nyugodtan a székén. Ezek bizonytalan jó-

ságok, egyiknek sincs meghatározott pályája, az egyik a levegőt, a másik a vizet szeli, de nincsenek sínjeik, amelyek megvédenék a természet vad erőitől. A vonat nem hánykolódik, nem ütközik neki sem alattomos hegycsúcsnak, sem zátonynak. Amellett a hajószerencsétlenségek igen sok áldozatot követelnek, a légi szerencsétlenségeket pedig rendszerint senki sem éli túl.

Igaz, vannak vasúti szerencsétlenségek is, összeütközések vagy merénylet következtében, de ilyesmi eléggé ritkán fordul elő, s az áldozatok arányszáma is jóval kedvezőbb, mint a tengeren vagy a levegőben. Ellenséges légitámadások is érhetik a vonatot, ilyenkor viszont súlyos tehertétel a sín, akadályozza a menekülést, a vonatot könnyű támadni, mert mozgási lehetőségei rendkívül korlátoltak. Emlékezett is rá, a háború alatt egyszer légitámadás érte azt a csapatszállító vonatot, amelynek egyik tehervagonjában ő is ott ült, negyvenedmagával puskájára támaszkodva. Hanyatthomlok ugrottak le a vonatról, szétfutottak, ki merre tudott, és hasra vetődve várták a támadás végét. Az egész alakulatnak különben gyalogmenetben kellett folytatnia az útját, a vonatot több telitalálat érte, s a bombák több kilométeren keresztül felszaggatták a síneket is. Az ember találta ki a repülőgépet is, a sínt is, az alkotó lángész csodája mind a kettő, és az ember az egyik csodával el tudja pusztítani a másikat.

De hát régi emlék ez már, legföljebb azért gondolt rá jó szívvel, mert megmenekült, egyetlen karcolás nélkül, s mert fiatal volt. Most nem kell légitámadástól tartania. Vagy ki tudja? Szinte meghökkent a gondolattól. A háború rendszerint váratlanul tör ki, a hadüzenet kiment a divatból, a meglepetés erejéről nem mond le a támadó, s az első légitámadások olyan embereket is megölhetnek, akik még békében aludtak el, s már nincs is alkalmuk felébredni. Amikor az első hadijelentés arról számol be, hogy „légi egységeink az ellenség csapatösszevonásait, utánpótlási vonalait,

vasutait támadták", ki tudná megmondani, hány gyanútlan, békés utas fejezte be az életét étkezőkocsiban falatozva, folyosón cigarettázva, beszélgetve vagy az ablak mellett ülve, újságolvasás közben. Hátha már kitört az új háború, félórája, háromnegyed órája, s valamelyik távoli repülőtéren már melegszenek a motorjai annak a bombázónak, amely az ő vonatjukat veszi majd célba.

Akkor persze vége szakad minden kinos bizonytalanságnak, de ennek a megoldásnak még a puszta gondolatától is visszariadt, ilyen kiutat nem akart. Könnyű volt természetesen megnyugtatnia magát, s még mosolygott is arra az elképesztő feltevésre, hogy kitört a háború, ezt egyáltalán nem tartotta valószínűnek, tökéletesen biztos azonban nem lehetett benne, elég volt beleképzelnie magát azok helyébe, akik a különféle háborúk kitörése előtt egy-két órával fölényesen leintették az aggodalmaskodókat, a vészmadarakat. Úgy látszik, az ember csak derűlátó jóslatokra támaszkodva tud élni, enélkül egy lépést sem tehet, mert ugyan ki tudja biztosan, hogy a következő pillanatban nem pusztítja el földrengés, nem csapódik be egy óriásmeteor, vagy nem robban fel a Nap.

Az ilyesmikben még kevésbé hisz az ember, mint a saját halálában, s különösen akkor nem gondol baljós fordulatokra, amikor jó a közérzete, nem éhes, nem szomjas, nem fázik, s cigaretta ég a szájában. Jólesően állapította meg, hogy neki rendelkezésére állnak azok az előfeltételek, amelyek megóvják a lélek derűjét. Sok ember hasonlíthatatlanul rosszabb helyzetben van, mint ő. Vannak, akik éheznek, mások árvíz elől menekülnek, ha tudnak, sokan szörnyű kínok között fetrengenek, haldokolnak, meghalnak, véres helyi háborúk pusztítanak, banditák éppen ebben a pillanatban emelik föl pisztolyukat, repülőgép zuhan le valahol, cápák támadnak meg gyanútlan fürdőzőket, mérges kígyó sziszeg, sejtek egyensúlya borul fel.

Mélyet szívott cigarettájából. Szégyellte magát, amiért nagy katasztrófák csak megnyugtatásul jutottak eszébe. Úgy látszik, az is a gyarló ember természetéhez tartozik, hogy csak a saját baja fölött tud amúgy istenigazában elkeseredni, s fellélegzik, ha más kerül bajba, nem ő. Az önsajnálat a részvét legfelső foka, lehetetlenség túlszárnyalni. Dúsgazdag emberek, amikor azt hallják, hogy a szegények irigylik őket, milyen keservesen tudnak felsóhajtani: „Ha tudnák, mennyi gondom van!" Vele is szívesen cserélne sok ember, és örömmel vállalná az utazás bizonytalanságát, elsősorban talán azok, akik tudják ugyan, hova utaznak, hol kell leszállniok, de utazásuk olyan jellegű, hogy a legszívesebben a vonaton maradnának.

Még egyet szívott cigarettájából, mélyen leszívta a füstöt, s csak nagyon lassan fújta ki, mint akinek nem sietős a dolga, ráér. Ez különösen jólesett neki. Aztán lusta mozdulattal szétnyomta a cigarettavéget a hamutálcán. Újra hátradőlt a székén, és percekig sikerült semmire sem gondolnia, csak dúdolt, s az egyenletes zakatolás elálmosította. Ideje nyugovóra térni – gondolta végül. Felállt, tízforintost vett elő a zsebéből, s letette az asztalra, ha nem is feltűnően, de mindenesetre úgy, hogy a pincér észrevegye, s méltányolja lovagias felfogását, elvégre arra az álláspontra is helyezkedhetett volna, hogy akit a vasút vendégül lát, az nem köteles borravalót adni.

Talán éppen ezért hatott a pincérre kellemes meglepetésként a nem várt figyelmesség. Felugrott, udvariasan meghajolva mondott köszönetet, s jó éjszakát kívánt. Ez is jó hatást tett rá, kedvesen biccentett, és elhagyta az étkezőkocsit. Jó hangulatban nyitott be fülkéjébe. Minden rendben volt, mindent a helyén talált, az öreg változatlanul aludt. Elnéző mosollyal vetett rá egy pillantást, majd leült, nyújtózkodott, aztán levetette a kiskabátját, felakasztotta az ajtó mellé, a kis kampóra, felhúzta az ülések elválasztó kar-

fáit, feltámasztotta az ablak melletti plüsspárnát, s végigdőlt az üléseken. Ez a kis fekhely az övé volt a világmindenségben.

Milyen kevéssel beéri az ember – gondolta nagyot ásítva. Most nem voltak kétségei az iránt, hogy ezért a viszonylagos biztonságért érdemes valamit áldozni, s különben is minden csak szó és megszokás, odakint pedig változatlanul esik az eső és villámlik. Egy régen olvasott, furcsa újsághír jutott eszébe. Arról szólt, hogy egy szökött fegyenc visszament a börtönbe, mert nem bírta elviselni a bizonytalanságot, s bármennyire hihetetlenül hangzik is, végre szabadon akart lélegzeni. A hasonlatot persze bántónak tartotta, de arra alkalmasnak, hogy kellő megvilágításba helyezzen olyan fogalmakat, mint megalkuvás, megkötöttség, korlátozottság. És vajon lehet-e szolgalelkűnek nevezni azt az embert, aki józanságból, okosságból, önmaga iránt érzett felelősségből nem szégyell törődni személyi biztonságával, és nem hajlandó fejjel a falnak menni? Afölött keseregjen talán, és azért érezze magát rabnak, mert nem tud felugrani a Napra, vagy mert kénytelen meghalni a neki esetleg legkevésbé megfelelő időpontban? Nem, nem, sohasem lesz a felelőtlenség és a tudatlanság rabja, s nem képzel magára béklyókat, mint egy elmeháborodott.

Ezen sem töprengett sokat, az igazat megvallva, nem volt kedve elmélkedni, éppen eleget gyötörte már az agyát, egész nap egyebet sem tett. Egyre gyakrabban ásított, végül a bal oldalára fordult, és bal kezét a feje alá téve elaludt.

Amikor felébredt, sokáig dörzsölte a szemét, ásított, nyújtózkodott. Testileg, szellemileg teljesen frissnek érezte magát, pontosan emlékezett mindenre, s ez figyelemre méltó teljesítménye volt nem kis mértékben igénybe vett agyának. Először azt hitte, állnak valahol, állomáson vagy akár nyílt pályán, nem érzett ugyanis semmiféle mozgást, és zakatolást sem hallott. Aztán

mégis észlelt valami különös, lágy remegést, mintha repülne a vonat. Ránézett az ablakra, és meglepve látta, hogy szikrák húznak el az ablak előtt, olyan sebesen, hogy hosszú fénycsíkot hagynak maguk után. Csóválta a fejét.

Egyedül volt a fülkében, az öreg leszállhatott valamelyik állomáson, mert a csomagjai sem voltak már ott. Annyira mélyen aludhatott, hogy fel sem ébredt, amikor az öreg leszállt. De mi lehet a magyarázata ennek a nesztelen száguldásnak? Az ablakhoz lépett, de nem látott semmit sem, vastag felhőréteg vette el a kilátást. Vagy a mozdony gőzfelhője, gondolta, vagy talán magas hegyvidéken halad a mozdony, s alacsonyan szálló felhőkbe került. Már-már arra gondolt, hogy érzékszervei játszanak vele, az elmúlt nap feszültsége a valószerűtlenség ködébe burkolta felfogó és érzékelő képességét. De ez sem látszott kielégítő magyarázatnak, hiszen jól emlékezett mindenre, s még az is eszébe jutott, hogy ha közben megállt a vonat, a kalauznak alkalma nyílhatott újabb értesüléseket szerezni a pénztáros állapota felől. Úgy találta, hogy teljes birtokában van szellemi erejének, a feje sem fáj, nem is szédül, fáradtságot sem érez. De valami mégiscsak történhetett.

Rossz érzés hatalmasodott el rajta, egyre erősebben, s nem tudta, mitől. Hova lett a tegnap esti nyugalma? Hiszen már-már valami szerény révben hitte magát, s nemcsak az ízletes vacsora és a minden sietség nélkül elszívott cigaretta jóvoltából, hanem azért is, mert kellő józansággal tudta mérlegelni a körülményeket, és megbecsülni azt a biztonságot, amelyet a vonat nyújtott neki viharban, sötét úttalanságban. És most újra megmagyarázhatatlan bizonytalanság fojtogatja. Miért? Hiszen a vonat tovább robog vele . . . de nem! nem robog!

Éppen a megszokott ütemes zökkenők hiányoznak neki. A sín. A két párhuzamos acélszál, amelyre ro-

hanva tapad a vonat. Eltűnt a vonat alól a sín? Lehetséges ez? Ennek utána kell járnia.

Újra kinézett az ablakon. Most mintha ritkább lett volna a köd, végig látta a kocsi oldalát, de semmi mást. Úgy kihajolt, hogy majdnem kiesett, de semmit sem látott, töltésnek, sínnek nyoma sem volt, nem látta, nem érezte. Talán a semmiben mozog a vonat, mint az égitestek? De hát ez képtelenség. Vagy nem az? Akkor mi?

Gépiesen felvette a kiskabátját, fésűt húzott elő a zsebéből, rendbe hozta a haját, aztán kinyitotta a fülke ajtaját, hogy körülnézzen, kérdezősködjön. Meghökkenve torpant meg az ajtóban. Jobbra is, balra is furcsa alakok álldogáltak a folyosón. Nem közönséges utasok voltak, hanem megdöbbentően különös lények. Fenyegetően álltak, szótlanul, mozdulatlanul.

Kik ezek, mit akarnak tőle? Soha nem bántotta őket, egyet sem ismer közülük. Az az egyszerű gondolata támadt, hogy talán meg kellene kérdezni tőlük, de nem jött ki szó a torkán. Rémülten bámulta őket. Minden idegenszerű volt rajtuk. Hosszú, sötétszürke köpeny takarta el testüket, még a lábukat is. És amikor egy kicsit előrehajolva rámeredtek, látni lehetett, hogy nincs pupillája a szemüknek.

Kiáltani akart, hogy segítségül hívja a kalauzt, az utasokat, a megszokott idegeneket, de még hörögni sem tudott. Egyetlen pillanat alatt minden végigfutott az agyán, s valamennyi létfontosságúnak hitt fogalmat semmivé silányított benne a rémület. Zaklatott életének számos mozzanata töltötte el eddig bűntudattal, nyugtalansággal, lelkiismeretfurdalással, de most nem is tudja, mitől fél, kiktől retteg.

És amikor az ismeretlen lények megindultak feléje, már határozott. Emberfeletti erővel lökte félre őket, végigrohant a folyosón, feltépte az ajtót, és kiugrott a vonatból. Végre cselekedett.

Legalább a sínt, azt akarta megtalálni.

A gyilkos

Nyár utcai lakásán meggyilkolták és kirabolták Torma Miklós 74 éves nyugalmazott könyvelőt. A bűntettet a házfelügyelő fedezte fel, nem sokkal déli 12 óra előtt. Feltűnt ugyanis neki, hogy a rendkívül szolidan élő és a saját napirendjét mindig pontosan betartó idős férfi aznap nem indult el szokott reggeli sétájára, sőt, később sem mutatkozott. A házfelügyelő, mint később elmondotta, ekkor még nem gondolt semmi rosszra, s mivel abban biztos volt, hogy a könyvelő esetleges távozása nem kerülte volna el a figyelmét, arra következtetett, hogy az illető talán beteg, ami hajlott korát tekintve, úgy gondolta, egyáltalán nem szokatlan jelenség, még akkor sem, ha valaki annyira nyugodt és kiegyensúlyozott életet él, mint a szóban forgó nyugdíjas. Ezekben a napokban amúgy is sokan panaszkodtak rossz közérzetre, szédülésre, hányingerre, az úgynevezett frontátvonulásokat hibáztatták, és többen is megjegyezték, hogy ha tehetnék, a legszívesebben ágyban maradnának. Maga a házfelügyelő sem érezte magát kifogástalanul, s talán ez volt az oka annak, hogy csak délfelé jutott újra eszébe a nyugdíjas könyvelő, és akkor elhatározta, hogy megnézi, hátha szüksége van valamire, esetleg orvosi segítségre. Magános ember nehezen tud segíteni magán, ha beteg, hiszen nincs, aki akár csak egy pohár vizet adna neki.

Felballagott az első emeletre, és megnyomta a könyvelő ajtaja melletti csengőgombot. Élesen szólt a csengő, de utána semmiféle nesz nem hallatszott a lakásból. Újra és újra csengetett, de eredménytelenül. Ekkor, mint később elmondta, már kezdett nem tetszeni neki a dolog. Nem gondolt ugyan bűntényre, ilyesmi még sohasem fordult elő a házban, de attól félt, hogy az öreg esetleg rosszul van, talán elvesztette az eszméletét. Előhúzta kulcsait, és megkísérelte kinyitni az alsó zárat, bár tudta, hogy az öreg éjszakára belülről mindig bezárja a felső, a biztonsági zárat, és a kulcsot benne is hagyja a zárban. Egy alkalommal meg is jegyezte neki, hogy kár ennyire bezárkóznia, ugyan mitől fél, ez a szokása egyszer bajt okozhat, súlyos rosszullét érheti, s akkor nem tudnak bejutni hozzá. Az öreg ekkor azt felelte erre, hogy ő csak akkor tud nyugodtan aludni, ha az ajtaja rendesen be van zárva.

Erre gondolt a házfelügyelő, amikor megforgatta a kulcsot a zárban. Meglepetésére engedett a zár, s kinyílt az ajtó, az öreg tehát mind a felső, mind pedig az alsó zárat nyitva hagyta, ez a körülmény egymagában is kizárta azt a lehetőséget, hogy elment volna hazulról. A házfelügyelő hangos „jó napot!"-kiáltással lépett be az előszobába, de köszönése válasz nélkül maradt. A szoba ajtaja teljesen nyitva volt, s a házfelügyelő, miközben észrevette, hogy az előszobaszőnyeg szokatlanul gyűrötten hever a padlón, belépett a szobába. Rettenetes látvány tárult eléje. Torma Miklós élettelenül feküdt a véres padlón, torkából konyhakés állt ki. A házfelügyelő kövé váltan bámult, mintha nem hinne a szemének, aztán kirohant a folyosóra, és rémülten kiáltozni kezdett:

– Segítség! Meggyilkolták a Torma bácsit!

Kiáltozására összefutott az egész ház, benépesültek a nyitott folyosók, kinyíltak az ablakok, a nagy fejetlenségben csak jajveszékelés, szörnyülködő kiáltások

hallatszottak, de volt, aki rendőrért szaladt, egy ügyvéd felesége pedig a mentőkért telefonált. Először a rendőr érkezett meg, csendre intette az izgatott tömeget, és figyelmeztette a remegő, verejtékező házfelügyelőt, hogy senki semmihez nem nyúlhat. Rövidesen megérkeztek a mentők is. Egy fiatal mentőorvos megállapította, hogy a halál már több mint egy fél napja állt be. Majd polgári ruhás bűnügyi nyomozók léptek a lakásba, és minden részletre kiterjedő helyszíni szemlét tartottak. Megállapították, hogy a gyilkos kirabolta áldozatát, erre nemcsak az mutatott, hogy a könyvelőnek hiányzott az órája s több más, a házfelügyelő által jól ismert apró értéktárgya, hanem az is, hogy íróasztalának, szekrényének fiókjai ott hevertek a padlón, tartalmuk kiszórva. A rablógyilkosság tényéhez nem férhetett kétség. A nyomozók fényképfelvételeket készítettek a szobáról, majd nyomokat keresve vizsgáltak át minden tárgyat. Némileg meglepve tapasztalták, hogy a tettes eléggé vigyázatlan volt, véres ujjlenyomatok maradtak a fiókokon, a különféle iratokon. Amellett egy szakadozott, szürke, fekete pettyes nyakkendődarabot is találtak, ezt nyilván dulakodás közben tépte le a gyilkos nyakáról a könyvelő, rajta ugyanis nem volt nyakkendő, csak kihajtott nyakú ing és házikabát.

Megvizsgálta a holttestet a közben megérkezett rendőrorvos is, majd a szörnyülködő lakók sorfala között leszállították a tetemet a törvényszéki orvostani intézet gépkocsijába. A lakást lepecsételték, a nyomozók pedig kihallgatásokat eszközöltek a házfelügyelő lakásában. Először a házfelügyelőt kérdezték ki. Nyomatékosan figyelmeztették, hogy semmit se hallgasson el. A házfelügyelő nagyot nyelt, majd terjengősen elmondott mindent, amit csak tudott a könyvelőről. Hosszasan mentegetőzött, amiért nem ment fel korábban a lakásba, de arra hivatkozott, hogy nem jól érezte magát, erre a szörnyűségre már csak azért sem gya-

nakodott, mert ilyesmi még sohasem fordult elő ebben a házban, de legjobb tudomása szerint az egész környéken sem. Végül remegő hangon ugyan, de határozottan feltette a kérdést a nyomozóknak, hogy őt vajon nem gyanúsítják-e, mondják meg őszintén, hiszen eléggé szerencsétlenül tanú nélkül lépett be a lakásba, egyedül fedezte fel a bűntényt, de talán ugyanakkor mellette is szól ez a körülmény, hiszen ha vaj lenne a fején, akkor óvatosabb lett volna. A nyomozók elmosolyodtak, majd egyikük kijelentette, hogy amíg nincs meg a tettes, addig mindenki gyanús lehet. Az a fontos, hogy mindenki mindent elmondjon, amit csak tud, a legjelentéktelenebbnek látszó apróságot is.

Ezután a könyvelő szomszédjait hallgatták ki, de egyikük sem hallott semmit sem. Ennek a régi háznak rendkívül vastag falai voltak, az egyik lakásból semmi sem hallatszott át a másikba, senki sem panaszkodott még a szomszédjára hangos rádiózás vagy mulatozás miatt. A nyomozók már éppen el akarták hagyni a házat, amikor egy idős, sovány nő jelentkezett vallomástételre, vagy ahogyan ő mondta: valami érdekeset szeretne mondani, de arra kéri az urakat, hogy kezeljék titokban a nevét, mert lám, sok a gonosz ember, és esetleg ő is bajba kerülhet. A nő a második emeleten lakott, a könyvelő lakásával átellenes oldalon, ő tehát az előszobája ajtajából, pontosan annak kis kémlelőablakából jól látott mindent, ami az udvar másik oldalának belső, nyitott folyosóin történt, s azt is láthatta, hogy kihez kik járnak. Ennek a megjegyzésnek módfelett megörültek a nyomozók, mert az eddigi gyér felvilágosításokból csak az derült ki, hogy a könyvelő zárkózott életet élt, öreg barátai is csak ritkán keresték fel, s arról, hogy az elmúlt napokban, főként pedig az előző napon ki járt nála, senki sem tudott érdemlegeset mondani, még a házfelügyelő sem. Az idős nő, aki tanítónői nyugdíjából és kézimunkázásból élt, hosszasan mentegetőzött, s még a gyanúját is el

akarta hárítani annak, mintha ő bárkire leskelődne, erről szó sincs, ilyesmit csak rossz indulatú emberek állíthatnak, ő egyszerűen csak érdeklődik mások iránt, sohasem zárta el magát az élettől, nem lévén magába zárkózó, mások sorsa iránt érzéketlen, önző lény, s ha van alkalma és ideje egy pillantást vetni a külvilágba, sohasem mulasztja el, nem szeretné tehát, ha a nyomozók félreértenék felfogását és magatartását. Megnyugtatták, hogy ilyesmi távol áll tőlük, s a dolgok természeténél fogva éppen a nyomozók azok, akik a legjobban megbecsülik a nyílt szemű, éles megfigyelőképességgel rendelkező embereket. A nő ekkor elmondta, hogy előző este, mintegy kilenc óra tájban, valamivel előtte, ezt azért tudja ilyen pontosan, mert a Petőfi rádióban még nem kezdték meg a hírmondást, néhány perccel tehát kilenc óra előtt egy idősebb férfi távozott a Torma-lakásból, sovány, magas volt az illető, ballonkabátjának a gallérja felhajtva, noha kellemes meleg volt. Hóna alatt tömött aktatáskát látott. Akkor nem tűnt fel neki, de most, ahogyan visszaemlékezik, feltűnhetett volna, hogy Torma nem kísérte ki a vendégét, holott mindig megtette, sőt, hosszasan szokott integetni a távozók után. A magas férfi, aki mintegy hetven éves lehetett, sötétszürke kalapot viselt, őszes bajusza talán nem lett volna feltűnő, de kis kecskeszakálla annál inkább. Hangsúlyozta a nő, hogy láthatják, nem mulasztotta el a kötelességét, de tegyék meg neki azt, hogy nem idézik be a rendőrségre, nem kell tárgyalásra mennie, mert fél a rossz emberek bosszújától, akik lám, mindenre képesek. A nyomozók láthatóan elégedettek voltak a nő felvilágosításával, megköszönték neki az értékes segítséget, és megnyugtatták, hogy személye minden körülmények között a háttérben marad. Valóban örültek a nyomnak, bár a személyleírást egy kicsit túlságosan is pontosnak találták, s valószínűnek tartották, hogy Tormát valamelyik öreg barátja látogatta meg, s az illető felte-

hetően jelentkezik is, amint tudomást szerez a gyilkosságról az újságokból és a rádióból. Ha pedig valóban az volt a tettes, akit a nyugdíjas tanítónő látott, akkor a kecskeszakáll nyilván álszakáll volt, nem valószínű ugyanis, hogy valaki ilyen különcökhöz illő szakállviseletben hajtson végre rablógyilkosságot.

A nyomozás munkájába belevonták természetesen a sajtót is, s már az esti újságban megjelent a rablógyilkosságról szóló beszámoló, s a rendőrség rövid felvilágosítása: ha valaki tud valamit a kecskeszakállas férfiról, azonnal jelentse, akár távbeszélőn, akár személyesen a főkapitányság bűnügyi csoportjának. A nyomozók kellemes meglepetésére még aznap este ketten is jelentkeztek. Az egyik egy fiatal táncosnő volt a Florida Táncpalotából. A feltűnő szépségű, vörös hajú lány izgatottan, az idegességtől remegve mondta el, hogy az elmúlt éjszaka a mulatóban egy olyan idősebb, kecskeszakállas férfi jelent meg, akire a rendőrség által közzétett személyleírás teljesen ráillik. Az illető feltűnően költekezett, pezsgőt rendelt, majd meghívta őt az asztalához. Meg kell mondania, hogy az öregúr kellemes társaságnak bizonyult, érdekes dolgokat mesélt neki, bár arra már nem emlékszik, hogy miket. Ő különben mindig szerette az idősebb férfiakat, nem is tagadja. A gyilkosságról szóló hír rettenetesen megrázta, s el sem tudja képzelni, hogy az illetőnek valami köze lehet a dologhoz, kedves arcán semmiféle gonosz vonást nem látott, képtelen ilyesmire visszaemlékezni, bármennyire igyekszik is, s meggyőződése, hogy csak véletlen hasonlóságról lehet szó. Az illető nem valami züllött, vén kópé volt, öltözetét egyszerűnek, sőt, inkább szegényesnek találta, s jellemző, hogy amikor régimódi mellényéből kicsúszott a nyakkendője, látni lehetett, hogy a különben is kopott, szerény ruhadarab szakadozott, hiányzik a vége. Sajnálkozva idézte fel a táncosnő ezt a jelenetet, és elmondta, hogy az öreg zavartan gyűrte vissza a mel-

lényébe a nyakkendőjét, és igyekezett másról beszélni, hogy kínos toaletthibáját elfeledtesse. Az volt különben a benyomása az öregről, hogy váratlan pénzhez jutott, s abból rendezett egy kis görbe éjszakát. Az ilyesmi gyakori jelenség a mulatóban.

Az egyik nyomozó megkérdezte a lányt, hogy emlékszik-e véletlenül, milyen színű volt az előbb említett szakadt nyakkendő. Biztosra vette, hogy kielégítő választ kap, mert tudta, hogy a nők jobban megfigyelik az ilyesmit, mint a férfiak. Valóban, a lány pontosan emlékezett, s elmondta, hogy fekete pettyes, szürke nyakkendő volt. Ekkor a nyomozó megmutatta a lánynak a meggyilkolt könyvelő lakásában talált nyakkendődarabot, és megkérdezte, hogy hasonlított-e ehhez a darabhoz. A lány rámeredt a nyakkendőfoszlányra, megfogta, nézegette, majd remegő hangon, alig hallhatóan suttogta, hogy véleménye szerint ez a darab az öreg nyakkendőjéből hiányzik.

— De hát ez borzasztó... ez borzasztó... — ismételgette, kezét tördelve.

A nyomozó ekkor felszólította a lányt, hogy mindent mondjon el, a lehető legrészletesebben, s annak megítélését, hogy mi fontos, és mi nem, bízza rájuk. A lány néhány másodpercig maga elé meredt, aztán akadozva mondta el, hogy a mulatóból együtt mentek el, egy barátnője lakására vitte az öreget, ott töltötték az éjszakát. Nyolcszáz forintot adott neki az öregúr, és egy aranyláncal ajándékozta meg. A lány felszólítás nélkül kivette a pénzt és az aranyláncot retiküljéből, s letette az asztalra. Szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy ő ugyan nem gyanakodott semmire sem, sőt, még most sem tud feltételezni a kedves öregúrról semmi rosszat, a pénzt és a láncot mindenesetre magával hozta, hátha szükség lesz rá. Sírva kérdezte, hogy nem lehet-e neki ebből valami baja, majd amikor megnyugtatták, a szemét törölgetve, szipogva, de láthatóan megkönnyebbülve távozott.

A másik bejelentés még ennél is fontosabbnak látszott. Egy idős taxisofőr, aki a Thék Endre utcában lakik, átérezve mondanivalója fontosságát, lassan, kimérten, szinte ünnepélyesen számolt be szokatlan élményéről. Éjszakai szolgálata után, hazafelé menet, a lakásához közeli italboltban egy kisfröccsöt hajtott fel, ezt mindig csak szolgálat után szokta megtenni. Utána hazaindult, hogy mielőbb lepihenhessen. Nyolctíz méternyire lehetett a ház kapujától, amikor észrevette, hogy akkor lép be a kapun doktor Malomvári Béla, a házban lakó nyugalmazott gimnáziumi tanár. Az első pillanatban alig hitt a szemének. A „doktor" – ahogyan a házban és a környéken nevezték – gyanúsan bizonytalan léptekkel botorkált, kalapja hátracsúszott a feje búbjára, ballonkabátja gyűrött volt. Általában szokatlanul rendetlen benyomást keltett, ilyennek ezt a köztiszteletben álló, tekintélyes embert még sohasem látta. Nem lehetett kétsége az iránt, hogy ő volt. jellegzetes, magas alakját lehetetlenség volt nem felismerni, kis kecskeszakálla pedig, vásott gyerekek csúfolódásainak céltáblája, egyedülálló volt az egész környéken. Meggyorsította lépteit, hogy megbizonyosodjék, jól látta-e, de csak megközelíteni tudta a tanárt, utolérni nem, mert az is sietett. Nem baj – gondolta –, majd a liftben találkoznak. A tanár azonban a lépcsőn indult neki a negyedik emeletnek, holott természetesen liften szokott járni, s ha néha nem működött a lift, mosolyogva szokta mondani, hogy jobban emlékezteti az embert a gépkorszakra az, ha elromlik a gép, mint ha működik. Ő liften ment föl második emeleti lakására, s meg is jegyezte a házfelügyelő feleségének: „Hát még a doktor is megbolondult vénségére? Minek iszik az ilyen?" Az aszszony csodálkozott, azt hitte, tréfál vele, nem látta ugyanis a tanárt hazajönni, ami pedig a részegség vádját illeti, hát az egyszerűen hihetetlen volt számára. Mosolyogva említette meg a sofőr, hogy az asz-

szony még meg is legyintette az arcát, és megjegyezte, hogy talán inkább ő öntött fel a garatra, azért látott rémeket, hiszen csak úgy dől belőle a borszag. Több szó aztán nem esett a dologról, ő hamarosan lefeküdt, s mivel fáradt volt, pillanatok alatt elaludt, szokása szerint délig fel sem ébredt. A doktorról teljesen megfeledkezett, csak az izgalmas újságcikk olvasása közben jutott eszébe a dolog, s bár a puszta föltételezés is bolondságnak látszik, mégis úgy gondolta, hogy elmondja, a rendőrség dolga, hogy kiválassza a kecskeszakállasok közül az igazit. A nyomozók megkérdezték a sofőrt, hogy arra véletlenül nem emlékszik-e, milyen nyakkendő volt a doktoron. A sofőr tagadóan rázta a fejét, s ezen a nyomozók nem is csodálkoztak, inkább afelől kérdezték, hogy mit tud erről a Malomváriról.

– Csak a legjobbakat tudom mondani! – kezdte a sofőr, s elmondta, hogy a doktor a környék szentje, így ismerik emberemlékezet óta. Mindenkihez kedves, soha, senki még nem hallott tőle egyetlen ingerült szót sem, mindig ő csitított másokat. Jószívű, mindenkin segít, pedig eléggé szűkös körülmények között él. Senkit sem utasít el, aki hozzá fordul, s ha nincs pénze, inkább eladja vagy zálogba teszi valamijét. Van egy kisegítő állása is, könyvtárban dolgozik, de szabad ideje legnagyobb részét arra fordítja, hogy mások ügyes-bajos dolgait intézze. Szép eredményeket szokott elérni, mert ismerik és szeretik őt hivatalos helyeken is.

Melegség áradt a sofőr minden szavából, amikor a tanárról beszélt, és dicsérte igaz emberségét.

– Tetszik tudni, azt mondják róla, hogy jobban szereti felebarátait, mint önmagát! – mondta meghatottan. – Ő nem az az ember, aki megosztja az utolsó falatját másokkal, ő odaadja az utolsó falatját, és inkább éhen marad. Ilyen jó ember csak a regényekben van.

Aztán mentegetőzve magyarázta, hogy kecskeszakáll

ide, kecskeszakáll oda, eszébe sem jutott volna bejelentést tenni, de a furcsa reggeli találkozás összezavarta a gondolatait, s úgy érezte, mégis kötelessége ezt jelenteni, s mivel biztos abban, hogy a doktor ártatlan, ezzel a lépéssel talán hozzásegíti őt ahhoz, hogy tisztázza magát. Hozzátette még azt is, hogy ez a kis kiruccanás, iddogálás – ahogy most visszagondol a dologra – még emberibbé teszi a doktor alakját, nem emelkedik ki hivalkodóan a többiek közül, hogy elvegye mások önbizalmát, hanem még a gyarlóságaikban is osztozik egy kicsit. Külön megkérte a sofőr a nyomozókat, hogy lehetőleg ne hivatkozzanak őrá, kellemetlen lehet neki, elvégre egy házban lakik a doktorral, s mivel amúgy is több mint bizonyos, hogy a doktornak semmi köze sincs ehhez az ügyhöz, a bejelentés, amelyet kötelességérzetből tett, árulkodásnak tűnhet fel, nemcsak a doktor, hanem a házbeliek előtt is, akik valamennyien szeretik „a környék szentjét", vele együtt.

A nyomozók nagy érdeklődéssel hallgatták a sofőr előadását. Kezdetben túlságosan is simának és egyszerűnek látszott az ügy, különösen amikor a sofőr közléseit egybevetették a táncosnő által előadottakkal. Annyira tökéletesen, valósággal fogaskerékszerűen illeszkedtek egymásba a nyomok, hogy már kételkedni kezdtek. Tapasztalatból és a tapasztalatok alapján már ösztönszerűen idegenkedtek a kezdetben túlságosan egyszerű esetektől, mert elhamarkodottan biztos következtetésekre csábította őket, s ilyenkor még keserűbb volt a kiábrándulás, ha később kiderült, hogy a véletlen játéka eredményezte a megdönthetetlennek hitt látszatot. A csalódások óvatosságra intették őket, s már szinte várták a fordulatot, amely halomra dönti az eddigi feltevéseket. Fanyar fintorral néztek össze, amikor a sofőr szeretettől átfűtött szavakkal rajzolta meg a tanár egyéniségét. Ez összezavarta az eddigi tényállásokat, s a nyomozókban feltámadt a gyanú,

hogy talán csak a körülmények csalóka összejátszásáról van szó, s a bűncselekmény kulcsa egészen másutt keresendő.

Ketten mindenesetre elmentek a Thék Endre utcai házba, hogy tisztázzák a dolgot, s legalább pontot tegyenek egy esetleges hamis nyom végére. Ugyanakkor azonban azt sem tartották kizártnak, hogy a gyanúsított tanár kettős életet él, s talán nem éppen az az égből leszállt angyal, akinek eddig kiadta magát. Mielőtt felmentek volna a tanár negyedik emeleti lakásába, alaposan kikérdezték a házfelügyelőt és feleségét a tanár felől. Amit a házaspár elmondott, az pontosan egyezett a sofőr által előadottakkal. Az asszony különben egy kissé habozva megjegyezte, hogy sajnos, még az ilyen embert is kikezdi a rágalom, a házban egy iszákos sofőr azt állította a tanárról, hogy részegeskedik, látta, amint hangosan énekelve botrányt okozott, s egy rendőrrel dulakodott, ő azonban nem adott hitelt ennek a nyilvánvaló rágalomnak, s a sofőr jobban tenné, ha a saját szemében venné észre a gerendát, és nem másokat ócsárolna, ezt meg is mondta neki.

Ezután a nyomozók a házfelügyelő társaságában lifttel felmentek a negyedik emeletre, és becsengettek a tanárhoz. Sokáig nem volt válasz, majd végül egy bosszús hang szólt ki:

– Ki az?

Az egyik nyomozó udvariasan válaszolt:

– Bocsánat a zavarásért, a rendőrségtől vagyunk, néhány percre szeretnénk igénybe venni szíves türelmét!

– Menjenek a fészkes fenébe! – ordított ki a tanár.

A nyomozók felélénkülve néztek egymásra, majd felszólították a megdöbbent házfelügyelőt hogy nyissa ki az ajtót. Az remegő kézzel előhúzta zsebéből a megfelelő kulcsot, és már az első kísérletre ki tudta nyitni az ajtót. Mégsem tudtak rögtön bejutni a la-

kásba, mert a tanár nekifeszítette a vállát az ajtónak, a nyomozók azonban együttes erőfeszítéssel gyorsan leküzdték ezt az inkább indulatos, mint számottevő ellenállást. A tanár hátratántorodott, de a következő pillanatban már szitkozódva ugrott neki a nyomozóknak, s miközben hatalmas konyhakéssel hadonászott, magából kikelve kiabált:

– Téged is leszúrlak, disznó!

Könnyen kiütötték a kést a kezéből, majd néhány szakszerű mozdulattal ártalmatlanná tették, s bilincset tettek a csuklójára. Bár többször is nyugalomra intették, a tanár továbbra is szidalmazta őket, s csak akkor hallgatott el, amikor az egyik nyomozó figyelmeztette, hogy betömik a száját, ha nem tud uralkodni magán.

A házkutatás rövid és eredményes volt. Megtalálták a könyvelő óráját, a fekete pettyes, szürke nyakkendő maradványát s a fürdőszoba mosdókagylójában egy véres zsebkendőt. A tényállás most már megdönthetetlenül világos volt, különösen amikor arra a kérdésre, hogy miért ölte meg Torma Miklóst, a tanár vállát rándítva így válaszolt:

– Miért nem adta oda szépszerével azt a nyomorult pénzt?

Ezután közölték a tanárral, hogy rablógyilkosság gyanújával előzetes letartóztatásba helyeznek, majd lekísérték a rendőrautóba, a lakók megdöbbent tekintetétől kísérve. A tanár ekkor némileg már lecsillapodott, ingerültsége hányaveti magatartássá változott. Amikor kihallgatták, a megbánás legkisebb jele nélkül elmondta, hogy pénzre volt szüksége, kedve szottyant egy kis görbe éjszakára, s mivel nem tudta, honnan szerezzen hirtelen pénzt, elhatározta, hogy fölkeresi Torma Miklóst. Ez az ember különben mindig ellenszenves volt neki, s különösen zsugoriságát tartotta visszataszítónak. Nem állítja, hogy feltétlenül meg akarta ölni, de mindenesetre vitt magával kést is.

Torma magatartása őt igazolta, barátságtalanul elzárkózott kérése elől.

Valóságos dührohamot kapott a tanár, amikor elmondta, hogy Torma nem átallott neki erkölcsi prédikációt tartani. Erre természetesen elvesztette türelmét, és cselekedett. Hangoztatta, hogy nincs mit megbánnia, megbánnivalója legföljebb Tormának lehetne, ha erre még alkalma lenne, mert ő volt az, aki ridegen megtagadta egy másik ember kérését.

Később a tanár ellentmondásokba keveredett, kijelentette ugyanis, hogy sokkal büszkébb természetű annál, mintsem ilyen férgeknek könyörögne, mint amilyen a megboldogult volt. Látta különben az arcán, hogy úgyis hiába kérne, s amikor ez a falatot önmagától is sajnáló éhenkórász panaszkodni kezdett neki, mintegy megelőzve a kérést, világosan látta, hogy ha nem segít magán, ettől ugyan hiába vár segítséget. Ami megtörtént, megtörtént, kár ezen sopánkodni, a hatóságok, úgy látszik, megfeledkeznek arról, hogy a nyugdíjas amúgy is csak teher az államnak, van elég fiatal, inkább örüljenek annak, hogy egy kenyérpusztítóval kevesebb van, a lakása is felszabadul, örökké senki sem él, s még mindig jobb hirtelen, néhány pillanat alatt meghalni, mint esetleg hosszú, kínos betegség következtében.

A kihallgatást folytató rendőrtisztet annyira megdöbbentették a tanár szavai, hogy fejcsóválva figyelmeztette:

– Ember, gondolkozzék a szavain! Hogy lehet így beszélni?

A tanár legyintett, és felszólította a rendőrtisztet, hogy szorítkozzék a kötelességére, és ne intézzen hozzá erkölcsnemesítő szózatokat, abból már jó ideje kinőtt.

Hasonló módon viselkedett az ügyészségen is, s a vizsgálat során nemegyszer megbotránkoztatta a vizsgálóbírót is, aki pedig hivatásánál fogva már sok szörnyűséget tapasztalt, az emberi léleknek számos

ferdültségével találkozott munkája során. Annak ellenére, hogy a beismerő vallomás enyhítő körülménynek számít, a tanár esetében ez is visszájára fordult, ellene szólt, nem mellette. Semmit sem tagadott, vallomását azonban mindennek inkább lehetett minősíteni, mint töredelmesnek. Valósággal kérkedett bűnös cselekedetével, szinte kéjjel mesélte el tettének minden kis mozzanatát, alig lehetett elhallgattatni, amikor már maga a vizsgálóbíró is megelégelte a szörnyű részletezést. Hivatalból kirendelt védőügyvédjét is kétségbeejtette elvetemültségével, s amikor az a szó szoros értelmében könyörgött neki, hogy segítsen, mondjon valamit, amiből némi enyhítő körülményt lehetne előteremteni, csak annyit mondott, hogy hivatkozzék arra a rengeteg emberre, akit nem gyilkolt meg, s akkor kiderül, hogy bűnözési arányszáma rendkívül alacsony.

Az ügyvéd kérésére különben a bíróság elrendelte, hogy a vádlottat vessék elmeorvosi vizsgálat alá. Az ügyvéd kötelességszerűen, lelkiismerete szavát követve járt el. Mélységesen undorodott védencétől, mégis ragaszkodott ehhez a vizsgálathoz, nem mintha bármilyen szellemi fogyatékosságot vagy elmebajra valló tüneteket észlelt volna a tanáron, hanem mert úgy találta, hogy ekkora gonoszság már betegesen természetellenes.

Az alapos vizsgálat nemleges eredménnyel végződött, a tanár teljes birtokában volt szellemi erejének, értelmi hányadosa messze meghaladta az átlagot, agyműködése friss volt, s a különböző részletvizsgálatok tanúsága szerint semmiféle súlyos fertőző betegségen nem esett át, ami esetleg akár az agyban, akár a központi idegrendszerben öregkori károsodást okozhatott volna. Általános testi állapota egyenesen kitűnő volt korához képest. Szellemi képességei félelmetes erővel nyilvánultak meg, ördögi logikájával egyenesen elképesztette kérdezőit. Amikor például feltették neki azt az egyszerű kérdést, hogy nem sajnálja-e áldoza-

tát, csodálkozva válaszolta, hogy képmutatás lenne sajnálkozásról beszélnie, hiszen Torma Miklóst alig ismerte, s az ember legföljebb családtagjait, barátait és egyéb szeretteit sajnálja, de semmi esetre sem egy közömbös, sőt, inkább ellenszenves ismerőst. Majd azt fejtegette, hogy túlságosan is nagy dolgot csinálnak az ilyen jelentéktelen kis erőszakosságokból, köztudomású, hogy gyilkosságok következtében elenyészően kevés ember hal meg, összehasonlítva a háborúk, járványok, közlekedési balesetek és természeti csapások áldozatainak számával. Nem mentegetőzve, hanem gúnyolódva hivatkozott olyan sokat emlegetett példákra, mint a hirosimai és nagaszaki atombombatámadás vagy a náci megsemmisítő táborok, százezres és milliós rémtettek, amelyekért több kitüntetést osztottak, mint büntetést. Arra a kérdésre pedig, hogy mit szólna, ha őt gyilkolták volna meg, mosolyogva jegyezte meg, hogy ugyanazt, amit Torma Miklós, vagyis semmit.

Lélektelensége, a megbánás tökéletes hiánya újra és újra felháborította azokat, akik hivatásukból kifolyólag érintkezésbe kerültek vele, s még fogolytársai is megvetették. Bűnperének tárgyalása rövid volt, mindössze két napig tartott. Sajátos cinizmusa itt is megnyilvánult, s amikor a bíró azt kérdezte tőle, megbánta-e, amit tett, az felelte, hogy más a beismerés és más a megbánás, s ha tettében valami megbánnivalót találna, akkor szinte bizonyos, hogy nem ismerné be, hanem körömszakadtáig tagadna.

A tanúkihallgatások során már nem volt olyan egyértelmű a tanár korábbi magatartásának dicsérete, mint az első napokban. Többen is megjegyezték, hogy volt valami édeskés és hazug a tanár viselkedésében, néhányan pedig elmondták, hogy hiába kérték meg valamilyen ügyük elintézésére, nem csinált semmit sem, bár megígérte, s azzal védekezett, hogy minden fáradozása ellenére sem tudott eredményt elérni. Mások határozottan állították, hogy a tanár, aki szemforgató

módon megjátszotta a nagy szentet, már más alkalommal is részegeskedett, de ügyesen alakoskodott, hogy ne vegyék észre. Még egykori tanári működésével kapcsolatban is kerültek elő terhelő adatok. Egy asszony indulattól remegő hangon adta elő, hogy egyetlen fia azért züllött el, mert a tanár igazságtalanul elbuktatta, a felelősség tehát ezt a minden emberi érzésből kivetkőzött fenevadat terheli, aki csak a hízelkedő diákjait kedvelte, azokat, akik elhalmozták ajándékokkal. Akadt olyan tanú is, aki ugyan nem tudott bizonyítékokat felhozni feltevései mellett, mégis – úgymond – kötelességének érezte, hogy szóvá tegyen bizonyos híreszteléseket, amelyek szerint a tanár fiatal leányokat és fiúkat rontott meg. Jelentkezett egy asszony is a házból, akinek a múlt esztendőben eltűnt a retikülje félhavi fizetésével együtt, sokáig azt sem tudta, kit gyanúsítson, de most már esküdni merne rá, hogy ez a mindenre képes vadállat lopta el.

Az ügyész a kellő értékükre szállította le ezeket a, szerinte fölösleges terhelő vallomásokat, s ilyen módon téve tanúságot szilárd tárgyilagosságáról, tiszteletet parancsoló erkölcsi erővel fejtegette, hogy olyan bűnöző áll a bíróság előtt, akinek puszta léte veszélyezteti a társadalom biztonságát. Ezek azok a ragadozók, akik miatt az egyszerű, becsületes emberek nem mernek este kimenni az utcára, de még otthonukban sem hajthatják nyugalomra fejüket, mert a gyilkos kéz ott is megtalálja őket. Nem az a feladata a bíróságnak, hogy bonyolult lélektani és filozófiai kutatásokkal igyekezzék lehatolni az emberi gonoszság gyökeréig, hanem az, hogy a társadalmat megszabadítsa az ilyen szörnyetegektől. Mentő körülményről nem lehet szó, a vádlott elvetemültsége minden képzeletet felülmúl. A halálbüntetés ebben az esetben nemcsak megtorlás, hanem önvédelem is.

A védőügyvéd minduntalan hangoztatta nehéz helyzetét, s arra kérte a bíróságot, hogy ítéletében mu-

tasson irgalmat. Legalább így szerezzen tudomást a vádlott erről a fogalomról! – tette hozzá, tehetetlenül széttárva karjait.

A bíróság rövid tárgyalás után kötél általi halálra ítélte Malomvári Bélát. A tanár, aki gúnyos arckifejezéssel hallgatta végig a tárgyalást, szereplésére azzal tette fel a koronát, hogy az utolsó szó jogán megkérdezte a bírót, vajon felelősségre vonják-e azt az embert, aki a bíróság felbujtására megöli őt. Az ítélet különben fellebbezés hiányában azonnal jogerőssé vált.

A kivégzés kitűzött időpontja előtt két nappal a fegyházőr ezekkel a szavakkal lépett be a tanár celájába:

– Igazgatói engedéllyel látogatója van. Jöjjön!

A tanár csodálkozva kérdezte, hogy ki az, de az őr a fejét rázta. Együtt mentek fel az első emeleten levő beszélők egyikébe. Ott ült már a látogató, egy hetven év körüli, görnyedt tartású, sovány öregember, orrán csíptetővel. Bár télikabátját a szék karfájára helyezte, így is verejtékezett. Vaskályha ontotta a meleget a szobában, odakint havazott. Az öregember fejét lehorgasztva, szinte magába roskadva ült a kecskelábú asztal mellett, de amikor a tanár az őr kíséretében belépett a szobába, nehézkesen felállva üdvözölte őket. A tanár először meglepetten bámulta látogatóját, majd ideges nevetéssel kérdezte:

– Hát téged mi szél hozott erre, Sándorom?

Már régóta nem látta egykori tanártársát, Ácsfalvi Sándort, akit évekkel korábban nyugdíjaztak, mint őt. Ácsfalvi történelem–földrajz szakos tanár volt, mellékesen filozofálgatott is, csak úgy magának, bár egyszer egy kis füzetet is kiadott a saját költségén „A szeretet mint támadó erő" címmel. Annak idején sokat vitatkozott Malomvárival, s bár mélységesen tisztelte Malomvári jóságtól áthatott életét, ugyanakkor hevesen kifogásolta túlságosan békés tűrelmességét, tétlenségét a rossz erőivel szemben. Malomvári moso-

lyogva, türelmesen vitatkozott vele, érveit a szelídség jellemezte és nem a vitatkozó szenvedély. „Én nem a hóhéra akarok lenni a gonosznak, hanem a megjavítója!" – mondta egyszer, s ezen Ácsfalvi sokáig eltűnődött. Nyugdíjaztatása után még egy ideig bejárt az iskolába, a könyvtárban tevékenykedett, el-elbeszélgetett régi tanártársaival, akik „még húzták az igát", majd egyre fölöslegesebbnek érezve magát, elmaradt, bezárkózott könyvei közé, és egy bölcseleti munkán dolgozott, de már abban sem bízott, hogy valaha is be tudja fejezni művét, amely különben „A helyes magatartás sokfélesége" ideiglenes címet viselte.

Amikor Malomvári bűncselekménye nyilvánosságra került, érzései és gondolatai teljesen összezavarodtak. Nem baráti érzelmeiben rendült meg, Malomvárit nem tekintette közeli barátjának, hiszen évek óta alig látták egymást. A véres tett saját nézeteit döntötte halomra, s arra a következtetésre kellett jutnia, hogy nincs abszolút jóság, nincs abszolút erkölcs, s ha a megtestesült jóság, minden nemes érzés hordozója ilyen szörnyűséget képes elkövetni, akkor hogyan lehet körvonalazni az ember természetét, eszméit és tetteit, van-e egyetlen szilárd pont is az emberi világban, amelyre támaszkodni lehetne, s egyáltalán miféle élőlény az ember? Lehet-e beszélni lélekről, lelkiismeretről, felebaráti szeretetről, testvériségről, ha minden, ami jó és szent, ilyen megdöbbentően váratlan esetben mond csődöt? Talán minden ember született gyilkos, s csak a körülményektől függ, hogy az ősi ösztönök mikor törik át a nevelés és a társadalmi szabályok vékony védőburkát? Törvényszerűség ez, vagy a szabad akarat tesz lehetővé ilyen váratlan katasztrófákat?

Ilyen és ehhez hasonló gondolatok gyötörték az öreg tanárt. Különféle feltevései önmaguktól összeomlottak. Képtelen volt rendet teremteni elméjének zűrzavarában. A bűnügyre vonatkozó minden sort elolvasott,

kivágott minden cikket az újságokból, eltette őket magának, hogy újra és újra áttanulmányozhassa. Ott volt mindkét napon a bűnper tárgyalásán, és nemcsak hogy elszörnyedt Malomvári viselkedésén, de nem is értette. Azt remélte ugyanis, hogy Malomvári vallomása némi fényt derít majd a titokra, de éppen ellenkezőleg történt, Malomvári elképesztő megnyilatkozásai még áthatolhatatlanabbá tették a rémtett körüli sötétséget.

Megtörten, meghasonlott lélekkel botorkált az öreg tanár a világban, gyanakodva nézett minden emberre, és szorongva gondolt arra, hogy vajon mi rejtőzik a látszatra jóságos, ártatlan vonások mögött, mit takar a társadalmi külszín. Néha azt hitte, rémeket lát, amikor a legbékésebb tekintetekben is felfedezte a gyilkos indulatot, a káini gonoszságot. És amikor odahaza a tükörbe nézett, elborzadva takarta el az arcát. Munkáját abbahagyta, úgy érezte, hogy csődöt mondott minden igyekezete, amely az ember megismerésére irányult. Pusztító lelki földrengés volt számára a képtelen szörnyűség, széles, mély szakadék nyílt meg előtte, lehetetlenné téve a továbbhaladást.

Hosszas tépelődés után szánta rá magát arra, hogy ha van rá mód, beszél Malomvárival, felteszi neki a „miért?"-et, hátha választ kap rá. Ha Malomváriban csak egyetlen atomja él régi énjének, kell hogy mondjon valamit, nem lehet, hogy egyetlen szava se legyen az emberekhez, akik megdöbbenve és értetlenül állnak a rémtett előtt, és nem tudják, bízhatnak-e saját magukban, uralkodhat-e valaha is a világban a szeretet, megszelídíthető-e az ember. Kötelességszerűen alkalmat kell neki adni, hogy kifejezze magát, emberi szóval adjon magyarázatot, ha tud. Az öreg tanárban egyre inkább kialakult az a meggyőződés, hogy a világ nem mehet tovább az eddigi úton, nem tehet úgy, mintha semmi sem történt volna, ha egy olyan ember, mint Malomvári, az igazak igaza, a homo humanus

ilyen rémtettre vetemedett. Nem riadt vissza a hivatalos nehézségektől, s amikor végre megkapta a látogatási engedélyt, a reménység alig derengő sugara máris megnyugtatta, és hosszú idő után aznap tudott először nyugodtan elaludni. Ahogy azonban közeledett a látogatás időpontja, ólmos szorongás fogta el, az ismeretlentől, az elképzelhetetlentől való félelem. S most, hogy itt állt előtte a halálra ítélt gyilkos, megkeményedett vonásokkal s valami torz kiegyensúlyozottsággal, alig tudott megszólalni.

– Ne haragudj . . . – mondta remegő hangon, s csodálkozott, hogy ilyen köznapi szavakat tud kidadogni ebben a semmihez sem hasonlítható helyzetben. – Nem akarlak sokáig feltartani . . .

– Talán kevés az időd? – kérdezte Malomvári gúnyosan. – Kár, én ráérek, még van negyvennyolc órám.

Amikor látta volt tanártársa megdöbbenését, még hozzátette:

– Látod, milyen szerencsétlen dolog akasztandó ember házában kötélről beszélni!

Az öreg tanár valósággal megsemmisült. Elsápadt, remegett, s nemcsak önvád gyötörte amiatt, hogy akaratlanul is tapintatlan volt, hanem mélységesen elkeserítette Malomvári gúnyos megjegyzése.

– Bocsáss meg . . . nem akartam . . . – hebegte.

Malomvári mintha megsajnálta volna.

– Nincs semmi baj! – legyintett megnyugtatóan s egyben fölényesen. – Csak tréfáltam, örülj neki! Talán jobb lenne, ha jajveszékelnék, nyüszítenék? Minek? Ami megtörtént, megtörtént, és ami meg fog történni, meg fog történni!

– De miért? – szakadt ki a kérdés, jövetelének lényege, Ácsfalviból.

Ekkor már mind a hárman ott ültek az asztal körül, Ácsfalvi az egyik végén, vele szemben a fegyőr, Malomvári a középen. A fegyőr közömbösen nézett maga

elé, nagyokat ásított. Az öreg tanár remegve várta a választ. Malomvári felhúzta a homlokát, és enyhe gúnnyal kérdezte:

– Megsérthetem a nagy filozófust, napjaink Szókratészét, hogy elhiggyem tájékozatlanságát? Bizonyára rengeteg föltevésed van.

Ácsfalvi bólintott, majd sóhajtva csóválta a fejét.

– Sajnálom, hogy gúnyolódsz – mondta halkan –, nem érdemlem meg, hidd el! Tiszta szívvel jöttem hozzád!

Malomvári elnevette magát.

– Sértődj meg csak nyugodtan – mondta kedélyesen –, használd ki hátralevő óráimat, nem lesz soká alkalmad rá. Ide figyelj, Sándorom! – tette hozzá elkomolyodva, majdnem barátságosan. – Mondd el az elméleteidet, tudod, hogy mindig szívesen hallgattalak. Ha rátapintasz az igazságra, elismerem.

Az öreg tanár fáradtan, szomorúan rázta a fejét.

– Nem azért jöttem, hogy találgassak. Nem is kíváncsiságból. Arra gondoltam, hogy talán szükséged van valakire, egy emberre, akinek valamit mondhatnál, és ez az ember talán én lehetnék, régi barátod. Lehetetlenség, hogy ne legyen valami mondanivalód, üzennivalód, nem szakadhattál el mindentől, minden emberitől, nem távozhatsz ilyen elszigetelten, életedben is halottan. A hitedhez fordulok. Mindig büszke voltál rá. De nem is helyes ez a kifejezés, a büszkeséget, a gőgöt nem ismerted, a te hited alázatos volt, még az értelmet is alávetetted ennek az alázatnak. Kell hogy ebből megmaradt légyen valami! Segíts! – kiáltotta végül könyörögve.

Malomvári néhány másodpercig csak nézte öreg tanártársát, a megértés minden látható jele nélkül, aztán élesen elnevette magát.

– Mármint hogy én segítsek! Mert ugyebár olyan helyzetben vagyok, hogy tőlem joggal lehet segítséget várni! De hiszen megígértem, hogy segítek. Meghall-

gatom az elméleteidet, és kiválasztom a helyeset. Azt, remélem, nem akarod velem elhitetni, hogy neked, az elméletek emberének, nincsenek elméleteid. Sőt, feltételezem, hogy még mások elméleteit és magyarázatait is összegyűjtötted, és valamennyit feldolgoztad kritikailag.

– Azokon ugyan nem sok feldolgoznivaló akadt! – mondta az öreg tanár, keserűen legyintve. – Közhelyek, felületes szócséplés! Mi voltál te az újságokban? Emberbőrbe bújt szörnyeteg, kettős életet élő álszent, visszaéltél embertársaid bizalmával. Akadt újságíró, aki az ifjúság iránti mély felelősségérzettől áthatva fejtegette, hogy mennyire kell vigyázni, százszor is meg kell gondolni, kinek a kezébe adjuk gyermekeink nevelését, kire bízzuk a jövő letéteményeseit. Felvetette azok felelősségét, akik tanári oklevelet adtak ilyen dúvad kezébe, és rászabadították a tanulóifjúságra. Ostorozta azokat, akik megfeledkeztek az elemi éberségről, és hagyták magukat becsapni mézes-mázas szavaktól, reklám-jócselekedetektől, szentfazék modortól. Mert bár nem szabad a gyanakvás légkörét terjeszteni, az egészséges éberségről nem mondhat le a társadalom, ha védekezni akar a becsületes emberek biztonságát fenyegető vérszomjas vadállatoktól. Ilyesmit akarsz hallani?

Malomvári, aki nagy érdeklődéssel és határozottan jóindulatú arckifejezéssel hallgatta az öreg tanár szavait, mosolyogva bólintott:

– Ilyesmit, persze, és még cifrábbakat is! Mondd csak! Szörnyeteg, vérszomjas vadállat? Érdekes. És még mit írtak rólam?

Az öreg tanár vállat vonva folytatta:

– Hogy rosszabb vagy a közönséges rablógyilkosoknál, mert azok legalább nem adják ki magukat népboldogító jótét lelkeknek, nem bújnak kenetteljes szavak és jó cselekedetek mögé, s hogy a hozzád hasonlók a legrosszabbak és a legveszedelmesebbek, mert

összezavarják a frontokat, megtévesztik az embereket, visszaélnek a helyzetükkel, s miközben a leggonoszabb tervek járnak az eszükben, álruhájuk az emberiség nevelőinek fehér tógája. Meg hogy a régi rend neveltjeit még mindig rabságban tartja a pénz bűvölete, ölni is képesek érte, ha elhatalmasodik rajtuk a vágy. Hogy az ilyen aljas férgeket el kell tiporni, mert nem érdemlik meg az életet. Ne haragudj, te kívántad, hogy mondjam el. Nekem ezek a borzalmas szavak talán még jobban fájnak, mint neked.

Tekintete ekkor Malomvárira vetődött, s megdöbbenve látta, hogy a halálraítélt elégedetten mosolyog, sőt, mintha büszkén hallaná gyalázatának visszhangját.

– Jól van – bólogatott –, szóval, pokolbeli szörnyeteg, véres kezű bandita vagyok. De gondolom, téged nem elégítenek ki ezek az indulatkitörések. A filozófusok nem a sértő kifejezéseket keresik, hanem az összefüggéseket. Amiket különben elmondtál, egy cseppet sem leptek meg. Nem vártam kedvező kritikákat, sem vitézségi érmet. Valószínűleg magam sem írtam volna mást, ha az lenne a hivatásom, hogy véleményt írjak bűncselekményekről. A te véleményed azonban jobban érdekel, mint a közvélemény. Halljuk, mit sütöttél ki!

Az öreg tanár fejcsóválva sóhajtozott. Másra számított, bár ebben a pillanatban meg sem tudta volna mondani, mire. Malomvári könnyed beszédmodora, fölényesen gúnyos viselkedése elbátortalanította, összezavarta gondolatait. S Malomvári ígérete, hogy majd rámutat a helyes okfejtésre, inkább megrendítette, mint megerősítette önbizalmát. Nem tudta elképzelni, miért játszik vele egy olyan ember, akinek az élete már csak homokórával mérhető. Mi ölhette ki belőle az érzéseket? Mert az bizonyos, hogy erre az emberre az érző szív szava nem hat.

Egy pillantást vetett a fegyőrre, s látta, hogy az az érdeklődés legkisebb jele nélkül bámul maga elé, a

számára teljesen idegen szavak és mondatok visszapattannak tudatáról, s ezt a teljes kivülállását hatalmas ásításokkal is tanúsította. A fegyőr érdektelen magatartása valamennyire felbátorította az öreg tanárt, s joggal érezhette, hogy alapjában véve csak ketten tartózkodnak a szobában, s négyszemközt beszélgetnek.

– Először azt hittem, hogy megőrültél – kezdte mentegetőző hangon. – Ezt persze ne vedd sértésnek, hiszen az elmebetegség éppen olyan kór, mint a szívbaj vagy a reuma, talán súlyosabb, mert elszigeteli a beteget a társadalomtól, de ugyanakkor könnyebb, mert a beteg nem tud róla. A törvény is kitér az őrültek útjából, kivonja őket a felelősség alól. Igen, ez a legkönnyebb, a legkényelmesebb feltételezés, ez a mentség a mindennapi életben is kijár azoknak, akiknek valamilyen fogyatékosságát mindenáron mentegetni akarjuk, emlékezz csak szegény Károlyra, mindent megbocsátottunk neki, azt mondtuk, bolond, nem normális, nem lehet rá haragudni. Szóval, hidd el, nem sértő szándékkal mondom, és nem is úgy gondoltam, de meg kell értened, nagyon is váratlan és megdöbbentő ugrás volt ez az egész a te életedben, erre senki sem számított, és magyarázatot sem tudott rá találni. Hirtelen kitört őrültségre gondoltam először, hiszen, istenem, olyan viszonylagos dolog az az egészség meg az úgynevezett épelméjűség, valamilyen bogara mindenkinek van, és ki tudja, mikor lesz a bogárból pusztító vadállat. Tudom, hogy alapos vizsgálat alá vetettek, és az eredmény nem is lehetett más, mint hogy épelméjűnek találtak, sőt, éleseszűnek, az átlagon magasan felülemelkedő értelmi képességekkel és széles körű műveltséggel. Figyeltelek a tárgyalásokon is, és mondhatom, félelmetes volt, ahogyan érveltél, gúnyolódtál, visszavágtál. Magasfokú szellemi teljesítmény volt, de ugyanakkor ördögi bűvészmutatvány is, ha nem haragszol ezért a kifejezésért. Más voltál, mint eddig, de mégis ugyanaz, fordítottja az eddigi egyé-

niségednek, de ugyanannak a fordítottja, valami hiányzott belőled, de valamivel meggyarapodtál. Szembekerültél mindazzal, amiben eddig hittél, az angyali szelídség helyét ördögi logika foglalta el, mindezt persze csak képletes értelemben vedd, olyan nehéz ezt szavakkal kifejezni. Tudom, hogy megértesz, hiszen már az első napon tényként fogadtam el, hogy ép az elméd, nemcsak hogy ép, de elképesztően éles is, csak éppen . . . ezért sem szabad megharagudnod . . . hiányzik belőle az erkölcsi mag.

– Így aztán új elmélet után kellett nézned! – jegyezte meg mosolyogva Malomvári, s látni lehetett rajta, hogy távol áll tőle minden sértődöttség.

– Így van! – bólintott felbátorodva Ácsfalvi. – Persze, a nehézségek csak megnövekedtek azzal, hogy kiesett a legkönnyebb magyarázat. A vallomásod, ne haragudj, számomra semmit sem jelentett. Mert az, hogy ki akartál rúgni a hámból, ezért gyilkoltál és raboltál, ez egyezhetett a tényállással, a nyomokkal, a tanúvallomásokkal, van rá paragrafus a büntető törvénykönyvben, könnyen körülhatárolható bűncselekmény, de engem nem lehet ilyen könnyen kifizetni, bár sajnos, sejtelmem sincs róla, miért mondtad ezt a rád nézve lehető leghátrányosabb indokot. Istenem, persze hogy törtem a fejemet, tépelődtem, az egyik magyarázatot a másik után vetettem el, szerény szellemi képességeimet a végsőkig megfeszítettem. Ennek a rejtélynek a megoldása jobban érdekelt, mint az, hogy van-e élet más égitesteken, vagy hogy ki teremtette a világot, ha ugyan egyáltalán teremtette valaki.

Malomvári mosolyogva csóválta a fejét.

– Kétkedő lélek vagy . . .

Az öreg tanár bólintott.

– Azért érdekel a filozófia. Te mindig morális alkat voltál, én racionális. Én nem tudok megállni az első feltevésnél. Először ugyanis arra gondoltam, hogy nem te követted el a tettet, hanem valamilyen okból magad-

ra vállaltad. Az ilyen önfeláldozás teljesen belefért a régi egyéniségedbe. Ezt a feltevésemet különben nem is annyira a megdönthetetlen bizonyítékok silányították semmivé, hanem a viselkedésed.

– Elvetemültnek találtad? – kérdezte Malomvári.

– Annak! – válaszolt az öreg tanár. – Ne vedd rossz néven, ez az időpont nem alkalmas hamis udvariaskodásra. Elvetemültnek találtam a magatartásodat, és ez nemcsak tarthatatlanná, de nevetségessé is tette feltevésemet. Ez a feltevés különben is a múlt Malomvárijára támaszkodott, abból indult ki, hogy olyan jóságos vagy, amilyennek mindenki hitt, s kész vagy akármit magadra vállalni, ha azzal megválthatod egy felebarátodat, mint Nyikolaj a Bűn és bűnhődésben. Akkor még nem számítottam arra, hogy megváltoztál, méghozzá gyökeresen, más ember lettél, nem lehet a régi énedből kiindulni, ha meg akarjuk magyarázni a bűncselekményt, amelyet elkövettél. Te követted el, ugye? Csak a rend kedvéért kérdem.

– Persze hogy én, senki más! – válaszolt Malomvári, egy kis ingerültséggel a hangjában.

– Ne haragudj, távol áll tőlem, hogy kételkedjem a szavadban – mentegetőzött az öreg tanár –, csak ki akartam zárni ezt a feltevést. Tanáremberek vagyunk, tudjuk, hogy a bizonyítás csak szabatos lehet, még ha külső ember számára szőrszálhasogatásnak látszik is. Ezt a feltevést magam is elvetettem már, te csak megerősítettél meggyőződésemben. De talán mondanom sem kell, hogy ezután még sötétebb lett körülöttem minden. Az egyik éjszaka aztán az jutott eszembe, hogy... talán nevetségesnek találod a sejtésemet, de hát az emberi lélek még sok meglepetést tartogat... egyszóval arra gondoltam, hogy oly sokáig, egy életen keresztül álltál a jóság, a becsület, a tisztesség gránittalaján, hogy talán kíváncsi voltál arra, amivel szemben álltál, talán felkeltette a figyelmedet a bűn, erős kísértést éreztél, hogy átbillenj a másik oldalra, meg-

ismerd azt a másik világot, amelyet eddig kárhoztattál. Nem lehet sokáig büntetlenül szemben állni valamivel. Talán egy alkalommal rádöbbentél arra, hogy tulajdonképpen fogalmad sincs arról, ami ellen harcolsz. A fejlődés nem egyenes vonalú. Szent Pálból talán sohasem lett volna a kereszténység leghatalmasabb hirdetője, ha előzőleg nem Saul lett volna. Nálad fordított lehetett a folyamat, de ami a lényeges, az a változás. Pál talán csak Szent István megkövezetése után kezdett behatóan érdeklődni az iránt, amit halálosan gyűlölt. Az ismeretlen mindig izgatja az embert.

Kérdően nézett Malomvárira. Az felhúzta a homlokát.

– Nagyon érdekes elmélet – mondta –, csak egy hibája van.

– Tudom! – bólintott Ácsfalvi. – Nem igaz. Hamarosan én is mesterkéltnek találtam. Aztán leegyszerűsítettem, inkább visszafejlesztettem, mintsem továbbfejlesztettem volna az elméletet. Egyszerűen arra gondoltam, hogy egy ember, aki példás életet élt úgyszólván gyermekkora óta, egész életében csak a szépet és a jót követte, egy napon hirtelen megundorodott mindentől, értelmetlennek látta az egészet, szemfényvesztésnek, csalásnak, tulajdonképpen fellázadt önmaga ellen és minden ellen, ami gúzsba kötötte. Kitört az erkölcsi béklyók közül, megunta, hogy mindig jóságos, mosolygó, csupa szív bácsika legyen, unalmasan tisztalelkű, a szeretet langyos szirupjában pancsikázva. Torkig volt már azzal, hogy mindig csak megindítsa, meghassa az embereket, hogy hálát rebegjenek neki, és hozsánnázzanak körülötte. Arra vágyott, hogy egyszer az életben megdöbbentse az embereket, elborzadjanak tőle, félelmet keltsen bennük. Első látszatra ezt a feltevést is logikusnak találtam.

– Logikusnak logikus – bólintott mosolyogva Malomvári –, sőt, tetszetős. Az ember szinte sajnálja, hogy nem igaz.

Az öreg tanár nagyot sóhajtott.

– Aztán elbátortalanodtam, elcsüggedtem – folytatta –, mint ahogyan például most is. Nem is tudom, van-e értelme elmondani a többit is. Kár az időért. Nem hiszem, hogy valaha is rá tudnék találni a magyarázatra.

– Én sem hiszem – rázta a fejét Malomvári –, s ami az elméleteidet illeti, azok valóban csak a találgató elme játékai. Már csak az hiányzott, hogy az mondjad, egy végzetes szépségű nővel ismerkedtem meg, aki elvette az eszemet, és azt mondta, öljek érte, ha be akarom bizonyítani szerelmemet. De ilyesmit már leírni sem lehet, nem elkövetni. Sok mindenünk van ezen a világon, de elméletekben eléggé szegények vagyunk. Ezt te mint bölcselkedő jobban tudod, mint én. Szatócsmagyarázataink vannak a világ nagy kérdéseire is, ebben a tekintetben a vallások a tudomány fölött állnak, mert legalább nem hivatkoznak tapasztalatokra és kiszámítható törvényszerűségekre. Te is sokat töprengsz, és keveset markolsz!

Mélyet sóhajtott az öreg tanár.

– Markolni . . . – mondta, lassan csóválva a fejét. – De messze áll most tőlem minden, amit tudásvágynak vagy akár csak kíváncsiságnak lehetne nevezni! Nem akarok én most más lenni, mint embertársad. Akinek beszélhetnél, ha akarnál.

Malomvári nem válaszolt rögtön. A csendben hallani lehetett a fegyőr ütemes szuszogását. Nem vették észre, mikor aludt el. Malomvári egy ideig a fegyőrt figyelte, aztán maga elé nézett. Arckifejezése tűnődő volt. Mintha habozott volna. Aztán az öreg tanárra nézett, majd hirtelen elhatározással közelebb hajolva suttogta:

– Hát elmondom.

Meglepő kijelentése után pillanatnyi szünetet sem tartott, úgy beszélt tovább, mintegy két kézzel ragadva meg a váratlan alkalmat. Az öreg tanárnak az volt a

benyomása, hogy régen megfogalmazott mondatok törnek elő Malomváriból, mint olyan emberből, aki sokáig hűségesen őriz egy titkot, aztán megfelelő alkalommal zuhatagszerűen kívánkozik ki belőle a sokáig elnyomott mondanivaló. Külön figyelmet érdemelt az a jelenség is, hogy Malomvári hosszú idő óta most látszott először kiegyensúlyozottnak, nyugodtnak, nem volt benne semmi bántó keménység, vonásaiból eltűnt a gőg, hangja barátságos, arckifejezése feloldott, szinte jóságos volt. Szavai kedvesen, természetesen csengtek, nyoma sem volt bennük annak a bántó határozottságnak, amely annak idején elképesztette a bíróságot és a hallgatóságot. Mintha a régi Malomvári jelent volna meg hirtelen, amint szerényen és szelíden fejteget valamit, bocsánatot kérve egy-egy biztosnak hitt állításáért.

– Mint tudod – mondta elábrándozva –, mindig hivő ember voltam, talán nem is egy adott vallás minden tételében, hiszen az egykori jámbor legendák valóban nem elégítik ki a mai ember igényeit, de abban mindig hittem, és hiszek ma is, hogy a világ lényege a törvényszerű igazságosság, anélkül ugyanis a világ képtelenség, esztelenség lenne, egyszerűen nem létezhetne. Tehát én bennem sohasem valami gyermeteg képzelgés volt az, hogy hittem a túlvilágban. Ma is hiszek, mert ahogyan a legnagyobb szerénytelenség azt hinni, hogy csak a mi kis nyomorult bolygónkon van élet az egész világmindenségben, ugyanolyan szerénytelenség azt hinni, hogy csak az a világ létezik, amelyet látunk, tapasztalunk, csillagászati távcsöveinkkel látunk, rádiófelvevőinkkel érzékelünk. A színképelemzés amúgy is bebizonyította, hogy az egész világot ugyanazokból a téglákból építették fel, hidrogén itt, hidrogén ott, mindenütt! De a hidrogénatomot akárhány szeptilliószor szorzod meg, ugyanaz marad, sok, nagyon sok, elképzelhetetlenül sok, de nem mond többet, mint az az egy szál hidrogénatom, amelynek

még neutronja sincs. És megszámlálhatunk akárhány metagalaktikát, milliárdszámra, egymás után, az sem lesz új, csak több. De ha a földi embert és cselekedeteit vizsgálgatjuk, hát akkor sem leszünk okosabbak, ha feltételezzük, hogy csak az élő anyag mozog, az egyén vagy inkább egyed csak múló jelenség, az ember úgynevezett személyisége születésekor keletkezik, s halálakor nyomtalanul eltűnik, ennyi az egész. Teljesen mindegy, hogy az embernek van-e szabad akarata, vagy előre meghatározott módon történik minden. Az igazságtalanságokat, a méltánytalanságokat, az értelmetlen katasztrófákat, háborúkat és más emberirtásokat egyik elmélet sem magyarázza meg, ha abból indul ki, hogy amin az embernek keresztül kell mennie, akár törvényszerűen, akár szabad akaratából, arra csak az emberélet apró kis időtartama áll rendelkezésére. Ésszerű ez? Helyes ez? És ami a legfontosabb: igazságos ez? Méltó ez az alantas igazságtalanság a tér és az idő magasztos végtelenségéhez? Elképzelhető világszellem, végtelenül hatalmas és bölcs isten, a világot összetartó kozmikus erő, ha a kisembert le lehet tiporni, és a gaztett büntetlen maradhat? Puszta észokokkal is arra a következtetésre kell jutni, hogy kell valami másnak is lennie, egy másik világnak, ahol a megbomlott egyensúly helyreáll, ahol érvényesül az erkölcsi törvény, minden dolgok végső okához híven. A lét nem lehet értelmetlen, az oktalanság nem lehet a világ lényege. Tudom, hogy te nem így gondolkozol, neked az ésszerűség nem azt jelenti, amit nekem, neked az ésszerűség a józan gondolkodás hideg folyamata, eleme a tapasztalat és a következtetés. Te racionalistának tartod magadat, pedig megmondatott, hogy az emberi ész gyanús egy forrás, ha ahány filozófus, annyi eredményre jutott. És ez nem is lehet másképpen, ha a tudományos igazságot keressük, és nem az erkölcsi igazságot, sőt, azt hisszük, hogy az erkölcsi igazság afféle ájtatos nénikéknek való fogalom. De én

most sem akarlak meggyőzni téged, tudod jól, hogy sohasem erőszakoltam másra a meggyőződésemet. Csak azért mondtam el mindezt, hogy megértsed a továbbiakat.

Ácsfalvi hálásan bólogatott, bár el sem tudta képzelni, hova akar Malomvári – éppen ő! – kilyukadni ezekkel a szavakkal. Ismerte különben ezt az okfejtést, nem először hallotta Malomváritól, sokat vitatkoztak valaha ilyen és ehhez hasonló kérdések fölött. De most a hely és az alkalom hátborzongatóvá tette a jámbor szavak hatását.

– Talán nem is mindig értettétek – folytatta Malomvári –, hogy miért vagyok kiegyensúlyozott, nyugodt, szelíd. Erős hitemre támaszkodtam, és ez a hit már valóságos tudás volt, mert mi az igazság? Igazság az, amelynek az ember még csak elképzelni sem tudja az ellenkezőjét. A halált mint netovábbot látni, olyan, mint a véges gondolkodású ember álláspontja, aki azt sem tudja elképzelni, hogy az egyenes vonal a végtelenségig meghosszabbítható, vagy hogy a számsort sohasem lehet befejezni. Az ilyen ember a világ végtelenségét sem fogadja el, úgy képzeli, hogy nagy messzeségben ugyan, de valahol vége van a világnak, csak arról nem tud számot adni, hogy ott mi van, mit csinál ott az ember. Belelógatja a lábát a semmiségbe? Hát ilyen képtelenség az is, hogy a halállal vége van az embernek, testének, lelkének, személyiségének. Ami jó volt, jó volt, ami rossz volt, rossz volt, s ami megsemmisült, annak nem tartozik számadással a világ. Akárhogy használta is ki rövid életét az illető, a világ nem felelős érte. Hát én ezt a badarságot nem fogadtam el, és jól tettem. Mert ez az erős hit ajándékozott meg egy olyan élménnyel, amilyenben csak nagyon kevés embernek volt része. Igaz, olvastam keleti bölcsekről, jógikról, maharisikról, akik a befelé fordulás, a redukció, a tökéletes összpontosítás segítségével eljutottak legbelső énjükhöz, s ebben a

csodálatos elragadtatott állapotban meglátták a megláthatatlant, világossá vált előttük minden, meglátták a lényeget, az örök összhangot, mindennek okát és magyarázatát. Én ilyen állapotban sohasem reménykedtem, nem vagyok beavatott, a titkos tudományokban sohasem volt alkalmam elmerülni. De a hit, a nemes vágy, a törhetetlen, szent akarat is tud csodát tenni. Jól emlékszem erre a tündökletes napra, amikor megállt számomra az idő, alkotó elemeire sugárzott szét a tér, és olyan magasságba emelkedtem ki önmagamból, amilyent sem tudós, sem költő el sem tud képzelni. Nem éjszaka, hanem egy csendes vasárnap délután történt, hogy kiegyensúlyozott lélekkel, az erkölcsi igazságba vetett boldogító hittel feküdtem pamlagomon, s a szoba · mennyezetét bámultam, pontosabban egy kis fekete pontot. Arra gondoltam, hogy én is ilyen kis pont vagyok, elvesző parány a mindenségben, de mégis valami, sőt, valaki, helyem van a létező világban, és biztos lehetek abban, hogy semmiféle igazságtalanság, méltánytalanság nem semmisíthet meg. A kis pont ekkor lassan világosodni kezdett, s már nem volt fekete, hanem aranyosan sárga, mint a napsugár, fénylett, ragyogott, olyannyira, hogy hunyorgatni kezdtem, majd az ablak felé néztem, hogy megfejtsem a különös fénytünemény titkát. Azt hittem ugyanis, hogy a kis pont talán valamilyen kristályszerű képződmény, s külső fény vetődött rá. Ilyesféle magyarázatot azonban nem találtam, a kis pont egyre nagyobb lett, sőt, közeledett, s mielőtt még felocsúdtam volna meglepetésemből, már elborított, ragyogó, meleg fény vett körül, én pedig testtelenül, szellemem, öntudatom tökéletes birtokában lebegtem, vagy egyszerűen voltam, hiszen az ilyen szó, mint lebegés, csak anyagi valóság kifejezésére alkalmas, ez pedig valami egészen más volt. Tudom, hogy kételkedsz, ha nem is árulod el. Jó, jó, csak kételkedj, nem haragszom érte, és nem is csodálkozom. De azt

el kell hinned, hogy amit elmondtam, velem megtörtént, s nem álom vagy káprázat volt. Sohasem szoktam délután aludni, nem is tudok. Különféle okkult tudományokkal sohasem foglalkoztam, az egyszerű hipnózis sem érdekel, sohasem voltak látomásaim, a szemem is kitűnő, nem káprázik. Ritkán fáj a fejem, a migrénes víziók, amelyekkel újabban a Szent Johanna által hallott titokzatos hangokat magyarázzák, engem sohasem kínoztak. De egy bizonyos: alázatos hitem mindig töretlen volt, s a kis pontból talán ezért ragyogott rám napsugaras bizalommal egy magasabb világ. Mert amikor némileg már rendezni tudtam benyomásaimat, fellélegezve, már a szó lelki értelmében fellélegezve vettem tudomásul, hogy nem vagyok egyedül. Kérlek, ne mosolyogj azon, amit most mondok. Egy angyal jelent meg előttem. Emberi szó ez, tudom, visszaéltek vele művészetben, irodalomban, gyermekmesékben egyaránt, de nem akarok és nem is tudnék más kifejezést használni. Ha azt várod tőlem, hogy írjam le az angyal külsejét, csak annyit tudok mondani, hogy nem volt külseje, hanem inkább belseje, hogy úgy mondjam, méghozzá rendkívül valóságos és szép, elsősorban pedig lényeges. Ha szabad ezt a kifejezést használnom, nem az ismertebb angyalok közül való volt, sejtelmem sem volt ugyanis arról, hogy a mennyei rangsorban milyen helyet foglal el, számomra amúgy is megfoghatatlan magasságban állt. Azaz, nem is helyes a kifejezés, hiszen leereszkedett hozzám, minden gőg és önhittség nélkül, s mint már az első pillanatban közölte velem, hitem jutalmául részesített abban az élményben, hogy megismerjem mindazt, amire olyan szilárd hittel vágytam. Közölte velem, mondom, de ezt az otromba földi kifejezést meg kell magyaráznom. Ne gondolj ugyanis beszédre, szavakra, betűcsoportokra, mondatokra, nyelvtani szerkezetre, hangokra, szóval ne gondolj emberi beszédre, amellyel idelent a mi világunkban megpróbáljuk ki-

fejezni magunkat, inkább kevesebb, mint több sikerrel. Itt többről volt szó, a gondolatok és az érzések tökéletes, közvetlen átviteléről. S ha a továbbiakban arról beszélek neked, hogy mit mondott az angyal, mindig gondolj arra, hogy én szavakkal igyekszem számodra kifejezni, pontosabban megközelíteni azt, amit az angyal a maga felsőbbrendű módján közölt velem. Jómagam sem folyamodtam az emberi beszédhez, ehhez amúgy is hiányzott a tüdőm, amely levegő segítségével hozza rezgésbe a hangszálakat, nem volt szám és nyelvem sem, amely ezeket a hangokat hangzókká alakítja. Erre nem is volt szükség, egymás gondolatainak megértése és megértetése nem ilyen kezdetleges, dadogó módon történt, hanem úgy, ahogyan földi emberek már csak azért sem érintkezhetnek egymással, mert rendkívül messze állnak még a lélek nyíltságának attól a fokától, ahol már nincs többé szükség a gondolatok eltitkolására. A közvetlen lelki érintkezés különben végtelenül gyors, szinte időtlen, s már a kezdet kezdetén rendkívüli boldogsággal töltött el, hogy az angyal megdicsért, igazat adott nekem, helyeselte elképzeléseimet, sőt, csodálkozását fejezte ki afölött, hogy embertársaim többsége eléggé hitetlen, s olyan felfogást vall, hogy csak az van, amit lát, s mindegy, hogy valaki milyen életpályát futott meg, a halál mindennek a végére pontot tesz, nincs folytatás, vége, s ez éppen úgy vonatkozik az egynapos korában elpusztult csecsemőre, mint a matuzsálemi korú öregre, a jó emberre éppen úgy, mint a gonoszra, az áldozatra éppen úgy, mint a gyilkosra. Megvallom, nagyon jólesett ez a szó szoros értelmében felsőbb helyről kinyilvánított elismerés. A felsőbbséget persze jelképesen kell érteni, hiszen a túlvilágon valóban nincs kitüntetett irány, hogy a tudomány kifejezését használjam. Sőt, az a tény, hogy az angyal nem éreztette velem fölöttem álló voltát, még inkább tudatára ébresztett ennek a közöttünk levő mérhetetlen különb-

ségnek. Ha nem lenne értelmetlenség, azt mondanám, hogy elpirultam a dicséretre, de ilyen módon sem foglalkoztam saját magammal, felfogtam ugyanis, hogy parány voltom itt most legkevésbé sem fontos. Ez a felismerés különösen akkor hatotta át tudatomat, amikor... hogy is fejezzem ki magamat... azt nem állíthatom, hogy körülnéztem, talán azt mondhatnám, hogy felfogtam a körülöttem levő világot. Elnézésedet kérem a dadogásért, nagyon nehéz ezeket az élményeket a mi szegényes kifejezési módszereinkkel körvonalazni, és meg kell mondanom, később talán még nagyobb nehézségeim lesznek. Most például szeretném kifejezni, mit jelentett az, hogy felfogtam a környezetet, amely különben az egész volt, a világ ugyanis nem szakadozott végtelen darabokra, hanem összefüggően töltötte be egész valómat, hiánytalanul és magától értetődően, homály és titokzatosság nélkül, s nemcsak hogy megértettem a nagy mindent, hanem közel is éreztem magamhoz, szeretettel töltött el, s annak ellenére, hogy nagysága mellett eltörpült minden felfoghatatlannak vélt csillagászati távolság, amellyel tudósaink elképesztik az avatatlanokat, nem éreztem benne semmi idegenszerűt, végtelensége melegen körülölelt. Tudom, hogy ezek a szavak nem sokat mondanak neked, de hidd el, nem tehetek róla. Ezt a földöntúli közvetlen átélést, a ragyogó valósággal való boldog egyesülést nem lehet egymásra torlódott betűkkel, nyelvmozdulatokkal, hangokkal kifejezni. Megmagyarázni már csak azért is lehetetlenség, mert az esendő értelemnek nincs és nem is lehet köze a léleknek ehhez a varázsos megvilágosodásához. Azt se kérdezd, mennyi ideig tartott ez a tündökletes eszmélés. Időpont, időtartam, kezdetleges földi fogalmak ezek. Ott, az igazi valóság világában az idő feltétlen, nem hagyja el önmagát, nem múlik, ahogyan az emberi nyelv oly gyermekesen fejezi ki ezt az alacsonyrendű folyamatot, hanem mint isteni örökkévalóság tölti be

a mindenséget. És ami örökkévaló, az nem lehet mulandó. Mert a legnagyobb élmény, a legfényesebb felismerés az örökkévalóságnak ezekben a végtelen pillanataiban az időtlen maradandóság volt, az örök élet a maga szent egyszerűségében. Egyszerre, együtt, a múlt, a jelen és a jövő, a közel és távol zavaró és szétválasztó hatása nélkül töltötte el tudatomat az igazi lét isteni ténye. Minden létezett, ami csak volt és lesz, a megvalósult lényeg, elhomályosítva mindent, amit az esetlen emberi agy valaha ki tudott eszelni, a durva anyag terhe alatt roskadozva, keletkezésről és elmúlásról locsogva, újról és régiről, valamiről és semmiről, hogy aztán a maga sajátos éleselméjűségével kisüsse, hogy minden, ami van, egy bizonyos határon túl érthetetlenné válik. Nekem is voltak tudományos élményeim ebben a térrel és idővel ki nem fejezhető állapotban, s az elpusztíthatatlan személyes szubsztancia tudatában felvillant bennem a lélek megmaradásának földöntúli elve, hogy a lélek nem vész el, csak megdicsőül. Nem tudom, sikerült-e legalább egy töredék ezrelékét kifejezni annak, amit szerettem volna, rossz érzés bujkál bennem, hogy talán semmi értelme sincs annak, amit mondtam, és ez lehetséges is, de hidd el, magának ennek a páratlan élménynek igenis volt és van értelme, csak éppen a szavak nem alkalmasak arra, hogy rajtuk keresztül megszólaljon mindaz, amit tapasztaltam, valóságosan ugyan, de nem a megszokott elképzelés egymásutánjában. Ha untatlak, szólj csak nyugodtan! – fordult hirtelen mentegetőzve Ácsfalvihoz.

A régi, szerény Malomvári – gondolta meghatottan az öreg tanár, s a pillanat töredéke alatt felidézte magában tanártársának régi egyéniségét, azt az embert, aki szinte bocsánatkérve közölte másokkal legjelentősebb gondolatait is, mintha attól félt volna, hogy a legigénytelenebb fogalmazás is pöffeszkedésnek, tudálékosságnak hat, pedig semmitől sem irtózott jobban,

mint attól a látszattól, hogy különbnek tartja magát másoknál.

– Ha tudnád, mennyire érdekel minden szavad! – mondta az izgalomtól rekedten. – És most engedd meg, hogy én panaszkodjam a nyelv tökéletlenségére, mert ha azt mondom, érdekel, ezzel a szóval távolról sem tudtam kifejezni azt, amit érzek.

– Jó – bólintott Malomvári –, hát akkor folytatom. Persze csak egymás után tudom elmondani mindazt, ami ott, akkor egyszerre ért. Az ember időfogalma ugyanis részekre osztja az eseményeket, nekem is ehhez kell tartanom magamat, hiszen néhány óráig még halandó vagyok. Nem türelmetlenségből mondom, de képtelen vagyok teljesen elnyomni vágyakozásomat. Nem sajnálom a fáradságot, szívesen beszélek neked, de mennyivel más volt az, amikor az angyal előtt nyitva állt egész gondolatvilágom. Nem volt előtte titok tudásvágyam s a túlvilág, a másvilág, az igazi világ iránti alázatos kíváncsiságom, hogy így fejezzem ki magamat. Tudta, hogy nem valami léha kíváncsiság sarkall, nem a felületek, nem a külsőségek érdekelnek, hanem a nagy igazság: hogyan folytatódik földi életünk, hogyan válik teljessé, hogyan tesz mindent helyére a kormányzó elv, az isteni eszme. És az angyal megértette, sőt természetesnek és, úgy vettem észre, helyesnek találta ezt a vágyat, mert megérezte mögötte a hitet. Az ilyen föltétlen bizalomra épült kíváncsiság más, mint a gőgös materialisták beképzeltsége, s az afféle tarthatatlan és sárhoz tapadt álláspont, hogy csak a durva anyag mozog, lélek nincs, s az elme is csak az anyag tevékenysége. Ezeket az embereket aztán kínos meglepetés éri, amikor testük anyagának, a lélek elhordott ruhájának pusztulása után makacsul tagadott lelkük egy makacsul tagadott magasabb rendű világba jut, ahol mindenkinek számot kell adnia tetteiről. Éppen ezt akartam tudni. Hogyan történik a nagy felelősségrevonás, a megtorlás, a büntetés, más-

felől a jutalmazás, a megdicsőülés, a kárpótlás minden elszenvedett rosszért, méltánytalanságért, igazságtalanságért? Mi lesz azokkal, akik bűnökben fetrengve kínozták, gyötörték, gyilkolták embertársaikat, s mire válnak érdemessé azok, akiknek osztályrésze a szenvedés volt, s mindig arra törekedtek, hogy másokkal jót tegyenek. Mert hiszen teljesen mindegy, s az örök igazság szempontjából tökéletesen érdektelen, hogy a gyarló ember miben hitt, vagy miféle tudást képzelt be magának gőgjében. Hivő és nemhivő egyaránt odakerül a végső ítélőszék elé, s mérlegre kerülnek a hitetlenek is, hiába hitték, sőt, tudni vélték, hogy testük anyagának gyökeres átalakulásával, fizikai létük befejeztével elenyészik személyiségük is, minden jóval és rosszal együtt. Bizonyítékokra, ezt elhiheted, nekem nem volt szükségem, hitem erősebb volt minden szócsavarásnál, szőrszálhasogatásnál, nekem hiába papoltak az otromba matériában vergődő tudósok. Csak éppen a miképtre voltam kíváncsi, s azt őszintén meg kell neked vallanom, hogy a különféle vallások különféle másvilágait egy kicsit túlságosan is emberi elképzeléseknek tartottam, s ha elfogadtam is az igazságszolgáltatás eszméjének erkölcsi gondolatmenetét, a megoldásról az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy az túlhaladja emberi elképzelő és megértő erőnket. Ez az alázatos feltételezésem valónak bizonyult, ha nem is úgy, ahogyan azt a magam jámbor módján sejteni merészeltem.

Elhallgatott, lehunyta a szemét, mélyet sóhajtott, aztán, ha lehet, még áhítatosabban, még alázatosabban folytatta:

– Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy az időrend, az élmények egymásutánja mindössze az emberi megértés elemi formája, a visszaemlékezésben is így jelenik meg nekem, holott, mint mondottam volt, az egész együtt vált tudatom birtokává, ahogyan az angyal feltárta előttem az áhított valóságot. Ha azt

mondom, először, ezt mint ember mondom az embernek. Tehát először egy népes lakomázó társaságra lettem figyelmes. A lakoma résztvevői a maguk testi valóságában ittak, énekeltek, nagyokat kurjongattak. Gyér szakállú arcuk olyan volt, mint a tatárjárást ábrázoló egykori metszeteken a vad hordák harcosaié. Az asztalfőn egy hatalmas termetű férfi ült, s látni lehetett, hogy fejjel magaslik ki a többi közül. Megmondom őszintén, egy kissé meglepett a furcsa, cseppet sem túlvilági emelkedettségű kép, de szerényen arra gondoltam, hogy nem az én feladatom a bírálat, nekem nem értékelnem kell, hanem tapasztalnom, minden fennhéjázás nélkül, ha már megismerkedhettem a titkok titkaival a magasabb hatalmak kitüntető kegye jóvoltából. Éppen ezért igyekeztem elnyomni megrökönyödésemet, noha sejtettem, hogy ez nem sikerülhet egy olyan világban, ahol a gondolatokat nem takarhatja el a tudatlanság és a hazugság fátyla. Megrökönyödésem csak fokozódott, amikor a tivornyázó társaság előtt hosszú sorban meztelen nők vonultak el, miközben szerelmi dalokat énekeltek, mindegyik más nyelven, némelyek zokogva, arcukat eltakarva, mások kacéran mosolyogva. Mint az angyaltól azonnal megtudtam, ezek a nők a legyőzött ellenség magas méltóságainak háremeiből valók, s a győztes hadvezér nem más, mint Timur Lenk. Mélységesen éreztem ebben az időtlen pillanatban emberi korlátoltságomat, mert semmiképpen sem tudtam felfogni a látvány értelmét, hiszen amit a sánta sátánról, a tatár világhódítóról, a borzalmas koponyapiramisok építtetőjéről olvastam, valahogyan sehogyan sem magyarázta meg a gyilkos kényúr kedélyes túlvilági lakomáját. Igyekeztem megfejteni a talányt, és arra gondoltam, hogy talán nem lehet mindenkit a köznapi erkölcsi szabályok szerint megítélni, hiszen az emberi világban is megoszlanak a vélemények a nagy világhódítók értékelésében. Hozzám hasonló jámbor lelkek irtóznak tőlük, tömeg-

gyilkosoknak, mészárosoknak tekintik őket, mások viszont lenézik a szerintük korlátolt kispolgárokat, akik egy csirkét sem tudnak levágni, hogyan is tudnák értékelni a nagy hódítókat, a hadvezéreket, a történelem legnagyobb alakjait és alakítóit. Szerintük erőszak nélkül nincs fejlődés, a nagy történelmi korszakok vérben fogantak, s azok a kimagasló egyéniségek, akiknek haditettei milliók életét követelték, a fejlődés törvényének kemény kezű végrehajtói, akik nem sopánkodnak, hanem cselekednek. És azt hiszem, fölösleges is külön megemlítenem, a köztudat is inkább az erőt tiszteli, mint a jámborságot, inkább a népek leigázói előtt emel kalapot, mint azok előtt, akik elfordulnak a vér láttára. Timur Lenk túlvilági megjelenése is azt a tételt látszott bizonyítani, hogy a világ fejlődésének törvényét nem a virágénekek csilingelése fejezi ki, hanem az eget, földet megrázó viharok és földrengések félelmetes tombolása. Hiszen a nagy természeti katasztrófák, amelyek mögött a hivő ember a haragvó Istent sejti, bizony sok emberáldozatot követelnek, s maga az élet is meglehetősen kegyetlen megnyilvánulása a lények sokaságának, hiszen nem titok, hogy az élőlények egymásból élnek. Hogyan is büntethetné az isteni hatalom azokat, akik egy magasabb cél érdekében, néha öntudatlanul ugyan, de mégiscsak a fejlődés szolgálatába állítják átlagon felüli képességeiket, kemény eltökéltségüket. Ilyen és efféle gondolatoktól eltelve igyekeztem értelmileg feldolgozni döbbenetes élményeimet. Feltevésemben csak megerősített, hogy más történelmi hatalmasságok is feltűntek előttem. Napoleon fehér lovon vágtatott, a kantárt szokása szerint eleresztette, s álmodozva meredt a messzeségbe, miközben marsalljai tisztes távolban követték. Vadászni indultak, de aztán úgy láttam, hogy a császár leszáll lováról, s öleléssel, csókkal üdvözöl egy gyönyörű nőt. Úgy láttam, Walewska Mária volt. Ezek után már nem lepett meg, hogy

Julius Caesar vidáman kockázott egy kis társaságban, kedélyes borozgatás közben. Hasonlóképpen az is természetes volt már számomra, hogy Sargon fiatal lányokkal dévajkodott, Nagy Sándor íjászversenyen vett részt, Hannibál jókedvűen táncolt egy kerti ünnepségen, Attila pedig félig lehunyt szemmel hallgatta kobzosait, amint azok isten ostorának harci dicsőségéről énekeltek hősi dalokat. S ha Timur Lenk valami magától értetődő természetességgel élvezte a győztest megillető hódolat különféle megnyilvánulásait, akkor ugyan miféle meglepetést jelenthetett számomra, amikor megpillantottam a vadászat örömeiben elmerülő Dzsingisz kánt? Képletesen szólva megborzongtam, amikor a vértengerek urai ilyen körülmények között jelentek meg előttem, de sohasem voltam lázadó lélek, s tudatában voltam annak, hogy amit ott tapasztalok, az csak helyes lehet, bármennyire is szokatlan, s elüt áhítatos elképzeléseimtől. Mégis meghökkentem, amikor észrevettem Cesare Borgiát, amint aranyos medencében fürdik, s az illatos, meleg víz jóleső mosolyra készteti, de aztán eszembe jutott, hogy Cesare Borgia az olasz egység harcosa volt, Machiavelli róla mintázta nagy művét, s benne találta meg az államférfi eszményi alakját, s talán még az is mellette szólt, hogy Nietzsche pompás szörnyetegnek nevezte a vérfertőző orgyilkost. Mégis irtózat fogott el, s fegyelmezett hitem sem tudta elnyomni bennem azt a gondolatot, hogy ilyen módon nem akarok kiválni, s ha a fejlődés érdekében szükség van is ezekre a rémtettekre, mérhetetlenül távol állnak tőlem. Ugyanakkor azonban valami félelmetes nagyvonalúság bontakozott ki előttem, legalábbis azt gondoltam. Nem lehet hát az emberi tettek erkölcsi értékét szenteltvízzel mérni. Valami más, valami nagyobb elv áll a jelenségek mögött, jelentékenyebb, mint amilyent egy erdei vagy városi remete el tud képzelni. S mintegy megerősítést várva kérdeztem meg az angyaltól, hogy az égiek

vajon egyetértenek-e ezeknek a kegyetlen nagyembereknek a cselekedeteivel, szeretik-e az emberi történelemnek ezeket a félelmetesen kimagasló egyéniségeit. Leírhatatlan meglepetésemre az angyal a maga felsőbbrendű módján szinte mérgesen felelt, s hogy úgy mondjam, talán így lehetne emberi szavakra átfordítani válaszát: „Mit? Ezeket az aljas tömeggyilkosokat? Ezeket a lelkiismeretlen, gőgtől és hatalomvágytól megittasult hóhérokat? Hiszen ezeknek a szörnyetegeknek az emberi élet nem számított, habozás nélkül áldoztak fel egész népeket, gyilkoltak meg milliókat zsarnoki kedvteléseik kielégítésére, vérszomjuk csillapítására. Számukra a vér fontosabb volt, mint a levegő. Letiportak, lemészároltak mindenkit, aki útjukba állt, de tudtak bezzeg nyöszörögni akkor, amikor a saját hasuk fájt, amikor elérkezett az ő haláluk ideje. Reszketve féltek attól a haláltól, amelyet mások számára olyan bőségesen osztogattak. Ha az emberekben nem lennének gyilkos ösztönök, izgató bűncselekmények iránti olthatatlan vágy, amelyet sokszor csak a gyávaság, a következményektől való félelem tart féken, akkor sohasem magasztalnának ilyen és efféle véres kezű dúvadakat. Az ilyen bestiáknak tulajdonítható, hogy a világban meghonosodott, polgárjogot nyert az erőszak, a gyengébb letiprása. Ők homályosítják el a jóság fénylő cselekedeteit, mert a sivár lelkű ember csak azt tiszteli, akitől fél, s megfigyelhető, hogy a dicsőítésben mindig van valami szolgai megalázkodás. És akkor azt mered feltételezni, hogy a magasabb hatalmak szeretik ezeket a szörnyeket? Hát valóban fogalmad sincs arról, mit követel az egyszerű illendőség és az isteni hatalmak iránti tisztelet? Te, akit jámbor léleknek hittünk, ilyen rosszhiszeműen rágalmazó tudsz lenni? Mi késztetett arra, hogy letérj a józan ész és a tiszta erkölcs ítélőképességének egyenes útjáról?" Mondom, körülbelül így tudnám tolmácsolni az angyal válaszát, s elképzelheted, Sándorom, meny-

nyire megdöbbentem. Gondolataim összezavarodtak, s az a meggyőződés kezdett bennem megerősödni, hogy talán a saját tapasztalataim megbízhatatlanok, s kezdetleges felfogó lehetőségeim vezettek félre. De akárhányszor vizsgáltam felül újra és újra élményeimet, mindig ugyanarra az eredményre jutottam, a hiba tehát nem a tapasztalatok értékelésében volt. S a további élmények még inkább megerősítették bennem észleléseim helyességét. Fényűző jólétben dúskáltak ugyanis olyanok, akiknek elmarasztalása fölött nincs helye vitának, még akkor sem, ha ők maguk valami züllött okfejtéssel nem érzik bűnösnek magukat. Ezek közé tartoznak az önmagukat istenítő őrült római császárok, a felebaráti szeretetet és a krisztusi szelídséget meggyalázó főinkvizítorok, s az emberiség legnagyobb szégyenének, a német náci alvilágnak legelvetemültebb vezető gyilkosai. S valamennyien üdén, egészségesen, ocsmány mulatságokban elmerülve! És ha még mindig lettek volna bennem kétségek, mindent elsöpörtek a hivatásos banditák, betyárok, útonállók, bérgyilkosok, akik még csak azzal sem áltathatták magukat és a világot, hogy a politika kiszámíthatatlan szeszélyei folytán a törvényes hatalom birtokosai voltak. Prokrusztésztől kezdve Al Caponéig számos bűnöző élte világát ott, ahol az örök hatalom tesz igazságot. Amerre csak néztem, nem láttam mást. Káin éppen olyan békésen falatozott a birkagulyásból, ahogyan Hasfelmetsző Jack csettintett nyelvével, miközben yorkshire-i pudingot evett. És a többiek, Hérosztratosz, De Sade márki, Haynau, Himmler, Anastasia ... egy-egy jellemző példája a különböző csoportoknak. Valamennyi felháborító jólétben élt, körülvéve az élvezetek minden fajtájával. Most már óvatos voltam, nem bántottam meg az angyal érzékenységét, sőt, elszégyelltem magam arra a szentségtelen feltételezésre, hogy a mennyei hatalmak egy követ fújnak ezzel a söpredékkel. Hogy az emberi egymásutániság fogalmaival fejezzem ki ma-

gamat, az angyalhoz fordultam, és megkérdeztem tőle, hogy merre vannak a jó lelkek, azok, akiknek élete csak üdvös cselekedetekkel jellemezhető. Az angyal válasza merő ragyogás volt, s éreztem, hogy a jó lelkek puszta említése mélységes meghatottsággal tölti el. Ez a megnyilvánulás rendkívül megnyugtató volt, és arra gondoltam, hogy a magam földi korlátoltságában talán megfeledkeztem a fokozatokról. Hátha az a fényűzés, amely a banditák osztályrésze, talán merő nyomor, sőt valóságos pokol ahhoz a földi ésszel el sem képzelhető mennyei tündökléshez képest, amelybe a jók jutottak. S ezt a különbséget csak megsokszorozza a gonoszok mérhetetlenül alacsonyrendű irigysége. Teljesen ésszerűnek, igazságosnak, sőt, természetesnek találtam ezt az okfejtést, a valóság azonban újra fejbe ütött. A jókat ugyanis leírhatatlanul nyomorúságos, elborzasztó körülmények között találtam. Mártírhalált halt szentek itt is máglyán égtek, sokan keresztfán vergődtek. Azok, akik mindenüket a szegényeknek adták, éhségükben bűzös krumplihéjat rágcsáltak. Egyesek kínlódva vonaglottak, mintha láthatatlan kínzóeszközökkel gyötörték volna őket, mások szomjúságukban hörögtek, s nem volt egyetlen csepp víz sem, amely enyhítette volna szenvedésüket. És mindez, ha szabad ezt a kifejezést használnom, csak apró kellemetlenség volt azokhoz a hasonlíthatatlan borzalmakhoz képest, amelyeket még alkalmam volt tapasztalni, de ezekről a szörnyűséges élményekről beszélni sem tudok, már csak azért sem, mert az emberi nyelv, az emberi tudat nem alkalmas kifejezésükre és elviselésükre. Hogy milyen érzés volt az emberi jóság legtündöklőbb képviselőit ilyen helyzetben látni, azt talán el sem tudod képzelni. Ugyanakkor lázasan kerestem az okot, a magyarázatot. Mi ez? Mi történik itt? Talán a valóságnak a torzképét, a fordítottját, az anti-igazságot tapasztalom itt? Talán engem akarnak próbára tenni, bizalmamat, hitem erejét? Kiáltsak fel Tertullianussal,

hogy „credo, quia absurdum"? De hiszen ez nem is képtelenség, hanem gyalázatos igazságtalanság. És nekem mégis alázatosan fejet kellene hajtanom, mint a gyermekét temető anya, mondván: „Isten adta, isten elvette, áldassék érte az ő szent neve!"? Persze újra az angyalhoz fordultam, bár őszintén megvallva, az a feltevés is beférkőzött az elmémbe, hogy talán nem is igazi angyal, talán csak angyal-szubsztanciába bújt rossz szellem, aki félre akar vezetni. Vagy talán valami túlvilági puccs következtében az ördög vette át a hatalmat, s minden visszájára fordult? Az angyallal tulajdonképpen nem is a feltevéseimet közöltem, hanem csodálkozásomat. Nem titkoltam el, nem is tudtam volna eltitkolni azt a véleményemet, hogy az itt tapasztaltak ellentmondanak a józan észnek, a feltételezett erkölcsi törvénynek, és mindennek, amit a hivő ember isteni igazságszolgáltatásnak tart. Hiszen a földi igazságszolgáltatás sem hibátlan, a törvények egyike-másika erősen vitatható, az államférfiak nemegyszer rútul visszaélnek a törvények alkalmazásával, sőt, olyan szörnyű helyzet is adódott már, hogy bátorították a bűnt, a gyilkosságot, maga a rablógyilkos állam jutalmazta a gonoszt, és üldözte a jót. Erről néhány itt dőzsölő bandita bővebben is tudna beszélni, s úgy látszik, minden szégyenérzet vagy megbánás nélkül. Ezek azonban mégiscsak sajnálatos kivételek, s az országok törvényei általában üldözik a rosszat, a bűnt, nem pedig jutalmazzák. Mert az igazság logikája mégiscsak azt sugalmazza, hogy a jónak el kell nyernie jutalmát, a rossznak pedig a büntetését, különben az egész világ képtelenséggé, értelmetlen, s ami még rosszabb, igazságtalan zűrzavarrá válik. Talán naiv és gyermeteg az az elképzelés, hogy a halál után az örök végtelenség isteni világában nyerik el mennyei jutalmukat a jók, a gonoszok pedig a pokolban szenvedik el jól megérdemelt büntetésüket, míg a tisztítótűzben a még nem teljesen elveszett lelkek

vezekelnek, és teszik magukat méltóvá az üdvözülésre, mégis van benne ésszerűség, de mindenekfölött igazságosság. Felfogható jelképesnek is a túlvilági folyamat, de az értelme világos: a jó jót érdemel, a rossz rosszat. Így fejeztem ki véleményemet, s az angyal ezúttal nem haragudott meg rám, s nagyon egyszerűen, minden indulat nélkül válaszolt, s válaszát valahogyan így tudnám szavakba önteni: „Egykor nálunk is így volt, de valami közbejött." Megdöbbenésemet el sem tudod képzelni, kedves Sándorom. A mindenhatóság, a végtelen bölcsesség birodalmában, isten országában szerezni tudomást olyasmiről, ami csak gyarló földi intézményeket jellemezhet, gyárat, iskolát, hivatalt, akár államokat, sőt, világszervezeteket is, hiszen a tökéletlenséggel együtt jár a változás, nevezhetjük akár fejlődésnek is, ez sem változtat a tökéletlenség tényén, hiszen csak az fejlődhet, aminek van fejlődnivalója. De a tökéletest, a teljest még nyelvtanilag is helytelen fokozni, emlékezz rá, mennyit bosszankodtunk, amikor még tanártársaink között is akadt olyan, aki valamit a legteljesebb mértékben helyeselt vagy helytelenített. Megrökönyödésem és ellenérzéseim nem maradtak titokban az angyal előtt, de nem vette zokon, sőt, megmagyarázta meglepő közlését, valahogyan így: „Megdöbbenésed nem váratlan számomra, de ennek elsősorban a ti teljesen helytelen, kezdetleges, gyermekes istenfelfogástok az oka. Ti az Istent mindenható tökéletességnek, gőgös, ellentmondást nem tűrő, parancsuralmat gyakorló kényúrnak hiszitek, ami persze önmagában is eléggé ellentmondó elképzelés, de hát az ember gondolkodó tevékenysége elsősorban arról nevezetes, hogy a legképtelenebb, egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket is össze tudja egyeztetni. A hatalomról különben is valami undoritóan meghunyászkodó elképzelése van az embernek, s nem Isten az egyetlen zsarnok, akinek ugyanakkor végtelen bölcsességet és jóságot tulajdonitanak. Az Is-

ten persze, hogy tisztában légy a lényeggel, egyáltalán nem mindenható, ezt sohasem állította magáról, ennél sokkal szerényebb. Talán a jóindulata végtelen, ennyit nyugodtan állíthatunk. Ami annyit jelent, hogy mindent megtesz a jó érdekében, ami csak tőle telik. Lehetetlent nem szabad kívánni tőle, s még az a különben tiszteletlen filozófiai kötekedés is, hogy tudniillik képes-e Isten olyan követ teremteni, amelyet még ő sem tud kimozdítani a helyéből, azt bizonyítja, hogy a mindenhatóság nem más, mint üres, értelmetlen szó, logikai játék, s az ember nem különb az elkényeztetett, oktalan gyereknél, amikor lehetetlent követel attól, akit a legjobban kellene tisztelnie. Sajnos, így követelőztök bosszantó imáitokban, s ha valami nem úgy sikerül, ahogyan imáitokban megrendeltétek, akkor őt szidjátok, s szemrehányást tesztek neki, hogy még ezt sem lehet megkapni tőle. Néha itt az a benyomásunk, hogy Isten elsősorban mint bűnbak szerepel az emberi világban. Úgy gondoljátok, hogy Isten bármit tehet, amit csak akar, katasztrófákat gátolhat meg, égitesteket hajigálhat egymáshoz, ha éppen kedve tartja, betegeket gyógyíthat, halottakat támaszthat fel, háborúkat akadályozhat meg. Ha aztán mégiscsak kitörnek a háborúk, pusztítanak a viharok, a földrengések, a szökőárak, nem gyógyulnak meg a betegek, és nem támadnak fel a halottak, akkor nekitámadtok Istennek, dühösen rázzátok öklötöket olyan irányban, amiről földgolyótok mindkét oldalán azt hiszitek, hogy fölfelé van. Felháborodástok elemi erejű, s egyszerűen nem vagytok képesek megérteni, hogy az Isten a maga végtelen hatalmával nem tud vagy nem akar megakadályozni valami szörnyűséget, s még csak át sem fut apró agyatokon az a gondolat, hogy a végtelen hatalom fogalma is önellentmondó, hiszen a végtelen már tagadása a meglevőnek, ezt matematikátok, geometriátok is bizonyítja, hiszen a végtelen körív már egyenes, nem is beszélve a hírhedt párhuzamos egyenesek-

ről, amelyeknek elég egy kis végtelen, és már kibújnak a bőrükből. De hát a felháborodott ember nem elmélkedik, hanem siránkozik. Isten, miért tűröd ezt?! – kiáltotok fel, ha valami nektek kellemetlen esemény történik, s úgy gondoljátok, hogy Isten a kisujjának egyetlen mozdulatával megakadályozhatta volna a bajt, ha valóban szeretné tulajdon teremtményeit, képmásait. Hogy csak mellékesen jegyezzem meg, ti már csak azért sem lehettek Isten képmásai, mert Isten nem rendelkezik, és sohasem óhajtott rendelkezni a hasonlíthatóság előfeltételeivel, noha művészeitek gyakran ábrázolták őt, férfiúnak persze, illedelmesen mindössze szakállal utalva nemére. Talán azért képzelitek el Istent hímneműnek, mert a férfi az erősebb, tőle inkább várható segítség, mint a gyenge nőtől, aki maga is segítségre szorul. Persze, mindenki a maga szempontjából számít az isteni segítségre, egymással szemben álló emberek, népek, hadseregek könyörögnek a másik fél pusztulásáért. A fegyvereket megáldó, az ellenség romlásáért imádkozó, a gyilkos hatalmat szentesítő papok el sem tudják képzelni, mekkora elkeseredést okoznak az Istennek visszataszító vallási tevékenységükkel, s ugyanúgy mérhetetlen szomorúságot okoznak neki egyszerű kisemberek is, amikor olyasmiért imádkoznak hozzá, aminek teljesítése bűntársukká alacsonyítaná azt a legfelső lényt, akit mindenhatósággal ruháztak fel. Kevés az olyan igaz lélek, mint amilyen a bölcs Voltaire volt, aki fájdalmában úgy fohászkodott, hogy: „Isten, ha vagy, segíts rajtam, ha tudsz!" Mert ezzel a szerény és mértéktartó fohásszal még Isten létét is Isten személyes, egyedül rá tartozó ügyének fogta fel, alázatosan belenyugodva abba, hogy ha Isten óhajt létezni, hát megteszi, de ez teljesen tőle függ, s nem lehet követelni tőle a létet, ahogyan a gőgös egyházak teszik, szinte kész helyzet elé állítva az Istent. Az a halk kérés pedig, hogy segítse meg őt az Isten, ha tudja, újra csak

ráviláglt Voltaire szerénységére és jóhiszeműségére, mert a nagy francia gondolkodó fel sem tételezte Istenről, hogy ha tudna segíteni, nem tenné meg. Nem kívánt lehetetlent, pedig nagy bajban volt. A legtöbb ember azonban Istent valami kifogyhatatlan energiaforrásnak, perpetuum mobilénak, mindenható segítőtársnak tartja, akihez az ember kénye-kedve szerint fordulhat. Tudom, az a gondolat támadt fel benned, hogy hát akkor miért teremtette Isten a világot, az embert ilyennek, s ugyan mit tehet az ember arról, hogy ilyen és nem másmilyen. Erre is jó ugyanis az Isten, ráhárítani a felelősséget, s őt okolni mindenért, ami történik, hiszen a mondás szerint egyetlen falevél sem eshet le a fáról az ő akarata nélkül, s az isteni akarat, az örök törvényszerűség nyilvánul meg abban is, amikor valaki cigarettára gyújt, vagy kiköpi a szilvamagot. Hát ez sem ilyen egyszerű, s nem úgy állnak a dolgok, ahogyan azt a szent könyvek oly megejtő jámborsággal állítják, az újtatos irodalom pedig hódolattal zengi. Mert azt állítani, hogy Isten a világot csak úgy, alkotó kedvében, hirtelen szeszélyből, a maga szórakozására és dicsőségére teremtette, megkívánva teremtményeitől, hogy leborulva imádják őt, szolgáljanak neki, hát ez aztán istenkáromlás a javából! Sajnos, ez az elképzelés annyira jellemző az emberre, hogy nem lehet csodálkozni a hírhedt keleti kényurakon, akik egetverő emlékműveket emeltettek saját dicsőségükre, és megkövetelték alattvalóiktól, hogy leborulva imádják őket, és csak nekik szolgáljanak. Hány ókori hatalmasság kiáltatta ki magát istennek, s talán ez a legjellemzőbb az ember istenfogalmára. Az emberistenek persze minden jót magukra vállaltak, s csak azért tűrték el egy náluknál is hatalmasabb, mindenható Isten létét, hogy legyen kit hibáztatni a rosszért a világban, abban a világban, amelyet mégiscsak a minden okok ősoka teremtett. Az igazság azonban az, hogy az Istent nem lehet hibáztatni a

világ teremtéséért, még kevésbé azért, amivé a világ lett. Ő teremtette ugyan a világot, ezt szándékában sincs tagadni. De miért tette? Szívességből! Jószívűségből! Meg-megismétlődő kérésre! A semmi akart valami lenni, mert a semmi is, éppen úgy, mint bármi más, változásra vágyott, s mi sem lehetett kínosabb annál, mint végtelen idők óta semminek lenni. Az Isten ekkor, hogy a semminek se okozzon fájdalmat, megteremtette a valamit, már csak azért is megtette, mert huzamosabb ideig a semmi sem lehet meg az ellentéte, a valami nélkül, különben még a semminek sem lenne értelme. A teremtés azonban csak egyszeri vállalkozás, a valaminek az elindítása, s az Isten, már csak végtelen szerénységénél fogva is, sokkal inkább tisztelte ennek a valaminek az önállóságát és szabadságát, semhogy továbbra is ott forgolódjon körülötte, és mindenbe beleszóljon, mint egy rossz anyós. Amikor a semmi valami akart lenni, egyben önállóságra is vágyott, valóságos létre, elege volt a szolgai nemlétből, a saját lábán akart végre megállni, nem pedig isteni pórázon botorkálni. Mindez annyit jelent, hogy Isten megteremtette ugyan a világot, ezért vállalja a felelősséget, de azért nem, ami ebben a világban azóta történt. Egy hasonlattal talán jobban meg tudom világítani állításomat. Az építész, aki megépíti a házat, semmiesetre sem felelős azért, ami később a házban történik. A világ tehát olyan, amilyen, s az ember is olyan, amilyen. Ha elégedetlen önmagával, amire különben minden oka megvan, akkor magára vessen, ne az Istenre. Az a feltevés ugyanis, hogy Isten teremthetett volna sokkal kiválóbb, egyenesen tökéletes embert is, de akarattal selejtes minőségűnek teremtette, hogy alkalmat adjon neki a fejlődésre, legfőljebb istenkáromlásnak jó, de semmi esetre sem igazságnak. Feltételezni bárkiről, alkotó, értékeket létrehozó lényről, hogy szándékosan rosszabbat csinált, mint amilyent tudott volna, olyan rosszhiszeműséggel vá-

dolja a készítőt, hogy csak a legnagyobb önuralommal lehet elviselni, különösen, ha a vád igaztalan. Márpedig ebben az esetben sértő módon az! És ez az oka annak is, hogy Isten szívesebben elviseli az ateistákat, mint a vakhivőket, mert az ateisták csak tagadják, de nem rágalmazzák őt. Nem tételezik fel róla, hogy önnön végtelen bölcsességébe vetett hittel nyugodtan nézi a világ minden borzalmát, amely az ember tökéletlenségéből adódik, s kegyetlenül arra gondol, hogy az embernek, akár akarja, akár nem, meg kell járnia a véres utat a felemelkedéshez. A hivő és istenfélő ember – ő tudja, mitől fél . . . – feltételezi, hogy Isten betegségekkel, rákkal, leprával, pestissel, sorvadással, vaksággal kínozza az embereket, hogy azok még jobban tudatára ébredjenek parány voltuknak. Úgy fogalmazza meg a dolgot, hogy ilyenkor Isten haragja sújtja az embert, mintha bizony Isten afféle hirtelen haragú, indulatos, fékezhetetlen zsarnok lenne. Közben fogalmuk sincs arról, nem is sejtik, hogy Isten szívesen cserélne a legjelentéktelenebb angyallal is, boldogan átadná másnak a vezetést, számtalanszor kinyilvánította ebbéli szándékát. Persze, szó sem lehet a dologról, mindenki tudja, hogy csak valami rosszabb jöhetne utána. Elképzelhető, akkor hogyan zsörtölődnének az emberek Isten ellen, hiszen most is elégedetlenek, és még akkor is sértegetik, amikor azt hiszik, hogy hódolattal illetik, és Isten kezét vélik látni minden elemi csapásban, betegségben, nyomorúságban. Sértő és nagyon is emberi ez a feltételezés, mert az ember nem tud mást, mint felnagyítani a saját sekélyes tulajdonságait, s ezekkel felruházni azt a legfelső lényt, akit istenként képzel el. Szent könyveitek kicsinyes, kegyetlen, indulatos, pöffeszkedő, hiú, mindenhatóságával, mindentudóságával szüntelenül kérkedő istenalakja egyszerűen elviselhetetlen. Az igazság ennek a sértő feltételezésnek éppen az ellenkezője. Ami például a mindentudóságot illeti, Isten egyálta-

lán nem tekinti magát végtelenül bölcsnek és mindentudónak, s mivel a világ, éppen állandó mozgásánál fogva, mindig létrehoz valami újat, neki is állandóan figyelemmel kell kísérnie az új jelenségeket, lépést kell velük tartania, ha legfelső irányító tevékenységét megfelelően akarja végezni. A jó vezetőt állandó tanulás jellemzi, máskülönben elmarad a fejlődéstől. Ellentétben a vallási iratok mindenkit ledorongoló, mindenkinél mindent jobban tudó Istenével, a valódi Isten éppen abban a tekintetben áll minden és mindenki fölött, hogy ő Isten létére is szívesen tanul, hamis büszkeség idegen tőle, s nem szégyelli belátni tévedését, ha figyelmeztetik rá. Te jól ismered az emberi világot, ismered embertársaid gőgjét, s tudod, milyen emberfeletti, valóságos isteni jellem kell ahhoz, hogy valaki ne sértődjék meg a bírálatra, hanem jó szívvel fogadja, sőt hálás legyen azért, ha felhívják a figyelmét hibáira, hiszen ezzel alkalmat nyújtanak neki a hibák kijavítására. Akit jóhiszeműnek ismerünk, azt erkölcsi kötelességünk figyelmeztetni hibáira, hiszen fel sem tételezhető róla, hogy tudva és akarva cselekszik helytelenül. A legnagyobb jóakarattal is lehet hibát elkövetni. Istennek is szent meggyőződése volt, hogy a világrend helyes és igazságos. Kezdetben, a világ teremtése után ugyanis valóban az volt a szokás, hogy a jók elnyerték jutalmukat, a rosszak büntetésüket. Isten úgy gondolta, hogy ha már nem tudja megakadályozni a rossz és káros jelenségeket, legalább ilyen módon igyekszik erkölcsi egyensúlyt tartani, igazságot szolgáltatni, s amennyire lehetséges, némileg befolyásolni az eseményeket. Nem ő az oka ugyanis annak sem, hogy a világban rossz is van, nemcsak jó. Sajnos, a jót követte a rossz, mint a napfényt az árnyék, mert a világnak csak ellentétekben van értelme, s ha például a jó fogalmát úgy fejezzük ki, hogy jó az, ami nem rossz, ezzel már feltételezzük a rosszat, a jó ellentétét, mint ahogyan a semmi is kívánkozott

ellentéte, a valami után. Erről van szó, nem holmi megbomlott erkölcsi egyensúlyról, bukott angyalról, eredendő bűnről, édenkertbeli almatörténetről, amelyet maga az Isten sem ért, legalábbis egyszer őszintén megvallotta, hogy nem tudja, mit akarnak vele mondani az emberek. Mert hiszen azt már a ti tudományotok is kisütötte, hogy az ember nem a maga teljességében, hogy úgy mondjam, felnőtt korában teremtetett a világra, hanem nagyon hosszadalmas és bonyolult folyamatok után jutott el odáig, hogy már újságot olvas, cigarettázik, és labdát rúg. Ez is csak azt bizonyítja, hogy az ember jelenlegi cselekedeteiért a világ teremtőjét vádolni tudománytalan igazságtalanság. Ugyan mit is lehetne szólni az olyan vádra, hogy még az őstengerben millió és millió évekig úszkáló szénhidrogén-molekuláknak bonyolultabb molekulákká történt összeállását is Isten nyakába varrják, s az ő felelősségét vetik fel azért is, hogy néhány milliárd évvel ezelőtt a fehérjemolekulák már koacervátumokká sűrűsödtek össze, a koacervátum izgett-mozgott, mert magasabbra, többre vágyott, s nagy sokára ember lett, mert ember akart lenni, de ember volta még szinte semmi ahhoz képest, ami néhány milliárd év múlva lehet, ha ugyan közben el nem pusztítja magát, mert ez is hatalmában áll. Az ősszülők tehát nem voltak olyan értelmes, vonzó külsejű, meztelen emberek, mint a férfias Ádám és az ingerlő Éva, hanem sokkal egyszerűbb és pucérabb molekulák, de minden isteni tilalom nélkül, szabadon, s ugyanakkor a szabadságból rájuk háruló felelősséggel. S ha a későbbiek folyamán gyümölcsöt kívántak meg, mert szervezetüknek éppen azokra a tápanyagokra volt szüksége, amelyek az almafélékben találhatók, hát az Isten ennek csak örült, mint ahogyan szomorúsággal tölti el, ha valaki éhezik. Sok vád és rágalom illette már őt, elsősorban a hivők részéről, de talán az a vád a legfelháborítóbb, hogy Isten ettől az állítólagos torkoskodástól dühbe gurulva

kikergette az ősszülőket a henyélés paradicsomából, s ezért az úgynevezett eredendő bűnért a következő nemzedékek milliárdjait sújtotta bosszúból, sőt, a kín, a nyomorúság csak fokozódott az úgynevezett megváltás után, amelynek az értelmét megint csak nehéz követni. Eszerint ugyanis az Isten a saját fiát küldte le a Földre kivégzés céljából, hogy ezzel az áldozattal megváltsa a világot, és kiengesztelje – nos, kit? – saját magát! Gondold csak el, megvádolni az Istent azzal, hogy a tulajdon, édes, egyetlen fiát dobja oda áldozatul, saját magát persze kíméli, mint Agamemnon és még sokan mások, akik a saját becses személyükön kívül bárkit és bármit hajlandók feláldozni. Hidd el, mi itt mélységesen helytelenítjük azoknak a szerencsétlen buddhista vakhivő papoknak az eljárását, akik önkéntes tűzhalállal szándékoztak kedvezményeket kicsikarni az államtól vallásuk számára, de mentségükre legyen mondva, hogy önmagukat áldozták fel, s nem a gyermeküket. Arra sem gondoltatok, hogy a keresztrefeszítés isteni ihletésű megjósolásával az egek ura egyenesen rákényszerítette az embereket egy szörnyű bűncselekmény elkövetésére, hiszen a mindenttudásból fakadó jóslatnak, ha törik, ha szakad, be kell teljesednie, különben oda az isteni tévedhetetlenség. Ilyen kegyetlenséget csak a saját alantas gondolatvilágából kiinduló ember találhat ki, hiszen egyik közmondástokból is tudnivaló, hogy ki mint él, úgy ítél. Ahány elképzelés, annyi istenkáromlás! Már a Megváltó születése is eléggé borsos történet, csintalan görög istenek szokták így meglátogatni a halandókat. De maga az a feltételezés is, hogy Isten a saját fiát dobta oda politikai harcok, egy gyarmati nagyhatalom és egy kis üldözött szekta vallási vitájának kellős közepébe, olyan kegyetlen atyára vall, hogy az ilyesmi még a selejtes emberi világban is páratlan. Mert szép kis szülő az, aki arra törekszik, hogy fiát gonosztevőnek kijáró módon végezzék ki. És ettől a szörnyű ókori

akasztástól nyert volna megváltást a világ? Miféle megváltást? Ki kér az ilyen megváltásból? És nem tűnt fel nektek, hogy a dolgok csak rosszabbodtak az úgynevezett megváltás után? Valóban elkepzeltétek, hogy egy borzalmas kínhalállal elpusztult, keresztbe ácsolt deszkákra szögezett, szerencsétlen ember vére valamilyen felmentést eredményezhet? Kinek? Újszülött csecsemőnek? Példás életet élő aggastyánnak? Mi alól? Az ősszülők bűne csak tiltott almaevés volt, még ha az almafát jelképesen a tudás fájának nevezzük is, mintha bizony bűn lenne a tudás. De Jézus halála erőszakos, gyilkos cselekedet volt. Milyen kegyetlenül jellemzően emberi felfogásra vall ez is. Áldozat! Mert az Istent és mindenféle Istent persze csak úgy tudjátok elképzelni, hogy az illető rendkívül mérges, haragtartó, bosszúálló természetű, vérszomjas személyiség, jó lesz tehát kiengesztelni, és mivel? Áldozattal! Értékek, életek elpusztításával, mert az istenfélő emberek még azt is feltételezték, hogy az emberáldozatnak nevezett tömeggyilkosságokkal meg lehet nyerni Isten haragvó szívét. Szép kis áhítat, mondhatom! Pedig Istentől mi sem áll távolabb, mint az igazságtalanság. Éppen ebből következik, hogy a mennyország és a pokol fogalmában feltétlenül van valami, ha nem is a Genezis kezdetleges elképzelésében. Az isteni igazságszolgáltatás mindenesetre azon alapult, hogy a jó nyerje el jutalmát, s a rossz a büntetését, ahogyan a jó gyerek cukrot kap, a rossz gyerek verést. Végül is így van ez a ti világotokban is, s ez alatt nemcsak a naprendszer apró kis bolygóját értem, hanem a lakott égitestek megszámlálhatatlan billióit, amelyek persze meglehetősen hasonlítanak egymáshoz, hiszen, amint azt tudósaitok nagyon helyesen megállapították, a világegyetem azonos elemekből épült fel, hogyan is épülhetett volna fel másképpen! Nálatok is vannak, akik kitüntetést kapnak, s vannak, akik börtönbüntetést, sőt, halálbüntetést szenvednek el, ki-ki érdeme

szerint. Ha történnek is igazságtalanságok, jogi tévedések, az alapvető elv nem szenved változást, legföljebb az erények és bűnök megítélése. Mondom, így volt ez sokáig nálunk is, egészen addig, amíg meg nem érkezett hozzánk Szent Izabella, ez a csodálatosan tiszta lélek, az emberi nem egyik legkiválóbb egyede, aki máglyán végezte áldozatos életét. Ujjongó örömmel és megbecsüléssel fogadtuk, gazdagon áradt feléje a szeretet és az elismerés. Nem egyszerű ünnepi fogadtatás volt ez, hanem az ég fogadta magához hű leányát, hogy mennyei kárpótlást nyújtson neki az igazságtalanul, de zokszó nélkül elszenvedett gyötrelmekért, mártírhaláláért. Nehéz lenne a gyarló, a képzelőerőt nélkülöző ember számára még csak megközelítően is jelezni, hogy az üdvözülésnek milyen ragyogása vette körül Szent Izabellát, hogyan köszöntötte őt az öröm, a jóság, a boldogság örök világa. Nem én, hanem a főangyalok egyike üdvözölte a szentet. A legszebb gondolatok sugároztak ki belőle, tudatva a hit hősével, hogy szenvedései véget értek, áldozatos élete nem volt hiábavaló, s most elnyeri jutalmát jóságáért, állhatatosságáért, hitéért. Istenes felfogásának és magatartásának, csodálatos béketűrésének, angyali türelmének köszönheti, hogy a siralom völgyéből a mennyek országába jutott, s osztályrésze az örök boldogság, a lélek isteni gyönyörűsége, mialatt a gonoszok, akik bántották őt, örök kárhozatban égnek a poklok fenekén. Végtelen távlatokban ecsetelte neki az örök boldogság csillogását, majd egyszerre csak hirtelen megszakadt az üdvözlő ragyogás. Az a riasztó felismerés hatalmasodott el ugyanis a főangyalon, hogy közlései a lehető legrosszabb hatást teszik a szentre. Mi sem értettük a dolgot, s úrrá vált rajtunk az aggodalom. A helyzet szokatlansága összezavarta gondolatainkat. Még csak nem is sejtettük, miféle folyamat játszódhatott le a szent lelkében, hogyan fordulhatott fonákjára a várt hatás. A meglepetés olyan méretű volt,

hogy a szokásos közvetlen módon nem is tudtunk behatolni az istenben boldogult mártír gondolatvilágába. Zavartan vártunk. Szent Izabella pedig riadtan, szinte szemrehányóan válaszolt: „Hát azt hiszitek, hogy ezért tettem? Feltételezitek rólam, hogy jutalomra, gyönyörűségre, kárpótlásra számítottam akkor, amikor elszenvedtem a kínok kínjait hitemért? Fizetni akartok jóságomért? Úgy hiszitek talán, hogy haszonleső karrierista vagyok, aki csak azért tettem jót, hogy majd bezsebeljem az ellenértékét? Nem hiszitek el, hogy amit tettem, önzetlenül és meggyőződésből tettem, nem pedig ellenszolgáltatásra számítva? Fáj ez a gyanúsítás, nem érdemeltem meg!" Elképzelheted, barátom, hogyan érintett minket a szent váratlan kitörése. Pedig még távolról sem fejezte be szemrehányásait. Gondolatai szinte indulatosan áramlottak: „És feltételezitek, hogy örök időkön keresztül, nyugodt lélekkel dúskálnék a mennyei gyönyörűségekben, miközben tudnám, hogy vannak, akik szenvednek, a poklok kínjait kell elviselniök a megváltás, a felemelkedés minden reménye nélkül? Azt hiszitek, lenne egyetlen nyugodt pillanatom is az örökkévalóságban, s nem gyötörne a szörnyű gondolat, hogy mialatt én az angyalok énekét hallgatom a mennyei nyugalom és béke ragyogásában, másokat az örök gyehenna tüze perzsel, amelyhez képest az engem elemésztő máglya apró gyufaláng? Talán még azt is elképzelitek rólam, hogy kárörvendve figyelem a kárhozatban égő bűnösöket, úgy kell nekik, megkapták a magukét, s ehhez hasonló kaján gondolatokkal! Nem! Hát nekem nem édes a bosszú, én irtózom a bosszú puszta gondolatától is, mint ahogyan a Földön sem tudtam elviselni azt a gondolatot, hogy vannak szegények és gazdagok, egészségesek és betegek, szabadok és rabok, élvhajhászok és szenvedők. És akkor most azt kívánjátok tőlem, hogy jóviseletem ellenértékeként gondtalan, örök boldogságot fogadjak el, az örök kínszenvedés ellentéteképpen. Talán még

dörzsöljem is a kezemet, hogy íme, érdemes volt jónak lenni, meg is van az eredménye!" A megdöbbenés elménkbe fagyasztott minden gondolatot. És Szent Izabella még egy teljesen más oldalról is megvilágította ellenvéleményét: „A jólét megrontja, a szenvedés megnemesíti a lelket. Jól tudjátok, hogy állításom nem alaptalan. Gazdag családból származom, ifjúkoromban nem ismertem mást, csak gondtalanságot, fényűzést. Mindenem megvolt, még sokkal több is. Mulatság, szórakozás, élvezet töltötte be az életemet. A fordulópont akkor következett be, amikor egy halott gyermeke fölött zokogó, leprás koldusasszonnyal találkoztam. Ez a rettenetes élmény olyan mélységesen megrendített, hogy nem mentem vissza többé a mesebeli palotába, a jólét üres világába, hanem elindultam, hogy megtaláljam jobbik énemet. Nélkülözés, szenvedés, megaláztatás volt az osztályrészem, de boldogan tűrtem, mert éreztem, hogy végre megtaláltam életem célját, a lelkem felemelkedéséhez, megnemesítéséhez vezető egyetlen utat. Ezt akarjátok tőlem elvenni? Hiszen mélységes alázatomban nem mondhatok egyebet, mint hogy távol, nagyon távol vagyok még attól, hogy az elégedettségnek a legkisebb szikrájához is jogom legyen. Nem akarok mennyei jólétben elpuhulni, hanem tovább akarok nemesedni, mert a lélek sohasem lehet eléggé nemes és tiszta. Engem, aki mindig az üldözöttek, a szenvedők oldalán álltam, nem lökhettek a tehetősek közé, nem kívánhatjátok, hogy elzüllesszen a jólét posványa. Nehezen, sok szenvedés árán emelkedtem ki némileg a bőség mételyéből, nem kockáztathatom ezt a drága, nekem legalábbis nagyon drága eredményt, sőt, tovább akarok fejlődni! Alázatosan, de határozottan és igazam tudatában továbbra is igényt tartok az igaz lélek egyetlen méltó állapotára, a szenvedésre. Talán megérdemlem!" Szent Izabella gondolatmenete nemcsak minket, egyszerű angyalokat rendített meg, hanem magát az Istent is, aki természete-

sen mindenütt jelen lévén, ugyanúgy értesült a szent álláspontjáról, mint mi. És csak a legnagyobb rajongással tudok arra gondolni, hogy a végtelen világegyetem ura, a mennyek országának tündöklő királya a maga végtelen szerénységével igazat adott a szentnek, s magától értetődően ezek után mi is, különösen akkor, amikor most már mennyei máglyáról ragyogott felénk Szent Izabella megdicsőült, hálás tekintete. A régi hibákat többé nem követtük el, Szent Izabella utat mutatott. Ettől kezdve egyetlen jó lelket sem sértettünk meg azzal, hogy a kezébe nyomtuk volna a mennyei jólét megalázó alamizsnáját. A kifizetés, a lekenyerezés méltatlan korszaka véget ért, s többé nem tér vissza. Ezzel megszületett az igazi erkölcsi világrend, véglegesen, mindörökké. Az igazi, önzetlenül jó lelkek örömmel és hálásan fogadták a felemelő szenvedés mennyei folytonosságát, s ha akadtak is itt-ott haszonleső szentek, akik mellékgondolatokkal tettek jót földi életük során, hát nekik sem árt ez a feltétlenül hatásos kezelés, hogy kigyógyuljanak fogyatékosságukból. Így volt, barátom, s most már biztos vagyok benne, hogy mindent megértesz és helyeselsz." Az angyali gondolatsor ezzel megszakadt, s úgy látszik, kedves Sándorom, ennyit akart velem közölni az angyal, sem többet, sem kevesebbet. Igyekeztem szavakba önteni a lényeget, és örömömre szolgálna, ha ez az erőmet meghaladó feladat csak valamennyire is sikerült volna.

Elhallgatott, mélyet lélegzett, és bólogatva nézett maga elé. A fegyőr nyugodtan szundikált, az öreg tanár pedig zihálva verejtékezett, s maga sem tudta, hogy a hallottaktól-e vagy pedig a vaskályhából még mindig kiáradó hőségtől. Néhány másodpercnyi szünet után Malomvári így folytatta:

– Meg sem kísérelem leírni lelkiállapotomat ezekben az örökkévalóságnak tetsző pillanatokban. Istenfélő ember vagyok, távol áll tőlem a kétkedés, nem

volt szándékomban vitába szállni a tudomásomra hozott nagy fontosságú igazságokkal. Az angyal amúgy sem óhajtott vitatkozni velem, nem érvelt, hanem felvilágosított, egyszerűen tényeket közölt velem, s ezért csak hálás lehettem neki. Mégis, talán csak kiegészítésképpen, azt a gyarló kérdést tettem fel az angyalnak, hogy vajon nem lenne-e helyes a gonoszokat is gyötörni, no, nem büntetésképpen, nem is bosszúból, hanem azért, hogy ők is megjavuljanak, ők is megtisztuljanak bűneiktől, hiszen a szenvedés megnemesít, s ha még az olyan tiszta lelkek is, mint Szent Izabella, igénylik a fájdalmat, mennyivel inkább szükségük lenne erre a különféle semmirekellőknek? Nem lenne helyes a gonoszokat is megnemesíteni szenvedés által? Az angyal valósággal szikrázott az indulattól: „Ezeket? Ezeket a nyomorult, förtelmes, aljas gazembereket?! Nem érdemlik meg! Süllyedjenek csak még mélyebbre, egyre mélyebbre a gonoszság, az önzés, a kegyetlenség mocsarában! Ezek nem méltók a felemelkedésre, ezeknek nem való lelki nemesség, üdvözülés! Csak folytassák gonoszságaikat, tivornyázzanak, vergődjenek az alantas élvezetek posványában. Az ő osztályrészük az örök kárhozat!" Félelmetes volt az angyal haragja, a kérlelhetetlenség vihara tombolt az égi lény körül. Mondhatom, ijesztő, de egyben fenséges élmény a haragvó angyal. Aztán minden átmenet nélkül megenyhült, a kárhozottakra többé egyetlen gondolatot sem pazarolva, engem bátorított: „De neked, kedves barátom, nem kell félned! Ismerjük jóságtól áthatott, segítő, áldozatos életedet! Téged az örök üdvösség, a felemelkedés, a folyamatos tökéletesedés végtelen folyamata vár!" Mindent elborító, átható ragyogás vett körül ezekben a magasztos pillanatokban, s még akkor is káprázott a szemem, amikor újra ott feküdtem heverőmön, verejtékben úszva, feldúlt lélekkel. Mert a csoda élménye nemcsak az önkívülettel határos elragadtatással töltött el, hanem rémülettel is, sőt, bármeny-

nyire fegyelmezetlenül és tiszteletlenül hangzik is, ellenérzéssel. Hiába is akartam volna, nem voltam képes egyetérteni az örök igazságszolgáltatásnak ezzel a meglepő, egészen sajátos megnyilvánulásával. Egyre inkább úrrá vált rajtam a csalódás érzése, s ez nem is csodálható. Mert már az is joggal kelthetett csalódást bennem, hogy a túlvilági valóság egészen más, mint ahogyan elképzeltem, s az embernek a természetében rejlik, hogy jobban szeret valamit eltalálni, mint elhibázni. Ez a csalódás azonban még csak nem is kellemes csalódás volt, hanem igencsak kellemetlen, s halomra döntötte az örök életre vonatkozó valamenynyi elképzelésemet. Kétségtelen ugyan, hogy Szent Izabella fejtegetéseiben voltak okszerű és következetes elemek, s valóban az az igazi jóság, ha valaki magáért a jóért cselekszik jót, s a jutalmat, ha egyáltalán, a jó cselekedetben önmagában véli elnyerni, de véleményem szerint ez csak őrá, és egyedül őrá tartozik, az osztó igazság legföljebb tekintse ezt a körülményt még további erénynek, s külön jutalmazza a jótevő teljes önzetlenségét. Ha valaki engem élete kockáztatásával kiment a viharos tengerből, s azt mondja, hogy az életét is feláldozta volna, csak hogy megmentse egy felebarátja életét, nem fogom az illetőt visszalökni a tengerbe, hogy fulladjon meg, s ezzel még önzetlenebbé, még áldozatosabbá váljék hőstette. Szent Izabella úgy érvelt, hogy őt a jólét megmételyezi, jelleme megromlik, s lehetséges, hogy igaza van. De nem gondolt arra, hogy vannak erős lelkek, akik a legnagyobb fényűzésben is megtartják erkölcsi tisztaságukat? Általánosítása nem volt valami szerény megnyilvánulás, s arra kellett volna neki vagy másnak gondolnia, hogy vannak nálánál erősebb lelkek is, akik elbírják a boldogságot, képesek elviselni minden mennyei élvezetet, anélkül hogy személyiségüket kikezdené a züllés. Eszembe jutott az is, s nem kis bosszúságot okozott, hogy vannak szerénytelen és nagyravágyó lelkek, akik-

nek az Isten üdvössége sem elegendő, hanem még többre, még üdvösebbre vágynak. Híve vagyok a teljes szabadságnak, s nincs kifogásom az ellen, ha az ilyen lelkek akár örök időkön keresztül részesülnek a szenvedés megtisztító hatásában. Szenvedjenek, nem vitatom a szenvedéshez való jogukat. De csak a saját nevükben beszéljenek, és ne vállalják a fogadatlan prókátor szerepét! Ne feledkezzenek meg azokról, akik szerényen, minden nagyravágyás nélkül megelégednek az elért eredménnyel, nem akarnak üdvözültebbek lenni az üdvözültnél, ellenállnak a kísértésnek, s a maguk igénytelenségében udvariasan, de határozottan elhárítják a további nemesedés útját. Meg kellene kérdezni őket, de mint hallottad, erre nincs lehetőség. És ami a gonosz lelkek jellemrontó jólétét illeti, hát kétségtelen, hogy ezek a szörnyetegek sohasem emelkedhetnek fel a lelki tisztaság legalsó fokára sem, de én úgy vettem észre, hogy egészen jó hangulatban s minden nyugtalanság nélkül fetrengenek a bűnökben, s a legkevésbé sem csömörlöttek meg vétkeiktől. Még a földi világban elfoghatta őket a kétség, hogy vajon nem lesz-e rossz vége ennek az egésznek, s meddig tart még a dáridó, odaát azonban joggal kiálthatják, hogy sose halunk meg! Hogyne kiáltanák, hiszen a földi életben megkedvelt erkölcsi züllésüket többé nem fenyegeti az elmúlás. Egyedül a lelkük tisztaságáról kell lemondaniok, de hát áldozat nélkül nincs mulatság. Megborzadtam ugyan gonoszságuktól, de nem annyira, hogy Szent Izabella és a többi szent örök szenvedése irigységgel töltött volna el. Valósággal zsongott az agyam a gondolatoktól, egymást kergették az érvek és az ellenérvek, de hogy őszinte legyek, főként az ellenérvek. Végül már letértem az általános érvényű igazságok megfogalmazásáról, s arra a személyre gondoltam, akinek léte, boldogulása az én felelősségem – önmagamra. Döntenem kellett, már csak azért is, mert hasogató fejfájásom, rendetlenül zaka-

toló szívem is arra figyelmeztetett, hogy túlságosan sok időm már nincs hátra, bármelyik pillanatban leteríthet lábamról egy váratlan szívroham orvtámadása, s a következő pillanatban már ott állok – ahogy az angyal oly kecsegtető ragyogással kifejezte – az örök üdvösség, a felemelkedés végtelen folyamata előtt. Ezellen pedig – halld meg végre! – egész lényem tiltakozott. Szép a jóság, de az embernek a jövőjére is kell gondolnia. Nem én kerestem a válaszutat, eszembe sem jutott kételkedni. De nem azért éltem példás földi életet, hogy utána még rosszabb sorba jussak. Nem azért segítettem mindenkin, akin csak tudtam, nem azért mondtam le kényelemről, jólétről, élvezetekről, hogy tovább kínozzanak, mert különben a haszonlesés gyanújába kerülnék. Nem és nem! A jóság felsőfoka a jólét, ezen nem változtathat semmiféle szent önkínzó szenvedélye. Ha választanom kell az örök szenvedés és a tivornya között, hát én az utóbbit választom, ízlésem és hajlamaim ellenére, hiszen mindig távol álltak tőlem az alantas kedvtelések. De ha alkalmam volt megbizonyosodni arról, hogy az örök kárhozatnál is van rosszabb, akkor azzal a lemondással, amely mindig jellemezte életutamat, lemondok az örök üdvösségről, a lélek nemesítésének végtelen folyamatáról. Remélem, ezek után megérted tettem indító okát. Torma Miklósnak ekkor már megvoltak számlálva az órái.

Elhallgatott, s amikor hosszan ránézett az öreg tanárra, tekintete újra megkeményedett, s alig észrevehető mosolyában is volt valami kegyetlen vonás. Nehezen tudott szóhoz jutni az öreg tanár, s akkor is csak ennyit tudott kidadogni:

– De hát ez... lázálom... lidércnyomás... ezt nem hiszem el...

Malomvári arca elsötétült. Fojtott hangon, izzó haraggal suttogta:

– Nyomorult hitetlen! Világéletedben mindig ilyen voltál, nem tudtál hinni! Földhöz ragadt, sárban csúszó, anyagelvű szörnyeteg! Ostoba gőgödben, tyúkeszeddel el sem tudod képzelni, hogy van másvilág is, van magasabb hatalom is! Megérdemelnéd, hogy adj uramisten, de mindjárt átlökjelek a másvilágra, ott aztán ráébredhetnél féreg voltodra. Hiszen ha most megfojtanálak, még hasznomra is lenne!

Fenyegető mozdulattal ugrott fel, olyan hevesen, hogy rozoga széke nagy robajjal dőlt fel. Ijedten riadt fel a fegyőr, s mielőtt Malomvári egy lépést is tehetett volna, felugorva így kiáltott:

– Mi az?!!

– Semmi, véletlenül felborult a szék! – mentegetőzött az öreg tanár.

A fegyőr ekkor megnézte az óráját. Csóválta a fejét.

– Vége a látogatásnak! – mondta kurtán. – Gyerünk!

Malomvári rá sem nézett az öreg tanárra, sarkon fordult, és az ajtóhoz indult, mögötte a fegyőrrel. Az öreg tanár tántorgó léptekkel, szinte félálomban botorkált kifelé, s csak egyre gondolt, arra, hogy valamit tenni kell, segíteni kell, el kell oszlatni az őrület sötétségét. Egyenesen a fegyházigazgatóhoz ment, s határtalan felindultsággal magyarázta, hogy Malomvári téves képzetek hatása alatt áll, és állt akkor is, amikor elkövette bűncselekményét, azt hiszi ugyanis a szerencsétlen, hogy a másvilágon a jókat kinozzák, lelkük további nemesítése érdekében, a rosszak méltatlanok erre, és tovább élhetik bűnös, de egészen jól elviselhető világukat, és így nem is csodálható, ha valaki az örök szenvedés helyett inkább a léha mulatozást vállalja.

A fegyházigazgatónak nem okozott különösebb nehézséget a váratlan látogató elszállíttatása. Az öreg tanár ugyanis a néhány izgatottan kinyögött mondat után összeesett. Nem tért magához a kórházban sem,

s még akkor sem volt eszméleténél, amikor két nap múlva a gyilkost kivégzésre vezették elő.

Malomvári ugyanolyan elvetemülten viselkedett, mint eddig. Gúnyos megjegyzéseket tett, megrendülésnek, megbánásnak nyoma sem volt rajta. Csak az utolsó pillanatban, a lét és nemlét elmosódó határán fogta el a kétség, hogy talán mégis tévedés volt az egész, csalóka káprázat, az elme felelőtlen játéka. Öntudatának utolsó szikrája végtelen ürességet világított meg. És aztán?

Euthanázia 5

Vonaton 49

A gyilkos 189

Védőborító, kötés és tipográfia
Murányi István

A kiadásért felelős
a Magvető Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő V. Dániel Erzsébet
Műszaki vezető Beck Péter
Kiadványszám 761 · Terjedelem 13 (A5) ív
4700 példány
MSZ 5601–59 és 5602–55
MA 540 – h – 6769

67.46.1 Alföldi Nyomda, Debrecen